

İSTANBUL BAROSU
ÇOCUK HAKLARI
MERKEZİ

20 KASIM
DÜNYA ÇOCUK HAKLARI GÜNÜ
ÖZEL YAYINI

İSTANBUL BAROSU DERGİSİ
ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ 20 KASIM YAYINI
SAHİBİ

İSTANBUL BAROSU ADINA
BARO BAŞKANI
Av. FİLİZ SARAÇ

•
YEREL SÜRELİ YAYIN

•
İSTANBUL BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

Av. Doç. Dr. Ahmet Ayar / Koordinatör
Av. Gülderen Zerrin KAVAK YILDIRIM / Koordinatör
Av. Çağla Gül BULUT /Sözcü
Av. Hatice Beyza AYDEMİR/ G. Sekreter
Av. Aşkın TOPUZUĞLU/ Yürütme K. Ü.
Av. Mücella ÜSTÜNDAĞ/ Yürütme K. Ü.
Av. Kardelen ATEŞCİ/ Yürütme K. Ü.
Av. Kardelen ÇANAK BOZOFLU/ Yürütme K. Ü.
Av. Ecem ERDEM / Yürütme K. Ü.
Av. Aslı UYGUN/ Yürütme K. Ü.
Av. Rumeysa BOŞNAK/ Yürütme K. Ü.
Av. Ömer Teker/ Yürütme K. Ü.

YAYINA HAZIRLAYAN

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi

•
KAPAK TASARIMI

Prof. Dr. Yankı YAZGAN

•
YÖNETİM YERİ

İstiklal Cad. Orhan Adli Apaydın Sok. No: 2 Beyoğlu-İst.
Tel: (0212) 393 07 00

www.istanbulbarosu.org.tr / dergi@istanbulbarosu.org.tr

Ekim 2023

İSTANBUL BAROSU ADLİ YARDIM BÜROLARI

Merkez Büro

İstiklal Cad. Orhan Adli Apaydın sok. No:8 Kat:2-3
Beyoğlu/İst.
Tel: (0212) 393 08 29 Faks: (0212) 245 83 67

Bakırköy Şube

Osmaniye M. Şirin Sk. No:28/32 Bakırköy/İst.
Tel: (0212) 393 08 14 Faks: (0212) 570 90 14

Gaziosmanpaşa Şube

Merkez Mah. Eyüp Yolu Ecla Sok. No:7 G.Osmanpaşa/İst.
Tel: (0212) 393 08 20 Faks: (0212) 616 88 57

Kartal (Anadolu Yakası) Şube

Cevizli M. Ulubey Sk. No:4 Nursanlar 1 Plaza 2. Kat
Kartal/İst.
Tel: (0216) 585 21 60 Faks: (0216) 939 20 09

Büyükçekmece Şube

Ekinoba Mah. Necip Fazıl Kısakürek Sk. No:29 D:4
B.Çekmece/İst.
Tel: (0212) 393 08 23 Faks:(0212) 863 11 02

Çağlayan Kadın Hakları Merkezi Şiddeti Önleme Bürosu (Adli Yardıma bağlı)

Çağlayan Adalet Sarayı Çağlayan/İst.
Tel: (0212) 393 07 84 Faks:(0212) 240 04 12

Ümraniye (Anadolu Yakası) Şube

Saray Mah. Alemdağ Cad. 175/B D.4 Ümraniye/İst.
Tel:(0216) 585 21 91 Faks:(0216) 630 25 47

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	6
KARİKATÜR: BARIŞTA BÜYÜMEK BİR ÇOCUK HAKKIDIR! PROF. DR. YANKI YAZGAN.....	7
ÇOCUKLARIN SİBER ALANDA CİNSEL AMAÇLAR İÇİN TEŞVİKİ (CYBER-GROOMİNG) PROF. DR. E. EYLEM AKSOY RETORNAZ.....	8
ÇOCUKLARDA TRAVMA VE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DOÇ. DR. ALPEREN BIKMAZER.....	17
DİLENCİLİK - ÇOCUĞUN DİLENDİRİLMESİ AV. AYŞENUR DEMİRKALE.....	10
YARGI KARARLARI IŞIĞINDA EBEVEYNE YABANCILAŞMA SENDROMUNUN ÇOCUK VELAYETİNDEKİ YERİ AV. KARDELEN ATEŞCİ.....	28
YAPAY ZEKÂ VE ÖNERİ ALGORİTMALARININ YENİ NESİL ÇOCUK HAKLARINA ETKİSİ AV. KARDELEN ÇANAK BOZOFLU.....	39
ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI KAPSAMINDA EBEVEYNLERİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI AV. ECEM ERDEM.....	48
ÇOCUĞUN SOYADI MESELESİ AV. BEGÜM TEKİN.....	62
ÇOCUK YOUTUBERLER ÖZELİNDE ÇOCUĞUN KİŞİSEL VERİSİNİN KENDİSİ TARAFINDAN PAYLAŞILMASI AV. EZGİ SİVRİKAYA.....	67
SAĞLIĞIN GELİŞİMİ VE TEŞVİKİ BAĞLAMINDA ÇOCUK VE ERGENLERDE MADDE BAĞIMLILIĞI SORUNUNA MAKRO BAKIŞ OBEN SÜDÜTEMİZ.....	71

BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELENİN YENİ CEPHESİ
AV. AYŞEGÜL AĞUR..... 93

YARGILAMALARIN UZUN SÜRMESİNİN MAĞDUR VE SUÇA SÜRÜKLENEN
ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
AV. ESMA MEMİ..... 102

SANAT, KÜLTÜR VE REKLAM FAALİYETLERİNDE YER ALAN ÇOCUK İŞÇİLER
AV. ŞEYMA SUÇİN..... 107

İSTANBUL BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ 6 ŞUBAT 2023 DEPREMİ
SONRASI ÇOCUK HAK İHLALLERİ GÖZLEM RAPORU
..... 119

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI
(EVLALIK İLİŞKİSİ- AİLE HAYATINA SAYGI İHLALİ)..... 167

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI
(ERGİN STATÜSÜNDEKİ EVLAT EDİNİLENİN ANNE ADININ, SONRADAN EVLAT
EDİNEN EŞİN ADI OLARAK DEĞİŞTİRİLMESİ)..... 182

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI
(TÜRK MEDENİ KANUNU'NUN 286. MADDESİNİN BİRİNCİ FIKRASININ
ANAYASA'YA AYKIRI OLDUĞUNA VE İPTALİ)..... 192

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI
(BEBEKLİK DÖNEMİ AŞI UYGULAMASININ EBEVEYN TARAFINDAN KABUL
EDİLMEMESİ – ANAYASA MADDE 17 İHLALİ)..... 197

ÇOCUK KORUMA KANUNU..... 213

SUNUŞ

Türkiye'nin taraf olduğu 1989 Tarihli BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca devletler, çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumak, çocukların iyi ve güvenli hallerini sağlamak, çocukların sağlıklı gelişimleri için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Devlet, çocukların temel haklarını güvence altına alan önleme ve pozitif yükümlülüklerine her koşulda güvence sağlamalıdır. Ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi "Çocuklar her türlü ihmal ve istismardan korunmalı, Onlar her koşulda yetişkinlerden daha özel ele alınmalıdır." Ancak şahitlik ettiğimiz birçok olayda çocuk ve çocuğun hakları görmezden gelinerek ihmal ve istismara açık hale getirilmektedir. 2011 yılında zorunlu kitlesel göçler ile vatanından ayrılmak mecburiyetinde bırakılan Suriyeli göçmen çocukların, 2019 yılından beri tüm dünyayı etkisi altına alan salgın hastalık nedeniyle sağlık, eğitim, oyun ve daha bir çok hakları kısıtlanan çocukların, 6 Şubat 2023 yılında meydana gelen depremde güvenlik, barınma, beslenme, sağlık, eğitim, oyun, iyi ve güvende olma hali ihlal edilen çocukların, Ukrayna da ve Filistin de hayatını kaybeden, yaralanan, eğitim göremeyen ve diğer bütün hakları elinden alınan çocukların haklarının devletler tarafından korunamadığına, ihmal ve istismara maruz kaldığına şahit olduk. Maalesef ki her zaman olduğu gibi yaşanan olumsuz olaylardan ilk ve en çok etkilenen yine çocuklar oldu. Bir yandan eğitim, gelişim, sosyal kültürel hayattan uzaklaşan çocuklar diğer yandan yoksulluk, savaş ve göçün yoğun baskısı çocuklarda ihmal ve istismar vakalarının artmasına önleme, takip, koruma süreçlerindeki eksiklikler çocukların mağduriyetlerine sebep oldu. Bütüncül bir çocuk politikasının olmaması, istismar vakalarında adil karşılık alınamaması yolundaki endişeler, var olan yasaların uygulanmasında dahi karşılaşılan zorluklar çocuk hakları konusunda yasal düzenlemelerdeki mekanizmalarının işlemeysi halen en büyük gündemimiz. Tüm kısıtlamalara rağmen birçok çocuk hak ihlallerine müdahale etmeye çalıştığımız gibi, yasal düzenlemeler konusunda görüş ve önerilerimizi açıklayarak hak ihlallerinin önlenmesi konusunda çaba gösterdik. Ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi "Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir."

Yayına yazı ile katkıda bulunan herkese teşekkür eder; yayına karikatürleri ile katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. Yankı Yazgan'a çocuk haklarına duyarlılığı ve emeği için teşekkür ederiz. Çocukların ihtiyaçlarına uygun güvenli yaşam hakları, ihmal ve istismardan korunmaları için çaba gösteren çalışmalara aynı kararlılıkla devam edeceğimizi bir kez daha belirtiriz.

KARİKATÜR: BARIŞTA BÜYÜMEK BİR ÇOCUK HAKKIDIR!

Prof. Dr. Yankı YAZGAN¹

¹ Uzmanlık alanları çocuk/genç ve yetişkin psikiyatrisi olan Prof. Dr. Yankı Yazgan, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Profesör, Yale Child Study Center'da öğretim görevlisi olarak eğitim ve araştırma çalışmalarını sürdürmüştür. Yayın129. sayfasında çizerin bir karikatürü daha yer almaktadır.

ÇOCUKLARIN SİBER ALANDA CİNSEL AMAÇLAR İÇİN TEŞVİKİ (CYBER-GROOMİNG)

Prof. Dr. E. Eylem AKSOY RETORNAZ**

GİRİŞ

Gelişen teknolojilerle dönüşüme uğrayan bireylerarası iletişimi siber alana taşımıştır. Akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar aracılığıyla görüntü ve anlık mesajlaşmalar bu yeni iletişim biçiminin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2021 yılı 6-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması'na göre internet kullanımı, 6-15 yaş grubundaki çocuklar için 2013 yılında %50,8 iken 2021 yılında bu oran %82,7'e yükselmiştir. Düzenli İnternet kullanan çocukların %31,3' ü interneti sosyal medya için kullandığını belirtilmiştir. Sosyal medyayı kullanan 6-15 yaş grubundaki çocukların %77,7' sinin her gün, %16,5' inin haftada en az bir defa, %5,8' inin ise haftada bir defadan az sosyal medya kullandığı tespit edilmiştir¹.

İletişimin siber alana taşınması çocukları hedef alan bazı davranış biçimlerini ve siber şiddeti de beraberinde getirmiştir². Çocuklar gittikçe artan bir biçimde siber alanda cinsel istismar ve cinsel taciz davranışlarına maruz kalmaktadır³. Hemen hemen tüm sosyal ağlarda kullanıcıların sahte çevrimiçi profiller oluşturması mümkündür. İnternete erişimle büyüyen çocuklar siber alanda pedofillerin potansiyel kurbanları⁴ haline dönüşebilir⁵.

* Galatasaray Üniversitesi Bilişim ve Teknoloji Hukuku Anabilim Dalı

* Bu çalışma, yazarın, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisinin 2022/1 sayısında yayınlanan "Online Solicitation Of Children For Sexual Purposes (Cyber Grooming) From Turkish Legal Perspective" başlıklı makalesinden büyük ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ TÜİK, *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2021*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132> (Erişim Tarihi: 14/10/2023)

² *Etude cartographique sur la cyberviolence*, Comité de la Convention sur la cybercriminalité (T-CY), Groupe de travail sur la cyberintimidation et les autres formes de violence en ligne, en particulier contre les femmes et les enfants, <https://rm.coe.int/t-cy-2017-10-cbg-study-fr-v2/1680993e65> (Erişim Tarihi:14/10/2023).

³ *Etude cartographique sur la cyberviolence*.

⁴ Bu hususta örnek olay incelemeleri için bkz. ÇALIŞKAN Mustafa, "Toplum ve Suç Araştırmalarında Sınırları Aşan Bir Suç: "Çevrimiçi Çocuk İstismarı" ve Bu Suça Karşı Alınabilecek Önlemler" in *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61/2019, s. 122-131.

⁵ KLIMEK Libor, "European Responses Criminalising Online Solicitation Of Children For Sexual Purposes", in *Balkan Social Science Review* Vol.16, December 2020, s. 8.

Bu çalışmada, ilk olarak çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşviki kavramı açıklanmaya çalışılacak (I) ardından uluslararası sözleşmeler ve bazı hukuk sistemlerinde çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşvikiyle mücadeleye ilişkin düzenlemeler değerlendirilecek (II) ve Türk ceza hukukundaki durum (III) ele alınacaktır.

I. Çocukların Siber Alanda Cinsel Amaçlar İçin Teşviki Kavramına Bakış

Çocukların cinsel amaçlar için teşviki (grooming) çoğunlukla pedofiller tarafından kullanılan bir çocuğu cinsel istismara hazırlamak için kullanılan, günler hatta yıllar süren bir zamana yayılan bir davranıştır⁶. Araştırmalar, bir çocuğun cinsel istismara uğramasının, “grooming” eyleminin ardından ortaya çıkma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir⁷.

Öğretide çocukların cinsel amaçlar için teşviki kavramından ne anlaşılması gerektiğine ilişkin üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmamaktadır. “Grooming” bir kişinin cinsel istismarda bulunma niyetiyle bir çocukla arkadaş olma süreci⁸, cinsel istismarı kolaylaştırmak için işlenen bir “avlanma” eylemi⁹, çocuğu cinsel istismara karşı koruyabilecek insanlardan ayırmak için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır¹⁰.

Online grooming veya cyber grooming ise interneti ve bilişim teknolojilerini bir araç olarak kullanarak bir çocuğu, cinsel aktivitede bulunmaya, ikna etme ve dahil etme sürecidir. Cyber grooming cinsel istismar amacıyla mağdurun güvenini ve cinsel duyarsızlaştırmayı elde etmek için fail ve mağdur arasında gerçekleşen çevrimiçi bir davranıştır¹¹.

İngilizce literatürde kullanılan cyber grooming ifadesinin Türkçe çevirisi üzerinde de bir uzlaşma bulunmamaktadır. Öğretide cyber grooming’ın karşılığı olarak siber uşaklık, siber ayartma ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Biz ise Türkiye’nin de taraf olduğu¹² Avrupa

⁶ KLIMEK, s. 8.

⁷ OST Suzanne, *Child Pornography and Sexual Grooming, Legal and Societal Responses*, Londra, Cambridge University Press, 2009, s. 32

⁸ DAVIDSON Julia/GOTTSCHALK Petter, *Internet Child Abuse: Current Research and Policy*, Abingdon, New York, Routledge, 2011, s. 80; KLIMEK, s. 8.

⁹ OST, s. 92; KLIMEK, s. 8.

¹⁰ DEAN Stephen, *Sexual Predators: How to Recognize Them on the Internet and on the Street: How to Keep Your Kids Away*, Los Angeles, Silver Lake Publishing, 2007, s. 65; KLIMEK, s. 8-9. ; MLADENOVIC Miljana/OŠMJANSKI VERA/VUJICIC Staša Stanković, “Cyber-aggression, Cyberbullying, and Cyber-grooming: A Survey and Research Challenges”, in *ACM Computing Surveys*, vol. 54, no. 1, 2020, s. 11.

¹¹ MLADENOVIC /OŠMJANSKI /VUJICIC, s.3.

¹²Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına 25/10/2007 tarihinde Lanzarote’de imzalanan ve 25/11/2010 tarihli ve 6084 sayılı Kanunla uygun bulunan “Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi”nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığının teklifi üzerine, 31/05/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3

Konseyi Çocukların Cinsel Sömürüye ve Cinsel İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)'nde kullanılan çocukların cinsel amaçlar için teşviki terimini benimsemekteyiz .

Siber alanda, çocukların cinsel amaçlar için teşvik etmek için farklı yöntemler kullanılabilir. Çocukları ağlarına düşürmek isteyen kişiler (cyber groomer) gerçek yaşlarını ve cinsiyetlerini gizleyerek, tamamen sahte profiller yaratabilirler. Bu profiller, sahte isim, sahte yaş, doğum tarihi, sahte kardeşlerin ve ebeveynlerin adları ve yaşları, sahte adresler, sahte bir fiziksel tanım ve bir çocuğun fotoğrafından oluşur¹³. Cyber groomer, örneğin bir ergen, akıllı bir öğrenci, başarılı bir spor oyuncusu veya profesyonel kariyerin başındaki yetişkin bir üniversite mezunu gibi herhangi birinin profilini oluşturabilir¹⁴. İlk bakışta, çoğu durumda, bir çocukla iletişim kuran kişinin sahte bir profile sahip olduğunu fark etmek mümkün değildir. Ayrıca cyber roomer iletişimi kolaylaştırmak için çocukların ve ergenlerin kullandığı deyimleri kullanırlar. “Cyber groomerların çoğu aynı anda birden çok çocukla temas halindedir. Cyber groomerlar çoğunlukla erkek olmakla birlikte kadın cyber groomer ların da aynı yöntemleri takip ettikleri belirtilmektedir¹⁵.

II Uluslararası Sözleşmeler ve Bazı Hukuk Sistemlerinde Çocukların Siber Alanda Cinsel Amaçlar İçin Teşvikiyle Mücadele

Avrupa Konseyi Lanzarote Sözleşmesi'nin “Çocukların Cinsel Amaçlar İçin Teşviki”¹⁶ başlığını taşıyan 23. maddesinde¹⁷, bir çocuğa, bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla bir yetişkinin, çocuğun cinsel istismarı veya çocuk pornografisine ilişkin suçları işlemek amacıyla kasten buluşma teklifinde bulunmasının, bu teklifi takiben söz konusu buluşmayla

üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 18/07/2011 tarihinde kararlaştırılmıştır. R. G., S. 28050, T. 10/09/2011.

¹³ POWELL Adrian, *Paedophiles, Child Abuse and the Internet: A Practical Guide to Identification, Action and Prevention*, Oxford, Radcliffe Publishing, 2007, s. 117; KLIMEK, s. 10; KOOL Renée, “Prevention by All Means? A Legal Comparison of the Criminalization of Online Grooming and its Enforcement”, in *Utrecht Law Review*, Vol. 7, Issue 3 (October) 2011, s. 49.

¹⁴ KLIMEK, s. 10.

¹⁵ KLIMEK, s. 10.

¹⁶ Lanzarote Sözleşmesi'nin İngilizce metninde 23. madde başlığı “Solicitation of children for sexual purposes”, Fransızca metninde ise “Sollicitation d'enfants à des fins sexuelles” şeklindedir. Sözleşme'nin Avrupa Konseyi'nin internet sitesinde yer alan Türkçe metninde “Çocuklara Cinsel Amaçlarla Belirli Faaliyetlere Katılmalarının Teklif Edilmesi” başlığı kullanılmıştır. Resmi Gazete'de yayınlanan metninde ise 23. madde başlığı olarak “Çocukların Cinsel Amaçlar İçin Teşviki” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷ Madde metni için bkz <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910-4-1.pdf> (Erişim Tarihi : 15/10/2023)

sonuçlanacak icra hareketlerin gerçekleştirilmesinin suç olarak düzenlenmesi gerekliliği yer almaktadır.

Lanzarote Komitesi, Sözleşme'nin 23. maddesinin etkin bir şekilde uygulanmasına ilişkin zorluklarla karşılaşılması nedeniyle, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak çocukların cinsel amaçlar için teşvikine ilişkin olarak 17 Haziran 2015 tarihinde bir görüş kabul etmiştir¹⁸. Söz konusu görüşte, çevrimiçi olarak çocukların cinsel amaçlar için teşvik edilmesinin de bağımsız bir suç olarak düzenlenmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Lanzarote Sözleşmesi'nin Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımıyla Kolaylaştırılan Çocuklara Yönelik Cinsel Suçlara Uygulanabilirliği Hakkında Yorumlayıcı Görüş'te bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir çocuğu cinsel amaçlar için teşvik eden yetişkinin, 23. madde kapsamında cezai sorumluluğun söz konusu olabileceği belirtilmektedir. Söz konusu görüşe göre bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir yetişkinin çocuğu cinsel amaçlı teşvik etme fiilinden dolayı cezalandırılabilmesi için buluşma teklifini böyle bir toplantıya yol açan icrai hareketler takip etmelidir. Örneğin, yetişkinin buluşma yerine gitmesi icrai hareketler olarak değerlendirilebilir¹⁹.

Avrupa Birliği 2011 tarihinde Çocukların Cinsel İstismarı ve Sömürüsüne ve Çocuk Pornografisine Karşı Mücadeleye İlişkin Direktif kabul etmiştir²⁰. Söz konusu Direktif'de, siber alanın yarattığı bir anonimliğin çocukların cinsel amaçlarla teşvik edilmesi hususunda önemli bir tehdit olduğunun altı çizilmiştir.

Direktif'i'n getirdiği en önemli yeniliklerden biri çocukların cinsel amaçlar için teşviki fiilinin suç sayılmasıdır.

Direktif'in 6. maddesinde çocukların çevrimiçi cinsel amaçlar için teşvikinin yanı sıra çevrim dışı cinsel amaçlar için teşvik edilmesinin de suç olarak düzenlenmesi gerekliliği yer almaktadır. Lanzarote Sözleşmesi'nden farklı olarak Direktif'in 6. maddesinde çocukların cinsel amaçlar için teşviki fiilinin cezasının alt sınırı bir yıl hapis cezası olarak belirlenmiştir.

¹⁸ Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention and its explanatory note : Solicitation of children for sexual purposes through information and communication technology (grooming), <https://rm.coe.int/168046ebc8>. (Erişim Tarihi : 14/10/2023).

¹⁹ Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention

²⁰ Directive 2011/92/UE du Parlement européen et du Conseil du 13 décembre 2011 relative à la lutte contre les abus sexuels et l'exploitation sexuelle des enfants, ainsi que la pédopornographie et remplaçant la décision-cadre 2004/68/JAI du Conseil, J.O.U.E., L 335 du 17 décembre 2011. <http://eur-lex.europa.eu>. (Erişim Tarihi:14/10/2023).

İç hukuklarda çocukların cinsel amaçlar için teşviki fiilinin hazırlık hareketlerinin cezalandırılması, suça teşebbüs ya da çocuğun cinsel istimarı suçu kapsamında düzenlenebilir. Ancak, iç hukukta aktarılabilecek tedbirlerin karmaşıklığı ve çeşitliliği göz önüne alındığında, Direktifi’ tam olarak uygulamak için daha fazla çabaya ihtiyaç olduğunu gösteren zorluklar ortaya çıkmıştır. Nitekim sadece on iki ülke Direktif’de online grooming’in suç olarak düzenlenmesi için son tarih olarak belirlenen 18 Aralık 2013’e kadar iç hukuklarında gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

Çocukların cinsel amaçlar için teşviki suçuna Fransa, Belçika ve İtalya’daki düzenlemeler örnek olarak gösterilebilir.

Fransız Ceza Kanunu’nda 2007 yılında yapılan değişiklikle, Kanunun çocuklara karşı işlenen cinsel suçlara ilişkin bölümüne 227-22-1 maddesi eklenerek siber alanda çocukların cinsel amaçlar için teşviki suç olarak düzenlenmiştir²¹. Söz konusu düzenlemeye göre on beş yaşından küçük bir çocuğa veya kendini onbeş yaşından küçük olarak tanıtan bir kişiye elektronik iletişim araçlarını kullanarak cinsel teklifte bulunan yetişkin kişi, iki yıl hapis ve 30.000 Avro adli para cezası ile cezalandırılır²². Teklifin ardından bir buluşmanın gerçekleşmesi halinde ceza, beş yıl hapis ve 75 bin Avro adli para cezasıdır²³.

Çocukların cinsel amaçlar için teşviki, Belçika Ceza Kanunu’nun aile düzeni ve genel ahlaka karşı suçlara ilişkin yedinci kısmının “Röntgencilik, Cinsel İçerikli Görüntülerin Rızaya Aykırı Olarak İfşası, Ahlaka Aykırılık ve Tecavüz” başlığını taşıyan beşinci bölümünde 377^{quater} maddesinde²⁴ düzenlenmiştir. Bu maddeye göre bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla Kanunun beşinci bölümünde veya altıncı ve yedinci bölümlerinde düzenlenen bir suçu işlemek

²¹ CHOPIN Frédérique, *Répertoire de droit pénal et de procédure pénale / Cybercriminalité Pén*, Janvier 2020, ww. dalloz.fr. (Erişim Tarihi: 14/10/2023)

²² Fransız Ceza Kanunu m. 227-22-1 için bkz. Code Pénal, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000043405084/#LEGISCTA000043405084.

²³ Colmar İstinaf Mahkemesi’nin 29 Mayıs 2012 tarihli kararına konu olan olayda 31 yaşındaki bir erkek, küçük yaşta kız öğrencilerle iletişime geçmek için biseksüel olduğunu iddia eden 15 yaşındaki bir kız çocuğu kimliğiyle sahte bir Facebook profili oluşturmuştur. Mağdurlara sahte profilinden bir davetiye göndermeden önce bu genç kızların profilindeki bilgileri incelemiştir. Mağdurlarla iletişime geçtiğinde, 15 yaşında bir çocuk gibi davranarak muhataplarından web kameralarını açmalarını istemiş ve konuşmayı cinsel eğilimlere yönlendirmiştir. Sonra aynı şeyi yapmaları şartıyla soyunmayı teklif etmiştir. Kendisinin de soyunduğu algısını yaratmak üzere daha önce tuzağa düşürdüğü ve kamera önünde soyunan bir çocuğun videosunu yayınlamıştır. Tüm mağdurların videolarını casus bir yazılım kullanılarak, rızaları dışında kaydetmiştir. Sanık, çocuk pornografisi suçunun yanı sıra Fransız Ceza Kanunu’nun 227-22-1 maddesinde düzenlenen çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşvik edilmesi suçundan dolayı mahkûm olmuştur.

²⁴ Belçika Ceza Kanunu için bkz. CODE PENAL BELGE, https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=fr&caller=list&cn=1867060801&la=f&fromtab=loi (Erişim Tarihi: 14/10/2023).

için on altı yaşından küçük bir çocuğa görüşmeyi teklif eden yetişkin, eğer bu teklifin ardından, söz konusu buluşmaya yol açan fiiller gerçekleşirse bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Belçika Ceza Kanunu'nun çocukların cinsel amaçlar için teşvik edilmesi suçunun yer aldığı beşinci bölümünde cinsel içerikli görüntülerin rızaya aykırı olarak ifşası, cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı suçları altıncı bölümünde çocukları fuhuşa teşvik etme suçu, yedinci bölümünde ise müstehcenlik ve çocuk pornografisi suçları yer almaktadır.

Çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşviki suçu, İtalyan Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının kişilere karşı suçların yer aldığı on ikinci kısmının hayata ve kişi güvenliğine karşı suçlara ilişkin bölümünde, kişi özgürlüğüne karşı suçlar arasında 609 undecies maddesinde düzenlenmiştir.

İtalyan Ceza Kanunu'nun "Çocukların Teşviki" başlığını taşıyan 609 undecies maddesine göre, İtalyan Ceza Kanunu'nun 600. maddesinde düzenlenen kölelik veya kulluğa zorlamak, 600 bis maddesinde yer alan çocukları fuhuşa teşvik etmek, 600 ter maddesinde düzenlenen çocuk pornografisi, 600 quater maddesinde düzenlenen müstehcen materyel bulundurma, 600 quater 1 maddesinde yer alan sanal pornografi ve 600 quincies maddesinde düzenlenen çocuk fuhuşunu istismar etmeyi amaçlayan turist girişimleri ve 600 octies maddesinde yer alan çocukları dilencilikte kullanma suçlarını işlemek amacıyla on altı yaşından küçük bir çocuğu teşvik eden kişi fiil başka bir suç oluşturmadığı takdirde bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Madde metninde yer alan teşvik etme ifadesinden internet veya diğer ağlar veya iletişim araçları aracılığıyla çocuğun güvenini kazanmayı amaçlayan, hileli, övgü dolu davranışlar veya tehditler anlaşılmalıdır.

III. Türk Ceza Hukuku Perspektifinden Çocukların Siber Alanda Cinsel Amaçlar İçin Teşviki

Çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşviki Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) ve özel ceza kanunlarında bir suç olarak düzenlenmemiştir. Bununla birlikte söz konusu fiil TCK'da düzenlenen cinsel suçlar ve müstehcenlik suçları bakımından incelenmelidir.

Türk ceza hukukunda cinsel davranışlar bakımından bedensel temas ölçütünün benimsenmiş olması nedeniyle çocuğun vücuduna dokunulması TCK m. 103'de düzenlenen çocuğun cinsel istismar suçu kapsamında kabul edilmektedir. Öğretide bedensel temas kriteri eleştirilerek, bedensel temasın gerçekleşmediği hallerde de çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranışın, çocukların cinsel istismarı suçunu oluşturduğunun kabul edilmesi gerekliliğinin altı

çizilmektedir²⁵. Bu görüş benimsendiği takdirde siber alanda çocukların cinsel amaçlar için teşviki fiili cinsel istismar suçunu meydana getirecektir²⁶. Benzer bir biçimde, karşılaştırmalı hukukta da siber alanda çocuklara karşı işlenen cinsel suçlara ilişkin çalışmalarda da çocukların cinsel amaçlar için teşviki fiilinin çocuğun cinsel istismarı suçunu oluşturduğuna ilişkin belirlemelere rastlanmaktadır²⁷. Kanaatimizce, çocukların vücut bütünlüklerinin ihlal eden cinsel davranış ile çocukların cinsel amaçlar için teşvik edilmesinin aynı suçu oluşturması orantısız bir sonucun ortaya çıkmasına neden olacaktır. .

Siber alanda çocuğa yönelik olarak yapılan yapılan cinsel içerikli davranışlar cinsel tacizi suçunu meydana getirebilir²⁸. Yargıtay uygulamasında siber alanın yarattığı kolaylıktan ve anonimlikten faydalanarak herhangi bir bedensel temas içermeyen ve çocuklara karşı işlenen cinsel içerikli davranışları cinsel taciz suçu kapsamında değerlendirilmektedir²⁹.

Cinsel taciz suçu siber alanda da işlenebilir. TCK m. 105/2-d’de suçun posta veya elektronik haberleşme araçlarının sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi ise nitelikli hal olarak düzenlenmiştir. Ancak söz konusu nitelikli halin cyber grooming davranışına uygulanma olanağının bulunmadığı kanaatindeyiz³⁰. Cinsel taciz suçunun elektronik haberleşme aracının sağladığı kolaylıktan yararlanılarak işlendiğinden bahsedilmesi için mağdurun buna karşı koyma olanağının bulunmaması, başka bir ifadeyle cinsel taciz içerikli mesaja maruz kalma konusunda tercih olanağına sahip bulunmaması gerekir³¹. Bununla birlikte yukarıda da ifade

²⁵ MEMİŞ KARTAL Pınar, *Türk Ceza Hukuku’nda Çocukların Cinsel İstismarı*, Der Yayınları, İstanbul 2014, s. 16, 138; ÖZGENÇ İzzet, ‘Cinsel Suçlar, Türk Ceza Kanununun Cinsel Suçlara İlişkin Düzenlemelerinin Dayandığı Felsefi Temel, Cinsel Suçlara İlişkin Kanun Hükümlerinin Uygulanmasından Kaynaklanan Sorunlar’, in *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020/1, s. 263.

²⁶ CAN, s. 130.

²⁷ KLOESS Juliane A./BEECH Anthony R./HARKINS Leigh, “Online Child Sexual Exploitation: Prevalence, Process, and Offender Characteristics”, in *Trauma Violence Abuse*, 15: 2014, p. 127; International Centre for Missing & Exploited Children, *Online Grooming of Children for Sexual Purposes: Model Legislation & Global Review*, https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2017/09/Online-Grooming-of-Children_FINAL_9-18-17.pdf (Erişim Tarihi: 15/10/2023).

²⁸ ELVERDİ TUNA Gülbike Nilay, *Ceza Hukuku Boyutuyla Çocukların Çevrimiçi Cinsel İstismarı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021, p. ; MAHMUTOĞLU Fatih Selami, “Bilişim Sistemleri Yoluyla Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar Fiillerinin Ceza Mevzuatımız Açısından Değerlendirilmesi ve Bu Bağlamda Çocukların Korunmasına Yönelik Görüş ve Öneriler”, in *Legal Hukuk Dergisi*, C.XI, S.121, 2013, s. 4

²⁹ Eleştiri için bkz. TEZCAN Durmuş/ERDEM Mustafa Ruhan/ÖNOK Murat, *Teorik Ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Ankara, 19. Baskı. Seçkin Yayınevi, 2021, s. 497-498;

BAŞ, s. 1169; CAN, Neslihan, “Çocuğun Sanal Cinsel İstismarı” in *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 50, 2022,s. 130.

³⁰ Aynı yönde CAN, s. 130

³¹ TEZCAN/ERDEM/ÖNOK, s. 500; BAŞ Eylem, “Türk Ceza Hukukunda Cinsel Taciz Suçu”, *AÜHFD*, 65 (4) 2016, s. 1195.

edildiği üzere cyber grooming davranışı çoğunlukla başlarda masumane sohbetlerle başlayarak çocuğun güveninin kazanılmasının ardından çocuğun cinsel amaçlar için teşvik edilmesine yönelik olarak cinsel içerikli konuşmaların yapılmasıyla devam eder. Çocuk bu konuşmada cinsel içerikli sohbetin konuşmanı olağan akışı içinde arkadaşça bir davranış biçimi olduğu kanaatindedir³². Bu nedenle, çocuğun cinsel yönden rahatsız edilmesinin söz konusu olmadığı, çocuğun saflığından faydalanılmak suretiyle suiistimal edildiği yönündeki görüşe katılmaktayız³³. Cinsel taciz suçu ile siber alanda çocukların cinsel amaçlar için teşviki suçu arasındaki temel farklardan biri de için cinsel amaçlar için teşviki suçu fail tarafından gerçekleştirilen davranışın “rahatsız edici” boyuta ulaşmasının aranmamasıdır.

Çocukların siber alanda cinsel amaçlar için teşviki şemasına oturan ve İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi’nin kararına konu olan ve mağdurun 15 yaşından büyük olduğu cinsel istimara ilişkin bir olayda, sanık mağdurun cep telefonu numarasını üçüncü bir kişiden alarak kendisini 29 yaşında bir servis şoförü olarak tanıtmış ve mağdura ilk mesajı göndermiştir. Ardından yaklaşık iki yıl boyunca mağdurla hemen her gün cinsel içerikli telefon konuşmaları yapmış ve mağdurun bir kez tüm vücudunun çıplak olduğu fotoğrafını kendisine göndermesini sağlamıştır. Mağdurun okuldan kaçtığı bir gün, kendisini araması üzerine mağdura evine gelmesini teklif etmiş ve mağdur sanığın evine gitmiştir. İlk derece mahkemesi sanığın telefonla mağdura gönderdiği cinsel içerikli mesajlar nedeniyle cinsel taciz suçundan verilen mahkumiyet kararı vermiştir. İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi ise ilk derece mahkemesinin bu kararını isabetsiz bularak mesajların 15 yaşından büyük olup hukuken ayırt etme gücü mevcut kabul edilen mağdurun rızası ile gönderildiği ve hatta karşılıklı gerçekleştiği, bu itibarla olayda cinsel taciz suçunun unsurlarının bulunmadığı gerekçesiyle sanığın beraatine karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir³⁴.

Yargıtay çocuğun fiziki mahremiyetinin sergilenmesini müstehcenlik suçu kapsamında değerlendirmektedir.Örneğin cyber grooming davranışı sırasında failin mağdur çocukla internet üzerinden iletişime geçip ikna ederek cinsel içerikli hareketler yapması ve soyunmasını sağlaması ve bu görüntüleri kaydetmesi halinde TCK’nın 226/3 de düzenlenen suç meydana gelecektir³⁵.

³² CAN, s. 130.

³³ CAN, s. 131.

³⁴ İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 20. Ceza Dairesi, E. 2018/813; K. 2018/774; T. 07.05.2018 (www.legalbank.net)

³⁵ Y., 18. CD; E. 2018/1154, K. 2018/2740, T. 28/02/2018, (www.kanunum.com)

İfade etmek gerekir ki müstehcenlik suçu ile çocukların cinsel amaçlar için teşviki suçu arasındaki en temel fark suçun konusuna ilişkindir. Müstehcenlik suçunun konusu, müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerdir³⁶. Cyber grooming suçunun konusu ve mağduru ise tıpkı çocukların cinsel istismarı suçunda olduğu gibi çocuktur³⁷.

SONUÇ

Uzun bir sürece yayılan cyber grooming davranışında, cinsel amaçlar için siber alanda çocuğu teşvik eden çocuğun güveni kazanarak, çocukla cinsel içerikli konuşmalar yaparak görüntüler paylaşmakta, çocuğun cinsel istismarı suçunu işlemek için çocukları bu suçun “*arka bahçesi*”³⁸ ne çekmektedir. Karşılaştırmalı hukukta, bu davranışların önlenmesi, caydırılması ve mağdurlara etkin bir koruma sağlanabilmesi ve Lanzarote Sözleşmesi’ne uyum amacıyla çocukların cinsel amaçlar için teşvikinin bağımsız bir suç tipi olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Türk hukukunda da siber alanda çocuğun cinsel amaçlar için teşviki fiilinin bir suç tipi olarak düzenlenmesi çocukların ruhsal ve fiziksel bütünlüklerinin ve cinsel dokunulmazlıklarının yanı sıra siber alanın yarattığı şiddetten de korunmaları bakımından önem arz ettiği kanaatindeyiz³⁹

³⁶ YILDIZ Ali Kemal, “Müstehcenlik”, *Özel Ceza Hukuku C. VII*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 244.

³⁷ Çocuğun cinsel istismarı suçunun konusu ve mağdurunun çocuk olduğuna ilişkin görüş için bkz TANER Fahri Gökçen, *Türk Ceza Hukukunda Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2017, TANER, s. 290.

³⁸ MASSET Adrien, “Protection des mineurs en ligne en droit pénal belge”, in *Société numérique et droit pénal*, Bruxelles, Bruylant, 2019, s. 68.

³⁹ Aynı yönde DÜLGER Murat Volkan, “İnternet Aracılığıyla İşlenen Cinsel Suçlar”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3792316. (Erişim Tarihi: 14/10/2023), CAN, s.134.

ÇOCUKLARDA TRAVMA VE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK

Doç. Dr. Alperen Bıkmazer¹

Çocukların sağlıklı psikososyal gelişimleri için kendilerini rahat ve korunaklı hissedecekleri güvenli bir ortama gereksinimleri vardır. Fiziksel ve duygusal ihtiyaçların karşılanması bu güvenli ortamın oluşmasında önemli bir etkidir. Güvenli bir çevrenin temel ihtiyaçlardan biri olarak görülen çocukluk döneminde karşılaşılan beklenmedik durumlardan biri olan travma her zaman ölümle sonuçlanmasa bile hayat boyu devam eden sorunlara yol açabilir. Travma; ani ve beklenmedik biçimde ortaya çıkan, hayatı ya da beden bütünlüğünü tehdit eden, hayatın olağan akışı haricinde gelişen olaylardır. Travma bireyin baş etmekte ruhsal ve/veya fiziksel açıdan zorlandığı bir strese yol açar. Çocuklarda travmatik olaylar kaza, doğal afetler gibi tek ve akut ya da savaş, göç, ihmal, istismar gibi tekrarlayıcı ve süregelen olabilir.

Çocuklarda travmatik olaylar; cinsel, fiziksel ve duygusal istismar, ihmal, aile içi şiddet, toplumsal ve okulla ilgili şiddet, motorlu taşıt kazaları ve düşme, elektrik çarpması gibi diğer kazalar, terör eylemleri, savaş deneyimleri, deprem, sel gibi doğal afetler, intihar ve kayıplar gibi olayları kapsar. İçinde yaşadığımız coğrafya bütün bu travmatik olayların oluşmasına olanak sağlayan koşulları içermektedir. Çocuklarda travmanın en sık rastlanan şekli başkaları tarafından kötü muameleye maruz kalmadır ve yetişkinler çocuk travmalarının önemli kaynaklarındanır.

Travma tanımını yaparken 6 Şubat 2023 sabahı Kahramanmaraş merkezli deprem felaketine de vurgu yapmak gerekir. Deprem kırk yedi binden fazla insanımızın ölümüne yol açarken yüz binlerce insanımızın yaralanmasına ve göç etmesine yol açtı. Toplumsal travmaların bir çoğunda olduğu gibi depremde de en çok etkilenen yine çocuklar oldu. Aile bireylerinin kaybı, uzuv kaybı, çocuklar için güvenli ortam oluşturan evlerinin ve okullarının yıkılması, sosyal ağlarının en önemli yapı taşlarından olan akranlarının çeşitli yerlere dağılması ve günlük hayat rutinlerinin değişmesi çocukları etkileyen başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Travmatik yaşantılar, çocuğun yaşına, gelişim düzeyine, bireysel özelliklerine ve travmanın niteliğine bağlı olarak farklı etkiler gösterebilir. Bu etkiler arasında korku, kaygı, depresyon, öfke, utanç, suçluluk duyguları, travmatik olayları hatırlama, kabuslar, travma sonrası stres

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

bozukluğu (TSSB) belirtileri, davranış sorunları, okul başarısında düşüş, sosyal ilişkilerde zorluklar ve fiziksel belirtiler (baş ağrısı, karın ağrısı vb.) yer alabilir.

Travmatik bir olay yaşayan herkeste tanı alacak bir ruhsal hastalık görülmeyebilir. Travmanın şiddetli olması, bireyin çok yakınında gerçekleşmesi, ciddi hayati tehdit oluşturması, bireyin en yakın akrabalarının başına gelmesi ve insan eliyle oluşturulmuş olması gibi travmaya bağlı özellikler TSSB gelişimini daha da olası hale getirmektedir.

Travma sonrası psikiyatrik bozukluk geliştirme ihtimalini artıran faktörlerden biri de sosyal desteğin yetersizliğidir. Özellikle ebeveyn desteğinin düşük olması, suçlayıcı ebeveynler psikiyatrik bozuklukların ciddiyetini de artırmaktadır.

Travmatik olayın tekrarlayıcı ve rahatsız edici bir şekilde hatırlanması, travmatik olayla ilgili kâbuslar görülmesi, küçük çocukların travmatik olayı oyunlarda veya resimlerde canlandırması, travmatik olayla ilgili veya o olayı hatırlatan uyaranlarla karşılaştığında sıkıntı çekilmesi ve bir takım bedensel belirtiler olması (çarpıntı, titreme gibi) Travma Sonrası Stres Bozukluğu'nun ilk belirti grubudur.

Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile ilgili ikinci belirti grubunda ise travma ile ilgili düşüncelerden, duygulardan ve travmayla ilgili konuşmaktan kaçınma, travmayı hatırlatan aktivitelerden, mekanlardan ve insanlardan uzak durma gibi genelde kaçınma ağırlıklı belirtilerdir.

Travmanın önemli bir bölümünü hatırlayamama, insanlardan uzaklaşma ve içe kapanıklık, olumlu duyguları yaşayamama, kendisi ve başkaları hakkında olumsuz değerlendirmeler, suçluluk hisleri, korku, endişe, utanç gibi olumsuz duygular yaşama ve günlük aktiviteler ilginin azalması gibi travmayla ilişkili duygusal ve bilişsel belirtilerdir.

Dördüncü ve son belirti grubunda ise öfke patlamaları, kendine zarar verme davranışları, her an tetikte olma hâli, dikkat ve konsantrasyon güçlükleri, uyku problemleri gibi sürekli aşırı uyarılma hâli ile izah edilebilen belirtilerdir.

Çocuklar, güvende olduklarını hissetmeleri, destekleyici ve sevgi dolu bir ortamda yetişmeleri, travmatik deneyimlerini ifade edebilmeleri için desteklenmeleri, duygusal ve sosyal becerilerinin geliştirilmesi gibi faktörlerle travmatik deneyimlerin etkilerini aşabilirler. Çocukların duygularını yargılanmadan ifade edebilecekleri bir ortam sağlamak önemlidir. Travma çocuğun hayatındaki anormal durumlardan biridir ve hissettiği duygular bu olaya karşı verilebilecek normal bir tepkidir.

Çocukların duygusal ihtiyaçlarını karşılayan bir yetişkinle bağ kurmaları, duygularını ifade etmeleri ve travmatik deneyimleriyle baş etme stratejileri geliştirmeleri önemlidir. Çocuklarda travmatik yaşantılar, her çocuğun deneyimlediği ve etkilendiği şekilde farklılık gösterebileceği

için, çocukların bireysel ihtiyaçlarına ve deneyimlerine özgü bir yaklaşım benimsenmesi önemlidir. Travmatik olayı çocukla konuşurken yaşına ve gelişim düzeyine uygun bir dil ve uygun kavramlar kullanmak ve çocukları bunaltabilecek ayrıntılar vermekten kaçınmak gerekir.

Travmatik deneyim yaşamış çocuklarda günlük aktivitelere ve rutinelere dönüş de rahatlatıcı olabilir. Öz bakımı teşvik etmek, hoşlandığı hobiler veya aktivitelerle meşgul olmasını sağlamak çocuğun içinde bulunduğu ana odaklanmasını sağlayıp travma ile ilgili tekrarlayıcı ve rahatsız edici düşüncelere kapılmasının önüne geçebilir.

Travma sonrası iyileşme sürecinin zaman aldığını unutmamak gerekir. Sabır, anlayış ve sürekli destek çocukların bu zorlu dönemden geçmelerine ve sonunda kayıplarıyla başa çıkmanın ve uyum sağlamanın yollarını bulmalarına yardımcı olmak için çok önemlidir.

Travmanın etkileri ile baş etmede önemli rol oynayan unsurlardan biri de psikolojik dayanıklılıktır. Psikolojik dayanıklılık zor koşullara, olumsuz olaylara, çok üzücü durumlara, facialara, baskı ve stres durumlarına uyum sağlayabilmek, uygun baş etme yolları bulmak, çözüm yolları geliştirebilmek demektir. Daha basit bir tanımlama ile düştüğü yerden kalkmak, geri gelebilmektir. Bu kavram, kişinin zorluklarla karşılaştığında duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak sağlam kalabilme ve hızlı bir şekilde toparlanabilme kapasitesini ifade eder. Tabii ki dayanıklı insanın bu durumlarda hiç sıkıntı yaşamadığı, üzülmediği, bunalmadığı, hastalanmadığı anlamını çıkarmamak gerekir. Psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, zorlayıcı olaylar, baskılar, değişimler veya stresli durumlar karşısında daha esnek, uyumlu ve olumlu bir şekilde tepki verebilirler. Bu kişiler, stresi etkin bir şekilde yönetebilir, engellerle başa çıkabilir ve zorluklardan ders alarak büyüme sağlayabilirler.

Psikolojik dayanıklılık hayat boyu sınanmaktadır ve aynı ölçüde gelişmektedir. Okul stresi, maddi zorluklar, duygusal ilişkiler, akran sorunları, taşınmalar gibi günlük hayatta karşımıza çıkabilecek durumlardan savaş, kaza, kayıp, doğal afet gibi ciddi ve beklenmedik durumlar hayatımızda bizleri zorlamakta ve dayanıklılığımızı test etmektedir. Yani dayanıklılık sadece beklenmedik durumlarda değil günlük hayattaki sıradan zorluklarda da gereklidir. Psikolojik dayanıklılık, kişilerin stresli durumları daha etkin bir şekilde yönetmelerine, duygusal dengeyi korumalarına, karar verme yeteneklerini artırmalarına, motivasyonlarını sürdürmelerine ve zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur. Bu nedenle, psikolojik dayanıklılık, kişilerin genel sağlık ve refahlarını destekleyen önemli bir beceridir.

Psikolojik dayanıklılık, birçok faktörün etkileşimiyle oluşur. Bu faktörler arasında genetik yatkınlık, kişilik özellikleri, sosyal destek, çevresindekiler ile sosyal etkileşim ve iletişim içerisinde olma, özsaygı, problem çözme becerileri, esneklik, zorluklara adapte olabilme, yeri

geldiğinde sorumluluk alma, pozitif düşünme, duygusal zeka ve stres yönetimi becerileri gibi unsurlar bulunur. Ayrıca, yaşanan deneyimler, eğitim ve öğrenme süreçleri de psikolojik dayanıklılığın gelişiminde önemli bir rol oynayabilir. Çocukların hayatlarında onlara inanan, özdeşim kurabilecekleri, yakın ilişki kurabileceği bir yetişkinin var olmasının en büyük pozitif etkiyi yaptığı gösterilmiştir.

Psikolojik dayanıklılığı güçlendirmenin çeşitli yolları vardır. Bu yollardan ilki kendine güvendir. Hataları analiz edip ders çıkarmak, zayıf yanları tespit edip düzeltmeye çalışmak kendine güveni artıracaktır. Kendine güveni ve aynı zamanda dayanıklılığı artırmanın bir diğer yolu bilgiyi artırmaktır. Bu da çokça okumak ile mümkündür. Yakın arkadaşlıklar kurma, aile ile iyi ilişkiler içerisinde olma, insanlarla etkileşime girmekten sakınmama ve olabildiğince başkalarına yardım etme, sosyal ilişkilerde esneklik gösterebilme de dayanıklılığı artırır. Ek olarak zorlukları felaketleştirmeme ve sağlığa dikkat etme de önemlidir.

Sonuç olarak, travmaya uğramış çocuklar olumsuz sonuçlar için risk altındadır. Ama bu kötü sonuçlar önlenbilir. Çocuğun içinde bulunduğu çevre bu sonuçlar açısından kritiktir. Hepsinden önemlisi ise çocukların travmaya uğramasını engellemeye çalışmak ve buna uygun bir ortam sağlamanın yollarını bulmaktır.

DİLENCİLİK - ÇOCUĞUN DİLENDİRİLMESİ

Av. Aysenur DEMİRKALE¹

Günlük yaşamda sıkça karşılaştığımız dilencilik eylemi; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel nedenleri bulunan, özellikle farklı görünümüleriyle birlikte kökenleri tarihin çok eski dönemlerine dayanan bir yaşam biçimi/meslek olarak değerlendirilmektedir. Esas itibari ile yoksulluk, yoksunluk, eğitimsizlik, yetersiz gelir, savaş, göç, doğal afetler ve kültürel değerler, dilencililiğin yüzyıllardır süregelen bir alışkanlık/meslek olarak devamını sağlamıştır.

“Dilenci; toplumda genel kabul gören şartlarda yaşamını sürdürebilmek için sahip olması gereken ekonomik imkanlara sahip ol(a)madığı için veya aslında yoksul olmadığı halde kendisini yoksul göstererek ihtiyaç hissettiklerini elde etmek için veya dilenmeyi bir hayat tarzı olarak benimsediği için ekonomik imkanı olanlardan söz, yazı veya davranışlarla para veya eşya isteyen kimsedir. Dilenci, isteğin gerçekleşmesi için, istekte bulunduğu kişinin vicdanına, duygularına hitap eden sözler kullanır veya tavırlar sergiler . Dilencilik ise dilencinin yaptığı iş” olarak tanımlanmaktadır. (1)

Dilencilik sorunu, uzun yıllara yayılmasına rağmen sosyo-ekonomik politika eksiklikleri nedeniyle etkin bir çözüme ulaştırılamamıştır. Bugün esas olarak da zabitanın esas olarakda görevleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. (2) Ancak ister zabıta ister polis gücüyle desteklensin sadece “dilenci” ile mücadele ederek, sorunun çözülmeyeceğini kabul etmek gerekir. *“Dilencilikle topyekün mücadele edilmesini sağlayacak politikaların izlenmesinden ziyade çoğu zaman cezalandırıcı, daha kısmi olarak da dilencililiği doğrudan hedefleyen değil, onu belki dolaylı olarak engelleyecek son derece spesifik ve mikro düzeyde, dar kapsamlı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Tüm bu önlemlerin dilencilikle mücadele ederek dezavantajlı grupları korumak ve güçlendirmek gibi bir hedefi gerçekleştirmekten uzak olduğu açıktır.”(3)*

Dilencilik biçimleri ve dilenenlerin özelliklerine dair bir değerlendirme yapmak, gelişen dilenme yöntemleriyle oldukça zor olmakla birlikte, bazı konularda sınıflandırma yapmak sınırlar çizmek daha ayrıntılı sınıflandırma yapılmasını sonucuna neden olmaktadır (4) O nedenle her zaman doğru bir yöntem de değildir. Gerçekten de bugün bireysel ihtiyaçlarını ifade ederek dilenenlerin yanında, mendil satan, sokakta müzik yapan, mezarlık da su taşıyan, otobüse binmek için para isteyen, tedavi için acil ilaç parasına ihtiyacı olduğunu söyleyenlerin

¹ İstanbul Barosu

gerçek dilenme eylemi içinde olup olmadığını anlayabilmek mümkün değildir. Bu kişilerin kıyafetleri veya yaşadıkları alan da her zaman belirleyici değildir. Keza sosyal medya veya TV programlarında ihtiyaçlarını ifade edenler açısından da bu belirsizlik varlığını korumaktadır. Bu nedendir ki dilencilik farklı sosyal bilim dalları açısından da temel çalışma alanlarından biri olmuştur. *“Dilenmenin bu kadar yaygın, olağan ve sıradan kabul edilmesi, toplumsal psikoloji açısından da irdelenmesi gerekmektedir. Nitekim çoğu popüler hale gelen, bilgi, şarkı söyleme, oyunculuk ya da dans yarışmalarında dahi, yarışmacıların programın sonuna kadar devam edip, hak ettiklerini alıp gitmek yerine sunuculara “yalvarır” hale gelmesi; bu türden yarışmalarda, bilgi ve yeteneğin değil, acıklı hikâyelerin ve acındırma yeteneğinin ön plana çıkarılmasının toplumsal bir “dilencilik psikolojisi” oluşturduğu da haklı olarak dile getirilmektedir”* (5)

Hukuk sistemlerinde dilencilik, genel olarak toplumların kültürel, ekonomik, siyasal dinamikleriyle değerlendirilmektedir. Ancak esas itibari ile zorla, çocuklarla, örgütlü, saldırgan dilendirme eylemleri ceza kanunları ile yaptırıma bağlanmıştır.

Türkiye'de dilencilik; kabahat ve suç olarak nitelenerek, iki farklı yasal düzenlemede yer almaktadır. *Bireysel anlamda dilencilik kabahat olarak değerlendirilmiş, bunun yanında çocuk ve beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanma dilencilik suçu olarak düzenlenmiştir. Yani ceza kanunlarıyla yaptırıma tabi tutulan dilendirme eylemidir.*

Kabahatler Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu genel gerekçesinde; kabahatlerin haksızlık oluşturan bir fiil olması gerektiği belirtilmiş ve suç ve kabahat ayrımının nicelik farkından doğduğu ifade edilmiştir. *“Haksızlık oluşturan bir fiilin suç veya kabahat olarak tanımlanmasında, izlenen suç politikası etkili olmaktadır. Ancak, bir fiilin suç veya kabahat olarak tanımlanmasında, bunun esasen haksızlık ifade etmesi gerektiği hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Esas itibarıyla haksızlık ifade etmeyen, hukuka aykırı olmayan bir fiil hiçbir surette suç veya kabahat olarak tanımlanamaz. Haksızlıklar arasında bu yönde bir tasnif yapılması durumunda; bu tasnifte, hukuka aykırı olan fiilin ifade ettiği haksızlık içeriği esas alınmalıdır. Bu bakımdan, esasen hukuka aykırı olan ve haksızlık ifade eden fiiller arasında suç veya kabahat olarak bir ayırım yapılması, bir nitelik farkı oluşturmamaktadır. Söz konusu tasnif, haksızlıklar arasındaki nicelik farkına dayanmaktadır. Bu tasnif, haksızlıklar arasında sadece bir işlem farklılığı doğurmaktadır. (...) Kabahatleri suç olmaktan ve ceza kanunlarının kapsamı dışına çıkarma eğiliminin bir sonucu olarak; çeşitli hususlarda düzenleme getiren özel kanunlarda bazı fiiller karşılığında idarî yaptırımlar öngörülmektedir. Başka bir deyişle, bu fiiller, "idarî suçlar" olarak tanımlanmaktadır. Bu fiiller karşılığında,*

genellikle parasal nitelikte bir yaptırım öngörülmektedir. Ancak, bu parasal yaptırım, bir ceza hukuku yaptırımı olan "adli para cezası" değil; idarî yaptırım olarak "idarî para cezası" niteliği taşımaktadır. (...) İdarî nitelikteki "para cezası", bir uyarı (ikaz) fonksiyonu gördüğü gibi, kamu açısından oluşmuş olan zararın giderilmesi amacına da hizmet edebilir. Bu nedenle, idarî para cezasının misli nitelikte olması mümkündür." Gerekenin 25 maddesinde dilencilik TCK'da Çocukların, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimselerin dilencilikte araç olarak kullanılması ve bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinin yaptırımı bağlandığı belirtilmiş ve "**çocukların, fiziksel veya zihinsel engellilerin dilencilikte araç olarak kullanılması söz konusu olmayıp, bizatihi dilencilik fiili kabahat olarak cezalandırılmaktadır. Böylece, başkalarının merhamet ve acıma duygularının istismarı engellenmek istenmektedir**" açıklaması yer almıştır. "Dilencilik dolayısıyla idarî para cezasına karar verme yetkisi hem kolluğa hem de belediye zabıta görevlilerine aittir. Kolluğun ve belediye zabıta görevlilerinin yetki alanı bakımından herhangi bir ayırma gidilmemiş olup, görev alanlarına giren yerlerde, bunlar bakımından yarışan bir yetki hali söz konusudur. Bu kişiler aynı zamanda, dilencilikten elde edilmiş bulunan gelire de elkoyma yetkisine sahiptir. Ancak elkonulan bu gelirin bir idarî tedbir olarak mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verme yetkisi mülkî amire veya belediye encümenine aittir. Gelire kolluk elkoymuş ise mülkî amir, belediye zabıtası elkoymuş ise belediye encümeni mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar verecektir." (8)

Kabahatler Kanunu ve Türk Ceza Kanunu düzenlemeleri dikkate alındığında, kanun koyucunun bireysel dilenmeyi haksızlık oluşturan bir fiil olarak görerek kabahat olarak düzenlediği fakat fiilin örgütlü şekilde çocuk ile engellilerin aracı olarak kullanılması halinde daha ağır bir yaptırımı tabi tutulması gerektiğini belirterek Türk Ceza Kanununda düzenlediği görülmektedir

Kabahat Olarak Dilencilik

5326 Sayılı Kabahatler Kanunu uyarınca kabahat; *kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık* olarak tanımlanmıştır. Kabahatler Kanununa göre:

- *Hangi fiillerin kabahat oluşturduğu, kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi, kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabilir.*
- *Kabahatler hem kastla hem de taksirle işlenebilir.*
- *Kabahat gerçekleştiği zaman işlenmiş sayılır.*
- *Fiili işlediği sırada **onbeş yaşını doldurmamış çocuk hakkında idari para cezası uygulanamaz.***

- Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişi hakkında idarî para cezası uygulanmaz.

- Kabahate teşebbüs kural olarak cezalandırılmaz.

- Kabahat halinde yaptırımlar; **idarî para cezası** ve **idarî tedbirlerdir**. İdarî para cezası maktu veya nispi olabilir. İdarî tedbirler mülkiyetin kamuya geçirilmesi ve ilgili kanunlarda yer alan diğer tedbirlerdir. Eşyanın mülkiyeti, kanunda açık hüküm bulunan hallerde ilgili kamu kurum ve kuruluşuna, aksi takdirde Devlete geçer.

- Kabahat dolayısıyla idarî yaptırım kararı vermeye, ilgili kanunda açıkça gösterilen idarî kamu kurum ve kuruluşunun, en üst amiri, ilgili kamu kurum ve kuruluşunun görev alanına giren yerlerde işlenen kabahatler dolayısıyla idarî yaptırım kararı vermeye yetkilidir. Cumhuriyet Savcısı da idarî yaptırım kararı verebilir. Kovuşturma konusu fiil kabahat niteliğindeyse mahkeme de idarî yaptırım kararı verebilir.

- İdarî yaptırım kararı ilgiliye tebliğ edilir. Kararlara karşı 15 gün içinde sulh ceza mahkemesine başvurulabilir. Mahkeme talep üzerine veya resen tarafları dinleyebilir, CMK'nın tanıklığa, bilirkişi incelemesine ve keşfe ilişkin hükümleri geçerlidir. Kesin olmayan kararlara karşı yedi gün içinde itiraz edilebilir. Başvuru harca tabi değildir Mahkeme masrafına ve vekalet ücretine hükmedilir

Kanunda emre aykırı davranış, dilencilik, kumar, sarhoşluk, gürültü, rahatsız etme, işgal, tütün mamüllerinin tüketilmesi, kimliği bildirmeme, çevreyi kirletme, afiş asma , asılsız ihbar, tüzel kişilerin sorumluluk halleri, tüzel kişilerin bildirim yükümlülüğü olarak sayılmıştır

Dilencilik başlıklı düzenleme ise şu şekildedir:

Madde 33 - (1) Dilencilik yapan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Ayrıca, dilencilikten elde edilen gelire el konularak mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar verilir.

(2) Bu kabahat dolayısıyla idarî para cezasına ve elkoymaya kolluk veya belediye zabıta görevlileri, mülkiyetin kamuya geçirilmesine mülkî amir veya belediye encümeni karar verir.

Belirtildiği üzere **bireysel dilencilik yapan kişilerle ilgili olarak kabahatler kanunu uyarınca işlem yapılmaktadır. Bu işlem idarî para cezası ve elde edilen gelire el koyma şeklinde gerçekleştirilmektedir.** Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından verilen iki karar bu noktada önem taşımaktadır:

Dilencilikte elde edilen gelire “hakkın ve müdahalenin niteliği” **Anayasa Mahkemesinin 2015/18986 başvuru numaralı ve 25.12.2018 tarihli Alişen BAĞCAÇI kararı** ile tartışılmıştır. Anayasa Mahkemesi, dilencilik kabahatinin işlendiğinin kamu makamlarınca

tespit edildiği sırada başvurucunun yanında taşıdığı ziynet eşyası ve nakit parasına el konularak mülkiyetinin kamuya geçirilmesinin mülkiyet hakkı ihlali çerçevesinde incelemiştir.

Başvurucu iddiasına göre sokakta balon satmaktadır. Zabıta tarafından dilencilik yaptığına dair tutanak düzenlenmiştir. **Başvurucunun üzerinden çıkan yirmi altı çeyrek altın, on iki Cumhuriyet altını, bir bilezik ve 1.633,30 TL tutarındaki nakit paraya zabıta memurlarınca el konulmuştur. Belediye Encümeni tarafından idari para cezası verilmiş ve el konulan altın ve paraların mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilmiştir.** Başvurucu, Sulh Ceza Hâkimliği nezdinde itirazda bulunmuş; itiraz dilekçesinde dilencilik yapmadığını, balon satarak geçimini sağladığını savunmuştur. İtirazın duruşmalı olarak incelenmesi sırasında tutanak düzenleyicileri tanık olarak dinlenmiş, yeminli tanık anlatımlarına itibar edildiği belirtilerek Hakimlikçe başvurucunun dilencilik yaptığı kanaatine varıldığı açıklanmıştır. Kararda, el konulan altın ve nakit paranın iadesi yönünden ise olay tutanağı ve tanık anlatımlarına göre başvurucunun görevlilerin uyarılarına rağmen yedi gündür aynı yerde dilencilik yaptığı vurgulanmıştır. Ayrıca başvurucunun daha evvel de dilencilik yaptığı ve bu işi meslek hâline getirdiğine işaret edilerek bu sebeple söz konusu mal varlığının dilencilikten elde edilen gelire alındığı kabul edilmiştir. Başvurucunun gelir kaynağı olarak dayandığı sigorta kaydının ise -tek başına- fiilî olarak çalışıldığını kanıtlayamayacağı açıklanmıştır. Başvurucunun bu karara karşı yaptığı itiraz ise reddedilmiştir.

Anayasa Mahkemesi incelemesinde; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) Ek 1 No.lu Protokol'ün "Mülkiyetin korunması" ve Anayasa'nın "Mülkiyet hakkı" kenar başlıklı 35. maddesi çerçevesinde değerlendirme yapmıştır. Buna göre; *"Anayasa'nın 35. maddesiyle güvenceye bağlanan mülkiyet hakkı, ekonomik değer ifade eden ve parayla değerlendirilebilen her türlü mal varlığı hakkını kapsamaktadır. Somut olayda başvurucudan el konularak mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilen nakit paranın ve ziynet eşyasının mülk teşkil ettiğinde kuşku bulunmamaktadır."* Somut olayda da bu ilkelerden ayrılmayı gerektiren bir durum bulunmamakta, *"başvurucunun nakit parası ile ziynet eşyasına dilencilik kabahatinden elde edildiği gerekçesiyle el konularak mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilmesinin mülkiyet hakkına müdahale teşkil ettiği açık olup kabahatten mülk edinilmemesini amaçlayan müdahalenin incelenmesi uygun görülmüştür...Müdahalenin Anayasa'ya uygun olabilmesi için kanuna dayanması, kamu yararı amacı taşınması ve ayrıca ölçülülük ilkesi gözetilerek yapılması gerekmektedir* (Recep Tarhan ve Afife Tarhan, B. No: 2014/1546, 2/2/2017, § 62). Dilencilik kabahatinden elde edildiği gerekçesiyle başvurucunun yanında taşıdığı ziynet eşyasının ve nakit parasının mülkiyetinin kamuya geçirilmesi şeklindeki mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin Anayasa'nın 13. ve 35. maddelerinde öngörülen güvencelerin somut

olayda gerçekleştirilmiş olması nedeniyle içerdiği kamu yararı amacı ile karşılaştırıldığında başvurucuya şahsi olarak aşırı bir külfet yüklediği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla **başvurucunun mülkiyet hakkı ile müdahalenin kamu yararı amacı arasında olması gereken adil dengenin bozulmadığı ve mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin ölçülü olduğu sonucuna varılmıştır.** Bunun sonucunda *Mülkiyet hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna*, Anayasa'nın 35. maddesinde *güvence altına alınan mülkiyet hakkının ihlal edilmediğine*, karar verilmiştir.

AİHM 2021 yılında vermiş olduğu Lacatus-İsviçre (Başvuru No: 14065/15) kararında dilencilik yapması nedeniyle başvurucuya hapis cezası verilmesini AİHS'in 8 maddesinde düzenlenen özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.

Kararda her ne kadar sadece "*özel ve aile hayatına saygı hakkı*" ihlalinden hüküm kurulmuşsa da söz konusu karar, insan hakları özelinde "*ifade özgürlüğü*", "*ayrımcılık yasağı*", "*işkence ve aşağılayıcı muamele*" ihlaline dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Karara göre, sokakta dilencilik yapan Romanya Vatandaşına Cenevre'de idari para cezası işlemi uygulanmıştır. Para cezasını ödeyemediği için de hapis cezasına mahkum olmuştur. AİHM kararında "*aşırı derecede savunmasız bir kişi olan başvurana uygulanan yaptırımın ne organize suçla mücadele amacıyla ne de yoldan geçenlerin, sakinlerin ve işyeri sahiplerinin haklarının korunmasına orantılı bir tedbir teşkil etmediğine hükmetmiştir. Son derece savunmasız bir kişi olan başvuranın, büyük olasılıkla başka geçim kaynağının olmadığı ve bu nedenle, dilenmekten başka seçeneği olmadığı bir durumda, eylemleri nedeniyle cezalandırılması, insanlık onurunu ve 8. madde ile korunan hakların özünü etkilemiştir. Bu nedenle İsviçre, takdir marjını aşmıştır. Mahkeme, bu nedenlerle müdahalenin 8. maddenin 2. fıkrası anlamında "demokratik bir toplumda gerekli" olmadığı sonucuna vararak Sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edildiğine " karar vermiştir.*

Mahkeme AİHS'in 8 maddesi uyarınca ihlal kararı verirken "*başvurucunun yoksul okuma yazma bilmeyen herhangi bir sosyal desteği olmayan bir kadın olması konusunu değerlendirdiği, yoksulluğun cezalandırılması fenomeni karşısında ancak yeterli 'mağduriyet', yeterli miktarda 'acı çekmek' gibi bir eşiği kendine ölçüt aldığı*" görülmektedir. (7) Oysa genel olarak bireysel dilenmenin cezalandırılmaması gibi bir değerlendirmeden söz edilememektedir.

AİHM'in özel ve aile hayatına saygı hakkı ihlali yanında 10. maddede belirlenen ifade özgürlüğü üzerinden tartışma yapmamış olması eleştirilmiştir. "*Yargıç KELLER'a göre başvuru konusu olay Sözleşmenin 10. maddesiyle ilgilidir. Her şeyden önce, bir eli ya da bir kupayı başkalarına uzatmak, onlara cömertlik için bir çağrıdır. Dilenmek de yoksulluğu kelimelerle veya jestlerle iletmenin nihai yoludur. El uzatmak, dünyanın her yerinde bir yardım*

talebi olarak anlaşılan bir jesttir. Aynı şey, bir askerin ellerini kaldırması veya ordunun beyaz bayrak sallaması için de geçerlidir. Bunlar, herkes tarafından teslim olmaya yönelik açık bir niyet olarak anlaşılan davranışlardır ve uluslararası sözleşmelerle koruma altındadırlar. Bu kapsamda dilenmek, yadsınamaz bir şekilde 10. Madde ile korunan bir davranıştır.....Yargıç RAVARANI'ye göre böyle bir yaklaşım, aşırı yoksulluk içinde olmayanlar tarafından yapılan dilenmenin nasıl değerlendirileceği bilinmediği için son derece indirgemecidir. (4)

Yine kararda **ayrımcılık yasağı** üzerinden değerlendirme yapılmaması da eleştiri konusu olmuştur. Kararın kırılgan grupların yoksulluk karşısında korunması olarak değerlendirilmesine rağmen son yıllardaki “*yasal düzenlemelerdeki örtük motivasyonun yabancı karşıtlığı, romafofi, yoksulluğun, evsizliğin perdelenmesi ve cezalandırılması gibi çok boyutlu olgularla iç içe olduğu, Avrupa Roman Hakları Derneğinin davaya 3. Taraf olarak katılma talebinde özellikle belirtmesine rağmen mahkeme ayrımcılık konusunda bir değerlendirme yapmaması*” bu kapsamda değerlendirilmiştir. (5)

AIHS 3. Maddesi işkence yasağı başlığını taşımaktadır. Madde metnine göre “Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz” Kararda bu madde üzerinden bir değerlendirme yapılmamıştır. Oysa kişinin devlet sorumluluğunda olan insanca yaşama koşullarına sahip olmaması bu kapsamda değerlendirilebilir. *Ancak mahkeme kararlarında “Sosyal yardımdan, barınma ya da sağlık hakkından mahrum kalmanın yaratmış olduğu kimi durumlar, başvuruçuların durumlarının şiddetine paralel olarak 3. madde korumasından faydalanmaya” dair ihlal kararları verebilmektedir. dilencilik faaliyetini suç olarak düzenleyen yasa ve uygulamalar karşısında 3. madde kapsamında sorulabilecek soru, söz konusu yasa nedeniyle dilencilik engellenmesi, ya da dilenildiği için para cezasına çarptırılmasının, ne noktada ve hangi şartların varlığı halinde insanlık dışı ya da aşağılayıcı bir muamele ve ceza tanımına uygun düşüğüdür. Bu soru ışığında, görünen o ki, bu yöndeki yasaların genelinin insan haklarına aykırılığı iddiası değil, bu yasaklara rağmen münferit dilencilik durumlarında ve kişilerin kırılganlıklarının boyutu dahilinde söz konusu maddenin rol oynayıp oynayamayacağı konu edinilebilecektir. (5)*

Türk Ceza Kanunu Kapsamında Çocuğun Dilendirilmesi

“Genel Ahlaka Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenen TCK 229 madde uyarınca:

Dilencilik

Madde 229- (1) Çocukları, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçun üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(3) Bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde, verilecek ceza bir kat artırılır. Düzenlemeye bakıldığında, başlık dilencilik olarak adlandırılmışsa da maddeyle dilendirme eyleminin yaptırma bağlandığı görülmektedir. Zira burada dilenen değil, dilenmeye aracılık yapan kişi cezalandırılmaktadır.

Maddedeki düzenlemeyi inceleyecek olursak;

- TCK Madde 229/1'e göre fail herkes olabilir.

- Failin üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş olması halinde verilecek ceza arttırılacaktır. (TCK madde 229/2)

- Dilencilik suçunun TCK 220. maddede yer alan örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde verilecek ceza da bir kat arttırılacaktır. TCK 220 maddeye göre de fail hem örgüt kurmadan hem de örgütün faaliyeti çerçevesi işlenen dilencilik suçundan sorumlu olacaktır:

- Yargıtay 2. Ceza Dairesi 2011/ 13375 E. , 2012/46101 K.

“sanıkların 1. derece kan hısımları olan çocukları Kadir ve Kanber'i dilencilikte araç olarak kullanmak sureti ile atılı suçu işledikleri bu sebeple, 5237 sayılı TCK.nun 229/2. maddesi uyarınca cezalarının yarı oranında artırılması”

- Yargıtay 14, Ceza Dairesi 2012/6467 E. 2014/4233 K.

“Küçük yaşta bir çocuğun çalıştırıldığı ihbarı üzerine olay yerine giden polislerce hazırlanan tutanakta 9 yaşındaki Hazar isimli çocuğun mendil satıp dilendirildiğinin belirtilmesi sanığın ise görüncesi Ç., B -'ün oğlu olan mağdurun olay yerinde kendisinden bağımsız olarak sadece mendil sattığını söyleyip suçlamayı kabul etmediğinin anlaşılması karşısında, 27.03.2009 tarihli tutanak münzileri ile sanığın görüncesi olan Ç. B. -'ün ve Hazar isimli çocuğun duruşmaya çağrılıp dinlenilmelerinden sonra tüm deliller birlikte değerlendirilerek sonucuna göre sanığın hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken eksik araştırma ile karar verilmesi, Kabule göre de; Görüncesinin oğlu olan mağdur ile arasında 3. derece kayın hısımlığı bulunan sanığın cezasının TCK. md 229/2, maddesi uyarınca artırılması gerektiğinin gözetilmemesi”

- Fail çocuk da olabilir. TCK 31 madde uyarınca değerlendirme yapılır.

- Mağdur çocuk veya beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimselerdir.

- Suçun maddi unsuru, çocuk veya beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri aracı olarak kullanmaktır:

• Yargıtay 14. Ceza Dairesi 2012/5603 E. , 2014/9420 K..

“mağdurenin annesi müşteki...’in fabrikada çalışması nedeniyle 2 yaşındaki kızı ...’nı , sanık ilgilenmesi için bıraktığı, sanığın da kendisine emanet edilen mağdureyi kucağına alarak karayolundan geçmekte olan araçların arasında dolaşmak ve mağdurenin yaşının küçüklüğünden, muhtaçlığından faydalanarak toplumun yardımseverlik ve acıma duygularını istismar etmek suretiyle onu araç olarak kullanarak dilencilik yaptığı“

• Yargıtay 14. Ceza Dairesi Esas : 2014/851 Karar : 2014/1728

“Olay tarihli tutanak ve tüm dosya içeriği nazara alındığında, mağdure C...’ın, A...’la dilencilik yaptığı sırada yakalanması ve sanıklardan L...’in öz kızına bakmadığı için sanık A...’a kızını teslim ettiğini aşamalarda beyan ettiğinin anlaşılması karşısında, 5271 Sayılı C.M.K.nun 236. maddesi gereğince; Olay tarihinde 8 yaşında bulunan mağdurenin duruşmada dinlendikten ve sanık L. hakkında ekonomik ve sosyal durumuna dair zabita ve muhtarlık araştırması yapıldıktan sonra tüm deliller birlikte değerlendirilerek sonucuna göre, sanık L.’in hukuki durumunun tayin ve takdiri gerekirken, eksik incelemeyle yazılı şekilde beraat hükmü kurulması,”

- Çocukların çalışıyor gibi görünerek dilencilik yapması halinde yanında veya yakın bir yerinde durarak hakimiyeti altında bulundurması hali **“Dolaylı Dilencilik”** de TCK 229 madde de belirlenen suçu oluşturacaktır. Ancak failin (anne veya babanın ya da büyük kardeşin) hâkimiyeti ya da bilgisi olmaksızın, çocuğun dolaylı şekilde dilencilik yapması dilencilik kabahatine vücut verecektir. (8)

• Yargıtay 8. Ceza Dairesi 2017/ 23763 E. , 2018/11984 K

“20.04.2003 doğumlu oğlu mağduru, mendil sattırmak suretiyle dilencilik yaptırdığı anlaşılan sanığın eyleminin, TCK.nun 229/1. madde ve fıkrasında tanımlanan dilencilik suçunu oluşturduğu gözetilmeden, suç vasfında yanılğıya düşülerek yazılı şekilde kötü muamele suçundan mahkumiyet hükmü kurulması,”

- Dilenen kişinin, beraberinde veya muhataba gösterebileceği bir yerde bulundurmaksızın (araç olarak kullanmaksızın), sadece sözlü olarak çocuğu ya da hastası olduğundan bahisle dilenmesi TCK m. 229 kapsamında suça vücut vermez. Bu eylem, dilenme kabahatini oluşturur. (9)

- Dilencilik suçu kasten işlenen bir suçtur

- Dilencilik suçunda genel olarak teşebbüs olmaz

- Dilencilik suçuna iştirak mümkündür

- Yargıtay 14. Ceza Dairesi 2013/802 E. , 2014/10433 K.

sanığın çocuğu olan mağdur ş... cami avlularında ve başka mekanlarda el açmak suretiyle açıkça dilendirdiğinin 27.06.2011 tarihli tutanak içeriği ve tüm dosya kapsamından anlaşılmasına göre, sanık hakkındâ 5237 "yılı TCK.nın 229. maddesi yerine, TCK.nın 232. maddesinde belirtilen aile efradına kötü muamele suçundan mahkûmiyetine karar verilmesi, bozma nedeni kabul edilmiştir

- Yargıtay 4. Ceza Dairesi 2018/3979 E. 2021/13159 K

“Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nun temyiz talebi, katılma isteği niteliğinde kabul edilerek, CMK'nın 237/2. maddesi uyarınca Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın davaya katılmasına, vekilinin de katılan vekili kabulüne verilerek dosya görüşüldü.....sanık hakkında dilencilik suçlarından kurulan mahkumiyet hükümleri açısından; sanığın, bir suç işleme kararının icrası kapsamında aynı suç kastıyla çocukları olan mağdurları dilendirdiğinin anlaşılması karşısında, sanık hakkında dilencilik suçundan bir kez ceza verilip bu cezanın TCK'nın 43/2-1. uyarınca artırılması gerektiği gözetilmeden, sanık hakkında her bir mağdura yönelik dilencilik suçundan ayrı ayrı mahkumiyet hükümleri kurulması, bozma nedenidir “

- Yargıtay 8. Ceza Dairesi 2016/5052 E. 2016/7718 K.

"Mağdur zorunlu müdafininin 25.12.2012 tarihli duruşmada sanıklardan şikayetçi olduğunu beyan etmesi karşısında CMK.nun 238/2. maddesi uyarınca davaya katılma talebi sorularak katılma konusunda bir karar verilmesi gerekli ise de, zorunlu müdafinin hükmü temyiz etmiş olmakla katılma iradesini 'açıklamış sayılacağından, 5271 CMK.nun 237/2. maddesi uyarınca, mağdur'in katılmasına ve zorunlu vekil Av.....katılan vekili olarak kabul edilmesine karar verilerek yapılan incelemede;.... Dilencilik suçundan kurulan hükmün temyiz incelenmesinde: sanık müdafininin 25.12.2012 tarihli celsede lehe hükümlerin uygulanmasını talep ettiği , diğer suçlarda uygulandığı halde dilencilik suçundan hüküm kurulurken TCK 62 maddesinin uygulanmaması , üç mağduru dilendiren sanık hakkında TCK. nun 43/1-2 maddesinin uygulanması gerektiğinin gözetilmemesi, bozma nedeni kabul edilmiştir.”

- Dilencilik suçunda görevli mahkeme asliye ceza mahkemeleridir

- TCK madde 229/1 uyarınca Dilencilik suçunu işleyen kimse hakkında 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaktır
- Dilencilik suçunda verilen hapis cezası, adli para cezasına çevrilebilecektir. Adli para cezası 1 yıl ve altı suçlarda verilmektedir. Adli para cezasına çevrilmesi sonrası ödeme gerçekleşmezse yeniden hapis cezasına dönüşecektir
- TCK madde 229/2 uyarınca dilencilik suçu, üçüncü derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.
- Erteleme ve Hükümün Açıklamasının Geri Bırakılmasına karar verilebilmekte, TCK madde 62 uyarınca takdiri indirim nedenleri uygulanabilmektedir.
- Şikayete ve uzlaşmaya tabi değildir

• Yargıtay 2. Ceza Dairesi 2011/22976 E ve 2011/36836 K

*“1-Sanık hakkında mağdur E...’a yönelik dilencilik suçundan verilen hükmün temyiz isteminin incelenmesinde; **On altı yaşında olan mağdur E...’ın 25.12.2009 tarihli duruşmada sanıktan şikayetçi olmadığını belirtmesi karşısında, on sekiz yaşından küçük olması nedeniyle 5271 Sayılı CMK’nın 234/2. maddesi uyarınca görevlendirilen vekilin, mağdurun iradesine aykırı olarak davaya katılma ve temyiz hakkı bulunmadığından, mağdur vekilinin temyiz isteminin 1412 sayılı CMUK’nun 317. maddesi uyarınca REDDİNE, 2-Sanık hakkında mağdur Haydar Taşkoparan’a yönelik dilencilik suçundan verilen hükmün temyiz isteminin incelenmesinde; Katılan sıfatını alabilecek şekilde suçtan zarar görmüş bulunan yakınının 5271 Sayılı CMK’nın 260/1.madde ve fıkrası uyarınca hükmü temyize hakkı bulunduğu belirlenerek yapılan incelemede; 25.12.2009 tarihli duruşmada yedi yaşında olan mağdur H... sanıktan şikayetçi olmadığını belirtmiş ise de, mağdurun yaşı itibarıyla şikayet hakkını tek başına kullanabilecek durumda olmaması ve on sekiz yaşından küçük olması nedeniyle 5271 Sayılı CMK’nın 234/2. maddesi uyarınca görevlendirilen vekilin sanıktan şikayetçi olduklarını, davaya katılmak istediklerini beyan etmesi ve mağdurun annesinin de şikayetçi olduğunu beyan etmesi karşısında; yakının adına kanuni temsilcisi olan annesine 5271 Sayılı CMK’nın 234 maddesi uyarınca hakları anlatılıp açıklanmadan ve suçtan zarar gören sıfatı ile davaya katılmak isteyip istemediği sorulmadan 5271 Sayılı CMK’nın 234/1-b ve 3 madde ve fıkraları ile 238/2.maddelerine aykırı davranılarak zorunlu vekilin katılma talebinin reddine karar verilmesi, bozmayı gerektirmiştir.”***

-TCK da “Aile Düzenine Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenen “Kötü Muamele Suçu” Dilencilik suçuna göre daha hafif müeyyideler içermektedir.

Kötü muamele

Madde 232- (1) Aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine karşı kötü muamelede bulunan kimse, iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) İdaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişiye, bir yıla kadar hapis cezası verilir

Bazı hallerde *hem kötü muamele suçu, hem de dilencilik suçu birlikte oluşmaktadır*. Bu taktirde *daha ağır müeyyideler içeren dilencilik suçundan ceza verilmektedir*. Ancak *failin, çocuğunu veya beden ve ruhen kendini savunamayacak durumda olan eşini örneğin mendil satmaya zorlaması, kötü muamele suçunu oluşturacaktır*. Yine kötü muamele suçunun gerçekleşebilmesi için *faille mağdurun aynı konutta yaşamayı gerektirmektedir*. Dilendirme suçunda ise böyle bir zorunluluk yoktur.

- Yargıtay CGK, 02.06.2021 tarihli ve 2020/369 E, 2021/244 K

“yaşı küçük mağdurun vatandaşların önüne geçerek, kendisini acındırmak suretiyle elindeki mendili satmaya çalıştığıın görülmesi üzerine mağdurun ... Çocuk Büro Amirliğine getirildiği, gerekli işlemler yapıldıktan sonra nöbetçi Cumhuriyet savcısının talimatı ile annesi olan sanık ...'in temin edildiği, ardından da 16.09.2009 tarihinde saat 00.30 sıralarında mağdurun sanığa teslim edildiği anlaşılan olayda; dilencilik suçunun hareket unsurunu oluşturan “araç olarak kullanma” eyleminden söz edilebilmesi için failin dilenme anında çocuğu ya da beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseyi menfaat talep edilen kişinin algılayabileceği bir şekilde beraberinde ya da kendisine yakın bir yerde bulundurmasının gerektiği, bu anlamda mendil satma eylemi sırasında çocuğu olan ...'in yanında ya da ona yakın bir yerde bulunmayan sanık bakımından TCK'nın 229/1. maddesinde düzenlenen dilencilik suçunun yasal unsurlarının oluşmadığı anlaşılmakta ise de aynı konutta birlikte yaşadığı ve olay tarihi itibarıyla altı yaşını ikmal etmiş oğluna yönelik, merhamet, acıma ve şefkat duygularıyla bağdaşmayacak şekilde gece vakti, geç saatte, cadde üzerinde, tek başına mendil sattıran sanığın eyleminin aynı Kanun'un 232/1. maddesinde düzenlenen kötü muamele suçunu oluşturduğu kabul edilmelidir.” sonucuna varılarak, TCK m.229/1'e göre her ne kadar dilencilik suçunun unsurları somut olayda olmasa da, TCK m.232/1'e göre sanığa kötü muamele suçundan ceza verilmesine karar verilmiştir.

- TCK da “Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti “ başlığı altında düzenlenen “İnsan Ticareti” özellikle son yıllarda göç ve savaşlarla birlikte çok daha görünür hale gelmiştir. Çocukların

toplucu ailelerinden kiralanarak bir yerden başka bir yere getirilmesi mendil satma, ayakkabı boyama, açıktan dilencilik gibi faaliyetlerde kullanılması, kötü şartlarda eğitimden yoksun istismara maruz bırakılarak yaşadıkları mağduriyetler dava dosyalarında sıklıkla yer almaktadır. Bazı vakalarda çocuklar, ailelerinin göz yumulan rızası ile insan kaçakçısına teslim edilmekte, bir kısmında ise çocuklar kaçırılarak zorla insan ticaretinin konusu yapılmaktadır.

İnsan ticareti

Madde 80- (1) (Değişik: 6/12/2006 – 5560/3 md.) Zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak veya esarete tâbi kılmak ya da vücut organlarının verilmesini sağlamak maksadıyla tehdit, baskı, cebir veya şiddet uygulamak, nüfuzu kötüye kullanmak, kandırmak veya kişiler üzerindeki denetim olanaklarından veya çaresizliklerinden yararlanarak rızalarını elde etmek suretiyle kişileri ülkeye sokan, ülke dışına çıkararak, tedarik eden, kaçırarak, bir yerden başka bir yere götürerek veya sevk eden ya da barındıran kimseye sekiz yıldan oniki yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezası verilir.

(2) Birinci fıkrada belirtilen amaçlarla girişilen ve suçu oluşturan fiiller var olduğu takdirde, mağdurun rızası geçersizdir.

(3) Onsekiz yaşını doldurmamış olanların birinci fıkrada belirtilen maksatlarla tedarik edilmeleri, kaçırılmaları, bir yerden diğer bir yere götürülmeleri veya sevk edilmeleri veya barındırılmaları hallerinde suça ait araç fiillerden hiçbirine başvurulmuş olmasa da faile birinci fıkrada belirtilen cezalar verilir.

(4) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolunur.

İnsan ticareti suçu, özel kastla işlenen bir suçtur ve failin kastının zorla çalıştırmaya, hizmet ettirmeye, fuhuş yaptırmaya, esarete tabi kılmaya ya da vücut organlarının verilmesini sağlamaya yönelik olması gerekir. Bu yapılırken maddede sayılan tehdit, baskı, cebir, kandırma gibi yöntemlerin kullanılması gerekecektir. *Dilencilik suçu amaç fiiller arasında sayılmamıştır ancak çocuğun dilendirilmek amacıyla kaçırılması, bir yerden bir yere götürülmesi, esir tutulması, hallerinde insan suçu ticareti ile dilencilik suçu iki ayrı suç olarak değerlendirilmelidir.*

Aşağıdaki gazete haberinde olduğu gibi benzer nitelikteki davalarda çocukların maruz kaldıkları eylemlerde faille uygulanacak yaptırım tek bir suç tipi ile karşılık bulmamaktadır.

- *Bir yıl önce, 2 Şubat 2020'de Topkapı Parkı'nda soğukta dilenen çocukları gören bir vatandaş 155 Polis İhbar Hattı'nı aramıştı. Polisler 6 küçük çocuğu alıp Zeytinburnu Çocuk Büro Amirliği'ne götürdü. Kimlikleri yoktu ve hepsi kendilerine ezberletilenleri anlatmıştı. Anne ve babalarıyla Suriye'den geldiklerini söylüyorlardı.*

Yalanları çok belliydi. Bir gün sonra yurda yerleştirildiler. Bir hafta içinde 5 ayrı kişi yurda gelerek onları götürmek istemişti. Görevliler onların aileden olmadığını biliyordu, çocukları teslim etmediler. Polis kimliklerini tespit ettiği bu kişileri teknik ve fiziki takibe aldı. Çete lideri, Suriye Halep'teki ailelerinden kiraladığı çocukları kaçak yollardan Türkiye'ye sokuyor ve İstanbul'a getiriyordu. İnsan kaçakçıları, sahada çocukları kontrol edenler, toplanan paraları Suriye'ye transfer edenler büyük ve profesyonel bir örgüt oluşturmuştu. Çocuklar, Sultangazi'de kiralanmış depolarda tutuluyordu. Her sabah Beyoğlu, Şişli, Fatih ve Zeytinburnu'ndaki tramvay, metro, metrobüs duraklarına götürülüp dilendiriyorlardı. Çete üyeleri çocukları uzaktan izliyordu. Polis ya da zabitanın yakalama ihtimaline karşı sık sık topladıkları paraları çocuklardan alıyorlardı. Demir kapıları kıran özel hareket polislerinin girdiği penceresiz depolar ranzalarla doluydu. Kokuya içeri giren polisler zor dayanmıştı. Islak, küflü yataklarda iki-üç çocuk birlikte yatıyordu. 72 çocuk polis otobüsleriyle çocuk şubeye, oradan yurtlara götürüldü. Çetenin 13 üyesi tutuklandı.(10)

Öğretide benzer vakalarda insan ticareti suçundan işlem yapılması gerektiğine dair tartışmalar olmakla birlikte , genel olarak, dava dosyalarına yansıyan haliyle “*Cebir Tehdit veya Hile Kullanarak Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma, Ruh Bakımından Kendini İdare Edemeyecek durumda Bulunan Kimseleri Dilencilikte Araç Olarak Kullanma, Suç İşlemek Amacıyla Örgüt Kurma, İnsan Ticareti Yapma*” suçlamaları birlikte değerlendirilmektedir.

Dilencilik –Dilendirme, Çocuk İstismarıdır.

BMÇHS 'nin 3.maddesinde yer alan “*kamusal ve özel adli idari tüm işlemlerde çocuğun üstün yararının esas alınması ve devletin çocukların korunması için gereken tüm önlemleri alma,*” **19.maddesinde** yer alan “*çocuğun her türlü ihmal ve istismardan korunması, yasal idari eğitsel bütün önlemleri alması, bu amaçla politika belirleme zorunluluğu,*” **27.maddesinde** belirlenen “*çocuğun bedensel zihinsel ahlaksal toplumsal gelişimini sağlamak amacıyla yeterli hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederek, bu konuda öncelikle sorumluluğun ana baba ve çocuğun bakımından sorumlu kişiler olduğuna vurgu yapılarak , devletin bu konuda gereken önlemleri almak, desteği sunmak zorunluluğu,*” **32 madde de** yer alan “*çocuğun, ekonomik sömürüye eğitimine bedensel ruhsal ahlaksal ve toplumsal gelişimine zarar verecek şekilde çalıştırılmasına karşı yasal idari eğitsel her türlü önlemi alması zorunluluğu*” ile Anayasa'nın **41. Maddesinde** yer alan “*Devletin her türlü istismar ve şiddete karşı çocukları koruyucu önlemleri alması “düzenlemeleri birlikte değerlendirildiğinde Devletin temel yükümlüklerinin sınırlarının ulusal ve uluslararası yasalarla belirlendiği görülmektedir.*

Bunun yanında; **Sosyal Hizmetler Kanunu 3/b maddesinde korunma ihtiyacı çocuk**, “*Ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik ,alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk, Çocuk Koruma Kanunu 3.maddesinde korunma ihtiyacı olan çocuk* “*Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk* olarak ifade edilmekte, **Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş Görev ve Çalışma Yönetmeliği’ndeki Korunmaya Muhtaç Çocuk** tanımlamaları da dilencilik ve dilendirmenin çocuk istismarı olduğunu ve bu çocukların korunmaya muhtaç çocuk statüsünde olduğunu göstermektedir.

Öncelikle çocuk korumayı hedefleyen mücadele politikası oluştururken sadece yasal düzenlemelerle yetinilmenin yetersizliğini vurgulamak gerekmektedir. Birey/çocuk haklarını zedeleyen, sıradanlaşan günlük hayatın içindeki davranış ve söylemlerin ortadan kaldırılması ile mücadeleye başlamak önem taşımaktadır. Sosyal medya, televizyon vb. yayınlarda acındırma, yalvarma, yardım talebinde bulunma, çocuk resimlerinin paylaşılması gibi görünürlük halleri, davranış kalıplarının normalleşmesine neden olacaktır. Yardıma ihtiyacı olan kişilere destek olmak, ihtiyaçlarını gidermek insani bir davranıştır. Ancak ulaşılabilir etkin, çözüm odaklı sosyal destek programları, özel hayat ihlalini doğuracak kişilik haklarını zedeleyen, acındırma-yalvarma davranışlarını da en aza indirecektir. İhtiyaçların giderilmesi noktasında gerçekleşecek sosyal yardımlar esasen bir hayırseverlik niteliğinden öte devletin yasalardan kaynaklanan temel görev ve sorumluluğudur.

Yapılan bir araştırmada bireylerin sokaklarda rastladıkları dilendirilen çocuklara karşı sergiledikleri davranışlar ele alınmıştır. Araştırmaya göre “*bireylerin yarısından çoğunun (%50,8) “para vermeyi içeren davranışlar” sergiledikleri, ikinci sırada en çok tercih edilen davranış “hiçbir şey yapmama” (%32,8), üçüncü sırada “para vermeden sadece bir şeyler alma” (%9,6), dördüncü sırada “(diğer) konuşma, uyarma” davranışı (%3,9), son sırada ise “polisi ve/veya zabıtayı arama” davranışının (%2,9) olduğu görülmektedir.*” Araştırmanın devamında “**Çocukların, toplumun direnciyle karşılaşmadan bu şekilde rahatlıkla kullanılabilmesini kolaylaştıran olgu ise bu durumdaki çocuklara rastlayan bireylerin yalnızca %2,9’unun polis ve/veya zabıtayı aramasyken para vermeyi içeren davranışların bu duruma rastlayan bireylerin yarısından fazlasını (%50,8) oluşturmasıdır.** Bu durum, çocukların, kendilerini kullananlar tarafından neden bir kazanç kaynağı gibi görüldüğünü açıklayabilir” değerlendirmesi yapılmaktadır. (11)

Çocukların korunmasında ihbar, bildirim ve müdahale büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ALO 183 hattı temel ihbar destek hattı olmalı ve daha fazla aktif ve etkin mobil ekipleriyle müdahale imkanı sağlanmalıdır. Bunun yanında Polis ve Jandarma İmdat hattı ALO 112 ile zabıtaya şikayet için kullanılan ALO 153 hattı, dilencilik halinde başvurulacak ihbar hatlarıdır.

Türkiye’de hukuk sistemi çocuğun korunması konusunda birçok düzenlemeyi içermektedir. Çocuk Koruma Kanunu başta olmak üzere birçok yasada, riski önlemeye dönük süreçlerden başlayacak şekilde kapsamlı mevzuat bulunmaktadır. Ancak buna rağmen etkin bir koruma sağlanmasındaki temel sorun sürecin takibi ve devamlılığındaki eksiklikten kaynaklanmaktadır. Birçok kurum, kuruluş ile sivil toplumun işbirliğini sağlayacak, bütüncül bir politika oluşmasını sağlamak gerekmektedir.

Çocuk koruma hizmetleri, çocukların iyilik halini sağlayabilmek için risklerin tespiti, önlenmesi ve çocukların istismardan korunmasını bütün olarak kapsamalıdır. Bu süreçte çocuğun ihtiyaçları ve üstün yararı temel belirleyici olmalıdır. Risk altında olan çocukların korunması yanında, henüz risk ortaya çıkmadan, önleme hizmetlerine öncelik verilmesi sağlanmalıdır. Çocukların ailelerinin ve yanlarında buldukları yetişkinlerin desteklenmesiyle beraber, birey olarak ihtiyaçlarına ve haklarına öncelik tanımak gerekmektedir. Bir çocuğun sokakta dilenmesi halinde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca hazırlanan sosyal inceleme raporları ertesinde, aileye aynı nakdi yardım ve çocuklar hakkında eğitim vb. tedbirler uygulanmaktadır. Ancak buna rağmen çocuğun sokakta dilenerek elde ettiği gelirin fazlalığı ve alınan tedbir kararlarının takibi ve denetimindeki eksiklikler nedeniyle çocukların tekrar dilendirildiği görülmektedir. Sosyal hizmet haritası eksikliği, TÜİK’in dahi dilencilik konusunda veri paylaşmaması, dilenen dilendirilen çocuk sayısındaki belirsizlik gibi sorunlar, çocukların dilendirilmesine yönelik risk öncesi tespitleri ortadan kaldırmakta, yalnızca ceza kanunları aracılığıyla müdahalede bulunularak çözüm aranması sonucunu doğurmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Dilencilikle Mücadele başlıklı sayfasındaki veriler çocuklara dair sayıları vermemekle birlikte pandemi yasaklarının kalkmasının ardından yaşanan ciddi artışa dikkat çekmektedir.

Dilencilerle Mücadele Denetim Faaliyetleri						
Yılla	Ölç	2018	2019	2020	2021	2022
r	ü					
Mani	Kişi	7.022	8.941	5.517	6.250	10.011
Olunan						

Dilenci Sayısı						
İdari Para Cezası	TL	485.2 50	678.5 55	650.1 99	1.058.3 52	2.277.4 94
Mülkiyeti Kamuya Geçirilen Tutar	TL	128.9 07	134.4 78	70.62 3	72.727	305.806

Yoksullukla mücadele, dilenciliğin önlenmesi için en belirleyici etkindir ancak aileler için de çocukların dilendirilmesi yoksulluktan kurtulmanın aracı olarak görülmemelidir, bu nedenle öncelikle ailelerin desteklenmesi gerekmektedir. Toplumsal olarak sadaka kültürünün çocuklar açısından koruyucu bir çözüm olmadığı kabul edilmelidir. Örgüt/aracı ile dilendirilenlere yönelik müdahale, denetim ve ceza kanunlarındaki hükümlerin etkin olarak uygulanması ile çözümlenebilecekken, dilenciliğin , kendilerinin ve ailelerinin hayatlarını sürdürmek için bir zorunluluk olmadığı hallerde, kamunun ve sivil toplumun iş birliğinde etkin politikalar üretilmesi sonucunda önlenebilir. Savaş, göç gibi global sorunların çözümünün ötesinde, dilenen dilendirilen çocukların korunma ihtiyacı olan çocuklar olarak devletin sorumluluğunda olduğu unutulmamalıdır. Dilendiricilik yoluyla çocukların istismar edilmesinin sonlandırılabilmesi için risk doğmadan önleyici hizmetlerin hayata geçirilmesi gerekliliğini esas alan, sosyal devlet ilkesi esaslarına uygun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik politikaların oluşturulması zorunludur.

KAYNAKÇA

- (1) Celalettin Vatandaş, Dilenciler ve Dilencilik (Sosyolojik Bir Araştırma), Akü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1.
- (2) Bayram Ali Çakıroğlu, Birkent Sorunu Dilencilik Sempozyumu, Belediyeler ve Türkiye’de Dilenciliğin Sempozyumu Tebliğler Kitabı, İBB Zabıta Daire Başkanlığı- 2009.
- (3) Aslıcan Kalfa Topateş, Türkiye’de Yoksulluk Bağlamında Dilenme Kültürü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara-2014.

- (4) Meriç Kükrer, Ankara'da Dilencilik ve Sadaka Kültürü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- (5) Fatih Birtek, Dilencilik Suçu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Yıl 2014.
- (6) 22 Dönem Yasama Yılı 3 TBMM, Kabahatler Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, *Başbakanlık 10.3.2005 Kanunlar Ve Kararlar Genel Müdürlüğü Sayı: B.02.0.Kkg.0.10/101-1073/1084.*
- (7) Elif Çelik, "Dilencilik Sorusu Ve Dilencilik Yasaklarını İnsan Haklarıyla Ele Almak: Lacatus V. İsviçre Kararının Uyandırdıkları", *Yühfd, C.XIX, 2022/1, S.93- 127.*
- (8) Fatih Birtek, Dilencilik Suçu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Yıl 2014.
- (9) Timuçin Köprülü" Dilencilik Suçu Ve Kabahati, *Tbb Dergisi, Av.Teoman Ergül'e Armağan-Ocak 2017-Sh-649-679.*
- (10) Timur Soykan, "Köle Çocuklara Eziyetin Tapeleri" 29.03.2021 *Birgün Gazetesi.*
- (11) Mehmet Işiker, "Bireylerin Dilendirilen Çocuklara Karşı Davranışlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 08.11.2019.*

YARGI KARARLARI IŞIĞINDA EBEVEYNE YABANCILAŞMA SENDROMUNUN ÇOCUK VELAYETİNDEKİ YERİ

Av. Kardelen ATEŞCi¹

1. Giriş

Çiftlerin evlilik birliğini sona erdirmeye kararı almasıyla birlikte boşanma sürecinde ve/veya boşanma sonrasında yaşanan çatışma çocukların bu çatışma ortamında kalmasına neden olabilmektedir. Özellikle, son yıllarda çiftler arasında boşanmanın hızla arttığı dikkate alındığında evlilik ve boşanma sürecinde yaşanan tartışmalar akabinde eşler arasındaki düşmanlığın artması kaçınılmazdır. Artan düşmanlık ile birlikte ebeveynin çocuğa karşı davranışlarının olumsuz etkilendiği; bu tutumun çocuklar üzerinde kalıcı şekilde hasarlar bıraktığı bilinmektedir. Zira, Türkiye’de 2021 senesinde boşanan çiftlerin sayısı 175 bin 779 iken 2022 senesinde 180 bin 954’e kadar ulaşmıştır. 2022 senesinde kesinleşen boşanma davaları neticesinde 180 bin 954 çift boşanmış; 180 bin 592 çocuk için mahkeme tarafından velayet kararı verilmiştir. 2022 senesinde boşanma davaları neticesinde, çocukların velayeti çoğunlukla anneye verilerek; çocukların velayetinin %75,7’si anneye, %24,3’ü babaya bırakılmıştır. İstatistiklerle neticesinde artan boşanma sürecinde, silahlarını çoğu zaman birbirine kimi zaman çocuğa karşı doğrultan ebeveynler müşterek çocuğu çatışma ortamında bırakarak, çocuğun örselenmesi, yıpranması ile çocuk ruhunda travmatik izler bırakılmasına neden olmaktadır. Yine de ebeveynler velayet hususunda çocuğu bir silah ve çatışma unsuru olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bu yazıda, boşanma sürecinde velayet suistimali olarak kullanılan çocuğun yaşadığı ebeveyne yabancılaşma sendromu yargı kararları ışığında aktarılacaktır.

2. Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu

Ebeveyne yabancılaşma sendromu, boşanma sürecinde veya sonrasında çocuğun velayetini kendisinde bulduran ebeveynin, velayeti kendinde buldurmeyen ebeveyne karşı; bu ebeveynin çocuk ile olan iletişimini olumsuz etkileyecek davranış, söylemlerde bulunarak kişisel ilişkiyi zorlaştırması yahut koparması; çocuğun ruh dünyasında ebeveynin rol

¹ İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi

modellini zedeleyecek hal, hareket ve benzeri manipülasyon yöntemleri ile aralarındaki bağı zedelemesi yahut ebeveyni küçük düşürmesi neticesinde ortaya çıkan bir yabancılaşmadır.

Duygusal istismarın bir örneği olan ebeveyne yabancılaşma sendromu:

Velayeti elinde bulduran ebeveyn tarafından gerçekleştirilen yabancılaştırma neticesinde, çocuk orantısız, ısrarlı ve olumsuz duygu, tavırlar neticesinde çoğu zaman diğer (yabancılaştırılan) ebeveyn ile iletişime geçmeyi sınırlamakta veyahut reddetmektedir. Bu kapsamda, velayet suistimali de olan yabancılaştırma çocuğun duygusal istismarına neden olmaktadır. Duygusal istismarın bir örneği olan ebeveyne yabancılaşma sendromu ortaya çıkmaktadır. Zira, velayeti elinde bulduran yabancılaştırıcı ebeveyn, diğer ebeveynin çocuğu sevmediğine, tehlikeli biri olduğuna, kurgu ithamlar ile kimi zaman gerçek olmayan istismar iddialarında bulunarak çocuğu tüm bu eylemlere inandırmaktadır. Yabancılaştırıcı ebeveyn tarafından suçlayıcı, eleştirel, manipülatif, iftira, karalama içerikli benzeri davranışlara inandırılan çocuk ile yabancılaştırılan ebeveyn arasındaki bağı zedelenmesine sebebiyet vererek, yabancılaştırıcı ebeveyn tarafından çocuğun duygusal istismarına neden olmaktadır.

Duygusal istismar da en az diğer istismar türleri kadar çocuğu örselemektedir. Bununla birlikte diğer istismar türlerine göre daha farklı şekillerde dillendirilip tespit edilmektedir. Örnek vermek gerekirse, gelişmiş ülkelerde çocuğun kişisel iletişim merkezlerinde diğer ebeveyne gitmek istememesi, kendi yaş grubuna ait olmayan şekilde yetişkin tanımlamaları yapılmadı dahi velayeti elinde bulduran ebeveyn tarafından doldurulduğunun, duygusal istismarın belgesi sayılarak hukuk sistemine sevk edilmektedir. Bu gibi örnekler neticesinde ortak velayetin tek taraflı velayete geri çevrilmesi yahut velayetin değiştirilmesi için yeterli görülmektedir.

Ebeveyne yabancılaşma sendromunun karakteristik 8 özelliği bulunmaktadır. Çocuğun bunlardan üçüne maruz kalması halinde ebeveyne yabancılaşma sendromunun hafif türüne, beş tanesine maruz kalmasında orta düzeyine ve sekiz özelliği gösteren çocuk ise ağır düzeyde ebeveyne yabancılaşma sendromuna yakalanmış olarak kabul edilmektedir. Bu özellikler:

- 1) Hedefteki (yabancılaşan) ebeveyne karşı iftira kampanyası düzenlenmektedir.
- 2) Hedefteki ebeveyni reddetme adına çocuğa tutarsız, mantıksız, zayıf ve saçma bir mantığa sürüklemektedir.

- 3) Çocuğun yaşantısı ve gelişimsel süreci ile tutarsız ifade, terim ve senaryolar üretilmektedir.
- 4) Çocuğun ebeveynlerine karşı çelişki duygularının eksikliği söz konusudur.
- 5) Hedefteki ebeveynin ret kararının çocuğun kendisi tarafından verildiği iddiasında bulunmaktadır.
- 6) Çocuğun yabancılaştıran ebeveyne karşı koşulsuz otomatik desteği gerçekleşmektedir.
- 7) Çocukta belirgin bir suçluluk mevcut değildir.
- 8) Hedefteki ebeveynin geniş ailesine karşı yayılan kin ve nefret duyguları söz konusudur.

Türleri:

Kendi içerisinde türlere ayrılan ebeveyne yabancılaşma sendromunu hafif, orta ve şiddetli olmak üzere üç ölçekte incelemek mümkündür.

- *Hafif*; yabancılaşma diğer iki sendrom türüne göre nispeten daha yüzeyseldir. Çocuk yabancılaştığı ebeveyn ile görüşmeye devam etmektedir. Ancak çocuk genel olarak bu ebeveyne karşı memnun olmadığını belli eden ve eleştirisel tutumlar sergileyerek iletişimi sürdürmektedir. Zira, yabancılaştıran ebeveynin, diğer ebeveyne karşı olumsuz söylemleri, üstü kapalı mesajlar ile çocuk ile yabancılaştığı ebeveyn arasındaki yakınlık bağı arasına tam olmayan bir bariyer örmektedir.
- *Orta*; Orta dereceli yabancılaşmada yabancılaşma daha açık ve yoğun şekildedir. Yabancılaştıran ebeveyn tarafından çocuğun kendisini desteklemesi, çocuğun yabancılaştığı ebeveynin kötü olduğunu düşünmesi, kendi tarafında yer alması beklenir. Yabancılaştıran ebeveynin, çocuk ve diğer ebeveyn arasındaki kişisel ilişkinin devam etmesine görünürde onayı söz konusu olsa dahi, bu ilişkiyi baltalamak adına bir mücadelesi söz konusudur. Bu sebeple, çocuk yabancılaşan ebeveyne karşı öfkeli, daha yıkıcı davranabilmektedir. Ancak buna rağmen çocuk ile ebeveyn arasındaki iletişim zor dahi olsa devam etmektedir.
- *Şiddetli*; Çocuk yabancılaştığı ebeveyninden nefret edecek durumda olup düşmanca tavırlar sergilediğinden yabancılaşan ebeveyn ve çocuğun kişisel ilişki kurması neredeyse imkansızdır. Yabancılaştıran ebeveyn tarafından sistemli bir beyin yıkama gerçekleştirilmektedir. Çocuğun tavırları ve ifadeleri düşmanca, nefret, öfke doludur.

Çocuk yabancılaştığı ebeveyn ile görüşmeyi reddetmektedir. Ebeveyne yabancılaşma sendromunun şiddetli halinde, kimi zaman, yabancılaşan ebeveyne karşı iftira boyutuna ulaşan suçlamalar da ileri sürülmektedir. Bu kapsamda düşmanlık bir karalama kampanyasına dönüşerek yabancılaştıran ebeveyn ve çocuk tarafından hedefteki ebeveyne karşı istismar², şiddet, hırsızlık gibi asılsız ve kanıtlarla desteklenemeyen suçlamalarda bulunmaktadır.

3. Yargı Kararlarında Velayet Suistimali Olarak Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu

Yazının bu başlığı altında velayet suistimali olarak ebeveyne yabancılaşma sendromunu Yargıtay kararları ile değerlendirmeden önce kısaca velayet kavramına değinmekte fayda görmekteyim.

Velayet:

Velayet, anne babaya birlikte tanınan, çocuk üzerindeki malvarlıkları, kişi varlıkları ile onları temsile dair hak ve yükümlülüklerin dahil edildiği çocuğun korunmasını; yine çocuğun bedensel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimini amaçlayan hukuki bir kurumdur. Bu kapsamda velayet çocuğun yararına olan bir hak olsa dahi, ebeveynler açısından haktan ziyade yükümlülere ihtiva ettiği ortadadır.

² Ebeveyne yabancılaşma sendromuna örnek dosya değerlendirmesi kapsamında İstanbul,22/04/2014 tarihli çocuk hakkında uzman mütalaası örneği: “Çocuğun babaya karşı iftiralar atması, babayı sürekli red etmesi, çocuğun tutarsız, mantıksız ve çelişen ifadeler vermesi, çocukta belirgin bir suçluluğun olmaması, yanında bulunduğu ebeveyne koşulsuz ve otomatik olarak destek olması, hedefteki ebeveynin diğer üyelerine de kin ve nefret duyması gibi EYS'nin bütün özellikleri T***** E***** da var olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çocuğun duygusal olarak istismar edildiğinin açık göstergesidir. Yabancılaştırıcı anne, çocuğu babasına vermek yerine yetiştirme yurduna teslim etmesi ve bu hamle için çocuğa bu durumun nedenini ‘cinsel istismar’ gerekçesi ile açıklaması ve çocuğun kurumda yaşadığı süreci normalmiş gibi sunması çocuğun babaya karşı derin öfke duymasına neden olmuştur ki bu durum açık şekilde annenin açtığı velayet davasında çocuğun bir silah olarak kullanıldığı ve çocuktan sorumlu olan kişiler tarafından çocuğun duygusal yönden istismar edildiğini ve babasından kopartıldığı açıkça görülmüştür. Yabancılaştırıcı anne, kurumda aylarca kalan çocuğun ruhsal durumunun bozulmasına pahasına bu süreci mutlaka kazanılması gereken bir savaş olarak algılamıştır. Hedef, çocuk ile baba arasında ki bağı kopartarak zafer kazanmaktır. Çocuğun babası ile görüşmesi ve telefon ile iletişimleri önce İstanbul *.Aile mahkemesi kararı ile sonra bu kararı uygulayan bizzat kurum yetkililerince yasaklanmıştır.”, Erkut Erdoğan, Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu Örnek Raporlamaları, s. 40, Çevrimiçi Erişim: 31.10.2023 <https://www.babac-der.org.tr/wp-content/uploads/2014/01/erkut-erdogan-eys-ornek-raporlar.pdf>

TMK'nın 336/1 maddesinde yer alan “evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velâyeti birlikte kullanırlar” ifade uyarınca velayetin evlilik birliği içinde ana baba tarafından ortak kullanımı tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Ancak çiftin boşanmış olması halinde ya da evli olmaması durumunda velayet çoğunlukla ebeveynlerden birine bırakılarak, tek başına velayet düzenlemesi kabul edilmekteydi. Bu durum, velayeti elinde bulunduran ebeveynin yükümlülüğüne ek sorumluluk getirerek sırtındaki yükü arttırmaktadır. Kimi zaman ebeveynin çift ebeveynlik rolü yüklenmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, çoğu zaman velayet hakkını elinde bulundurmayan ebeveyn açısından ise çocukla olan bağın zedelenmesine sebebiyet vermektedir. Ancak, kadın erkek eşitliğinin aile kurumundaki öneminin her geçen gün artması, çocuğun üstün yararına odaklanması, baba ve çocuk ilişkilerinin önemine yapılan vurgu neticesinde birlikte velayet kavramı Türkiye’de de tartışılmaya başlanmıştır. Türk Hukukunda ise bu tartışmalar özellikle TMK'nın 182/3 fıkrası³ ve 336 maddesi üzerinden yapılmıştır. Nitekim, tüm bu tartışmalar ve gelişmeler neticesinde, velayetin beraber kullanımı eş deyişle birlikte (ortak) velayet AİHS Ek 7 No.lu Protokol’ün kabulü ile birlikte velayetin⁴ Türk hukukunda uygulanabilir olduğu kabul edilmiştir.

Yargı Kararlarında Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu:

Yukarıdaki başlıkta ifade edildiği üzere evlilik birliği içerisinde çiftler kural olarak birlikte velayete sahiptir. Fakat çiftlerin özellikle çekişmeli boşanma sürecindeki velayet talepleri, velayetin değiştirilmesi davası, velayeti elinde bulundurmayan tarafın çocuk ile kişisel ilişki kurması ve benzeri süreçlerde velayet çatışması yaşanabilmektedir. Velayet için çatışmanın başladığı her yerde ise kazanma hırsının taraf ebeveynlere sirayeti kaçınılmaz hale gelmektedir. Ana hedefin velayet olduğu bu duruma intikam ve haz duygularının eşlik etmesi neticesinde çocuk için duygusal taciz başlamaktadır. Bu çatışmadan tam ortasında duran bir tarafın yanında durmaya zorlanan çocuğun, yaşadığı duygusal tacizde çatışmayı hasarsız atlattığı mümkün gözükmemektedir. Nitekim, çocuk açısından yaşadığı duygusal tacizin boyutuna göre yaşayacağı hasar kimi zaman kalıcı sorunlara neden olabilmektedir. Bu açıdan hakimlerce verilecek karar çocuk açısından oldukça önemlidir.

³ “Velâyetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır.”

⁴ AİHS Ek 7 No.lu Protokol’ün Eşler Arasında Eşitlik başlıklı 5. maddesi: “Eşler evlilikte, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesi durumunda, kendi aralarında ve çocukları ile ilişkilerinde medeni haklar ve sorumluluklardan eşit şekilde yararlanırlar. Bu madde devletlerin çocuklar yararına gereken tedbirleri almalarını engellemez.”

Yargıtay 2. HD., E. 2019/501 K. 2019/3271 E. sayılı ve 25.3.2019 tarihli kişisel ilişki kaldırılmasına dair kararı; çocuk ve velayeti elinde bulundurmeyen ebeveynin kişisel ilişki kurmasının önemi ile ilk derece mahkemesindeki psikolog raporuna dolaylı olarak ebeveyne yabancılaşma sendromuna dikkat çekmesi açısından önemlidir. Somut olayda, davacı anne koşulların değişmesinden dolayı baba ve müşterek çocuk arasında kurulan kişisel ilişkinin kaldırılması talebiyle dava açmıştır. İlk derece mahkemesinde Sosyal İnceleme Raporunun düzenlenmesine karar verilerek baba ile çocuk arasında hangi gerekçelerde kişisel ilişkinin kaldırılamayacağına, ebeveyne yabancılaşma sendromuna ve özelliklerine dikkat çekilerek yer verilmiştir. Raporda ebeveyne yabancılaşma sendromu “Ayrılık süresinde küçüğün her iki ebeveynine de ihtiyacı olduğu, ebeveynlerini uzun süre göremeyen çocukların ebeveynlerinden birisine karşı yabancılaşma sendromu içerisine girebilecekleri, bu sendromu yaşayan çocukların karşısındaki insana göre farklı konuşup değişik söylemlerde bulanabilecekleri, birlikte kaldıkları ebeveynleri neyi duymak istiyorsa onu söyleyebilecekleri, herkese ayrı konuşabilecekleri gibi suskunluk içine girebilecekleri, küçüğün birlikte kaldığı ebeveyninin beklentisine uygun davranış geliştirip birlikte kalmadığı ebeveyni ile görüşmek istemediğini söyleyebileceği, küçüğün bu şekildeki beyanlarının kişisel ilişkinin kaldırılması için yeterli ve başlı başına bir sebep olmadığı...” şeklinde düzenlenmiş ve babanın müşterek çocuk ile görüşmesinin en tabii haklarından biri olması da dikkate alınarak davanın reddine karar verilmiştir. Bunun üzerine davacı anne tarafından karar istinaf edilmiştir. Bölge adliye mahkemesince davacı annenin istinaf taleplerinin kısmen kabulüne karar verilmiştir. Bunun üzerine, temyiz edilen karar çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektiren sebeplerin varlığı ispat edilmemiş olması, çocuğun baba ile görüşme talebi, psikolog raporu da dikkate alınarak kararın bozulmasına karar verilmiştir.

Yargıtay ilgili kararındaki bu tutumu her ne kadar doğrudan ifadeler ile yer verilmemiş olsa bile, çocuğun üstün yararını ve sağlıklı gelişimini öncelmesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte, alınan uzman raporunun değerlendirilerek çocuğun baba ile görüşme isteğinin ve heyecanının da dikkate alınması, çocuğun babaya da ihtiyacı olduğuna yer verilmesi ebeveyn menfaati ile çocuğun üstün yararı arasında adil bir denge kurulmak istendiğinin göstergesidir.

Çocuk boşanmanın doğrudan tarafı olmasa dahi yaşanan boşanma süreci sadece çiftleri değil, müşterek çocukları da doğrudan etkileyebilmektedir. Özellikle, boşanma davası ile birlikte ebeveynlerin ve müşterek çocuğun hayatına velayet kavramı da dahil olmaktadır. Bu sebeple

boşanan çiftlerin müşterek çocuğu olması halinde çoğu zaman süreç zorlaşmakta ve velayetin kimse kalacağına tesisi konusunda ciddi çatışmalar yaşanmaktadır. Bu süreçte çocuk, velayeti elinde bulunduran ebeveynin davranışları neticesinde velayet tesisi yapılmayan ebeveyne yabancılaşma yaşayabilmektedir. Bu açıdan, İzmir BAM, 2. HD., 2018/2583 E. 2019/1567 K. ve 4.11.2019 tarihli kararı boşanma sürecinde çocukların, velayeti elinde bulundurmayan anneye yabancılaştıklarını yansıtan, velayetin anneye verilmesine ilişkin önemli bir karardır. Somut olayda, taraflar tek başına velayet talebinde bulunmuştur. İlk derece mahkemesi sürecinde psikolog, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı raporu düzenlenmiş; raporda çocukların anneye aşırı derece tepkisel davrandıkları, bu durumun baba tarafından pekiştirildiğinin düşünüldüğü, çocukların psikolojik olarak desteklenmesi gerektiğini, çocukların anneden oldukça uzaklaştıkları, velayet hakkının babada kalmaya devam etmesi halinde anne ile bağının kurulamayacağı, çocuklardan K1 ve K2'nin anne bakım şefkatine ihtiyaç duyduğu dönemde olduğu, küçüğün anne yanında yaşamasının daha uygun olacağı, diğer çocuklar anneye aşırı derece de tepkili iseler de, dosya içinde annenin çocuklar ile birlikte yaşadığı döneme ilişkin her hangi bir ihmal veya istismara yönelik somut bir veri elde edilemediği, çocukların baba yanında anneden uzaklaştıkları, anne ile ilişkilerinin tamamen koptuğu, annenin çocukların velayetini alma konusunda yeterli istek ve motivasyonda olması, çocukların ebeveyne yabancılaşma sendromu yaşadıklarının düşünülmesi gibi nedenlerle velayetlerin anneye verilmesinin küçüklerin yararına olacağı belirtilmiştir. K3 her ne kadar alınan raporlarda baba ile kalmak istediğini ifade etmiş ise de; bu beyanı babanın olumsuz yönlendirmesi neticesinde annesine duyduğu tepki sonucu olduğundan küçüğün anne yanında ve anne bakımında kalmasının eğitim ve gelişimi açısından menfaatine olacağından kardeşleri birbirlerinden ayırmadan K3'in velayetinin de annesine verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu rapora ek olarak annenin yaşadığı ortam, velayet engeli olabilecek bir veri olup olmadığı, sosyal çevrenin ve sosyal destek mekanizmalarına dair rapor da düzenlenmiştir.

Yukarıda yer alan Bölge Adliye Mahkemesi kararında, baba tarafından çocuklarda ebeveyne yabancılaşma sendromunun pekiştirildiği hususunun tespitine de yer verilmiş; velayetlerin anneye verilmesinin küçüklerin gelişimi açısından yararlı olacağına vurgu yapılarak babanın istinaf itirazlarının reddine karar verilmiştir. Kararda ebeveyne yabancılaşma sendromuna doğrudan yer verilmiş olması; psikolog, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı raporuna yer verilmesi; anneye dair değerlendirmenin ayrıca bir raporla yapılması açısından önemlidir. Bununla birlikte, velayet hususunda çocuğun dinlenilmesi oldukça önemli olsa da salt çocuk talebi ile

karar verilmeyerek, çocuğun menfaati, eğitim ve gelişimi de dikkate alınarak, tüm deliller neticesinde karar verilmiştir.

İzmir BAM, 18. HD., 2018/342 E. , 2019/1507 K. ve 13.11.2019 tarihli kararında davalı-karşı davacı erkek yargılama devam ederken daha sonra ortak velayete de karar verilmesini talep ettiklerini ve bu hususun değerlendirilmediğini iddia etmiştir. Mahkeme tarafından ortak velayetin mümkün olduğunu ancak somut olayda taraflar arasındaki yabancılaşma yaşandığı tespit edilen her iki ebeveyne ortak velayetin verilmesi çocukların menfaatlerine olmadığını sorunların daha da büyümesine ve bunun olumsuz sonuçlarının çocuklara yansımına sebebiyet vereceğini belirtmiştir. Ek olarak, ortak velayet için her iki tarafın da bu hususu istemesi-kabullenmesi vurgusu yaparak ortak velayetin çocukların menfaatlerini olumsuz etkilemeyecek şekilde kullanılmasının ispatı arandığını ifade edilmiştir.

Kararda ebeveyne yabancılaşma ortak velayet engeli olarak öngörülmüştür. Oysa, ortak velayet yabancılaşmanın önlenmesi, her iki ebeveynle bağının devamı, ebeveynlerin yükümlülükleri bölüşmesi, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlıklı gelişimi adına oldukça önemlidir. Taraflar arasında ortak velayete dair çekişmenin bulunması halinde velayetin sürdürülebilirliği ve çocuğun üstün yararının olumsuz etkilemesi de muhtemeldir. Ancak gelecekte yaşanabilecek muhtemel olumsuzlukların ispatı için uzman görüşü ve sosyal inceleme raporu gereklidir. Yine de ortak velayet hususunda her somut olay için ayrı ve etkili değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda tarafların talebinin olması, çatışmanın önlenmesi adına çeşitli tedbirlerin uygulanmasının mümkün olması (Bkz: Ankara BAM, 28. HD., E. 2019/1752 K. 2020/620 ve 27.7.2020 tarihli ebeveyne yabancılaşma sendromu ile velayetin değiştirilmesi davasında taraflara danışmanlık tedbiri çocuğa sağlık tedbiri uygulanmasına dair⁵), her somut

⁵ Velayetin değiştirilmesi davasında ebeveyne yabancılaşma sendromunda davacı ve davalı hakkında danışmanlık tedbiri ve müşterek çocuk hakkında sağlık tedbiri uygulanması, tedbirlerin bitiminde yeniden sosyal inceleme raporu alınmasına dair Ankara BAM, 28. HD., E. 2019/1752 K. 2020/620 ve 27.7.2020 tarihli kararı: "...ebeveyne yabancılaşmayı artırıcı bir etki yaratmış olacağına düşünülüyor" belirtilmiş, sonuç olarak velayet düzenlemesi hakkında sağlıklı bir karar verilebilmesi için çocuğun psikolojik destek almasının sağlanması, tarafların danışmanlık tedbiri alması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere velayet hususu, çocukları ilgilendiren konuların en başında gelir. Velayet düzenlemesinde; çocukla ana ve baba yararının çatışması halinde, çocuğun yararına üstünlük tanınması gereklidir. Velayet kamu düzenine ilişkin olduğundan yargılama sırasında meydana gelen gelişmelerin bile göz önünde tutulması gerekir. İlk derece mahkemesince sosyal inceleme raporu aldırılmış, yine müşterek çocuk hakkında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalından rapor aldırılmış ise de bu raporlardan sonra meydana gelen gelişmeler ve en son dairemizce aldırılan sosyal inceleme raporu ve dosyadaki tüm raporlar da değerlendirildiğinde; gerek Dairemizce alınan sosyal inceleme raporunda, gerekse Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde alınan raporda yine Tifliste düzenlenen raporlarda velayet düzenlemesi hakkında karar verilebilmesi için öncelikle ebeveynlere ve müşterek

olay nezdinde çocuğun üstün yararının ortak velayeti gerektirmesi, ortak velayet değerlendirmesi için çeşitli uzman raporların alınması ile ortak velayet hususunda karar verilmesi önemlidir. Bununla birlikte, yargılamalarda EYS iddiasının olması halinde yapılacak değerlendirmelerde, uzmanların çocuk ruh sağlığı konusundaki deneyimi, EYS kavramına tanışık olmaları dava seyri açısından önemli faktörlerdendir. Nitekim kararda, “yabancılaşma yaşandığı tespit edilen her iki ebeveyne ortak velayetin verilmesi çocukların menfaatlerine olmadığı gibi sorunların daha da büyümesine ve bunun olumsuz sonuçlarının çocuklara yansımaya sebebiyet vereceği” ifadeleri ile yabancılaşma ortak velayet engeli olarak nitelendirilmiştir. Ek olarak, kararda somut delil ortaya konmaksızın, varsayımlarla hareket edildiği de belirtilebilir.

İzmir BAM, 18. HD kararında birlikte velayet hususu açısından ispat yükünün doğrudan taraflara bırakıldığı görülmektedir. Oysa taraflardan birinin ortak velayet talepleri olduğu iddiasının ardından Bölge Adliye Mahkemesi tarafından uzman raporunda tarafların birlikte velayete yönelik görüşlerinin alınıp alınmadığı; tarafların görüşünün alınmamış olması halinde ise bu konuda mahkemece yeterli araştırmayı yapmasına değinilmemiştir (Bkz. Hilal Erdaş Başvurusu / Başvuru No: 2018/27658 ve 6.10.2021 Tarih). Bununla birlikte, yerel mahkemece ortak velayete dair etkili bir araştırma yapıp bu durumun çocuğun üstün yararına olup olmayacağı tarafların ortak velayete dair taleplerinin gönüllülük ilkesi ile birlikte değerlendirilmesi aile hayatına saygı hakkı ve çocuğun menfaati açısından önem arz etmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Çatışmalarda ilk kurtarılması, güvenli bölgeye gönderilmesi gereken gruplar çocuklardır. Nitekim boşanma süreçlerinde, velayete dair konularda çiftler arasında yaşanacak çatışmada ilk korunması, çatışmadan güvenli şekilde çıkarılması gereken kişi, çocuktur. Ancak çatışmada bulunan çocuğun bu çatışmadan hasarsız çıkması mümkün gözükmemektedir. Burada hasarın

çocuğa ilişkin tedbirlerin alınmasının gerekli olduğu bildirilmiştir. Gerçekleşen bu durum karşısında bu haliyle velayetin değiştirilmesi talepli davalarda isabetli bir karar verilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda davalının istinaf talebinin kabulü ile müşterek çocuk ile taraflar arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulabilmesi ve bu ilişki sonunda sağlıklı bir rapor alınabilmesi açısından 5395 sayılı kanun kapsamında davacı ve davalı hakkında danışmanlık tedbiri ve müşterek çocuk hakkında sağlık tedbiri uygulanması, tedbirlerin bitiminde yeniden sosyal inceleme raporu alınıp tüm deliller birlikte değerlendirilerek sonucu uyarınca bir karar verilmek üzere dosyanın kararı veren ilk derece mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi...”

en az şekilde, kalıcı olmadan atlatılması, çocuğun güvenliğinin sağlanması temel gayedir. Özellikle boşanma, velayet ebeveyne yabancılaşma sendromu iddiasının yer alması ile ebeveynler arası çatışmanın arttığı ifade edilebilir. Yabancılaştırıcı ebeveyn tarafından suçlayıcı, eleştirisel, manipülatif, iftira içerikli benzeri davranışlara inandırılan çocuğun diğer ebeveynle arasındaki bağ zedelenecek ve duygusal istismar gerçekleşecektir. Bu süreçte, çocuğun yaşayacağı ruhsal tahribatın derecesi artarak örselenmesi, çocuk hak ihlalleri yaşanması muhtemeldir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3., 7. ve 18. maddeleri de çocuğun üstün yararına aykırı olmadığı sürece çocuğun her iki ebeveyn tarafından yetiştirilme ve geliştirilme hakkına sahiptir. Bu açıdan, ebeveyne yabancılaşma sendromunun gündeme geldiği velayet, kişisel ilişki vb. yargılamalarda mahkemenin incelemesini titizlikle ve etkili şekilde yapması; çocuğun üstün yararını öncelemesi, çocuğun her iki ebeveynle ilişkisini anlamlı şekilde sürdürmesi için gerekli önlemlerin alınması, istikrarın sağlanması temel gayelerdendir. Öncelikli olarak, uzman görüşleri ile ebeveynler arası çatışmanın derecesi tespit edilerek, gerekli olması halinde koruma tedbirleri alınmalıdır. Uzmanların çocuk ruh sağlığı konusundaki deneyimi, EYS kavramına tanışık olmaları dava seyri açısından önemli faktörlerdendir. Bu süreçte, iki ebeveynin uzmanlarca ayrı ayrı değerlendirilmesi ile birlikte gözlemlenmesi, çocuğun uzmanlarca dinlenmesi, sürecin daha iyi anlaşılmasına ihtiyaç duyulması halinde ise ebeveyn yabancılaşma sendromu davranışlarının gelişiminde yakınların etkisinin de incelenmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Aygül Nalbant, Examining Parental Alienation Syndrome Behaviors in Divorce, Custody and Personal Relationship Cases, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3395093> , Çevrimiçi Erişim: 4.11.2023.
2. Barış Can ÖZTÜRK, Birlikte Velayette Gönüllülük Prensiplerinin Yeri Ve Anayasa Mahkemesi Kararının Değerlendirilmesi, Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 71 (3), 2022, SS: 1017-1050.
3. Erkut ERDOĞAN, Duygusal İstismar – Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu: Velayet Suistimalleri, Cilt: 6, Sayı: 46, Temmuz-Aralık 2020, SS: 69-78.
4. Erkut ERDOĞAN, Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu Örnek Raporlamaları, <https://www.babac-der.org.tr/wp-content/uploads/2014/01/erkut-erdogan-eys-ornek-raporlar.pdf> , Çevrimiçi Erişim: 29.10.2023.

5. Erkut ERDOĞAN&Tugay Kırşehirli, Pandemi Sürecinde Ve Öncesinde Velayet Suistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu, Cilt: 4 Sayı: 7, 2021, SS: 257-271.
6. Fuat TORUN, Bir Olgu Üzerinden Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu, Anadolu Psikiyatri Dergisi, Sayı: 12, 2011, SS: 167-168.
7. Fuat TORUN, Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu Çekişmeli Boşanmalarda ve Velayet Savaşlarında, Psikonet, 2. Basım, Mart 2017.
8. Fuat TORUN, Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, Sayı: 3(3), 2011, SS:466-482
9. Görkem YURDAKUL, Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu: Çocuklar, Ebeveynler Ve Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerinden Değerlendirme, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.
10. Gülen GÜLER, Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu ve Boşanma, Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics,3(3), 2017, SS:225-228.
11. Mert GENİŞ&Bengü TOKER&Mehmet ŞAKİROĞLU, Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması: Derleme Çalışması, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3(3), 2019, SS: 190-199.
12. Müge Kiremitçi Öztürk, Boşanma Sürecinde Ortak (Müşterek) Velayet ve Toplumsal Bakış Açısı, Legal, İstanbul, Haziran 2015.
13. Richard A. Gardner, The Parental Alienation Syndrome: Past, Present, and Future, <http://richardagardner.com/ar22> , Çevrimiçi Erişim: 5.11.2023.
14. <https://www.lexpera.com.tr>
15. <https://www.tuik.gov.tr>

YAPAY ZEKÂ VE ÖNERİ ALGORİTMALARININ YENİ NESİL ÇOCUK HAKLARINA ETKİSİ

Av. Kardelen ÇANAK BOZOFLU¹

*“İnsan tarzı zekâyı bütünüyle mekanikleştirme olasılığını ele alan ilk makaleyi 1950’de Turing yayımlamıştır.”
Nils John Nilsson*

Yapay zekâ, temelini bilimsel disiplinler arasında mantık, istatistik, bilişsel psikoloji, karar teorisi, sinirbilim, dilbilimi, sibernetik ve bilgisayar mühendisliği gibi disiplinlerin oluşturduğu geniş bir disiplinler arası bilim alanıdır². Veri Çağı olarak kabul edilen günümüzde yapay zekâ sistemleri platform, ürün, servis ve uygulamalar olarak tasarlanmakta ve sistematığına bağlı olarak çift yönlü bir etkileşim alanı yaratmaktadır³. Çift yönlü etkileşimin hukuk dünyasında sonuç yaratan ve bu nedenle hukuki korumayı gerektiren ihtimaller kapsamında değerlendirilmesi, hukuk eğitimi bulunmayan robotik sistem ve algoritmaların özerk karar alma özelliği karşısında ihlallere sebep olabilmektedir⁴.

Kişisel verilerin korunması bakımından ulusal ve uluslararası hukukta yer alan düzenlemelerin hızla gelişen teknoloji ve beraberinde getirdiği insan hakları temelli sorunların çözümünde yetersiz kaldığı görülmektedir⁵. Bu haliyle, nihai hedef kitlesinin çocuk olmaması sebebiyle kullanım bakımından belirli yaş sınırlarının sisteme dahil edildiği yapay zekâ destekli program ve uygulamalar tarafından belirlenen ölçütler ve standartların belirlenmesine yönelik “alışıl gelmiş” politika ve düzenlemelerin varlığı dahi, yaş sınırı başta olmak üzere sistematik

¹ İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi

² Surden, H., “Artificial Intelligence and Law: An Overview”, Georgia State University Law Review, C.35, S.4, 2019, s. 1307 (Artificial Intelligence and Law); İnce, H., İmamoğlu, S.E., İmamoğlu, S.Z., “Yapay Zekâ Uygulamalarının Karar Verme Üzerine Etkileri: Kavramsal Bir Çalışma”, International Review of Economics and Management, C.9, S.1, 2021, s. 54 (Yapay Zekâ Uygulamalarının Karar Verme Üzerine Etkileri); Saito, N., “Study on the Requirements for AI Development and Operation Ethics Centered on Children”, 23rd Biennial Conference of the International Telecommunications Society (ITS), Online Conference / Gothenburg, Sweden, 2021, s. 1 (Study on the Requirements for AI Development).

³ Keser Berber, L., Atabey, A., “Yapay Zekâ Sistemlerinin Çocuk Haklarına Etkilerinin Değerlendirilme Yöntemi: Çocuk Hakları Etki Analizi”, Adalet Dergisi, S.66, 2021, s. 58 (Çocuk Hakları Etki Analizi); John McCarthy, J., “The Well-Designed Child”, Artificial Intelligence, Elsevier, 2008, s. 2005. (The Well-Designed Child).

⁴ Büyüksağış, E., “Yapay Zekâ Karşısında Kişisel Verilerin Korunması ve Revizyon İhtiyacı”, YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s.531 (Yapay Zekâ Karşısında Kişisel Veriler); Jain, A., “Artificial Intelligence and Child Rights: An Analysis”, The Law Brigade Group, C.8, S.3, 2022, s. 123 (Artificial Intelligence and Child Rights).

⁵ Edwards, L., “The EU AI Act: A Summary of Its Significance and Scope”, Ada Lovelace Institute, 2022, s. 5 (A Summary of Its Significance and Scope).

olarak öngörülen kriterler tarafından anlamsız kılmaktadır. Zira, algoritmik öneri sistemlerinin yer aldığı sosyal medya platformlarında, kendine zarar verme, düzensiz beslenme ve pornografi içeriklerinin “tavsiye” edildiği⁶, uygulama içi satın alma sistemlerinin algoritmaya bağlı olarak kumar ve benzeri uygulama ve servislere “yönlendirdiği”, verifikasyon işlemi yapılmaksızın ve bu sebeple zarar verme potansiyeli dikkate alınmaksızın kullanıcılar bakımından ilgi görmesi en muhtemel olan içeriklerin “tanıtıldığı” görülmektedir⁷. Veri tabanının özelliklerine bağlı olarak sosyal medya platformlarının %75’i platform üyeliğinin oluşturmasında yaş ölçütü dikkate alınmaksızın profil uygunluğu kapsamında otomatik arkadaş önerilerinde bulunmaktadır⁸.

Çocuğun dijital ortamda iletişim ve etkileşim ile sistem içinde yalnızca bir profil olarak yansması sebebiyle hak ve özgürlüklerin hukuki koruma alanının dışında bir görünüm yaratması yapay zekâ ve robotik sistemleri içerisinde yer alan otomatik karar alma mekanizmalarıdır⁹. İlk bakışta çevrimiçi içeriklerin çocuk için yararlı olduğu ve yararlı olanın çocuk tarafından belirlenmesinin otomatik karar alma mekanizmasına irade girdisiyle engel olunabileceği düşünebilir. Oysaki çocukların otomatik karar alma mekanizmalarının sebep olduğu algoritmik adaletsizliğin¹⁰ farkında olarak sistemlerin dayatımı olan “önerilere” karşı sanal hamleler geliştirmeleri beklenemez. Zira, çevrimiçi deneyimlerde karşımıza çıkan ve nihai hedef kitlesi bakımından yaş sınırının öngörüldüğü uygulama ve platformlarda yer alan kümülatif etkilerin yalnızca yaş sınırı değil ayrıca gelişim kapasitesi, bilgi ve kaynak sahipliği ölçütleri dikkate alınarak yaratımında bir ihtimal gerçekçi görünmemektedir. Bu sebeple, yapay zekâ ve otomatik karar alma sistemlerinin destekleyicisi olan algoritmaların¹¹ çocuk hak ve verilerine karşı taşıdığı risklerin araştırılması, çocuk haklarının dinamik yapısının bir gereği olarak aynı devinime sahip hukuki düzenleme ve araçlarla korunması ve desteklenmesi gerekmektedir.

⁶ Ratner, C., “When “Sweetie” is not so Sweet: Artificial Intelligence and Its Implications for Child Pornography”, C.59, S.2, Family Court Review, 2021, s. 387 (Artificial Intelligence and Its Implications).

⁷ Perez Vallejos, E., Dowthwaite, L., Creswich, H., Portillo, V., Koene, A., Jirotko, M., McCarthy, A., McAuley, D. “The Impact of Algorithmic Decision-making Processes on Young People’s Well-being”, Health Informatics Journal, 2021, s. 2 (The Impact of Algorithmic Decision-making Processes).

⁸ Children’s Rights and AI Oversight – 5Rights Position Paper on the EU’s Artificial Intelligence Act, A Duty To Regulate Automated Decision-Making Systems That Impact on The Safety Of Children, December 2021, s. 2 (EU’s Artificial Intelligence Act).

⁹ The Well-Designed Child, s.2006.

¹⁰ Rodrigues, R., “Legal and Human Rights Issues of AI: Gaps, Challenges and Vulnerabilities”, Journal of Responsible Technology, S.4, 2020, s. 3 (Legal and Human Rights Issues of AI).

¹¹ Artificial Intelligence and Law, s. 1335.

Oyun uygulamaları, akıllı oyuncaklar, sosyo-duygusal robotlar veya web siteleri gibi yapay zeka sistemleri destekli çalışan ürün, servis ve uygulamaların çocuk verilerini doğrudan ve dolaylı işleyerek çocukla doğrudan etkileşime geçmesinin çocuk haklarına yönelik taşıdığı risklerin tespit edilmesi yapay zeka sistemlerinin tasarımı, geliştirilmesi ve uygulaması¹² yönünde algoritmik hukuki değerlendirmenin de sürekli olarak yenilenmesini ve değerlendirme sonucunda elde edilen analiz raporları kapsamında çevrimiçi etkileşim içeriklerinin hukuksal boyutuna yönelik düzenlemelerin¹³ yapılmasını mümkün kılmaktadır¹⁴.

Uluslararası sözleşmelerde yer alan çocuk hakları çevrim dışı çocuk hakları olarak kabul edilmektedir¹⁵. Nitekim yazılı düzenlemelerde yer alan çocuk haklarının çevrim içi ortamlarda da aynı koruma hükümlerinden yararlanacağı hususu 4 Şubat 2021 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayınlanan Genel Yorum No. 25 ile ifade edilmiştir¹⁶. Çocuk haklarına çevrim içi ve çevrim dışı haklar olmak üzere getirilen bu yeni yorumun çevrimiçi etkileşim ile çocuğun ve haklarının risk altında olma olasılığının yüksek olduğu sistemler karşısında korunmasına yönelik hukuki bakış açısına çağın gereklilikleri doğrultusunda güncellik kazandırıldığı söylenebilir. Doktrin ve uygulamada, uluslararası düzenlemelerde yer alan çocuk haklarına, algoritmalar ve yapay zekâ sistemlerinin çocuk ile etkileşimi dikkate alındığında çevrim içi ortamda korumanın güçlendirilmesi adına yeni nesil hakların dahil edilip edilmemesi gerektiği hususu tartışılmaktadır¹⁷.

İnsan haklarının, ihtiyaçlar çerçevesinde nitelik ve içeriğinin yorumunda ihlale ilişkin risklerin artmasına bağlı olarak uluslararası sözleşme ve mahkeme kararları ile genişleyen kapsamı hakların *numerus clausus* ilkesine tabi olmadığını göstermektedir. Avrupa Birliği Genel Veri Koruması Tüzüğü doğrultusunda yeni nesil haklar arasında unutulma hakkı, veri mobilitesi, veri işlemeyi kısıtlama, erişim hakkı öngörülmekle birlikte yapay zeka ve algoritmik sistemler bakımından ise GDPR'nin 22. maddesi kapsamında yalnızca otomatik sistemler vasıtasıyla

¹² Fosch-Villaronga, E., Van der Hof, S., Lutz, C., Tamò-Larrieux, A., "Toy Story or Children Story? Putting Children and Their Rights at The Forefront of The Artificial Intelligence Revolution", AI & Society, S.38, 2023, s. 133 (Toy Story or Children Story?).

¹³ Study on the Requirements for AI Development, s. 2

¹⁴ Bozkurt Yüksel, A. E., Avrupa Komisyonu'nun Yapay Zekâ Tüzük Teklifi'ne Genel Bir Bakış, TAAD, Y:13, S:51, 2022, s. 31 (Yapay Zekâ Tüzük Teklifi).

¹⁵ Çocuk Hakları Etki Analizi, s. 58.

¹⁶ EU's Artificial Intelligence Act, s.5; Artificial Intelligence and Child Rights, s. 125

¹⁷ Çocuk Hakları Etki Analizi, s. 68.

verilen kararlara¹⁸ karşı itirazda bulunma hakkı¹⁹ (*right to object or contest*), makul çıkarımda bulunma hakkı (*right to reasonable inference*), algoritmik açıklama talep etme hakkı (*right to algorithmic explainability*) yer almaktadır²⁰. Belirtildiği üzere insan haklarının kapsamının genişlemesinin konumuz bakımından dikkat çeken yanı, haklara yönelik risklerin niteliğine bağlı olarak hukuki koruma mekanizmalarının hakkın koruma alanın belirlenmesi ve içeriğine dahil edilmesi amacı taşımakta olmalıdır. Bu sebeple, yeni nesil insan haklarının tespitinde kullanılan hukuki metot ve stratejilerin, teknolojik gelişmeler sebebiyle mevcut düzenlemelerde yer alan çocuk haklarına yönelik olası risklerin hangi haklara ilişkin olduğunun ve revizyonun zararın telafisini mi yoksa önleyici mekanizmaları mı içermesi gerektiği hususunun belirlenmesinde önem arz etmektedir²¹.

Yapay zekâ ve algoritmaların otomatik karar alma mekanizmalarından etkilenen²² çocuk hakları arasında kendi geleceğini belirleme hakkı (*self determination*), verilerinin korunması ve mahremiyet hakkı, maddi-manevi bütünlük hakkı, oyun oynama hakkı, ayrımcılığa, dışlanmaya ve kötü muameleye tabi olmama hakkı, kendini ifade etme hakkı, kimlik ve kültür geliştirme hakkı, sağlığını koruyabilme hakkı ve kendi iradesiyle, kendi kararlarını alma hakkı (*child agency*) yer almaktadır²³. Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken husus söz konusu çocuk haklarının yapay zekâ sistemlerinin tasarım, geliştirme ve uygulamaları ile benzer gelişim hızı içinde olup olmadığıdır.

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapay zekâ ile ilgili ilk yasal düzenleme olarak kabul edilen 21 Nisan 2021 tarihli Yapay Zekâ Tüzük Teklifi (*Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts*) yayınlanmıştır. Sorumluluk ilkelerine tabi olan bir dijital dünyanın gerekliliklerine ilişkin çağdaş bir vizyon sunan teklif yeni nesil çocuk haklarının belirlenmesinde yüksek riskli yapay

¹⁸ Artificial Intelligence and Law, s. 1335.

¹⁹ Yapay Zekâ Karşısında Kişisel Veriler, s.534; Study on the Requirements for AI Development, s.7.

²⁰ Mazur, J., “Right to Access Information as a Collective Based Approach to the GDPR’s Right to Explanation in European Law”, Erasmus Law Review, S.3, 2018, s.184 (Right to Access Information); Çocuk Hakları Etki Analizi, s. 62.

²¹ Artificial Intelligence and Law, s. 1329.

²² Yapay Zekâ Uygulamalarının Karar Verme Üzerine Etkileri, s. 60.

²³ Çocuk Hakları Etki Analizi, s. 64.

zekâ ve algoritmaların belirlenmesi²⁴ bakımından ön risk değerlendirmelerinin bulunmamasını çocuk haklarına yönelik negatif dönüştürücü etki olarak kabul etmekte ve çocuğu olumsuz içerik ve sistemlerin özerk eylem kapasiteleri sebebiyle dijital risklere açık hale getirdiğini belirtmektedir²⁵. Teklif, aynı zamanda, düzenleyici makamların çocuklar adına ve çocuklar için algoritmaların araştırılması konusunda kabul edilmiş hukuki standartlar tespit edilmediği sürece kişileri bilinç ötesinde ve bilinçaltı tekniklerle çocuk veya engelliler gibi belirli hassas grupların zayıf noktalarından yararlanma ve manipüle etme yönünde riskli potansiyel taşıyan çevrimiçi uygulama ve sistemlerin yasaklanması amacıyla risk haritaları içermektedir²⁶. Çocukla çevrimiçi etkileşime giren ve bu sebeple çocuğu etkilemesi muhtemel yapay zekâ ve algoritmalara yönelik önceden risk değerlendirmeleri yapılmasına ilişkin hukuki standartların kabulü çocuk hakları ihlallere yönelik tehditlerin tanımlanmasının, ortadan kaldırılmasının, azaltılmasının ilk aşamasını teşkil etmektedir²⁷. Dört adımlı yapay zekâ modeli öngören Teklif, denetimin platform ve uygulamalardan bağımsız olarak eğitim, eğlence, B2B hizmetleri dahil olmak üzere farklı sektörlerin reklam, içerik tavsiyesi, denetleme ve düzenleme gibi farklı bölüm ve özelliklerine de uygulanabilecek ve çocuklara yönelik güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi bakımından optimize edilmiş otomatik karar alma süreçlerinin erken uyarı işlevine²⁸ dikkat çekmektedir.

Bu kapsamda, yapay zeka sistemleri ve algoritmalar karşısında yeni nesil çocuk hakları, çocuğun yapay zeka sistemlerinin yaşam döngüsüne katılım hakkı²⁹ (*child inclusion*), çocuğun yapay zeka sistemlerinin yaşam döngüsünü gözetim hakkı (*child oversight*), çocuğun kendi iradesiyle, kendi kararlarını alma hakkı (*child agency*), yapay zeka sistemlerine ilişkin “açıklanabilirlik (explainability)” ilkesi uyarınca, basit, açık, yalın bir dille bilgi edinme hakkı, çocuk merkezli yapay zeka sistemleri geliştirilmesini talep etme hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰.

²⁴ Yılmaz, İ., Sözer, C., Elver, E., “Yapay Zekâ ile İlgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme”, *Adalet Dergisi*, S.66, s. 459 (Yapay Zekâ ile İlgili Güncel Düzenlemeler); *Toy Story or Children Story?*, s. 140.

²⁵ EU’s Artificial Intelligence Act, s. 10.

²⁶ EU’s Artificial Intelligence Act, s. 4.

²⁷ *Study on the Requirements for AI Development*, s. 11.

²⁸ *A Summary of Its Significance and Scope*; s. 15.

²⁹ *Artificial Intelligence and Child Rights*, s. 127.

³⁰ *Çocuk Hakları Etki Analizi*, s. 62.

Yapay zekâ ve algoritmik otomatik karar alma sistemlerinin veri içerikli geliştirilmesinin bir sonucu olarak uygulayıcı ve düzenleyicilerin önyargılarını taşıma riski barındırmaktadır³¹. Çocuğun ve çocuk haklarının çevrimiçi etkileşiminde dolaylı ve doğrudan çocuğa ait verilen işlenmesi etik sorunları gündeme getirmektedir³². Nitekim, sistemlerin yapısı gereği geliştiriciden bağımsız olarak işlediği verilerden öğrenme kabiliyeti çocuğun önyargılara dayanan farklı uygulama maruz kalmasına sebep olabilecektir. Çocuğa ait verilerin işlenmesi hususundaki etik sorunların, mahremiyet riskleri kapsamında düzenlemeleri gerektirdiği açıktır. Zira, çocuk verisinin özel nitelikli kişisel veri olarak kabulü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde belirtildiği üzere çocuğun üstün yararı kapsamında etkin hukuki korumanın önceliklendirilmesi gerekmektedir³³. Çocuğun kişisel verilerinin işlenmesi bakımından hukuki önem arz eden bir diğer risk ise makine öğrenme sistemleri³⁴ ile anonimleştirilmiş³⁵ verilerin yeniden tanımlama araçları kullanılarak muhafaza edilen çocuk verilerinin, çocuğun ifade özgürlüğü, mahremiyet ve katılım haklarının doğrudan etkilenecek çocuğun maddi ve manevi bütünlüğünün manipüle edilmesine yönelik veri akışının sağlanabilmesidir³⁶. Tüzük Teklifi'nin 5(1) maddesinin a ve b fıkralarında manipülatif uygulamalara ilişkin yapay zekâ sistemlerinin insan davranışı bozmayı, tahrip etmeyi ve saptırmayı hedefleyen sistemler olduğu belirtilmekte ve yasaklanmaktadır. İlgili hükmün uygulanması, subliminal tekniklerin kullanılarak bilincin etkilenmesini, yaş, fiziksel veya zihinsel engel dolayısıyla etkilenmeye açık olarak kişilere yönelik olarak kendilerine veya başkalarına zarar vermesi ya da verme olasılığının bulunması şartlarına tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, doktrinde ilgili hükmün yalnızca bireysel zararı düzenleyerek, belirli bir topluluğa yönelik zararı kapsamına almaması eleştirilmektedir³⁷.

Şeffaflık ve hesap verilebilirlik, dijital çağın çocuk haklarına dijital etkinin ele alındığı diğer bir etik tartışmadır³⁸. Yapay zekâ sistemlerinin geliştiricilere bağlı olarak tasarımının bir

³¹ Zuiderveen Borgesius, F., "Discrimination, Artificial Intelligence, and Algorithmic Decision-making", Council of Europe, Directorate General of Democracy, 2018, s. 22 (Algorithmic Decision-making).

³² Marchant, G.E., Wallach, W., "Machine Ethics And Robot Ethics (Emerging Technologies: Ethics, Law and Governance)", The Library Of Essays On The Ethics Of Emerging Technologies, 2017, s. 4 (Ethics, Law and Governance); Toy Story or Children Story?, s. 134.

³³ A Summary of Its Significance and Scope; s. 12.

³⁴ Artificial Intelligence and Its Implications, s. 388.

³⁵ Toy Story or Children Story?, s. 134; Artificial Intelligence and Child Rights, s. 124.

³⁶ Artificial Intelligence and Law, s. 1336; Yapay Zekâ ile İlgili Güncel Düzenlemeler, s. 462.

³⁷ Yapay Zekâ Tüzük Teklifi, s.23; Study on the Requirements for AI Development, s. 8.

³⁸ Legal and Human Rights Issues of AI, s. 2; The Impact of Algorithmic Decision-making Processes, s. 7.

sonucu olarak karmaşıklık ve belirsizliği beraberinde getirmektedir³⁹. Sistemlerin uygulanmasında işleyiş ve işlem içerikler, çocuk nezdinde ele alındığında bireyselliği ortadan kaldırmakta ve bazı hallerde ilgili kararın yapay zekâ sistemleri tarafından alınmasının neden ve sonuçlarının anlaşılmasının önünde verisel engellemeler yaratmaktadır. Bu sebeplerle, yapay zekâ ve algoritmaların işleyişinde şeffaflık, öngörülebilirlik ve hesap verebilirlik kriterlerinin öngörülmesi⁴⁰ özerk karar alma süreçlerinde ilgili kararların geliştiricinin önyargılarını içerip içermediğinin veya kararın çocuk hakları bakımından ihlale sebep olup olmadığının tespit edilmesinde önem arz etmektedir⁴¹.

Doktrinde, çocuğun yapay zeka sistemlerine ilişkin “açıklanabilirlik (*explainability*)” ilkesi uyarınca, basit, açık, yalın bir dille bilgi edinme hakkı yeni nesil çocuk hakları arasında sayılmakta olup ilgili hakkın kullanımına yönelik çalışmalar arasında yapay zeka sistemlerini tanımlamak için yaşa ve ihtiyaca uygun dil kullanması, yapay zeka sistemlerinin, çocukların ve bakım yükümlülerinin etkileşimi anlayabileceği ölçüde şeffaf hale getirilmesi⁴², çocuk kullanıcıların yasal düzenlemeler ve politika belgelerine göre korunacakları yapay zeka sistemlerin geliştirilmesi, çocuk haklarının dijital dünyaya entegre edilmesi amacıyla yapay zeka ve algoritmalara yönelik hukuki düzenleyici çerçevenin gözden geçirilmesi, güncellenmesi ve geliştirilmesi ve uluslararası mevzuatta yer alan çocuk hakları ilkeleri ile uyumlu yapay zeka gözetim ve denetim organlarının (*algorithmic auditing*) oluşturulması ve tazminat mekanizmalarının öngörülmesi olduğu belirtilmiştir⁴³. Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir diğer husus hakların bütünlükçü yapısı gereği öngörülen hukuki mekanizmaların hakların yapay zekâ ve algoritmaların sistemik örüntüsü içerisinde birbirini tamamlayan yapısının dikkate alınması gerekliliğidir. Nitekim, özerk karar alma sistemlerinin⁴⁴ teknik doğrultuda olması gerektiği gibi çalıştığı iddiası hukuki ihlallere sebebiyet vermiyor olsa dahi tasarım, geliştirme ve uygulamaların çocuk haklarının mutlak yapısını tehdit eder nitelikte olabileceği gibi hakkın dijital dünyada korunmasına yönelik zorlaştırıcı etken ve unsurlar içerebilmektedir.

³⁹ Toy Story or Children Story?, s. 140.

⁴⁰ The Impact of Algorithmic Decision-making Processes, s.7; Artificial Intelligence and Law, s. 1336.

⁴¹ A Summary of Its Significance and Scope; s. 1.

⁴² Legal and Human Rights Issues of AI, s.7; Toy Story or Children Story?, s. 144.

⁴³ Çocuk Hakları Etki Analizi, s. 72.

⁴⁴ The Impact of Algorithmic Decision-making Processes, s. 3.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi 4 Şubat 2021 tarihinde kabul ettiği Genel Yorum No. 25'te Komite, ulusal mevzuatın güncelliğinin sağlanmasına yönelik olarak Çocuk Hakları Etki Analizi yönteminin kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu kapsamda, dijital çağın ürünleri olarak yapay zekâ ve algoritmaların çocuklar ve çocuk hakları üzerindeki etkisinin tespiti amacıyla şirket ve kuruluşların etki değerlendirme raporları kapsamında tespitte bulunmaları gerektiğini belirtmektedir. Çocuk Hakları Etki Analizi, Avrupa Konseyi CAHAI'nın (*Ad Hoc Committee on Artificial Intelligence - Yapay Zekâ Ad Hoc Komitesi*) İnsan Hakları Etki Analizi'nin çocuk hakları özelinde ele alındığı etki değerlendirme yöntemi olarak düşünülmektedir. Uluslararası kuruluşlar düzeyinde Çocuk Hakları Etki Analizi kapsamında yeni nesil çocuk haklarının dijital dünya ile etkileşimine yer verilen çerçeve nitelikteki düzenlemelerden biri olan ve UNICEF tarafından yayımlanan Çocuklar İçin Yapay Zeka Hakkında Politika Rehberi'nde (*Global Insight Policy Guidance AI Children*) yapay zeka sistemlerinin çocuklar üzerindeki etkisinin sürekli olarak gözlenmesi ve aynı zamanda yapay zeka sistemlerinin tasarımdan itibaren güvenlik yaklaşımının benimsenerek çocuk haklara yönelik tehdit ve risklerin azaltılması ve iyileştirilmesi için düzenlemeler öngörülmektedir⁴⁵.

Uluslararası düzenlemeler ışığında, çocuk haklarının içeriğine ve dijital ortamda yer alan risklere karşı oluşturulan yeni nesil haklara bağlı olarak getirilen hukuki ve düzenleyici yorumların, çocuk merkezli yapay zekâ sistemlerinin yaratımını amaçladığını söylemek mümkündür. Merkezinde çocuk ve çocuk haklarının bulunduğu yapay zekâ sistemlerinin öncelikli olarak algoritmik gözetim kriterlerinin yer aldığı tasarımlarla sağlanabileceği açıktır. Nitekim, gözetim yöntemlerinin aşamalarına bağlı olarak özerk karar alma sistemlerinin uygulama ve sonuçlarının çocuk hakları üzerindeki etkisine ilişkin sistemsel davranış değişikliğini amaçlayan hukuksal öngörü ve değişiklikler, sürece bağlı risk ve tehditlerle paralel hızda bir devinimi kapsamalıdır. Bu bağlamda, çocuk hakları etki analiz raporlarının, dijital dünyada çocuklara yönelik profillemeye ve kişiselleştirme ile hassasiyet katmalarına yönelik tehditler içeren algoritmaların iyileştirilmesi ve azaltılması sağlanabilecektir⁴⁶. Diğer yandan, öngörülen düzenlemelerin, dijital gelişim ve yeniliklere sınırlamalar getiren nitelikte olmaması gözetim sistemlerinin adil ve güvenilirlik unsurlarına zarar vermeyecek uygulamaları gerektirmektedir.

⁴⁵<https://www.unicef.org/globalinsight/media/2356/file/UNICEF-Global-Insight-policy-guidance-AI-children-2.0-2021.pdf> (e.t. 03.10.2023)

⁴⁶ Study on the Requirements for AI Development, s. 8; Artificial Intelligence and Child Rights, s. 126.

Uygulama öncesi farkındalık raporlarının varlığı, çocuk haklarının dijital dünyaya entegre edilmesinde endüstriyel değer ve gündemlerin takibinde önem taşımaktadır. Doktrinde, politika yapıcı kurumlar ve dijital tasarım endüstrisinin kurumsal gündemlerini insan hakları ihtiyaç ve değerleri dışında takip ediyor oluşu eleştirilmektedir. Bahsi geçen kurum ve kuruluşların hukuki yönlendirmelerin olmadığı bir alanda uyumlu eylemlerle birlikte hareket etmesi olası görünmemektedir. Bu sebeple, çocuk katılımı, uyumlu eylem planlarının oluşturulmasında ve çocuk merkezli yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesinde temel unsur teşkil etmektedir. Pedagojik çalışmalar, yapay zekanın çocuklar üzerindeki bilişsel, davranışsal ve gelişimsel etkileri üzerinde yoğunlaşmakta olup algoritmaların ayrımcılık karşısındaki kapsayıcılığına vurgu yapmaktadır. Bu sebeple, şeffaflık, öngörülebilirlik ve hesap verebilirlik unsurlarının bilimsel ve verisel çalışmalarda dikkate alındığı ve fakat çocuk ve çocuk haklarına ilişkin politikaların “etki endişesini” aynı düzeyde paylaşmadığı görülmektedir. Oysaki, yapay zekâ ve robotik teknoloji tabanlı, çocukların bireysel tercihlerini kaydeden, profillemeye verileriyle kişiselleştirilmiş içerik sunan, yüz tanıma modüllerine sahip olan sistemlerin yarattığı potansiyel risklerin çocuğun üstün yararı ve refahı kapsamında değerlendirilerek özel koruma mekanizmalarının varlığını gerekli kılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de çocuk haklarının korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesinin çocukların fiziksel, bilişsel ve sosyo-duygusal gelişimleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çocuk haklarının gelişimi ve yapay zekâ tabanlı sistemlerdeki gelişmeler arasındaki nedensel ilişkisinin varlığı konusunda var olan fikir birliğinin, çocuk haklarının korunması noktasında tespit ve risk haritalarının ötesinde korumaya ilişkin somut plan ve kılavuzların formüle edilmesi gerekmektedir. Tüm bu somutların adımlarının atılmasının yalnızca hukuki dokümanlarla değil ve fakat uluslararası ve ulusal hukuk kültürünün teknolojik yorumuyla mümkün olduğu unutulmamalıdır.

ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI KAPSAMINDA EBEVEYNLERİN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE ÇOCUĞUN UNUTULMA HAKKI

LL.M Av. Ecem ERDEM¹

Giriş

Çocuk haklarının en önemli ilkelerinden biri olan çocuğun üstün yararı ilkesi çocuk haklarına dair bilincin oluşması ve buna bağlı olarak bu hususa verilen önemin giderek artmasıyla birlikte ilk olarak 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'ne ifadesi edilmiş olup 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, 1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve 1996 tarihli Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ile çocuğu ilgilendiren birçok konuda çocuğun üstün yararı ilkesi düzenlenmiştir. Gelişen teknoloji ve internet kullanımının günden güne artan hızı çocuğun üstün yararı kapsamı açısından da ayrıca önem taşımaktadır. Öyle ki çocuğa dair paylaşılan her türlü ses, fotoğraf, video çocuğun dijital ayak izini oluşturmakta olup, çocuğun özel hayatının, onur ve saygınlığının, kişisel verilerinin korunması hakkının da ihlaline sebep olmaktadır. Bu hakların temelini oluşturan unutulma hakkı, Anayasa ve yasal mevzuatımızdaki düzenlemelerde belirtildiği üzere çocuğun sahip olduğu ve talep edebildiği bir haktır. Bu çalışma kapsamında, çocuğun üstün yararı kavramı açıklanacak olup çocuğun unutulma hakkını yasal mevzuat kapsamında bu hakkın önemi ve nasıl kullanılacağı açıklanacaktır. Çalışma sonucu varılan kanaatler topluca sonuç bölümünde yer almaktadır.

Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin Tanımı ve Önemi

1924 yılında hazırlanan Çocuk Hakları Bildirgesi² çocuk kavramının ilk kez hukuki metinde geçtiği bildirge olarak önemli olmakla birlikte ilgili Bildirge'de çocuk kavramına herhangi bir

¹ İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi

² Çocuk Hakları Bildirgesi bir diğer ifadeyle Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, 1924 yılında Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliği tarafından yayınlanmıştır. Aynı yıl 26 Eylül tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bildirgenin amacı birinci Dünya Savaşı sebebiyle etkilenen çocukları korumak, çocuklar için yapılması gerekenleri belirlemek ve çocukların sorunlarına dair çözümler bulmaktır. Çocukların yaşama gelişme ve korunma haklarına vurgu yapan Bildirge'nin önemi bahsedilen hususların uluslararası

tanım getirilmemiştir. Söz konusu Bildirge 'de yetişkinlerin çocuklara karşı olan görevleri anlatılmıştır. Çocuk kavramına dair evrensel tanım ilk kez 1989 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (BMÇHDS) ilk maddesinde yer almaktadır. İlgili madde uyarınca “*Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.*” ifadesi yer almaktadır. Bir Başlangıç bölümü ve toplam 54 maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'sinin kendinden önceki bildirgelerin en temel ve önemli farkı içerdiği hükümlere uyulmamasının sonucu olarak yaptırımlar getirmiş olmasıdır. Doktrindeki bir görüş³ uyarınca BMÇHDS çocuklara medeni, siyasi, ekonomik, sosyal, sağlık, kültürel alanlarına ilişkin hakları düzenleyen bir insan hakları anlaşmasıdır. Önemle vurgulanmalıdır ki BMÇHDS sayesinde çocukluk yetişkinlikten farklı bir dönem olarak ele alınmış, ailenin çocukların yaşamındaki rolü belirtilmiştir. Ayrıca ilgili Sözleşme çocukların içerisinde buldukları şartlar ve durumlar fark etmeksizin bütün çocuklara eşit olarak belirli haklara sahip olduklarını belirtmiştir. Belirtilmelidir ki ilgili Sözleşme çocukları birey olarak kabul etmekle birlikte toplumun üyesi olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla ailelerin ve devletin çocuklara karşı yükümlülükleri olduğu da belirtilmiştir⁴.

Türk hukuku açısından 1982 Anayasası'nda çocukla ilgili açık bir tanıma yer verilmemiş olup Anayasanın 10. maddesi uyarınca herkesin kanun önünde eşit olduğu hüküm altına alınmıştır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun⁵ 28. maddesine göre kişilik dolayısıyla çocukluk tam ve sağ doğumla başlamakta ve aynı Kanun'un 11/1 maddesi uyarınca ise erginlik on sekiz yaşının doldurulmasıyla başlamaktadır. Dolayısıyla TMK uyarınca da on sekiz yaşının altındaki her birey çocuk sayılmaktadır.

Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu'nun⁶ (ÇKK) “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinin a bendi uyarınca “*Bu Kanunun uygulanmasında; a) Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını*

bağlamda ilk kez temel ilke olarak ele alınmasıdır. İlgili Bildirge 5 maddeden oluşmakta olup Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk de 1928 yılında Bildirgeyi imzalamıştır.

Erişim Tarihi 20.10.2023 <https://hukukbook.com/cocuk-haklari-bildirgesi/>

³ Latchman Yaseera, “Preliminary Inquiries in Children in Conflict with the Law: Protection or Prejudice” (Hukuk Yüksek Lisans Derecesi İçin Gerekliliklerin Kısmen Yerine Getirilmesinde Sunulan Bildiri, KwaZulu-Natal Üniversitesi, 2020), 4, dn.13.

⁴ Uğurlu Zeynep and Gülsen İpek Aksoy, “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1) 2014, 6.

⁵ Türk Medeni Kanunu Kanununun Numarası: 4721, Kabul Tarihi: 22.11.2001, RG: 8.12.2001/24607

⁶Çocuk Koruma Kanunu, Kanunun Numarası: 5395, Kabul Tarihi: 03.07.2005, RG: 15.07.2005/25876.

doldurmamış kişiyi ... ifade eder.” tanımı yapılmıştır. Bir diğer ifadeyle Çocuk Koruma Kanunu, çocuk kavramını TMK yer alan normal erginlik yaşı olan on sekiz yaşın bitirilmesi olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla on sekiz yaşını doldurmamış bir kişi, evlenme veya mahkeme kararıyla dahi ergin kılınmış olsa da çocuk olarak kabul edilecektir. İlgili düzenlemelere bakıldığında çocuk kavramının tanımında uluslararası ve ulusal hukuk düzenlemelerinin büyük ölçüde paralellik göstermektedir.

Yukarıda açıklanan ifadeler dikkate alındığında görülmektedir ki. BMÇHDS sözleşmenin ilk maddesinde çocuk tanımı verilmiş olup ilgili Sözleşme’nin 3. maddesinde ise *"1) Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. 2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. 3) Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların; hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler."* ifadesi yer almaktadır. Madde metninden de anlaşıldığı gibi çocukların korunması ve haklarına dair en önemli ve temel ilkelerden biri olarak “çocuğun üstün yararı” ilkesi kabul edilmiştir. Uluslararası metinlerde çocuğun üstün yararı *"the best interests of the child"* olarak yer almaktadır. İlgili ifade Türkçeye çocuğun en iyi yararı olarak çevrilmekte dolayısıyla da çocuk için tek bir yarar aranmadığı, somut olay göz önüne alındığında çocuğu ilgilendiren yararlar içerisinde en iyisini seçmeye gayret gösterilmesi gerektiği anlaşılmaktadır⁷.

Çoğu zaman çocuğun üstün yararı yerine “çocuğun yararı”⁸ “çocuğun yüksek yararı”⁹ kavramları da kullanılabilir. Ancak bu kavramlar tek tek ele alındığında çocuğun yararı ifadesinde çocuğun herhangi bir yararı anlaşılmakta ve bu da somut olayda çocuk için en doğru ve menfaati açısından en uygun değerlendirmeyi yapmayı zorlaştırmaktadır. Çocuğun üstün yararı veya yüksek yararı kavramları ise birbirlerine yakın kavramlar olarak düşünülse de

⁷ Şirin Memduh Cemil, “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, Çocuk ve Medeniyet, 2 (2019), 221.

⁸ Akyüz Emine, “Medeni Kanun’a Göre Çocuğun Ana-Babasına Karşı Korunması”, Aile ve Toplum, 1(2) (1991), 3 ff.; Şirin Memduh Cemil, “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, Çocuk ve Medeniyet, 1 (2016), 54 ff.

⁹ Demir Remzi, “Türk Medeni Kanunu’na Göre Çocuğun Kişiliğinin Korunması”, SDÜHFD, 9.(2) (2019), 275 ff.; Zorluoğlu Yılmaz Ayça, “Sharenting ve Velayet Hakkının Sınırları”. SÜHFD, 29(4) (2021), 3385 ff.

kanaatimizce aralarında fark bulunmaktadır. “Üstün” kelimesi Türk Dil Kurumu¹⁰ uyarınca benzerlerine göre daha yüksek düzeyde olan, bir şeye göre nitelik bakımından daha elverişli olan anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle üstün kavramı yüksek kavramına nazaran çocuğun somut olayda gözetilmesi gereken tüm yararlarının içerisinde en iyi, en doğru en önemli yararını daha iyi karşılamaktadır¹¹.

Doktrindeki bir görüş¹² uyarınca çocuğun üstün yararından anlaşılması gereken çocuğun refahı olmalıdır. Ancak bir başka görüşe¹³ göre ise çocuğun gelişimi ve huzuru üstün yararı ile aynı anlamda olmaktadır. Kanaatimizce çocuğun refahı, gelişimi ve huzuru çocuğun üstün yararının bir parçası olmakla birlikte tek başlarına çocuğun üstün yararı kavramını tanımlayamamaktadırlar.

Yukarıdaki açıklamalar göz önüne alındığında çocuğun üstün yararı açısından net bir tanım olmadığı söylemek mümkündür. Çünkü değişen durumlara karşı çocuğun üstün yararı da aynı şekilde değişebilmekte her somut olaya göre ayrıca gözetilmesi gerekmektedir. Bu sebeple tek bir kalıba ve tek bir tanıma tabii tutmak çocuğun üstün yararı ilkesinden elde edilmesi amaçlanan yararlarla bağdaşmayacaktır¹⁴.

Yargıtay¹⁵ kararları göz önüne alındığında çocuğun yararı ile ifade edilmek istenen “*çocuğun bedensel, fikri ve ahlaki bakımdan en iyi şekilde gelişebilmesi ve böyle bir gelişmenin gerçekleştirilmesi için, çocuğa sosyal, ekonomik ve kültürel koşulların sağlanmış olmasıdır. Çocuğun bu konulardaki üstün yararını belirlerken; çocuk yetişkin biri olmuş olsaydı, kendisini ilgilendiren bir olayda, kendi yararı için ne gibi bir karar verebilecekti ise, çocuk için karar verme makamındaki kişinin de aynı yönde karar verilmesi gerekir. Yani çocuğun farazi*

¹⁰ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi (20.10.2023)

¹¹ Yücel Özge, “Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2013), 119.

¹² Walton Ronald, “The Best Interests Of The Child”, *The British Journal Of Social Work*, 6(3) (1976), 307.

¹³ Yücel (n 10) 127.

¹⁴ Benzer yönde görüşler için ayrıca bkz. General Comment No. 14 (CRC/C/GC/14), UN Committee On The Rights Of The Children, 2013; Guidelines On Child-Friendly Legal Aid, UNICEF’s Europe And Central Asia Regional Office (ECARO), 2018, 11 Erişim Tarihi (20.10.2023) https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf ; Sinanoğlu Asena, “*Türk Medeni Kanunu’na Göre Çocuk İle Kişisel İlişki Kurma Hakkı*”, (On İki Levha Yayıncılık, 2020) 7.

¹⁵ Yarg. 2. HD. E. 2019/3767, K. 2019/10395, T. 21.10.2019; 2. HD., E. 2015/6397, K. 2015/21060, T. 11.11.2015; 2. HD. E. 206/23674, K. 2016/16251, T. 20.12.2016; 2. HD., E. 2016/12054, K. 2016/11763, T. 16.06.2016, 2016; 2. HD. 2015/11351, K. 2016/2721, T. 17.02.2016, 2016; 2.HD., E. 2014/19845, K. 2015/4183, T. 11.03.2015, 2016; 2. HD. E. 2014/18312, K. 2015/2640, T. 24.02.2015 2016; 2. Tüm Kararlar için bkz. (www. kazanci.com.tr)

düşüncesi esas alınacaktır.” Bir başka ifadeyle Yargıtay açısında çocuğun üstün yararı çocuğun ileride kendisi lehine karar verme yönündeki farazi iradesini olmaktadır.

Çocuğun Üstün Yararı ve Ebeveynlerin İfade Özgürlüğü

Günümüzde internet, dijital ve sosyal medya hayatımızda önemli bir yer işgal etmektedir. Gelişen teknolojiyle beraber dijital ortamda yapılan her türlü eyleme karşı çocuğun üstün yararının da gözetilmesi elzemdir. Öyle ki çocuğun üstün yararı kapsamı yalnızca fiziki ortamdaki eylemler için geçerli olmamakta dijital dünyada çocuğun üstün yararı kapsamında yer almaktadır. Önemle vurgulanmalıdır ki dijital medya kişilerin ifade özgürlüğünü tesis etme de bir araç olduğu gibi çocukların da içinde olduğu bir mecra haline gelmiştir. Hiç kuşkusuz ki çocuğun üstün yararı açısından da konunun ele alınması oldukça elzemdir. İfade özgürlüğü Anayasa madde 26/1 uyarınca *“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar”* ifadeleriyle düzenlenmiştir. Madde metninde geçen herkes ifadesinden çocukların da ifade özgürlüğü hakkının olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle ifade özgürlüğü; bir konu hakkında fikir sahibi olma, bir konu hakkına başka kişilerden bilgi ve fikir alışverişinde bulunabilme ve fikirlerini başkalarına açıklayabilme olarak tanımlanabilir¹⁶.

Yukarıda açıklanan ifadeler doğrultusunda hiç kuşkusuz çocuklarında üstün yararı kapsamında ifade özgürlükleri mevcuttur. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 13. Maddesi iç hukukuma paralel olarak çocuklara ifade özgürlüğünü açıkça tanıyan genel düzenlemeleri içermektedir. İlgili maddeye göre çocuğun düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahip olduğu ve çocuğun sahip olduğu bu hakkın her türlü haber ve düşüncelerin araştırılmasını, elde edilmesini ve verilmesini kapsamaktadır. Sözleşmenin 17. maddesinde ise çocuğa tanınan ifade özgürlüğünün sözleşmeye taraf devletlerin birer yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir.

İfade özgürlüğü kapsamında ele alınması gereken bir diğer unsur ise ebeveynler ifade özgürlüğü ve çocuğun üstün yararı ilkesidir.

¹⁶ Aktan Berra and Çaycı Büşra, “İfade Özgürlüğü, Çocuk ve Medya”, Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi Çocuk Hakları Gündemi, 1 (2022), 3-4.

Ebeveynlerin sosyal medya platformlarında paylaşmış oldukları fotoğraf, video, ses ve yazılı her türlü paylaşım anayasal güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğü kapsamında olduğu söylenilir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ebeveynlerin sosyal medya platformlarında yaptıkları paylaşımlarının öznesi velayetleri aldıkları çocukları olması ve çocuğun kişilik haklarının ihlal edilmesidir.

Ebeveynin ifade özgürlüğü sınırsız olmadığı gibi bir başkasının hak ve özgürlük alanına müdahale varsa veya kötüye kullanma söz konusu ise birtakım sınırlamalar ortaya çıkmaktadır¹⁷. Makalemiz çerçevesinde ebeveynlerin ifade özgürlüğü sınırı çocuğun üstün yararındır¹⁸.

Çocukla ilgili görüntü, ses ve videoların sosyal medya platformları aracılığıyla kontrolsüz şekilde paylaşılması çocuğun birçok hakkını ihlal edebilmektedir. Örneğin yapılan paylaşımlar sonucunda çocuğun özel hayatının ihlali, hem resim, ses gibi kişi varlığı değerlerine yönelik hak ihlali ayrıca çocuğun kişisel verilerinin korunmasının ihlali söz konusu olabilmektedir. Bununla beraber yapılan paylaşımlarda çocuğu utandıran, çocuğu rencide eden unsurların olması halinde çocuğun onur ve saygınlığının ihlali de söz konusu olabilmektedir¹⁹.

Dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarıyla alakalı herhangi bir paylaşım yaparken öncelikli olarak çocuğun üstün yararını gözetmeli ve çocuğun özel hayatını ihlal etmemeye, onur ve saygınlığını zedelememeye önem vermelidir. Çünkü ebeveynler çocuklarıyla ilgili paylaşımlar yaparken kimi zaman çocuklara ilişkin kişisel verilerine de paylaşabilmektedir. Örneğin ebeveynler çocuklarının karne sevincine ilişkin bir fotoğraf paylaştıklarında çocuğun adı, soyadı, yaşı, okuduğu okulun konumu gibi kişisel bilgi de paylaşmaktadır.

Önemle vurgulanmalıdır ki dijital medya üzerinden yapılan paylaşımların internet ortamından tamamen kaldırılamaması çocuğun unutulma hakkını da ihlal etmektedir²⁰.

¹⁷ Teziç Erdoğan “*Anayasa Hukuku*” (10. Edn. Beta Yayınları, 2021) 202.

¹⁸ Gültekin Esra “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”3 (5) Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2018, 118.

¹⁹ Gültekin (n 17) 119; Güngör Ayten “Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri” İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 1(54), 2021, 114-116; Akdi Murat “Ana-Babanın Çocuğun Fotoğraf Ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayınlanmasından Doğan Sorumluluğu,” Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 3(22), (2016) 129 ff.

²⁰ Gültekin (n 17) 124; Tuğ Levent Gaye “Sosyal Medyada Çocuğun Kişilik Hakkı İhlaline Karşı Çocuğun Unutulma Hakkı” Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBFD Van YYYÜ 40. Özel Sayı, (2022), 25.

Sharenting Kavramı ve Sonuçları

Sosyal medyanın hızla yaygınlaşması sonucunda sosyal ehliyetsiz durumda olan bir çocuğun hakları ebeveynleri veya üçüncü kişiler tarafından fotoğraf, video, ses ve görüntü paylaşımlarının yapılmasıyla ihlal edilebilmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına ait fotoğraf ve videoları sosyal medya platformlarında paylaşımlarına literatürde İngilizce kelimeler olan “share” (*paylaşım*) ve “parent” (*ebeveyn*) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşmuş yeni ifadeye “sharenting” adı verilmektedir²¹. Bu paylaşımlar kimi zaman herkese açık profillerden yapılabildiği gibi kimi zaman da kamuya açık olmayan ve sosyal medya da kapalı hesap olarak adlandırılan yalnızca sınırlı bir çevreye açık olan profillerden yapılırsa da gelişen teknoloji nedeniyle kopyalanma, verileri depolama uygulamaları ile bu paylaşımlar ihlale konu olabilmektedir.

Unutulmamalıdır ki dijital ortama bir kez verilen veri, paylaşımı yapan kullanıcı tarafından sonradan silinse dahi, bu dijital uygulamaların yapısı ve paylaşmaya ve saklamaya olanak veren özellikleri nedeniyle hiçbir zaman tümüyle silinmeyebilir. Dolayısıyla yıllar sonra bile bu paylaşımın yapılması sırasında görüşü alınmayan, bilgilendirilmeyen ya da bu paylaşımı istemeyen çocuğun önüne çıkararak, kişilik hakkının ihlaline sebebiyet verebilir²².

Sharenting sonucu fotoğraf, ses ya da videosu internet ortamında yer alan çocuk çocuklar birçok potansiyel tehlikeye de açık hale gelmektedir. Öyle ki internet ortamına fotoğraf, ses ya da videosu paylaşılan çocuk cinsel duygusal, fiziksel veya ekonomik istismar tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bir diğer tehlike ise “digital kidnapping” bir diğer ifadeyle “dijital çocuk kaçırma” olmaktadır²³. Dijital çocuk kaçırma bir çeşit kimlik hırsızlığı olmaktadır. Çocukların fotoğrafları kullanılarak tümüyle yeni kişiler yaratılmaktadır.

Çocuğun Unutulma Hakkı

Unutulma hakkı teknolojinin hızla ilerlemesi ve internetin hayatımızda önemli bir yer kaplaması sonucu ortaya çıkan haklardan biridir. Unutulma hakkı, kişilerin başkaları tarafından

²¹ Yılmaz Zorluoğlu (n 9) 3386.

²² Özdemir Hayrunnisa, “Çocukların Kişisel Verilerinin Sosyal Medya Aracılığıyla İşlenmesi”, Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri Tam Metin Kitabı, (Editörler: Uyumaz, Alper, Akçaal Mehmet and Üzemen Atik, Ebru) (Nobel Akademik Yayıncılık 2020) 316; Yılmaz Zorluoğlu (n 9) 3387.

²³ Uzun Sevede “Velayet Hakkı Bağlamında Çocuğun Görüntüsünün Sosyal Medyada Paylaşılması ve Ortaya Çıkabilecek Hukuki Meseleler” (2020) [https://humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Cocugun%20Goruntusunun%20Sosyal%20Medyada%20Paylasilmasina%20Dair%20Hukuki%20Meseleler%20\(S.Uzun\).pdf](https://humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Cocugun%20Goruntusunun%20Sosyal%20Medyada%20Paylasilmasina%20Dair%20Hukuki%20Meseleler%20(S.Uzun).pdf) (Erişim Tarihi: 01.11.2023)

hatırlanmasını arzu etmediği bilgilerinin dijital ortamda sınırsız ve sürekli şekilde yer almasını engellemek ve kişilerin gelecekteki yaşamını güvenle sürdürmek amacına hizmet eden bir haktır. Önemle vurgulanmalıdır ki kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği haklarının yansımaları sonucu doğan bir haktır. Unutulma hakkına dahil olan veriler kişilerin kendi rıza kapsamında paylaşılan veriler ya da kendi rızaları dışında paylaşılan veriler de olabilir²⁴.

Unutulma hakkı günümüz dijital çağında çocuğun üstün yararı açısından mutlaka gözetilmesi gereken bir haktır. Unutulma hakkı da özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması haklarında olduğu gibi kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardandır. Ebeveynlerin çocukları hakkında sosyal medya platformlarında yaptığı paylaşımlara karşı uygulanabilecek tedbirlerden biri çocuğun unutulma hakkıdır.

Unutulma hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olmasının sonucunda bu hakkın talebi veri üzerinde hak sahibi olan kişidedir²⁵. Bu sebeple paylaşımlara konu olan çocuk unutulma hakkını talep edebilecektir. Temyiz kudreti bulunan çocuk bu hakkı tek başına kullanabileceği gibi temyiz kudreti bulunmayan çocuklar açısından çocuğun üstün yararını gereği bu hak yasal temsilciler tarafından talep edilebilir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise paylaşımların yasal temsilciler tarafından yapıldığı hallerdir. Bu durumda ise çocuğun üstün yararı gereği TMK da yer alan koruyucu hükümlerin uygulanması söz konusu olabilmektedir. Sosyal medya platformlarında ebeveynlerin kişilik hakkını zedeleyebilecek nitelikte paylaşımlarda bulunmaları çocuğun kişilik hakkı; ebeveynler üzerinde bulunan velayet hakkının sınırını oluşturmaktadır. Rıza kişilik hakkının ihlalinin değerlendirilmesinde önemli bir husustur. Öyle ki TMK madde 24 uyarınca rıza, hukuka uygunluk sebepleri arasında sayılmıştır²⁶. TMK madde 15 uyarınca ayırt etme gücüne sahip olmayan bir kişinin rızası geçerli olmamaktadır. Ayırt etme gücü, bir kişinin hareketleri ve buna bağlı gelişen sonuçları anlayabilmesidir. Her somut olay özelinde çocuğun ayırt etme gücünün varlığı değerlendirilmelidir. Ayırt etme gücünün varlığından söz edebilmek için bilinçli bir irade ve bu iradeye uygun davranış sergileyebilme yeteneği aranmaktadır²⁷. Dolayısıyla çocuğun geçerli bir rıza verdiğinin kabul edilebilmesi için, sosyal medya hakkında bilgisinin olması ve hakkında

²⁴ Tuğ Levent (n 19) 20.

²⁵ Tuğ Levent (n 19) 22.

²⁶ Oğuzman, Kemal, Seliçi, Özer and Oktay-Özdemir, Saibe, Kişiler Hukuku (Gerçek Ve Tüzel Kişiler) (20. Edn, Filiz Kitapevi, 2021) 89.

²⁷ Honsell Heinrich, Vogt Nedim Peter and Geiser Thomas, Basler Kommentar, Zivilgesetzbuch I, Basel- Genf- München, 2010, Art 16, N. 3, 10, 13; Oğuzman, Seliçi and Oktay Özdemir (n 23) 92.

bu platformlarda paylaşım yapılmasına bilinçli iradesiyle rıza göstermiş olması gerekmektedir. TMK madde 339 ve BMÇHDS madde 12'ye göre de çocuğun aklen belli bir olgunluğa ulaştığı hallerde, çocuğu ilgilendiren konularda görüşüne başvurulmalıdır.

Çocuğun görüntü, ses, video veya resminin sosyal medya platformlarında paylaşılması sonucunda çocuğun internet ortamında silinmeyen bir dijital ayak izini oluşmakta ayrıca, ebeveynlerin tarafından yapılan bu paylaşımlar çocuğun unutulma hakkının, özel hayatının gizliliği ile onur ve saygınlığının korunması hakkının da ihlaline sebebiyet vermektedir.

Uluslararası düzenlemelerde unutulma hakkı, 24 Ekim 1995 tarihli “Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Bu Tür Verilerin Serbest Dolaşımına Dair Bireylerin Korunmasına Hakkındaki 95/46/EC Sayılı Avrupa Birliği Direktifi’nde²⁸ açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte ilgili Direktif’in 32/2 maddesinde meşru, doğru olmayan, eksik olan verilerin engellenmesi ya da silinmesinin talep etme hakkı ilgili kişiye tanınmaktaydı. Ancak ilgili Direktif’te çocukların kişisel verilerinin korunmasına ve unutulma hakkına dair özel bir madde bulunmamaktaydı.

25 Mayıs 2018 tarihinde Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü’nün (GDPR)²⁹ yürürlüğe girmesinin ardından Direktif yürürlükten kalkmıştır. Unutulma hakkı GDPR’nin “unutulma hakkı (silme hakkı)” başlıklı 17. maddesinde düzenlenmiştir. Bu sayede unutulma hakkı uluslararası bir metinde ilk kez hüküm altına alınmıştır. Önemle vurgulanmalıdır ki çocukların kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemelere de ilk kez bu Tüzük’te yer almıştır. Çocukların kişisel verilerinin korunmasında daha özel düzenlemelere tabi olmasının gerekçesi Tüzük’ün 38 paragrafında *“çocuklar, kişisel verilerinin işlenmesindeki risk, sonuç ve haklarının daha az farkında olabilecek olduklarından, bu konuda özel korumaya hak kazanırlar. Özellikle bir çocuğa doğrudan sunulan hizmetlerin kullanımında, kişisel verilerin pazarlanması ve kişilik veya kullanıcı profilleri oluşturulmasında bu koruma geçerli olmalıdır.”* şeklinde ifade edilmiştir.

Ancak çocuğun kişisel verilerinin korunmasına yönelik unutulma hakkı GDPR’de ayrıca başka bir maddede düzenlenmemiş olduğundan çocuğun unutulma hakkı genel hükümler çerçevesinde GDPR madde 17 kapsamında yer almaktadır.

²⁸ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML> (Erişim tarihi 22.10.2023)

²⁹ EU GDPR, <https://www.privacy-regulation.eu/en/recital-38-GDPR.htm>

Türk hukuku açısından konu ele alındığında unutulma hakkı ayrıca ve açıkça düzenlenmemiştir. Ancak Anayasa madde 20/3'e göre kişisel verilerin korunması hakkı çerçevesinde bu verilerin silinmesini talep etme hakkı tanınarak unutulma hakkına dolaylı olarak değinilmiştir. Her ne kadar Anayasa'da açıkça ifade edilmemiş olsa da Anayasa Mahkemesi³⁰ tarafından unutulma hakkının açıkça tanındığı şu şekilde ifade edilmiştir “(...) *Dolayısıyla Anayasa'da açıkça düzenlenmeyen unutulma hakkı, internet vasıtasıyla ulaşılması kolay olan ve dijital hafızada bulunan haberlere erişimin engellenmesi için Anayasa'nın 5., 17. ve 20. maddelerinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.*”

Kişisel verilere ilişkin olarak özel olarak 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na³¹ bakıldığında ise unutulma hakkı açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte “Genel ilkeler” başlığını taşıyan madde 4/2'nin d bendine göre kişisel verilerin işlenmesinde dikkat edilmesi gereken ilkelerden biri ‘*ilgili mevzuatta öngörülen veya işlendikleri amaç için gerekli olan süre kadar muhafaza edilme*’ olarak hüküm altına alınmıştır. Aynı kanunun “kişisel verilerin silinmesi, yok edilmesi veya anonim hâle getirilmesi” başlığı altında bulunan 7. maddesinde ise kişisel verilerin korunmasında bireylerin sahip olduğu haklar düzenlenmiş madde 11 de ise ilgili kişinin ‘kişisel verilerin silinmesini veya yok edilmesini isteme hakkı’ ifade edilmiştir. Ancak önemle vurgulanmalıdır ki 6698 sayılı KVKK'de çocuğa özgü olan ayrıca bir unutulma hakkı düzenlenmemiştir. Dolayısıyla KVKK'de yer alan unutulma hakkına dair genel düzenlemeler çocuklar içinde geçerli olmaktadır.

Kişisel Verileri Koruma Kurulu'nun³² 23.06.2020 tarih ve 2020/481 sayılı kararında, kişilerin ad, soyad ile arama motorları üzerinden yapılan aramalarda çıkan sonuçların indeksten çıkarılmasına yönelik taleplerin değerlendirileceği ve değerlendirmede dikkate alınması gereken 13 kriter açıklanmıştır. Bu kriterler Kurul tarafından taleplerin değerlendirilmesinde öncelikli olarak göz önüne alınan ölçütler olmaktadır. Bu 13 kriterden biri de arama sonuçlarının öznesinin çocuk olması halidir. Talebin çocuktan geldiği hallerde çocuğun üstün yararı dikkate alınarak arama sonuçlarına ilişkin bağlantının kaldırılmasına yönelik talep özenle ele alınır.

³⁰ İlgili Karar için ayrıca bkz.: Anayasa Mahkemesi, B. No: 2013/5653, 03/03/2016, para. 47

³¹Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Kanunun Numarası: 6698, Kabul Tarihi: 24.03.2016, RG: 07.04.2016/29667.

³² İlgili karar için bkz.: <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6776/2020-481>

Unutulma hakkına dair bir diğerk kanun ise 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'dur³³. İlgili kanun ile unutulma hakkı, erişimin engellenmesi yöntemiyle kullanılabilir.

2020 yılında yapılan son değışiklikler ile 7253 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değışiklik Yapılmasına Dair Kanun'un"³⁴ 4. maddesi uyarınca erişimin engellenmesi ve içeriğın çıkarılmasına dair yaptırımları düzenlenmiştir. Bununla birlikte 5651 sayılı kanuna getirilen ek madde ile arama motorları ile günlük erişimi 1 milyonun üzerinde olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılarına bu kanun kapsamında yapılacak başvuruların cevaplandırılması ve kanun kapsamındaki diğerk yükümlülüklerin yerine getirilmesini temin için yetkili en az bir kişiyi Türkiye'de temsilci olarak belirlemesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla unutulma hakkı taleplerinin yerine getirilmesinde sosyal ağ sağlayıcılarının sorumluluğı düzenlenmiştir.

Yukarıda açıklanan ifadeler doğrultusunda ebeveynlerin sharenting eylemi neticesinde kişilik hakkının ihlal edilmesi veya istismar edilmesi halinde ayırt etme gücüne sahip olan çocuk, sözü edilen davaları kendisi açabilmekte ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuklar açısından ise, sharenting eyleminde bulunmayan ebeveyn dava açabilmektedir. Ancak her iki ebeveynin de bu ihlali gerçekleştirmiş ise çocuğa kayyım atanarak bu kayyım aracılığıyla dava açılabilir³⁵.

Sharenting sonucu kişilik haklarının ihlal edildiğı hallerde ayrıca TMK madde 24 ve devamında yer alan kişiliğı koruyan davalar ve Türk Borçlar Kanunu³⁶ madde 49 çerçevesinde haksız fiil söz konusu olmaktadır. TMK madde 25 uyarınca mahkemeden saldırı tehlikesinin önlenmesi, saldırıya son verilmesi, sona eren saldırının da hukuka aykırılığının tespiti talep edilebilir.

³³İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Kanunun Numarası: 5651, Kabul Tarihi: 04.05.2007, RG: 23.05.2007/26530.

³⁴ İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değışiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanunun Numarası: 7253, Kabul Tarihi: 29.07.2020, RG: 31.07.2020/31202.

³⁵ Oğuzhan, Seliçi and Oktay Özdemir (n 23) 90; Yılmaz Zorluoğlu (n 9) 3402.

³⁶ Türk Borçlar Kanunu Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011, RG 04.02.2011/27836.

Hukuka aykırılığın söz konusu olduğu hallerde maddi ve manevi tazminat de söz konusu olmaktadır³⁷.

Sonuç

Çocukların tam ehliyetsiz oldukları dönemlerden itibaren ebeveynlerin çocuklarının fotoğraf, ses videoyu sosyal medya platformlarında paylaşması sonucunda için çocukların dijital ortamlarda silinmez bir ayak izi oluşmaktadır. Bu kapsamda share ve parent kelimelerinde oluşan sharenting; ebeveynlerin çocukları ile ilgili olarak kişilik hakkını ihlal edecek nitelikte sosyal medya platformlarda paylaşım yapmalarıdır. Kimi zaman sosyal medya platformlarından çocukla ilgili paylaşım yapılması, çocuğun özel hayatının, onur ve saygınlığının, kişisel verilerinin korunması hakkının ihlaline neden olmaktadır. Günümüzde çocuğun üstün yararı gereği unutulma hakkı çocuğun sahip olduğu ve talep edebildiği çok önemli bir hak olmaktadır. Anayasamızda açıkça unutulma hakkı düzenlenmemiş ise de Anayasa Mahkemesi içtihatları tarafından unutulma hakkı açıkça kabul edilmiştir. Arama motorları özelinde isim, soy isim aramalarında indeksten çıkarma talepleri, 6698 Sayılı KVKK'ye göre yapılırken içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi ise 5651 Sayılı Kanun'daki düzenlemeler doğrultusunda yapılmaktadır.

Bununla birlikte sharenting sonucu kişilik hakkı ihlal edilen çocuk kişilik hakkını koruyucu davalardan da yararlanılabilir. Ayırt etme gücüne sahip çocuk, bu davaları kendisi yasal temsilcisinin iznine tabi olmaksızın açabilmektedir. Ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuklar açısından ise, ihlali gerçekleştirmeyen ebeveyn, fakat her iki ebeveynin de bu ihlallere neden olmuş ise her ilgili tarafından çocuğun kişilik hakkının korunması talep edilebilir.

Önemle vurgulanmalıdır ki çocuğun kişisel verilerinin korunması veri güvenliği ve unutulma hakkı açısından mevcut düzenlemeler yeterli olmamaktadır. Kanaatimizce çocuğun unutulma hakkı ve kişisel verilerinin korunmasında hakkında etkili ve çocuğa özgü düzenlemeler getirilmelidir. Ayrıca ebeveynlerin sosyal medya paylaşımları ve sonuçları hakkında dijital okur yazarlık çalışmaları da yapılmalıdır.

³⁷ Durak Yasemin, "İnternet Yoluyla Kişilik Haklarına Saldırı ve Hukuki Koruma", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(1) 2014, 110ff.

Kaynakça

1. Akdi M “Ana-Babanın Çocuğun Fotoğraf ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayınlanmasından Doğan Sorumluluğu,” Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 3(22) (2016).
2. Akyüz E, “Medeni Kanun’a Göre Çocuğun Ana-Babasına Karşı Korunması”, Aile ve Toplum, 1(2) (1991).
3. Aktan B and Çaycı B, “İfade Özgürlüğü, Çocuk ve Medya”, Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi Çocuk Hakları Gündemi, 1 (2022).
4. Demir R “Türk Medeni Kanunu’na Göre Çocuğun Kişiliğinin Korunması”, SDÜHFD, 9(2) (2019).
5. Durak Y, “İnternet Yoluyla Kişilik Haklarına Saldırı ve Hukuki Koruma”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(1) 2014.
6. Gültekin, E, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi3 (5), 2018.
7. Güngör A “Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri” İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 1(54), 2021.
8. Honsell H, Vogt N.P and Geiser T, “Basler Kommentar, Zivilgesetsbuch I, Basel-Genf- München”,(2010) , Art 16, N. 3.
9. Latchman Y, “Preliminary Inquiries in Children in Conflict with the Law: Protection or Prejudice” (Hukuk Yüksek Lisans Derecesi İçin Gerekliliklerin Kısmen Yerine Getirilmesinde Sunulan Bildiri, KwaZulu-Natal Üniversitesi, 2020).
10. Oğuzman, K, Seliçi, Ö and Oktay-Özdemir S, “*Kişiler Hukuku (Gerçek Ve Tüzel Kişiler)*” (20. Edn, Filiz Kitapevi, 2021).
11. Özdemir H, “Çocukların Kişisel Verilerinin Sosyal Medya Aracılığıyla İşlenmesi”, Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri Tam Metin Kitabı, (Editörler: Uyumaz, Alper , Akçaal Mehmet and Üzemen Atik, Ebru) (Nobel Akademik Yayıncılık 2020).
12. Sinanoğlu A, “*Türk Medeni Kanunu’na Göre Çocuk ile Kişisel İlişki Kurma Hakkı*”, (On İki Levha Yayıncılık, 2020).
13. Şirin M.C, “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, Çocuk ve Medeniyet, 2 (2019). (*Yüksek Yararı*).
14. Şirin .M.C, “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, Çocuk ve Medeniyet, 1, (2016).
15. Teziç E, “*Anayasa Hukuku*” (10. Edn. Beta Yayınları, 2021).
16. Tuğ Levent G, “Sosyal Medyada Çocuğun Kişilik Hakkı İhlaline Karşı Çocuğun Unutulma Hakkı” Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBFD Van YYYÜ 40. Özel Sayı, (2022).

17. Uğurlu Z and Gülsen İ.A “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1) 2014.
18. Uzun S “Velayet Hakkı Bağlamında Çocuğun Görüntüsünün Sosyal Medyada Paylaşılması ve Ortaya Çıkabilecek Hukuki Meseleler” (2020).
19. Walton R, “The Best Interests Of The Child”, The British Journal Of Social Work, 6(3) (1976).
20. Yücel Ö, “Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2013).
21. Zorluoğlu Yılmaz A, “Sharenting ve Velayet Hakkının Sınırları” SÜHFD, 29(4) (2021).

ÇOCUĞUN SOYADI MESELESİ

Av. Begüm Tekin¹

Giriş

Türk Medeni Kanunu'nun soyadını düzenleyen 187. ve 321. maddelerini incelediğimizde çocuğun soyadı meselesinin kadınının soyadı meselesiyle doğrudan ilgili olduğunu görürdük. 187. maddede evlenmekle kadının kocasının soyadını alacağına düzenlendiği, 321. maddede ise belirtilen aile adının ne anlama geldiğinin belirlendiği görülmekte idi. Elbette çocuğun, ana ve baba evli ise ailenin soyadını alacağına dair düzenleme ile kadının kocasının soyadını alacağına dair düzenleme birlikte değerlendirildiğinde, aile adı ile kastedilenin babanın soyadı olduğu ve çocuğa bu soyadının verileceği sonucuna varılmakta idi. Geldiğimiz noktada ise Anayasa Mahkemesi, 28.04.2023 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan kararı ile TMK m.187'yi iptal etti. Hükmün ilk cümlesi ve bu cümle olmadığında anlamsız kalacak ikinci cümlesi ile tamamı böylece ilga edilmiş oldu. Fakat kararın yürürlük tarihi, iptal kararının yarattığı hukuksal boşluk için kanun koyucunun yeni bir düzenleme yapmasının zorunlu olması nedeniyle yayımlandığı tarihten başlayarak dokuz ay sonrasına ertelendi. AYM, hükmün eşler arasında cinsiyet temelli farklı muameleye sebep olduğunu belirterek eşitlik ilkesine ayrılık nedeniyle düzenlemeyi kaldırdı ve bu karar neticesinde, kadının evlenmekle soyadını değiştirme zorunluluğu sona erdi. Mevcut karar çocuğun soyadının nasıl belirleneceği tartışmasını da yeniden gündeme elbette çocuğun soyadı bakımından da yeni bir düzenleme ihtiyacını ortaya çıkardı. Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlar birlikte eşlerin evlilik sonrasında soyadlarını nasıl kullanacağı, aile adının ne şekilde belirleneceği ve eşlerin ortak bir aile adının olup olmayacağı ile çocuğun soyadının nasıl belirleneceğine dair yasa koyucunun yapacağı zorunlu düzenleme hepimiz tarafından merakla beklenmektedir.

Geçmişte evlilik birliğinin boşanma yoluyla sona erdiği hallerde velayet hakkı sahibi olan kadınların, çocuklarının soyadlarının kendi soyadları ile değiştirilmesini talep etmeleri üzerine yargı makamları tarafından farklı kararlar verilmiş, bu husus hem yargıda hem de öğretide ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışmada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay kararlarından kısa değerlendirmeler birlikte özelde Yargıtay 2. Hukuk

¹ İstanbul Barosu

Dairesi, E. 2020/565, K. 2020/4810, T. 15.10.2020 kararında çocuğun soyadı meselesinin değerlendirilmesi incelenecektir.

A- GENEL BİLGİLER VE YASAL DÜZENLEMELER

Çocuğun soyadı meselesini tartışmaya başlamadan önce kadının soyadı konusunun tartışılması gerektiği açıktır. Bu konudaki mihenk taşlarından biri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Ünal Tekeli v. Türkiye kararında, Türkiye'nin, Avrupa Konseyine üye ülkeler arasında, kadınları evlenince kocalarının soyadını almaya zorlayan tek ülke olduğu ifade edilmiştir.² Çocuğun soyadı meselesi de tıpkı kadının soyadı meselesinde olduğu gibi bir eşitlik konusudur. Çocuğun soyadının, sadece babanın soy bağına bağlı olacak şekilde belirlenmesinin başlı başına cinsiyet temelli bir ayrımcılık örneği olduğu, bunun haklı bir sebebi bulunmadığı, erkek egemen anlayışın bir görünümü olduğu açıktır.³ Kadının soyadına ilişkin tartışmalar zaman içerisinde çocuğun soyadına ilişkin etkileri bakımından da önemli gelişmelere yol açmıştır. Boşanma davası sonrasında velayet hakkı kendisine tanınan çocuğun soyadını değiştirme talebi reddedilen anneler, Anayasa madde 20'nin ihlali iddiası ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvurular yapmışlardır. Anayasa Mahkemesi bu başvurularda, velayet hakkı sahibi annenin, çocuğunun soyadının kendi bekârlık soyadı ile değiştirilmesi yönündeki talebini, velayet hakkı ve bu kapsamdaki yetkilerin kullanımı ile ilgili olduğundan hareketle, Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Kapsamındaki Haklar kapsamında hukuki mesele olarak görmüştür ve Anayasa madde 10'u da ayrıca uygulanabilir bulmuştur. Anayasa Mahkemesi, velayet hakkı kendisine verilen annenin, çocuğunun soyadının kendi bekârlık soyadı ile değiştirilmesi yönündeki taleplerinin derece mahkemeleri önünde kabul edilmemesini şikâyet konusu yaptıkları bireysel başvurulardan ilki olan Hayriye Özdemir başvurusunda, evliliğin feshi veya boşanma hâlinde çocuğun soyadının belirlenmesine ilişkin düzenlemenin yer aldığı 2525 sayılı Kanun'un 4. maddesi Anayasa Mahkemesinin ilgili yargısal süreçten önce yürürlüğe giren 8/12/2011 tarihli ve E.2010/119, K.2011/165 sayılı kararı ile iptal edilmiş olduğu için müdahalenin kanunilik unsurunu taşımadığı gerekçesiyle Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴ Sonraki başvurularda ise çocuğun soyadı özelinde cinsiyete dayalı farklı bir

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 4. Daire, Ünal Tekeli v Türkiye Davası (Başvuru No: 29865/96). Karar Tarihi: 16 Kasım 2004

³ Aynı yönde bkz. Moroğlu, 1999, s. 50; Abik, 2005, s. 75 (Moroğlu, N. (1999). Kadının soyadı. İstanbul: Beta.) (Abik, Y. (2005). Kadının soyadı ve buna bağlı olarak çocuğun soyadı. Ankara: Seçkin Yayıncılık)

⁴ Hayriye Özdemir Başvurusu, 2013/3434 Başvuru No, T. 25.6.2015

muamelenin söz konusu olduğunu ve bu farklılığı haklı kılacak önemli nedenlerin ortaya konulması gerektiği halde, bu muamele farklılığını haklı gösterecek nitelik ve kapsamda bir gerekçeye derece mahkemeleri tarafından yer verilmediğinden Anayasa'nın 20. maddesi ile birlikte ele alınan Anayasa'nın 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Çocuğun soyadı ile ilgili kararlar o dönem Anayasa Mahkemesinin aile hukuku bağlamında ayrımcılık yasağının ihlaline karar verdiği tek karar kategorisidir. Anayasa Mahkemesi çocuğun soyadı konusunda verdiği en güncel ihlal kararı olan *Şule Bayburt* başvurusunda, velayet hakkı sahibi annenin çocuğa kendi soyadını vermek için açtığı davanın, velayet hakkı üzerinden böyle bir talebin ileri sürülemeyeceği gerekçesiyle, başkaca bir araştırma yapılmaksızın reddedilmesini ve TMK m. 321'in çocuğun soyadının değiştirilmesi için haklı sebebin bulunup bulunmadığını tartışmaya olanak vermeyecek şekilde dar yorumlanmasını, aile hayatına saygı hakkının ve ayrımcılık yasağının ihlali olarak değerlendirmiştir.⁵ Anayasa Mahkemesinin çocuğun soyadına ilişkin verdiği ilk kabul kararından sonra Yargıtay bir süre bu içtihadın uygulanmasına karşı direnç göstermiş ve Anayasa Mahkemesinin verdiği bu kararın örfi hukuka uygun olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Yargıtay bu karşı duruşu uzun süre devam ettirmemiş ve takip eden süreçte Anayasa Mahkemesi içtihatları doğrultusunda kararlar vermeye başlamıştır. Çocuğun velayet sahibi annenin soyadını taşımasının gerek AYM kararları gerekse tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmelerden kaynaklı olarak mümkün olduğunu, ancak burada önemli olan kıstasın çocuğun üstün yararı olduğunu vurgulamıştır. Yargıtayın AYM kararları sonrasındaki görüş değişikliğinin ardından ise kararlarda asıl olanın çocuğunun üstün menfaati olduğu hususuna vurgu yapılmıştır.

“... Anne tarafından çocuğun soyadının değiştirilmesi davası açıldığında, çocuğun üstün yararına bakılır. Eğer çocuğun üstün yararı varsa annenin bekarlık soyadı çocuğa verilebilir. Üstün yarar yoksa davanın reddine karar verilmelidir.”

Yargıtay 2. HD E. 2020/5434 K. 2021/1492 T. 18.02.2021, Yargıtay 2. HD E. 2017/1097 K. 2018/12772 T. 12.11.2018

Çocuğun üstün yararının istikrarlı biçimde vurgulandığı kararların ardından bu kez Yargıtay ilginç bir karara imza atarak istikrarlı duruşundan geriye adım atmıştır. Karara dayanak olayda evlilik içinde doğan, böylece MK m. 321 uyarınca fiilen babanın soyadını taşıyan çocuğun velayetinin boşanma sonrasında anneye verildiği; annenin daha sonra yeniden bir evlilik

⁵ Şule Bayburt Başvurusu, 2017/38724 Başvuru No, T. 21.7.2020

yaparak eşinin soyadını aldığı görülmektedir. Davada, annenin yeni eşinin önceki evliliğinden de bir çocuğu olduğu ve annenin yeni eşiyile de bir çocuk sahibi olduğu, böylece aynı evde yaşayan kişilerden sadece dava konusu çocuğun soyadının farklı olduğu, bu durumun ilgili çocuğu olumsuz etkilediği ileri sürülmüştür. İlk derece mahkemesi davacının talebini kabul etmişse de temyiz üzerine Yargıtay, Anayasa Mahkemesinin çocuğun soyadına ilişkin içtihadının sadece annenin evlenmeden önceki soyadını kullanıyor olduğu ihtimallerde uygulanabilir olduğu gerekçesiyle bozma kararı vermiştir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2020/565, K. 2020/4810, T. 15.10.2020 kararında, velayeti anneye bırakılan çocuğun soyadının annenin soyadı ile değiştirilmesinin ancak bu soyadının annenin bekarlık soyadı olması halinde ve çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa mümkün olduğunu, annenin ikinci evliliği dolayısıyla kazandığı soyadının çocuğa verilemeyeceğini hüküm altına almıştır. İlgili karar çocuğun üstün yararı değerlendirmesinde soyadının niteliği bakımından bir sınırlama koyarak Kanun'un aramadığı bir hususu şart haline getirmiş görünmektedir. (Bkz. Yargıtay 2. HD E. 2020/565 K. 2020/4810 T. 15.10.2020) Yargıtay'ın ilgili kararına bakıldığında ne çocuğun baba ile olan ilişkisine değinildiği ne de çocuğun üstün menfaatinin bulunup bulunmadığının araştırıldığı görülmektedir. Çocuğun, aynı evde yaşadığı dolayısıyla sosyal olarak bağlı bulunduğu aile fertleri arasında farklı soyadına sahip tek kişi olması, ilk derece mahkemesinin davacı lehine karar verirken isabetli olarak dikkate aldığı bu olgudur. Ancak bu durum, Yargıtay tarafından sadece annenin evlenmeden önceki soyadını kullanmıyor olduğu gerekçesiyle -kaldı ki kadının evlendikten sonra da önceki soyadını kullanma konusunda özgür olmadığının altı çizilmelidir- göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla verilen bu kararın, Anayasa Mahkemesinin ilgili içtihadında ortaya koyduğu ilkelere ters düştüğünü ve çocuğun üstün yararı ilkesini göz ardı ettiğini söylemek mümkündür.⁶

B- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda anlatılanlar ışığında çözümlenmesi gereken asıl sorunun, çocuğun soyadının velayet hakkı kapsamında değerlendirilmesi değil, çocuğun soyadının ilk başta babanın soyadı olacağını belirleyen düzenleme olduğu açıktır. Gelineen noktada ise Anayasa Mahkemesi'nin 28.04.2023 tarihli TMK m.187'yi iptal kararıyla birlikte eşlerin evlilik sonrasında soyadlarını nasıl kullanacağı, aile adının nasıl belirleneceği ile elbette çocuğun soyadının hangi biçimde belirleneceği tartışmaları gündeme gelmiştir. Yasa koyucunun yapacağı düzenleme bakımından

⁶ https://kockam.ku.edu.tr/iki-ileri-bir-geri-turkiyede-cocugun-soyadi-meselesi-gokce-kurtulan-guner/#_edn16

öncelikli olan hükmün kadın ve erkek bakımından eşitliği sağlamasıdır. Bu hususta en önemli olan konu ise, yapılacak tercihin çiftlere bırakılması, kanun koyucunun cinsiyet temelli bir seçimi kendisinin yapmaktan kaçınmasıdır. Çocuğun soyadı bakımından ise mukayeseli hukuktaki uygulamaların da örnek alınacağı, eşitlikçi bir yöntemle yapılacak düzenleme çocuğun soyadını meselesine ilişkin tartışmaları adil bir şekilde sonlandıracaktır.

ÇOCUK YOUTUBERLER ÖZELİNDE ÇOCUĞUN KİŞİSEL VERİSİNİN KENDİSİ TARAFINDAN PAYLAŞILMASI

Av. Ezgi SİVRİKAYA⁷

Hukuki düzenlemeler gereği, daha erken yaşta ergin olsa dahi on sekiz yaşını doldurmamış her birey çocuk olarak kabul edilmektedir⁸. Hayatın başlangıcı olan bu on sekiz yıllık dönemde ise çocukların hayatlarını etkileyecek ya da çocukların hayatlarını kökten etkilemese de önemli ölçüde dokunacak kararlar çoğunlukla velayet hakkı sahibi aileler tarafından alınmaktadır.

Küçüğün henüz hayata yeni başlamış olması ve tecrübesizliği sebebi ile vereceği kararların sıhhati gözetilerek velayet hakkı sahipleri tarafından hayatları şekillendirilse de çocukluk çağı dönemlere ayrılarak bazı dönemlerde çocukların iradelerine sonuç bağlanmıştır. Örneğin; fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış olan çocukların cezai sorumluluğu yok iken, on iki yaşını doldurmuş olup da on beş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılayamaması halinde cezai sorumluluğu bulunmamaktadır⁹. Bu bakımdan küçüğün bulunduğu yaş nazara alınarak yeterli olgunluk seviyesinde olduğu hallerde iradesine sonuç bağlanması mümkündür.

Yeterli olgunluk seviyesinde olduğu takdirde çocuğun iradesine sonuç bağlanması mümkün olsa da kişisel verilerin işlenmesine yönelik açıklanan irade beyanının bu kapsamda değerlendirilmesinin sakıncaları mevcuttur. Zira bir çocuk her ne kadar yeterli olgunlukta olsa da dijital platformlarda oluşacak sakıncaları öngörmesi için dijital okur yazarlık seviyesinin de oldukça yüksek olması gerekmektedir.

Günümüzde pek çok çocuğun “kanalıma hoş geldiniz” seslenişi ile çektiği videoları *youtube* adlı sosyal ağa yüklediklerine şahit olmaktayız. Burada yapılan paylaşımların akıbetinin ne olacağı ve gelecekte ne gibi sonuçlara yol açacağı ortalama bir yetişkin tarafından dahi

⁷Av.Ezgi

Sivrikaya,

Gözetim Toplumu Çağında Çocukların Kişisel Verilerine Mahremiyet Hakkı Kapsamında Karşılaştırmalı Bir Bakış, Yekin Yayınları, Ankara 2023, s.75-79, genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir. İstanbul Barosu.

⁸ 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, m.3

⁹ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m. 31

öngörülebilir olması her daim mümkün değil iken çocuğun yaptığı paylaşımlar konusunda öngörü sahibi olduğunu kabul sağlıklı olmayacaktır.

Kişiler tarafından üretilerek sosyal medya platformlarına yüklenen içerikler sayesinde takipçi sayısı artan bireylerin görünürlüğü ve tanınırlığı artmakta ve bir tür yeni nesil ünlü kabul edilmektedirler. Sosyal medya ağlarında sıkça vakit geçiren çocuklar da izledikleri video ve içeriklerden etkilenerek bir süre sonra seyirci konumundan üretici konumuna geçebilmektedir¹⁰. Bu platformlara içerik üreten çocuklar için uygulamada *kidfluencer*¹¹ kavramı kullanılmaktadır. Söz konusu içeriği üretenler çocuk olunca, bu durumu bir oyun olarak mı yoksa iş olarak mı değerlendirdikleri de önemlidir. Zira birçok çocuk popüler olma ve belki de tanınma içgüdüğü ile bunu yapar iken ürettiği içeriklere reklam verilmesi sonucu kazanç da elde etmektedirler¹². Bu hali ile *kidfluencerların* durumunun sosyal medyada çocuklarını paylaşan aileleri tanımlayan *sharenting* ile benzer çokça yönü bulunmaktadır. Her ikisinde de aslında özne çocuktur ve bu özne üzerinden kazanılan bir meblağ mevcuttur.

Öncelikli olarak sıkça kamera karşısında bulunan çocuk açısından gerek aileleri denetiminde gerekse kendi iradeleri ile üretilen içeriklerin her ikisi bakımından da mahremiyet algısında bir zedelenme oluşturulmaktadır. Nitekim çocuk aslında en güvende ya da en rahat hissetmesi gereken yer olan evinde ve ailesinin yanında olsa dahi, buradaki halleri üçüncü kişilere açılmakta ve savunmasız bırakılmaktadır¹³. Üretilen bu içeriklerin hedef kitlesi ise yine çoğunlukla çocuklardır. Yani çocukların oluşturduğu içeriklerin tüketicisi yine çocuklar olup, paylaşılan görüntülerin izleyicileri büyük oranda çocuklardan oluşmaktadır¹⁴. Bu durum karşısında içerik üreticisi konumunda olan çocuğun oluşturduğu video sebebi ile alay konusu olması ve akran zorbalığına maruz kalması da ihtimal dahilindedir. Öte yandan prenses, prens gibi sıfatlar ile açılan *youtube* kanallarında yer alan kurgularda ya da içeriklerde çocuklar adeta

¹⁰ Ebru Boğa/Mehmet Sağlam, Dijital Ortamda Çocuk: Bir Çocuk Youtuber Kanalının İçeriksel Analizi, Erciyes İletişim Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2021, s.648

¹¹ İngilizce dilinden geçen ve çocuk sosyal medya fenomenlerini tanımlamak için kullanılan uluslararası bir kavramdır.

¹² Elif Karakoç/Türkay Türkan Ünlü, Oyun mu, İş mi? Youtube Kidfluencerları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Trt Akademi, Cilt:06, Sayı:12, Mayıs 2021, s.471

¹³ Muhsine Sekmen, Çocuk Youtuber'larda Sorunlu Bir Alan Tüketim ile Mahremiyetin Yitimi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2019, Cilt:8, Sayı:4, s. 3581

¹⁴ Safa Atmaca/Mevlüt Akyol, Çocuk Youtuberların Sosyal Medyada Oluşturduğu Reklam İçerikleri, İnif E-Dergi, Kasım 2021, 6(2), 521-543

küçük yetişkinlermişçesine yer almakta ve bu durum çocuğun gelişiminde ve dahi toplumsal cinsiyet rolleri açısından algısına etki etmektedir¹⁵.

Çocuğun manevi olarak karşı karşıya kaldığı riskler bakımından mahremiyet ön planda iken, aslında eğlendiği ve bir bakıma oyun olarak gördüğü bir mecrada birçok verisini paylaşarak gelir elde etmesi de başka bir riski oluşturmaktadır. Zira içeriği oluşturan çocuk aslında çalıştığının farkında dahi değildir¹⁶. Farkında olduğu hallerde de üzerinde içerik üretme baskısı hissederek manevi açıdan daha da zarar görebilecektir¹⁷. Öte yandan içerik üretimi için harcanan süre ve emek ise eğitimi için harcaması gereken sürenin de önüne geçtiği hallerde sadece bir mahremiyet yitimi değil, gelecek hakkı kaybını da tartışılacak boyuta getirmektedir. Zira bu durum bir tür çocuk işçiliği ve emek sömürüsü niteliğine yaklaşmaktadır, ki bu türden bir çalışma koşulunun kabulü hukuken pek de mümkün değildir.

Her ne kadar bir fenomen haline gelmiş çocuk *youtube* kanallarının çocuk *youtuberlar* tarafından oluşturulduğu kabul edilse de çoğunlukla bu kanalların yönetimi ailelerdedir. Bu sebeple gerek çocuk *youtuberlar* gerekse *sharenting* aile modellerinde çocuğun mahremiyeti bizzat onu dünyaya getiren aileler tarafından delinmektedir. Böylesi bir durumda ise aslında oyun çağında olan ve geleceğinin mümkün olan en sağlıklı şekilde oluşturulması gayretinin sarf edilmesi gereken dönemde çocuğun bir gelir kapısına dönüştürülmesi toplumsal açıdan da ciddi anlamda erozyon oluşturacaktır. Hem içerik üretimi ile tüketim toplumunun bir parçası haline gelen çocuk için hem de bu içeriği izleyen çocuklar için asıl olanın tüketim olduğu fikri kanıksanacaktır¹⁸. Zira uçurtma uçurtması gereken çağda drone uçuran¹⁹ çocuğun teknoloji ile olan bağı önceki kuşaklardan daha sıkı olacaktır. Aynı şekilde önceki kuşakların toprak ile kurduğu ilişkinin özelliği düşünüldüğünde onların ayak izi ile, dijital çağın çocuk işçileri haline gelen bu çocukların dijital izleri de hayli farklılaşmaktadır. Topraktaki ayak izinin silinmesi mümkün iken, dijital izlerin silinmesi neredeyse imkansızdır.

¹⁵ Ayşe Dilan Salkaya, Yeni Medyada Çocuk İçerik Üreticileri: Yaşam Biçimi Sunumu ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerinden Youtube Çocuk Kanalları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s.57-63

¹⁶ Burhan Kılıç/Sertaç Kaya, Yeni Medya Çağında Çocuk Youtuberlar Üzerinden Çocukluğun Yok Oluşu, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 2021, 12(3), s.1148

¹⁷ Burhan Kılıç/Sertaç Kaya, Yeni Medya Çağında Çocuk Youtuberlar Üzerinden Çocukluğun Yok Oluşu, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 12(3), s. 13

¹⁸ Ramazan Demir/Tolga Kargın, Çocuk Youtuberlar ve Paylaştıkları Videolar Üzerine Bir Doküman Analizi, Turkish Studies-Educational Sciences, 2020, 15(6), s.4091-4116

¹⁹ Ebru Boğa/Mehmet Sağlam, Dijital Ortamda Çocuk: Bir Çocuk Youtube Kanalının İçeriksel Analizi, Erciyes İletişim Dergisi, Cilt:8, Sayı:2 s. 657

Sonuç olarak, çocukların kişisel verisinin işlenmesine dair rıza koşulunda bu rızanın velayet hakkı sahibi anne baba ya da veli tarafından verildiği hallerde somut olayın koşullarına göre değerlendirme yapılarak rızaya hukuki sonuç bağlanmalıdır. Örneğin çocuk için hayati olan bir sağlık hizmetine erişebilmek için veli tarafında paylaşılan sağlık verileri hukuka uygun değerlendirilebilecek iken, bir reklam anlaşması ile velinin sosyal medya hesabında çocuğun görüntüsünü paylaşılması hukuka aykırı olarak değerlendirilmelidir. İlk örnekte çocuğun üstün yararı ve kişiliğini maddi-manevi koruyucu bir eylem bulunmaktadır. Oysa ikinci örnekte, çocuğun mahremiyeti sınırları çoğu zaman belli olmayan bir kesime açılmaktadır²⁰. Çocuğun kendi iradesi ile verisini paylaştığı hallerde ise hem yaş itibari ile yeterli olgunluğun var olup olmadığı araştırılmalı, hem de çocuğun açıklamış bulunduğu iradenin sonuçlarını öngörebilir olması hali dikkate alınmalıdır. Fakat her iki araştırmada da internet hizmet sağlayıcısı karşısındakinin çocuk olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmalı ve veri işleme faaliyetini tıpkı GDPR açısından aranan makul çaba çerçevesinde yapmalıdır. Her ne kadar KVKK çocuklar açısından bir ayrıma gitmiş olmasa da taraf olunan uluslararası sözleşmeler çocuğun öncelikli olduğu ve onun üstün yararına uygun hareket edilmesini öngördüğü için çocuk verileri Türk Hukuku bakımından da yüksek riskli veri işleme faaliyeti olarak değerlendirilmelidir.

²⁰ Çiğdem Çalapkulu/Fatma Alp, Dijital Ebeveynler ile Çocukların Sosyal Medya Kullanımı Üzerindeki Mahremiyet İlişkisi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:8, S:2, 2020, s. 132-144

SAĞLIĞIN GELİŞİMİ VE TEŞVİKİ BAĞLAMINDA ÇOCUK VE ERGENLERDE MADDE BAĞIMLILIĞI SORUNUNA MAKRO BAKIŞ

Oben SÜDÜTEMİZ¹

1.GİRİŞ

Dünya üzerinde geçmişten günümüze yoksulluk, açlık, yetersiz su ve beslenme kaynakları, savaşlar, şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, insan hak ve ihlalleri gibi yerleşik sorunların yanı sıra madde kullanımı ve bağımlılık sorunu da insan sağlığı ve geleceği açısından derin bir endişe kaynağını oluşturmaktadır.

Dünyada hızlı bir yayılım gösteren insanın bedensel, ruhsal ve sosyal yaşamını etkileyen ve belirgin bozulmalara neden olan madde kullanımı ve bağımlılık sorunu, sadece birey bazında değil kümülatif olarak toplumsal yaşam ve bütünlüğünü de etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanımı ve bağımlılık birey, aile ve çevresindeki çarpan etkisiyle toplumun geneline yayılan olumsuzluklar ile başta sağlık, ekonomi, güvenlik, hukuk gibi kurumlar olmak üzere toplumun yapılarını da derinden etkileyerek insan canlısının “sağlıklı ve mutlu bir insan” olma hakkını ve ideallerini tehdit etmektedir. Konunun bir başka yönünü oluşturan ekonomik boyutunda ise toplumların sağlık düzeyleri ve ekonomik düzeylerinin çok yönlü etkileşim göstermesidir.

İnsan sağlığı ve esenliği baz alındığında, insanın hastalıklardan korunması ya da hastalıkların önlenmesi ile hastalığın oluşmaması ve ölümlerin azaltılması diğer yanda hastalığın tedavisinde çekilen ızdırapları önlenmesi insanın yüksek yararına olmaktadır. Aynı zamanda insan sağlığını hastalıklardan korunmak, hastalıklar ortaya çıktıktan sonra tedavi edilmesine göre daha ekonomik ve pragmatik olup toplumsal kalkınmayı da hizmet etmektedir.

Evrensel ve ortak bir anlamı taşıyan insan neslinin devamı ve yaşamının belirleyicisi olan kritik yaş dönemleri olan çocukluk/ergenlik döneminde görülen madde kullanımı ve bağımlılık sorunu yetişkinliğe kümülatif olarak aktarılacak yüksek riskli bir sorun niteliği göstermektedir. Bu yüksek zararın nitelik ve boyutu insan ve toplum sağlığı bakımından derin endişe oluşturan temel bir gerçekliktir. İnsan yaşamının belirleyici dönemi olan çocuk ve ergenlik döneminde

¹ Adli Sosyal Hizmet Uzmanı Bağımlılık Danışmanı

madde kullanımı ve bağımlılığı, insanın yaşamı ve gelişme hakkını engelleyen ve/veya yok eden, gelişimi risk altında bırakan öncelikli ve önemli bir sağlık sorunu olarak ele alınmaktadır. Çocuk ve ergenin madde kullanımına başlaması ve/veya madde bağımlılığı çocukların “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” ile korunan bütün hak ve özgürlüklerinin yanı sıra en temel hak olan “yaşama ve gelişme” hakkını tehdit ve ihlal eden önemli bir sağlık sorunudur. Bu sorunu daha da önemli ve riskli kılan ise, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini tamamlamış olan çocukların/ergenlerin madde kullanımı ile sağlıkları ve mutlulukları bakımından daha çok yıkıcı risklere maruz kalarak gelişimlerinin durması ve geleceklerinin tehlikeye girmesidir. Dolayısıyla çocuk ve ergenlerin madde kullanımı ve bağımlılıklarının önlenmesi, sağlıklı yaşamak hakkının güvence altına alınmasının, korunmasının ve mutluluğun ve insan hayatının her yaşında desteklenmesinin de bir göstergesi olmaktadır.

Madde kullanımının ve bağımlılık sorununun insan sağlığı ve esenliğine yönelik dramatik sonuçları nedeniyle özellikle çocuk ve ergenlik döneminde kullanım eğilimlerin azaltılması veya umut edildiği üzere tamamıyla ortadan kaldırılması sağlıklı insan olunmasına ve sağlıklı toplum inşasına hizmet edecek önemli bir etkidir.

Çocuk ve ergenlerin alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ile bağımlılığını da kapsayacak şekilde madde bağımlılığının önlenmesi, erken müdahale ve tedavilerinin sağlanması, sürdürülebilirliğinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi yaşanabilir bir dünya ve insanlık geleceğine yönelik umudun büyütülmesine önemli bir etki yaratacağı tartışma götürmez bir gerçekliktir. Bununla birlikte davranışsal bağımlılıklarda bu kapsam ve öneme dahil edilmelidir.

1.2. SORUNUN ÖNEMİ

1.2.1. İnsan Hakları ve Sağlık Hakkı Bağlamında Sağlıkın Teşviki ve Gelişimi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan tüm haklar “yaşama hakkı” çerçevesinde şekillenmektedir. İnsan hakları, evrensel ve uluslararası standartlarla garanti edilen, insanın onur ve değerine odaklı, vazgeçilmez, gasp edilemez, birbiriyle bağımlı ve bağlantılı haklar olarak tanımlanmıştır. Sağlıklı yaşamak tüm insanlar için önemli bir insan hakkı olarak DSÖ Anayasası'nın temel amacında yer almış ve "Tüm insanların mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaşmaları" olarak belirlenmiştir. Sağlık hakkı, temel insan hakkı olan yaşam hakkına dayalı olarak, bireyin maddi ve manevi varlığını sürdürmesi, birey ve toplum sağlığının korunması, hastalıkların önlenmesi, ortaya çıkan hastalıkların tedavi edilmesi, tedavinin devlet tarafından sunulan hizmetler ile sağlanması ve bireylerin de bu haklardan yararlanabilmesi olarak tanımlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesinde “her insanın, kendisi ve ailesinin sağlık ve refahına yönelik olarak beslenme, giyim, konut ve

tıbbi bakım hakkının” olduğu vurgulanmıştır. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde sağlık hakkı “erişilebilir en yüksek düzeyde fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı” tanımlanmıştır. (Kızılelma, 2019).

İnsanların mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaşmalarını amaçlayan DSÖ’nün Anayasası’nda yer aldığı üzere sağlığı; sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yöntem tam bir esenlik hali, olarak tanımlanmıştır (DSÖ, 2009). Bu tanım ile sağlık kavramı soyut bir kavram ve fiziksel kapasitelerin ötesinde bir anlama ulaşarak, insanın sosyal ve kişisel kaynaklarını yükselten pozitif bir anlayışa dönüşmüştür. Sağlığın tanımı ile ortaya çıkan bu anlayış ile aynı zamanda politik, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, davranışsal ve biyolojik faktörler bir bütünsellik taşıyarak ve aynı zamanda da sağlığının yararını veya zararını oluşturabileceğini ortaya çıkarmıştır (Arslan, 2015; DSÖ, 2019; Kızılelma, 2019; Korkut ve Demirbaş, 2018).

DSÖ, 1978 yılında Dünyada sağlık düzeyinin iyileştirilmesi ve sağlık hizmetlerinin geliştirmesine yönelik politikaların ele alındığı “Temel Sağlık Hizmetleri” konferansını düzenlemiş, konferansta temel sağlık hizmetlerinin ana yapısını belirlediği “Alma-Ata Temel Sağlık Hizmetleri Bildirgesi” oluşturulmuştur. Bildirgede, temel sağlık hizmetlerinin felsefi temelinde ve toplum sağlığını önceliğinde; a-) “sosyal eşitlik” olarak tanımlanan ve sağlık hizmetlerinin doğuştan kazanılmış bir insan hakkı olduğu, sosyal adalet ve hakkaniyet ile herkese verilmesi gerektiği, b-) Herkesin kendi sağlığının değerini bilmesi ve kendisinden sorumlu olması olarak tanımlanan “öz sorumluluğun” sağlanabilmesinin önemli olduğu ve bunun için kişilerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesinin gerekli olduğu, ancak bu bilinçle sağlık hizmetlerine toplumsal katılımın sağlanabileceği, c-) Sağlığın ve sağlığa yönelik hizmetlerinin sosyal bir olgu olarak açıklanmasıyla sağlık ve sağlık hizmetlerinin çok kapsamlı boyutuyla çok sektörlü olacağı ve sektörler arası işbirliği ve eşgüdümün olması gerektiği, d-) Dünya üzerindeki sağlık eşitsizliklerinin oluşmasının sosyal, ekonomik ve politik nedenselliğine bağlı olması gerekçesiyle “sağlığın ve sağlıklı yaşam hakkının” dünyanın ve insanlığın bir sorunu olduğunu, bunun kabul ile gelişmekte olan ülkelerin sağlık hizmetlerinin kalkınmasının desteklenmesinin uluslararası dayanışmanın bir örneği olacağı deklare edilmiştir (Öztek, 2018). Sağlığın Geliştirilmesi, dünyada ilk kez 1986 yılında “Ottawa Sözleşmesi” olarak da anılan ve “Birinci Uluslararası Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi” konferansında ele alınmış, sağlığın geliştirilmesi içeriğinde; “insanın kendi sağlığı üzerindeki kontrolünü artırması” ve “sağlığını geliştirmesini sağlama” kavramları öne çıkmıştır. Ottawa Charter’in (1987) aktardığına göre sağlığın geliştirilmesi; bireylerin kendi sağlıkları üzerindeki kontrolünü artırmalarına ve sağlıklarını geliştirmelerine olanak sağlayacak bir süreci içermektedir. Sağlığı geliştirme

uyguları ile bireyler ancak kendi kişisel seçim ve sosyal sorumluluklarını geliştirebilecekleri sürece kendi sağlıklarını geliştirebileceklerdir (Aydın, 2019)

Sağlığın teşviki ve geliştirilmesine yönelik günümüze değin dokuz uluslararası konferans yapılmış ve konferanslar geliştirilen kavram ve içerik ile sağlığın tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerin ötesinde kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşıma ulaşmış, insanın sağlıklı yaşamasının sağlanması ve esenliklerinin teşviki, geliştirilmesi ve desteklenmesi temelinde bir anlayış oluşmuştur (Arslan, 2015; Kızılelma, 2019; Korkut ve Demirbaş, 2018; DSÖ, 2019)

BM tarafından 2030 yılına kadar geniş kapsamlı ve daha insani merkezli “Sürdürülebilir Kalkınmanın Desteklenmesi (SKD)” hedefler dizisinde de toplumun sağlık hizmetlerinin planlanmasına ve uygulanmasına katılması, sağlık hizmetlerinin toplumdaki herkesin kabul edebileceği biçimde entegre olarak verilmesi, koruyucu, tedavi edici, rehabilite edici ve sağlığı geliştirici hizmetler ile birlikte ve bir bütün olarak ele alınması hedeflenmiştir (Erendor ve Sunguray 2019; Öztekin, 2018).

DSÖ sağlığın teşviki ve geliştirilmesi ve sağlıkta kalkınmanın sağlanabilmesinin öncelikle insanların bilgilendirilme, katılım, ayrımcılığa uğramama ve gizlilik haklarının güvenceye alınması ile, tüm insanlara yönelik mevcut sağlık durumundaki eşitsizliklerin azaltılması, her insanın sağlık potansiyelinin tamamına ulaşması için eşit fırsat ve kaynakların sağlanması, destekleyici bir çevre içinde, bilgiye erişerek, yaşam becerileri ve sağlıklı seçimler yapmasına olanak sağlanması olarak tanımlanmaktadır (DSÖ, 2002) Diğer bir anlatımla DSÖ sağlığın teşviki ve geliştirilmesini, bireyin sağlıklı yaşam biçimine özendirilmesi, sağlıklı yaşamayı destekleyen bir çevrenin sağlanması, toplumsal faaliyeti güçlendirmek ve bunun için sağlık hizmetlerine yeniden yön vererek sağlık politikaları oluşturulması olarak değerlendirmektedir (Aydın, 2019)

İnsan sağlığını teşviki ve geliştirilmesi bu bağlamda sağlığın davranışsal, toplumsal, çevresel ve biyomedikal boyutlarının optimal düzeyde tutulması, sağlık ve iyilik halini olumsuz etkileyecek ya da etkileme riski bulunan etmenlerin önlenmesiyle insanın iyilik ve esenliğinin sağlanmasına odaklanmaktadır. Böylelikle de insanın sağlıklı ve iyi olması, sosyal, ekonomik ve kişisel gelişimin başlıca kaynağını oluşturmakta ve yaşam kalitesinin önemli bir boyutunu teşkil etmekte, sağlığın geliştirilmesiyle de insanın kendi sağlıkları üzerinde kendi bireysel kontrollerini artırması, sosyal sorumluluklarını geliştirmesinin hedeflendiği bir süreç olmaktadır (Ağ, 2018)

İnsanın fiziksel, ruhsal ve sosyal tam bir refaha erişmeleri için sağlığın hayatın amacı değil, gündelik bir yaşam için kaynak olacak şekilde birey ve grupların bir amaç belirlemeleri, amaçların gerçekleştirilmesi, ihtiyaçların karşılanması, çevrenin üzerinde kontrol ve değişimin

sağlanması veya çevre ile başa çıkma kapasitesinin sağlanmasıdır. Bu gerekçe sağlığın teşviki ve geliştirilmesi sadece sağlık sektörünün sorumluluğunda olmayıp, sağlıklı yaşam tarzının ötesinde refah anlamını taşımaktadır.

1.2.2.Sağlığın teşviki ve geliştirilmesine yönelik eylem ve faaliyetler alanları

Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesine yönelik eylem alanları; sağlık kamu politikasının geliştirilmesi, destekleyici çevreler yaratılması, topluluk eylemini güçlendirmek, kişisel beceriler geliştirmek ile sağlık hizmetlerini yeniden yönlendirmek başlıklarında toplamaktadır (Aydın, 2019)

Sağlığın teşviki ve geliştirilmesine yönelik “kişisel beceriler geliştirmek” eylem alanının temel hedefleri insanların sağlığın korunması ve sağlığın geliştirilmesine yönelik “doğru” ve “sağlıklı davranışların” çok sayıda insan gruplarına ulaşması ve bu gruplarda ise “davranış” değişikliklerinin gerçekleşmesine odaklıdır. Bunun için makro ve mikro düzeyde sağlık eğitimleri ve müdahaleler, organizasyonel, ekonomik ve çevresel olarak bütünsel bir yaklaşım ile yapılandırılmaktadır. Bireyin güçlendirmenin temeli sağlık okuryazarlığıdır. Sağlık okuryazarlığı olan bireyin sağlıkla ilgili yeni kavramsal bilgileri kendi yaşantısına uyarlayarak, içselleştirmesi hedeflenmektedir. Sağlık okuryazarı olan bireyin, hem kendisi veya bir grup olarak kolektif sağlıklı yaşama dayalı davranışlar tercih etmesi yoluyla makro düzeyde sağlık, sosyal, politik, ekonomik ve çevresel belirleyicileri etki ve katkı sağlaması söz konusu olacaktır (Arslan, 2015; Kızılelma, 2019; Korkut ve Demirbaş, 2018; DSÖ, 2019).

Bireylerin kendi sağlıklarına ilişkin eğitimler yoluyla güçlenmesi ve desteklenmesi ile kendi sağlıklarını etkileyen kararlar almaları sonucu hem kendi davranışları üzerinde kontrol sahibi olmalarını neden olacak ve hem de yaşam becerileri güçlenen bireylerin öznel ve sosyal gelişimleri artacaktır. İnsanların, kendi sağlıkları ve çevreleri üzerindeki kontrolü artırmaları, kendilerinin sağlıklarını destekleyen seçimler yapabilmelerine olanak sağlayabilecek seçeneklere ulaştırabilecektir. Bireylerin sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazanmaları, pek çok hastalıkların oluşmadan önlenmesine ve bireylerin kendi iyilik düzeylerini ve mutluluklarını koruyabilmelerine ya da yükseltebilmelerine olanak sağlayacak davranışlara dönüştürebilecektir. Bireylerin güçlendirilmesi ve katılımlarının sağlanmasına yönelik müdahalelerde toplumsal katılımı sağlayıcılarının da (meslek örgütleri, eğitim kurumları, ticari ve sivil toplum kuruluşları vb. gibi kurumsal mekanizmalar) harekete geçilmesi bireysel ve toplumsal katılımı bütünleştirecektir (Arslan, 2015; Kızılelma, 2019; Korkut ve Demirbaş, 2018; DSÖ, 2009; Korkut Owen ve Demirbaş 2018).

Sağlığın teşviki ve geliştirmesine yönelik eylemlerin gerçekleştirileceği faaliyet alanları gruplandırıldığında ; a-) faaliyet yeri olarak yapılan ayırmda hastane, okul, işyeri, cezaevi gibi

çeşitli ortam ve koşullara çalışılabileceği, b-) faaliyet alanı nüfusa göre ayrılaştırıldığında çocuk, genç, kadın, yaşlı gibi nüfus gruplarına yönelik odaklanabilmekte, c-) faaliyet alanlarına göre ayrılaştırıldığında ise tütün, alkol, madde kullanımını önleme ve kontrol, ruh sağlığına yönelik faaliyetler, iş sağlığı ve güvenliğine yönelik faaliyetler gibi birçok yaşamsal alanı kapsayan alana uygulanabilirliği sağlanmaktadır .Ülkemizde Sağlık Teşviki ve Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetler kamusal olarak bazında İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde bulunan Halk Sağlığı Başkanlıkları ve Sağlık Geliştirilmesi Birimleri ile birlikte üniversiteler, belediyeler gibi kamu kurum ve kuruluşu, Sivil Toplum Kuruluşları ve özel sektör gibi çoklu aktörle yürütülmektedir (Aydın, 2019)

1.3. Madde Kullanımı, Bağımlılık ve Madde Kullanım Bozukluğu

1.3.1. Madde ve madde kullanımı

DSÖ maddeyi; alkol ve yasadışı uyuşturucu ve uyarıcı niteliğindeki psikoaktif maddeler ya da maddenin karışımı olarak tanımlanırken, söz konusu bu maddelerin bireyin sağlığını sürdürmesinde zorunlu olmadığını, bireyin biyolojik işlevini ve yapısını değiştirdiğini, ruhsal bağımlılık yaptığını vurgulamıştır. Psikoaktif maddeler ya da maddenin karışımı kimyasal olarak insan beyninin ödül merkezini etkileyerek dopamin seviyesini yükselterek uyarıcı ya da sedatif etki yapmaktadır. Söz konusu bu maddeler çeşitli yöntemlerle insan vücuduna alınmasına ise “madde kullanımı” olarak tanımlanmaktadır (Bayram, 2013; Yaman, 2021), Tosun, 2020; Karataş, 2020; Işık, 2013).

1.3.2. Madde bağımlılığı

Madde bağımlılığı, güncel olarak sentetik ya da doğal olan herhangi çeşit ve türde olan madde ya da madde karışımlarının, sık ve tekrarlayan kullanımı sonucu ortaya çıkan intoksikasyonu ve bozuklukları olarak (Morrison, 2016) ele alındığı, diğer bir tanımda ise ilaç kullanımına bağlı olarak değişen fizyolojik durum ve kullanımın kesilmesi sonucu ortaya çıkan özgül sendromların olup olmamasına bağlı kalmadan da gerçekleşen tekrarlanan ilaç veya kimyasal madde kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Sadock ve ark. 2016). Madde bağımlılığı insanın biyolojik, ruhsal, sosyal davranışsal özelliklerinin birlikte işlediği kronik bir bozukluk olup, çeşitli tür ve sayıdaki psikoaktif maddelerin beynin yapısı ve nörokimyasalını değiştirmesi ile isteğe bağlı madde kullanma davranışının kompulsif bir biçimde madde kullanımına dönüştüğü, zihinsel durumunu ile birlikte biyolojik, ruhsal ve sosyal yapısının olumsuz etkilenmesiyle klinik açıdan anlamlı olacak bir şekilde sıkıntı ya da işlevsellikte bozulmaya neden olan biyolojik ve genetik temelli bir hastalıktır (Öztürk ve Uluşahin, 2016; Sadock ve ark. 2016).

Madde bağımlılığı kavramı zamanla medikal yönünün dışında günlük dil ve popüler bir anlayışla “müptelalık” ve/veya “müptela” kelimeleri ile olumsuz bir anlama indirgenerek damgalama olarak kullanılması ciddi eleştirilere neden olmuş, “ DSM-IV’te yer alan “madde bağımlılığı” veya “maddenin kötüye kullanımı” terimleri ve kriterleri 2013 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı 5’de (DSM) “Madde ile İlişkili Bozukluklar ve Bağımlılık Bozuklukları” başlığında yer almıştır (Morrison, 2016; Öztürk, 2016; Sadock ve ark. 2016). DSM-5 tanı ölçütlerinde objektif ve tutarlılığın gözetilmesi ve özgül maddelere yönelik gelişen bağımlılık kriterlerinin dışlanması ile ortaya çıkan karışıklıklar sonucu “madde kullanım bozuklukları” terimi alan literatüründe halen “bağımlılık” kavramı güncel olarak sürdürülmektedir (Morrison, 2016). Bu çalışmada da “madde kullanım bozukluğu” terimi yerine “madde bağımlılığı” terimi proje araştırmacısı tarafından da tercih edilerek çalışmada kullanılmıştır.

DSM- 5’de madde kullanım bozukluğuna yönelik olarak aşağıdaki tanı ölçütleri getirilmiş buna göre; maddenin dozunun giderek artması ile tolerans geliştirilmesi, madde kullanımın bırakılması ile yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, kişinin tekrar eden başarısız bırakma girişimlerinin bulunması ve zarar görmesine rağmen kişinin amaçladığından fazla ve uzun süre madde kullanmayı sürdürmesi, zamanın büyük bir kısmını madde arayışına yöneltmesi ve aramayı sürdürmesi, kişisel ve kişiler arası yaşamda ailelerini sevdikleri kişileri göz ardı edilmesi, aile, iş ve sosyal yaşam işlevselliğinde bozulmaların olması, kişinin tasarladığından fazla madde kullanması ve madde kullanımını kontrol edememesi özellikleri yer almıştır (Morrison, 2016).

DSM-5 on tane madde sınıfı tanımlanmış buna göre; alkol, kafein, esrar, halusinojenler (fensiklidin ve diğer halusinojenler), uçucular (inhalanlar), opioidler (morfin, eroin vb.), sedatif-hipnotik ve anksiyolitikler, stimülanlar (amfetamin, kokain ve diğer stimülanlar), nikotin ve diğer (ya da bilinmeyen maddeler) şeklinde sınıflandırılmıştır (APA, 2013).

1.3.3. Dünya’da ve Türkiye’de Durum

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Suç Ofisi’nin (UNODC) verilerine göre 2019 yılında dünyada 230 milyon insan tütün, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ile ilintili bir şekilde hayatını kaybetmiştir (UNODC, 2022). Bu ölümlerde en yüksek oranı 93 milyon kişi ile tütün kullanıcıları olurken, 31 milyon kişi ise uyuşturucu madde kullanımı sonucu hayatını kaybetmiştir (UNODC, 2022). Uyuşturucu maddelerle ilgili bağlantılı ölüm oranlarında

%77'sinin opioidler, %7'sinin ise amfetamin, %4 esrar ve %4 kokain oluşturmuştur (UNODC, 2022).

2020 yılında dünyada her 18 kişiden 1 kişinin madde kullandığı ve 2020 yılında dünya üzerinde 209 milyon kişinin esrar, 61 milyon kişinin opioid, 21,5 milyon kişinin kokain, 34 milyon kişinin ise amfetamin kullandığı tahmin edilmektedir (UNODC, 2022). En çok kullanılan madde esrardır. Madde kullanımının cinsiyet dağılımında 209 milyon esrar kullanıcısının %70'inin erkek %30'un kadın, 61 milyon opioid kullanıcısının %85'in erkek %15'in ise kadın olduğu, 21,5 milyon kokain kullanıcısında ise %73'nün erkek, %27 kadın genel olarak bakıldığında ise madde kullanımının erkek cinsiyetinde yaygın olduğu görülmektedir (UNODC, 2022).

Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (EMCDDA) verilerine göre ise; Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 15-64 yaş arası yaklaşık 83 milyon kişinin diğer bir anlatımla %28,9 kişinin yaşamları boyunca en az bir kez yasa dışı madde kullandığı tahmin edilmektedir (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi, 2021). Sayısal veriler, dünya üzerinde madde kullanım sorununun ciddiyetine işaret etmektedir.

Türkiye'de ise Adalet Bakanlığı Adli Tıp Kurumu Başkanlığının 2019 yılı verilerinde madde kullanımı ile bağlantılı 342 kişinin hayatını kaybetmiş, 2020 yılında 314 kişi ile düşüş gösteren ölümlerde %40,7'sinin 30 yaş altı olduğu görülmüştür. Türkiye'de 2020 yılında madde kullanımına bağlı ölümler de %36,9 ile eroin en yüksek oranla ölüm kaynağını oluşturmuştur (İç İşleri Bakanlığı, 2021). Türkiye'de 2020 yılında madde kullanımına bağlı ölümler de %36,9 ile eroin en yüksek oranla ölüm kaynağını oluşturmuştur (İç İşleri Bakanlığı, 2021).

1.4. Ergenlik Dönemi ve Madde Kullanım Sorunu

1.4.1. Ergenlik dönemi

DSÖ ergenliği yaşa bağlı gelişimsel dönem olarak 10-19 yaş arasındaki bireyler olarak tanımlarken, UNESCO ise ergenliği; 15 ile 25 yaş aralığındaki birey olarak tanımlamış ve ergenin statüsüne ilişkin olarak eğitim ve öğretim hayatına devam etme, bekar olma ve ekonomik bağımsızlığı henüz kazanılmamış olmasına işaret eden bir tanımlama yapmıştır. Birleşmiş Milletler ise ergenlik dönemini kapsayan yaş aralığını 12-25 olarak belirlemiştir (Karabulut ve Bekler, 2019).

Türkiye'de Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca gençlik politikaları 14-29 yaş grubunu kapsadığı görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018), Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerinde 15-24 yaş yaş arası genç olarak tanımlanmıştır (TÜİK, 2022). Bu kabule göre gençlik, insanın gelişimsel olarak bir dönemi olan ergenlik ile başlamakta, hukuki olarak 18 yaşından sonrası ise görece olarak yetişkin statüsüne geçmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukuk Sistemi 18 yaşın altındaki bireyleri “çocuk” olarak tanımlamıştır. Hukuki tanım ve gelişimsel dönem tanımlamaları açısından da farklılık bulunmaktadır. Yaşa bağlı değerlendirmelerde ortaya çıkan gerek hukuki gerekse “çocuk”, “ergen” ve “genç” kavramlarına yönelik ortaya çıkan farklılıklar nedeniyle söz konusu bu çalışmada DSÖ'nün yaşa bağlı gelişimsel dönem skalası 10-19 yaş temel alınmıştır.

İnsanın yaşam başlangıcında bağımlı çocukluk döneminden bağımsız ve sorumluluk dolu yetişkinlik dönemine geçiş aralığı olarak ifade edilen ergenlik dönemi, hem biyolojik ve psikolojik bir kategoriye temsil ederken, hem de ayırt edici sosyal ve tarihsel kategoriye simgelemektedir (Baş, 2017). Ergenlik dönemi gelişimsel açıdan hızlı fiziksel büyüme, ruhsal ve duygusal yönden önemli değişimlerin yaşadığı bir dönem olarak nitelendirilirken, bu gelişim döneminde cinsel gelişmenin ve psikososyal olgunlaşmanın önemini vurgulanmakta ve çocukluk ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi olarak adlandırılmaktadır (Tansel, 2017). Gelişim psikolojisi kuramlarının da vurguladığı üzere çocuk/ergenlik döneminde madde kullanımı ve madde bağımlılığı çocuk/gencin yaşama ve gelişme şansını etkileyecek ciddi bir risk olmasına önem atfederken, çocuk/ergenlik döneminde madde kullanımını engellenmesinin gelişimsel dönemler açısından önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

1.4.2. Ergenlik döneminde madde kullanım nedenleri

Çocuk ve ergenlerde madde kullanımına yönelten nedenlerin bilimsel yöntem ve tekniklerle kanıta dayalı ortaya çıkarılması kanıta dayalı nitelikli koruyucu çalışmalar ve önleme programlarının başarısı açısından önem taşımaktadır. Ergenlerde görülen madde kullanımı ve bağımlılık sorunları çok sayıda ve birbiriyle etkileşim içeren sosyal, psikolojik ve biyolojik olan çoklu nedensellik ile belirlenmektedir. Bu nedenle çocuk ve gençleri madde kullanmaya yönelten nedenler ve risk faktörlerinin bilinmesi, bilimsel çerçeve ve içerikte ortaya konulması, koruyucu ve önleyici programlar/müdahaleler açısından temel bir belirleyicilik olacaktır (Görgülü, 2019). Madde kullanımı ve ortaya çıkan madde kullanım bozukluklarının nedenleri kuramsal olarak biyolojik, psikolojik ve sosyal etmenler bileşkesinde biyopsikososyal model ile açıklanmakta (Karataş, 2020), diğer bir deyişle ergenin madde kullanımının nedenleri, gelişimsel dönem özelliklerini içeren biyolojik, psikolojik, bilişsel, aile, çevre ve kültürel etmenler odağında pek çok bileşik risk faktörleriyle şekillenmektedir (Ögel, 2022; Siyez ve Aysan, 2007). Bununla birlikte ergenlerin alkol ve madde kullanımı, suçluluk, okulu bırakma ve yüksek riskli cinsel davranış gibi uyumsuz davranışlarla ilişkilendirilmektedir (Van ve ark., 2016). Ruhsal sorunlarla ilintili olarak intihar düşüncesi olan ergenlerin madde kullanım deneyimleri bu konuda yapılan diğer çalışma sonuçlarından daha yüksek bulunmuştur (Güler ve ark., 2009).

Madde kullanımı ve madde bağımlılığının nedenselliğine yönelik çalışmalarda; tedavisi yapılan hastalarda %35 ila %50 ‘sinin yaşamları boyunca bir kez travma sonrası stres bozukluğu tanısı aldıkları, bu hastalardan %25 ila %40’ın halen tanı almaya devam ettiği (Ekerbiçer, 2017) çocukluk döneminde meydana gelen ve çocuğun sağlık ve gelişimini tehlikeye sokan, fiziksel, duygusal istismar ve/veya ihmaller ile, cinsel istismara maruz kalmanın travma sonrasında ortaya çıkan ruhsal ve sosyal sorunların etkisini azaltmak veya yatıştırmak amacıyla madde kullanımının gerçekleştiği, çocukluk ve ergenlik döneminde madde kullanımı ve madde bağımlılığının yetişkinlikte de alkol/madde bağımlılığına geçişte yüksek riskini gösterdiği belirtilmektedir (Albayrak ve Balcı, 2014; Duran ve Duran, 2021; Ekerbiçer, 2017; Kurtoğlu, 2020; Siyez ve Aysan, 2007).

Ergenlerin psikolojik yapılarına bağlı özyeterlikleri, psikolojik dayanıklılık düzeyleri, duyguları ifade edebilmeleri, aynı yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum gibi ortak özellikleri olan, küçük, kapalı ve yakın arkadaşlıkların olduğu akran gruplarının madde kullanımında etkili olduğu (Bilgiç ve Günay, 2014 akt. Yalman, 2019), akran grubunun madde kullanımı olup olmaması maddeye karşı bir direnç oluşturmaya koruyucu bir etken veya tam tersi etkisiyle yüksek risk özelliği gösterdiği, ergenlik dönem özelliklerini yansıtan merak ve özentinin, can sıkıntısının ise olumsuz bir etki yaratarak madde deneme ve kullanılmasında etkili olduğu, diğer yanda boş zaman fazlalıkları ve aktivite yetersizliğinin ergenin arkadaş baskısına direnci azalttığı ve risk alıcı davranışlara neden olmaktadır (Can, 2007; Tilim ve Murat, 2019).

Ergenlik döneminde madde kullanımında cinsiyet etkisinin kız ergenlere nazaran erkek cinsiyetinde yüksek bir fark göstererek deneme ve devam ettirmede erkeklerin ağırlıklı olduğu saptanmıştır (Aksoy ve Ögel, 2008; Arslan ve ark., 2012; Güngör ve ark., 2009).

Ergenlik döneminde sigara, alkol ve madde kullanımında ailenin tutum ve davranışlarının önemli bir belirleyici özellik gösterdiği (Ögel, 2022), ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutum ve davranışlarının sağlıklı bir işlevsellik ile yerine getirmelerinin ergenlerin kendi ergenlik sorunları ile baş edebilmelerine hem de madde kullanan hasta ergenlerin tedavi süreçlerinde önemli bir katkı sağladığı (Çakır, 2018), ergenin madde kullanımı ve bağımlılığında aileye yönelik risk olarak; ebeveynlerden birinin alkol ve madde kullanımının olmasının önemli bir sorun oluşturduğu, madde kullanımı ile rol model alınan ebeveynler ve/veya kardeşlerin örnek alınması sosyal öğrenmenin yerinin önemli olduğu (Karataş, 2020), ebeveynlerde ruhsal sorunlar, aile içi iletişim ve etkileşim kalıplarının çatışmalı ve olumsuz nitelik göstermesi, ebeveynlerin çocuklarına karşı katı ve kaotik yetiştirme tutum ve davranış tarzları, ailedeki olumsuz rol modelleri ve bunların niteliklerinin etkili olduğu bulunmuştur (Albayrak ve Balcı,

2014; Arıcı ve Yaman, 2021; Çakır, 2018; Güner, 2019; Ögel, 2022; Siyez ve Aysan, 2007; Şencan ve Canatan, 2020).

Sokakta yaşayan çocuklarda yüksek düzeyde madde kullanımı olması ergen çocuklarda korunma ihtiyacı içinde olanlarda riskin daha artmış olduğu, erkeklerde sokakta yaşamaya başladıktan sonra madde kullanımlarına başlama riskinin kızlara göre 3 kat, sokakta yaşamaya başladıktan sonra düzenli kullanıma geçme riskinin 10 kat fazla olduğu saptanmıştır (Aksoy ve Ögel, 2008)

Çevresel etkiler, düşük veya yüksek ekonomik seviye, maddeye erişimin kolay olması, göç yaşantıları, sosyal medya, yaşanılan çevrede çetelerin bulunması, kültürel çevrede alkol tüketimi etkenleri madde kullanım riskini artırmaktadır (Arici ve Yaman, 2021; Karataş, 2020; Şencan ve Canatan, 2020).

Sonuç olarak ergenlerde madde kullanımını etkileyen çoklu etmenler olduğu bilinmektedir. Buna dayanarak madde kullanımını önleme programlarının hedefleri belirlenebilir.

1.4.3. Dünya ve Türkiye’de ergenler/ gençlerde madde kullanım yaygınlığı

2016 yılında Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından 133 ülkeden gelen verilerin analizi ile dünyada ilk defa yapılan küresel bir tahmine göre; 15-16 yaş arasında dünya popülasyonunun %5,6’sını oluşturan çoğu öğrenci 13.800.000 ergenin geçtiğimiz 12 ay içerisinde en az bir kez esrar denedikleri belirlenmiştir (Çetinöz, 2019)

Daha güncel raporda Amerika’da 2019 yılı verilerine göre 12-13 yaş arası çocuklarda %7, 14-15 yaş çocuklarda %15, 16-17 yaş çocuklarda %28, 18-20 yaş gençler de ise %37, 21-25 yaş gençlerde ise %40 oranında madde kullanımı olduğu tahmin edilmektedir (UNODC, 2022).

2000 yılında Türkiye’nin 15 ilinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %65,1’inin yaşamlarında en az bir kez sigara içtikleri, son bir ay içinde en az bir kez alkol kullanım oranının %18 olduğu, yaşamları boyunca en az bir kez esrar kullanımının ise %3,6, uçucu madde kullanım oranı ise %8,6 olduğu (Evren ve ark., 2000).

Türkiye’de alkol ve madde bağımlısı bireylere yönelik, ilk kez madde kullanmaya başlama yaşı ve ilk kez tedaviye başvurma yaşının karşılaştırıldığı bir çalışmada örneklemin büyük bir çoğunluğu olan %71,7 bireyin madde kullanımına 18 yaş altındayken başladığı ve 18 yaş altındaki çocuk yaşının 14 yaş olması ve bu oranın da %33’lük bir olması tehlikenin boyutunu göstermektedir (Şimşek ve Ögel, 2020).

Madde kullanım yaygınlığının her yıl artan oranlarda rapor edildiği, özellikler gençlerin madde kullanım yaygınlığındaki çarpıcı artış madde kullanımını önleme çalışmalarının önemini vurgular niteliktedir.

1.5. Madde Kullanımını Önleme

Hastalıkların ve ilişkili risk faktörlerinin yükünü en aza indirmeyi amaçlayan, birincil ve ikincil (erken teşhis) önlemeye yönelik spesifik, toplum temelli ve birey temelli müdahaleler önleme olarak tanımlanmıştır (WHO 2022). Önleme birincil ve ikincil önleme olarak iki kategoride ele alınmaktadır. Birincil önleme, bir hastalığın ortaya çıkmasından kaçınmayı amaçlayan eylemlerle ilgilidir. Bu, sosyal ve ekonomik belirleyicilerin sağlık üzerindeki etkisini değiştirerek sağlığı iyileştirmeye yönelik eylemleri; davranışsal ve tıbbi sağlık riskleri hakkında bilgi sağlamayı, konsültasyon ve azaltma önlemleri içerebilir. İkincil koruma ise, olumlu sağlık sonuçları için erken teşhis ile ilgilidir. Bu hastalıkların erken tespiti, tarama programları ve erken yaşta uygulandığında etkinliği kanıtlanmış önleyici ilaç tedavileri gibi faaliyetleri içerir (WHO 2022). Günümüzde ülkelerin morbidite ve mortalitenin zamansal değişim eğilimlerinden de anlaşılacağı üzere genel olarak hastalıkların önlenabilir olduğu, tedavisi bulunmayan hastalıklarda bile önleyici yaklaşımlar ile hastalığın denetlenebileceği ortaya çıkmıştır. Diğer yanda önleme çalışmalarlarıyla insanların hastalıklardan korunması hastalığın sağaltım yöntemlerinden daha insancıl ve kabul gören halk sağlığı anlayışı içermektedir (Ağ, 2018).

Sağlıkta birincil koruma; Hastalık oluşmadan önce yapılan müdahaleler olup örneğin yaşam tarzı değişiklikleri ve bağışıklık sistemine yönelik müdahaleler vb. gibi yaklaşımlar ile hastalık oluşmadan önlenmesidir. İkincil korumada hastalığın erken dönemde yapılacak teşhisini içeren örneğin tarama protokolleri ve testler aracılığıyla belirlenmesi olup, hastalık oluşuktan sonra komplikasyon gelişiminin engellenmesine yönelik çabaların tümü ise üçüncül korumayı içermektedir (Ağ, 2018)

İnsanın hastalıklardan korumaya yönelik önleme yaklaşımları Durlak ve Wells (1997) tarafından aktarıldığına göre; genel olarak çok sayıdaki birey ve normal popülasyona odaklanan, uzun dönemli ve sonuç hedefli hizmetler olmasıdır. Diğer yanda önleme yaklaşımın içerik ve biçimsel olarak hastalık riskini artırıcı olan çevresel, sosyal, ekonomik ve çok kültürlü yaşam özelliklerine dair riskleri ele alan çalışma sistematığıyla geleneksel iyileştirme yöntemlerinden ayrılmaktadır (Ağ, 2018; August ve ark., 2010).

DSÖ Avrupa Bölgesi tarafından 2020 yılına değin “21. Yüzyılda 21 Hedef” sloganı ile genç insanların “daha sağlıklı kişiler” olmaları ve toplumsal rol ve görevlerini yerine getirmelerinin hedeflendiği sağlık yaklaşımıyla ruh sağlığının iyileştirilmesi ve hastalıklardan korunmanın önemi üzerinde durulmuş, eğer gençlerin hastalıklardan korunmasının gerçekleşmediği ve ruh sağlığının bozulduğu durumlarda ise, tedavi ve psiko-sosyal iyileştirilmelerinin sağlanması hedeflemiştir. Sağlıklı bir yaşamın sağlanabilmesi, hastalıklardan korunmak amacıyla

maksimum hedeflere ulaşabilmenin ancak çok geniş insan gruplarına ulaşma ve erişme ile sağlanabileceği tekrarlanmıştır (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020).

Madde kullanımı ve madde bağımlılığına yönelik toplumsal tepkiler, zararın en aza indirilmesi ve yasaklanması arasında dalgalanma eğilimi göstermekle birlikte her iki yaklaşımda genel olarak zararlı maddelerin arzına, madde kullanıcıların farmakolojik, tedavi ve psikososyal rehabilitasyona ya da cezalar yoluyla madde kullanımının kontrol altına alınması odağında tepkiler şeklinde yapılandırılmaktadır (August ve ark., 2010). Ancak insan yaşamına ve geleceğine yönelik tehlike ve tehdit oluşturan madde kullanımı ve madde bağımlılığının kronik bir hastalık olması ve hastalığın niteliğine bağlı olarak tedavilerin uzun yıllara yayılması, ilacının bulunmaması, tedavilerin düşük başarıları nedeniyle hastalıkla baş etmenin en iyi ve en etkili yolunun madde kullanımı ortaya çıkmadan önlenmesiyle gerçekleşeceği yaygın kabul görmektedir. (August ve ark., 2010).

Diğer yanda madde kullanımı ve madde bağımlılığı sonucu ortaya çıkan diğer hastalıklar ve ölümler, suçla ilişkilendirilen kullanımlar, erken yaşta başlayan kullanımların yetişkinliğe daha farklı madde kullanımlara yön göstermesi, çoklu madde kullanımlarına neden olması önleme programlarının önemini daha da artırmaktadır. Bununla birlikte temelde insanın sağlıklı yaşam ve mutluluğunun savunulması, madde kullanımına bağlı hastalık ve bozukluklarının ortaya çıkmadan madde kullanımı ve madde bağımlılığında önlenmesi en etkili ve en temel yöntemi oluşturmaktadır (Ağ, 2018).

1970'lerden itibaren ergenlere yönelik müdahale çalışmaları farklılaşmış, yeni programlarda ergenlerin olumlu ve güçlü özelliklerine odaklanırken, yaşam olaylarının (çevre olayları ve travmalar gibi) niteliklerine bağlı olarak başa çıkma çabalarının güçlendirilmesi şeklinde programlar geliştirilmiştir. Bu çalışmalarda müdahale programları tüm gruba ulaşılmasını hedeflerken bazı programlar ise sadece risk gruplarına odaklanması hedeflenmiştir. Ergenlere yönelik genel gelişimi desteklemeyi hedefleyen programlar ile çeşitli ergen grupları için risk oluşturabilecek konulara yönelik çalışmalar şeklinde ağırlık gösterdiği ve genel olarak ergenlerde riski (ya da risk etkenlerini) azaltmaya yönelik programlar ile koruyucu etkenleri artırmaya yönelik programlar olduğu görülmektedir (Türkmen ve ark. 2014).

DSÖ tarafından açıklandığı üzere dünya üzerinde sigara içen her 10 kişiden 9 kişinin 8 yaşından önce sigara içmeye başladığı ve her yıl tütün ürünlerinin 8 milyon kişinin ölmesine neden olduğu uyarısını yaparak, çocuk ve gençleri bekleyen tehlikenin niteliğini göz önüne sermektedir. DSÖ, 13-17 yaş aralığındaki öğrencilere yönelik milyarlarca dolar tütün endüstrisinin bağımlılık yaratma taktiklerine ve sömürüsüne karşı çocuk ve gençleri korumak

amacıyla 2020 yılı mayıs ayında eğitim setleri yayınlarak soruna yönelik koruyucu ve önleyici çalışmaları devam ettirmektedir (DSÖ, 2022).

Uluslararası temel çocuk haklarına yönelik temel sözleşme olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) 34. Maddesinde; Çocukların, yasadışı uyuşturucu ve psikoaktif maddelerin kullanımının önlenmesi ve söz konusu bu maddelerin üretimi ve kaçakçılığında kullanılmasını önlenmesi ile birlikte bu amaçlara yönelik olarak hukuki, sosyal, eğitsel ve gerekli olan benzer nitelikteki her türlü uygun önlemleri alınacağı Sözleşmeyi imzalan ülkelerce taahhüt edileceği bildirilmektedir.

BM'nin Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından biri olan ve Sağlıklı ve kaliteli yaşamının sağlanabilmesine yönelik olarak sağlıklı ve kaliteli bir yaşamın her yaşta güvence altına alınmasına amacıyla uyuşturucu madde kullanımı ve alkol bağımlılığını da kapsayan madde bağımlılığının önlenmesi ve tedavisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. (Birleşmiş Milletler, 2022)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasa'sında gençlerin alkol ve madde kullanımından korunmasına yönelik temel yaklaşımı "Gençliğin Korunması" başlıklı 58. Maddesi'nde yer almış "Devletin gençleri alkol ve uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır" şeklinde somutlaştırılarak bildirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 01.01. 2016 tarihinde taraf olduğu Birleşmiş Milletler 17. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından olan "Sağlık ve Kaliteli Yaşam" hakkının korunması ve sağlanması hedefleri uyarınca, 2030 yılına değin alkol bağımlılığını da kapsayacak biçimde uyuşturucu madde kullanımı ve madde bağımlılığının önlenmesi ile tedavinin güçlendirilmesini taahhüt etmektedir (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2022).

Ergenlere yönelik müdahale ve önleme programları çoklu paydaş girdilerini içeren, kültürel adaptasyonun sağlandığı, ayrıntılı ve sistematik olarak belirlenen bilimsel girdilerin organize edildiği, kanıta dayalı eğitim programlarından oluşmaktadır. Önleme eğitimleri yoluyla ergenlerin madde kullanımına karşı koruyucu olan bilişsel süreçlerin etkilenecek tutum, davranış ve beceriler üzerinde doğrudan olumlu etkileri ortaya çıktığı görülmektedir (Türkmen ve ark. 2014; Uz Baş, 2019).

Sağlık Bakanlığı'nın DSÖ'nün Avrupa Bölgesi tarafından belirlenen hedeflere yönelik olarak 2020 yılına değin güncelliğini koruyan ve risk algısını yansıtan 2010 yılı Türkiye'nin ulusal sağlık hedefine göre; 15 yaş üzerindeki sigara içmeyenlerin bireylerin oranını %80'in üzerine çıkarmak ve 15 yaş altındakileri çocukların sigara içmeyen oranını ise %100'e yakın olmasını sağlamak, diğer yanda 15 yaş üzerindeki bireylerde yılda 6 litreden fazla alkol tüketen kişi

sayısını % 75 azaltmak, 15 yaşın altındaki çocuklar da ise de % 100 oranında azaltmak, ile uçuucu madde kullanan çocuk ve genç sayısını % 80 ve uyuşturucu madde kullanımını da %80 azaltmak hedefleri ile çocuk ve gençlerde alkol ve madde kullanım riskini ve sorunun önemi ortaya çıkarmaktadır (Özterk, 2018).

Çocuk/ergenlerde madde kullanımı ve bağımlılıklar sonuçları bakımından birincil olarak çocuk/ergenlerin sağlık, eğitim, suç davranışları vb. olmak üzere pek çok sorun alanlarını ilgilendirirken, çocuğun içinde bulunduğu ailesi ve çevresi olmak üzere kamusal alanlar sağlık hizmetleri, ceza adalet sistemi, sosyal hizmetler, eğitim sistemi, politika yapıcılar için de derin temel endişe kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuk/ergenlerin sağlık ve gelişimlerinin bozulmasının önlenmesine yönelik koruyucu faktörleri destekleyen kanıta dayalı ve önleyici müdahaleler giderek artan bir şekilde uluslararası alanda uyarlanmakta ve yayılmaktadır (August ve ark., 2010).

DSÖ'nün ergenlerin sağlıklarını iyi bir şekilde yaşamalarını teşvik eden ve gelişimlerini sürdürmelerini sağlayacak şekilde bilgiye ulaşmaları, bilgiyi anlamaları, bilgiyi kullanma becerisi geliştirmeleri ile motivasyona ulaşma becerilerini belirleyecek bilişsel ve sosyal becerileri temsili olarak tanımladığı "sağlık okur yazarlığına" yönelik Fleary ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan sistematik derlemede; ergenlerin sağlık okuryazarlığının olup veya olmaması durumuna sağlık davranışları ile riskli cinsel eylemlerde bulunma, alkol ve sigara kullanımı gibi riskli davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgulamıştır (Fleary ve ark., 2018 akt. Özdemir, 2019)

Madde kullanımının önlenmesine yönelik müdahaleler bilimsel metot ve uygulamaları ile kanıta dayalı, çok yönlü ve çok aktörlü, multidisipliner bir yaklaşımı içermektedir. Madde kullanımını önlemeye yönelik uluslararası ve ulusal hukuk düzenlemeleri madde kullanımında talep azaltım politikaları ve stratejileri doğrultusunda, kamu kurum kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla bütüncül bir yaklaşımı içermektedir (Albayrak ve Balcı, 2014).

Aile ve sosyal sistemlere gömülü risklerden "bireyin korunması" ve "korunmanın geliştirilmesi" bireyin doğum öncesinden başlayan ve gelişen çocukluk, ergenlik ve genç yetişkinlik yılları boyunca devam eden bir dizi erken müdahale stratejisinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bugün artık madde kullanımının olumsuz sonuçlarıyla örtüşen biyolojik ve deneyimsel öncüllerin yanı sıra, bireye özgü risklerin kadere dönüşmesini engelleyebilecek ve madde kullanım yörüngesini değiştirecek koruyucu faktörlerin altı daha da önemle çizilmektedir. (August ve ark., 2010).

Madde kullanımının önlenmesine yönelik sağlığın gelişiminin hedeflendiği yaşam becerileri eğitim programları, kanıta dayalı ve kültürlere uyarlanmış, kapsamlı ve uygulamanın

değerlendirilmesi içeren süreçleri içermektedir. Ergenlerin uyuşturucuyu reddetme becerileri ve uyuşturucu karşıtı normları, kişisel öz-yönetim becerilerini ve genel sosyal becerileri geliştirmeleri hedeflenmektedir. Önleme çalışmaları hitap edilen kitleler ve hizmetlere göre; “birincil”, “ikincil” ve “üçüncül” önleme olarak ayrılmaktadır. Birincil önleme; temel önleme çalışmaları olup, bütün normal popülasyonu hedefleyerek bütünün olumlu tutum ve becerilerin gelişmesine odaklanarak duygusal, sosyal öğrenme ve psikolojik sağlamlık gibi becerileri içermektedir çalışmalardır. (Uz Baş, 2019; Türkmen ve Çok, 2014)

Madde kullanımı ve madde bağımlılık sorunu, sadece birey veya ergen bazında değil, aile sistemi ve yapısını da derinden etkileyerek tüm aile fertleri tarafından hissedilir. Sağlığın gelişimi ve teşvikinin sağlanabilmesi ve dolayısıyla aile sisteminin de ele alınarak madde kullanım bozukluğunun nasıl geliştiği ve sürdürüldüğü veya bağımlılık tedavisine neyin olumlu ya da nasıl olumsuz etkileyebileceği hakkında da bilgi içerirken, soruna yönelik önleme çalışmalarının da yapı taşını oluşturur (Lander ve ark., 2013).

1.6. Türkiye’de Çocuk ve Ergenlere Yönelik Önleme Çalışmaları

Türkiye’deki madde kullanımı ve bağımlılığından korunmasına yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler; kamusal ve sivil toplum örgütleri (STK) entegrasyonu ve bütüncül yaklaşımı ile yürütülmekte olup kamusal sistem ana sorumluları önceliğinde başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Türkiye Yeşilay Cemiyeti, üniversiteler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Belediyeler ile alan ile ilgili STK olmak üzere çoklu bir yapı üzerinden yürütülmektedir (Albayrak, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kalkınma hedeflerinin belirlendiği ve 2018-2023 yıllarını içeren uyuşturucu ile mücadeleye yönelik eylem ve stratejilerin belirlendiği On Birinci Kalkınma Planında; maddelerin arz ve talebin önlenmesi, madde kullanımına karşı koruyucu-önleyici hizmetler ve danışmanlık, maddeden arındırma, madde bağımlılığın tedavi ve rehabilitasyonu, toplumsal uyum ile birlikte madde kullanım mücadelesinde iletişim, mücadele sürecinin koordinasyonu, izlenme ve değerlendirilme ana kategorileri ve alt bileşenleri olarak işleyiş ve hedefler belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Türkiye’de bağımlılık sorununun önlenmesine yönelik yaygın hizmetler Yeşilay bünyesinde oluşturulan Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Yeşilay’ın 95 yıllık sürecinde topluma bağımlılıkla ilgili önleyici ve koruyucu hizmetleri yürüttüğü bilinmektedir. Yaş gruplarına göre ayrımlaştırılan programlarda “Sigara, tütün, teknoloji, madde bağımlılığı ve sağlıklı yaşam” ile ilgili eğitim modülleri asgari risk azaltımını

hedefleyen evrensel önleme programlarıdır. TBM programı kapsamında <http://tbm.org.tr/web> portalında yer alan anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise, yetişkin, ebeveyn, uygulayıcı olmak üzere 7 hedef kitleye yönelik farkındalık ve bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018; Yoldaş ve Demircioğlu, 2022). Bu programlar MEB ve Yeşilay arasında 2013 yılında imzalanarak 2014 yılında yürürlüğe giren TBM Programında akredite bir eğitim programı olarak, Uyuşturucuyla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planlarında yer almaktadır (Albayrak, 2014; Yaman, 2021; Yeşilay, 2022)

Türkiye’de madde kullanım deneyimi olan veya madde kullanmayı sürdüren ergenlere odaklı program Millî Eğitim Bakanlığı ile koordineli bir şekilde “Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı” (OBM) programı olup ikincil önlemeyi içermektedir. Ocak 2017 tarihinde başlayan söz konusu program ile 13–18 yaş grubu öğrencilerine sigara, alkol ve maddelerden herhangi birini deneme/kullanma aşamasındayken maddeden vazgeçirmek amacıyla yürütülmekte olan okul temelli bir müdahale programıdır (Albayrak, 2014; Yaman, 2021; Yeşilay, 2022).

Yeşilay tarafından yürütülmekte Okul Odaklı bir diğer program ise Millî Eğitim Bakanlığı ile koordineli “Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı” (OBM) ikincil önlemeyi içermektedir. Ocak 2017 tarihinde başlayan söz konusu program ile 13 – 18 yaş grubu öğrencilerine sigara, alkol ve maddelerden herhangi birini deneme/kullanma aşamasındayken maddeden vazgeçirmek amacıyla yürütülmekte olan okul temelli bir müdahale programıdır (Albayrak, 2014; Yaman, 2021; Yeşilay, 2022).

OBM ile T.C. Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı ortaokul, lise ve Rehberlik Araştırma Merkezleri’nde (RAM) görevli olan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlara madde kullanmış öğrencileri tespit etme, sorunlarının risk seviyesini belirleme ve değerlendirme, etkin müdahale uygulama ve düzenli takip çalışması sağlayacak mesleki ve teknik yeterlilik kazandırılmaktadır.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılık sorunu gelişen ergenlere yönelik sağlığın gelişimi perspektifinde birincil basamamak önleme ve koruma temelli müdahalelerin etkililiğini incelemek amacıyla 01.01.2000-01.01.2022 tarihleri arasında üniversiteler arası Yüksek Öğretim Kurulu Bilgi Sistemi (YÖKSİS) veri tabanına kayıtlı bulunan yayımlanmış erişilen tezler ile DergiPark Akademik veri tabanına kayıtlı dergilerde yayımlanmış erişilen makaleler “ergen, madde kullanımı önleme, bağımlılık” anahtar terimleri ile taranmıştır. Söz konusu bu taramada “madde kullanımı” esas alınmış, “davranışsal bağımlılıklar” dışlama kriterinde yer almıştır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ve hukuksal metinlerde “çocuk”, “ergen” “genç” terimlerinde yaş sınırları farklılıklar göstermesi

nedeniyle bu çalışmada yaş kriteri DSÖ'nün yaşa bağlı gelişimsel dönem skalası olan 10-19 yaş belirlenmiştir. 19 yaş üstü katılımcıların dahil olduğu çalışmalar dışlama kriteri sayılmıştır. Sağlığın gelişimi ve teşviki perspektifinden ergenlerde madde kullanımının önlenmesine yönelik birincil basamak hizmetleri yönelik araştırmaların sonucunda halk sağlığı, tıp, psikoloji, eğitim öğretim, sosyal hizmet alanlarından çok sayıda yüksek lisans, daha az sayıda doktora çalışmaları ve makale bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada özellikle son on yıl içindeki çalışmalarda davranışsal bağımlılıkların önlenmesine yönelik araştırmaların ağırlık taşıdığı fark edilmiştir. Bulunan kayıtların çok büyük bir çoğunluğunun özellikle üniversite ve lise öğrencilerine yönelik olduğu, daha az sayıda ortaokul ve ilkokul çağı çocuklarına yönelik dijital bağımlılık veya kötüye kullanıma yönelik olduğu saptanmıştır. İnternet, akıllı telefon, oyun bağımlılığıyla ilgili çalışmaların ağırlık kazandığı, madde kullanımına yönelik araştırmalarda ise madde olarak tütün bağımlılığının ele alındığı ve yetişkinlere yönelik çalışma içeriğinin de olduğu saptanmıştır.

Veri tarama çalışmaları sırasında ergenlere yönelik; madde kullanım yaygınlıklarının araştırıldığı çalışmalar, koruyucu ve önleyici çalışmalar, madde bağımlılığının tedavilerine yönelik çalışmalar ile madde kullanan ergenlerin düşünceleri, tutum ve algılarını araştıran çalışmaların bulunduğu görülmüştür.

Ergen ve gençlerin madde kullanım nedenlerine yönelik pek çok araştırmanın yapıldığı görülmekle, çocuk ve gençlerin madde kullanım risklerinin belirlenmesi ve analiz edilmesi, hastalığın nedenlerinin kontrolü ve önlenmesine yönelik birincil koruma ve önlemleri geliştirecek öncül olarak değerlendirilerek sağlığın gelişimine katkısı önemli görülmüştür.

Birinci basamak koruyucu sağlık hizmetleri içeriğinde bulunan ve "toplum sağlığı ajanları" olarak değerlendirilen meslek grupları (doktor, hemşire ve söz konusu mesleklerin öğrencileri) odaklı yapılan madde kullanımı ve madde bağımlılığını içeren algı, duygu, düşünce ve bilgi düzeylerine ilişkin çalışmalar, sağlığın güçlenmesi ve gelişmesine katkısıyla halk sağlığı ve ruh sağlığı bakımından değerli bulunmuştur.

Madde bağımlılığı mücadele programı içeriğinde belediyeler bünyesinde önleyici ve tedavi edici hizmetleri içeren çalışmalara yönelik araştırmaların bulunması toplumsal iş birliği ve eşgüdümün sağlanması madde kullanımının önlenmesi ve sosyal rehabilitasyonun sağlanmasına hizmet edeceği ve kamusal ve yerel idarenin birlikteliği güçlendirmesi bakımından önemli bulunmuştur.

Madde bağımlılığı ve madde kullanımına mücadele çalışmaları içerisinde kanaat önderleri sayılan muhtar vb. gibi görevlileri içeren farkındalık çalışmalarının bulunmasının madde

bağımlılığını önlemede koruyucu ve destekleyici hizmetlerin gelişmesinde etkili olabileceği düşünülmüştür.

2000 ile 2022 yılları arasında madde kullanımının önlenmesine yönelik çalışmaların aileye yönelik çalışmalarının madde kullanımı ve madde bağımlılığını önleme, koruma ve destekleyici olabilecek çok az çalışma bulunduğu görülmekle, insanın yaşam süreci içerisinde içinde doğup büyüdüğü ailenin fiziksel duygusal, sosyal, kültürel, eğitsel ve ekonomik bağlamlar içindeki yeri, önemi ve riskleri düşünüldüğünde aileye yönelik çok az çalışma yapıldığının görülmesi bu alandaki önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, madde kullanımının ergenlerde fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde ciddi olumsuz sonuçları vardır. Madde kullanımının olumsuz sonuçları göz önüne alındığında, çocuk/ergenlerin madde bağımlılığına eğilimini azaltacak müdahalelere multidisipliner olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Madde bağımlılığı sorununu çözmek için müdahalelerin hedef kitleyi madde kullanımının sonuçları ve bundan kaçınma ihtiyacı yöntemleri hakkında eğitmesi ve bilgilendirilerek çocuk/gençlerin madde kullanımına karşı direnç oluşturmaya yardımcı olabileceği değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKSOY A & ÖGEL K. (2008). İstanbul'da koruma merkezlerine başvuran çocuklarda tütün, alkol ve madde kullanım özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 9(3), 135-140.
- ALBAYRAK S & BALCI S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2014;11 (2): 30-37
- AMERİKAN PSİKİYATRİ BİRLİĞİ (2013). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı. Çeviri Editörü: Köroğlu, E. Hekimler Yayın Birliği Ankara.
- ARSLAN KO. (2015). Bir temel hak olarak sağlık hakkı. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIX, 35-59
- AUGUST GJ, GEWIRTZ A & REALMUTO GM. (2010). Moving the field of prevention from science to service: integrating evidence-based preventive interventions into community practice through adapted and adaptive models. *Applied and Preventive Psychology*, 14, 72-85.
- AVRUPA UYUŞTURUCU VE UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞINI İZLEME MERKEZİ. (2021). Avrupa uyuşturucu raporu 2021: eğilimler ve gelişmeler, Avrupa Birliği Yayın Ofisi, Lüksemburg.

- AYDIN N. (2019). Sağlığın teŖviki ve geliŖtirilmesi. *Black Sea Journal of Health Science*, 2(1) 21-29.
- BAŖ H. (2017). Türkiye’de genç nüfus: sorunlar ve politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2017/2, Sayı:27, s.255-288
- BAYRAM M. (2013). İnsan Hakları Açısından Madde Bağımlılığının Değerlendirilmesi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, İnsan Hakları Programı Yüksek Lisans Tezi.
- BİLGİÇ N. (2013). Lise ğrencileri üzerinde Sigara Konusunda Yürütülecek Olan Akran Eğitiminin Sigara Kullanma DavranıŖı zerindeki Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- BİRLEŖMİŖ MİLLETLER TÜRKİYE. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. EriŖim Adresi: <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/3>
- ÇAKIR ES (2018). Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Anne Baba Tutumları ve Aile İŖlevleri Açısından KarŖılaŖtırılması. Yüksek Lisans Tezi Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- DURAN R & DURAN C. (2021). İstismarın Çocuk zerindeki Psiko-Sosyal Etkileri ve Çocuk İstismarı ile Madde Kullanma İliŖkisinin Değerlendirilmesi. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 5 (2), 39-53.
- DÜNYA SAğLIK ÖRGÜTÜ. (2002). Sağlık ve İnsan Hakları zerine 25 Soru-25 Cevap. Toplum Sağlığı AraŖtırma ve GeliŖtirme Merkezi Derneği.
- DÜNYA SAğLIK ÖRGÜTÜ. (2009). Sağlığın teŖviki ve geliŖtirilmesine yönelik dönüm noktaları: Global Konferanslardan Bildiriler. Çev. Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- DÜNYA SAğLIK ÖRGÜTÜ. (2022). Sigara içen her 10 kiŖiden 9’u 18 yaŖından önce sigaraya baŖlıyor! (EriŖim Adresi: <https://turkiye.un.org/tr/47980-dso-uyariyor-sigara-icen-her-10-kisiden-9u-18-yasindan-once-sigaraya-basliyor>)
- EKERBİÇER Ŗ. (2017). Madde Kullanan Ergenlerde Travma ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Sıklığı AraŖtırması. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı. Tıpta Uzmanlık Tezi.
- GÖRGÜLÜ T. (2019). Madde Kullanım Risk Faktörleri ve Madde Kullanım DavranıŖının Sonuçları: Madde Kullanıcılarının Deneyimlerine İliŖkin Nitel Bir alıŖma. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 511–538

- GÜLER N, GÜLER, G, ULUSOY H, BEKAR M. (2009). Lise Öğrencileri Arasında Sigara, Alkol Kullanımı ve İntihar Düşüncesi Sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31(4), 340-34.
- IŞIK M. (2013). Türkiye'nin Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Mücadele Politikasının Stratejik İletişim Yaklaşımı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İÇİŞLERİ BAKANLIĞI (2021). Türkiye Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler. Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, EGM Yayın
- KALKINMA BAKANLIĞI (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu Çalışma Grubu Raporu, Yayın No: KB: 3021-ÖİK: 802. Ankara
- KARABULUT D & BEKLER T. (2019). Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5 (2), 368-376.
- KARATAŞ Z. (2020). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Yetişkinlerin Sorunlarının Açıklanmasında Aile İşlevleri ve Çeşitli Demografik Değişkenlerin Rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 70-105.
- KIZILELMA M. (2019). Hukuksal Boyutuyla Türkiye'de Çocuk Sağlığını Koruma ve Destekleme Uygulamaları. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı Sağlık Hukuku Yüksek Lisans Programı
- KORKUT OWEN F, DEMİRBAŞ ÇELİK N. (2018). Yaşam Boyu Sağlıklı Yaşam ve İyilik Hali. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 10(4): 440-453.
- MORRISON, J. (2016). DSM-5'i Kolaylaştıran Klinisyenler İçin Tanı Rehberi. Çeviri Editörü: Şahin M., Çeviren: Kural, U.K., Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara
- ÖGEL K. (2022). Madde kullanımı ve bağımlılığın nedenleri. (Erişim Adresi: <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/etyoloji.pdf>)
- ÖZTEK, Z. (2018). Temel Sağlık Hizmetleri 1978 – 2018. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Yayınları
- ÖZTÜRK MO, ULUŞAHİN NA. (2016). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, Nobel Tıp Kitapevi 14.baskı. Ankara.
- SADOCK BJ, SADOCK VA & RUIZ P. (2016). Kaplan & Sadock Psikiyatri Davranış Bilimleri/Klinik Psikiyatri. Çev. Ed. Bozkurt, A. Güneş Tıp Kitabevleri. S. 616-690
- ŞENCAN F & CANATAN K. (2020). Göç ve Kentleşme Sürecinde Ergenlerin Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4 (2), 115-125.
- TANSEL B. (2017). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2).

- TİLİM E & MURAT M. (2019). Ergenlerde Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlik ile Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi ve Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14 (20), 929-955.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2022). Haber Bülteni Sayı: 45634
- TÜRKİYE PSİKIYATRI DERNEĞİ. (2020). Ruh Sağlığını Güçlendirme Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar, Özet Rapor. Çev. Ed. TAYCAN O & COŞKUN B.
- TÜRKİYE UYUŞTURUCU VE UYUŞTURUCU BAĞIMLILIĞINI İZLEME MERKEZİ (2022). TUBİM 2022 Raporu. (Erişim Adresi: <https://bmyk.gov.tr/TR-84882/turkiye-uyusturucu-raporu-2021-yayinlandi.html>)
- UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME (UNODC). (2022). Booklet 1 - Executive summary/ Policy implications. (Erişim Adresi: https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr-2022_booklet-1.html)
- UZ BAŞ A. (2019). Okul-Temelli Önleme: Etkili Okul-Temelli Önleme Programlarının Özellikleri. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 73-94.
- VAN RYZIN MJ, ROSETH CJ, FOSCO GM, LEE YK & CHEN IC. (2016). A component-centered meta-analysis of family-based prevention programs for adolescent substance use. *Clinical Psychology Review*, 45, 72–80. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.03.007>
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (2022). Health promotion and disease prevention through population-based interventions, including action to address social determinants and health inequity. (Erişim Adresi: <http://www.emro.who.int/about-who/public-health-functions/health-promotion-disease-prevention.html>)
- YALMAN E. (2019). Ebeveyn ve Akran İlişkilerinin Genç Kızlarda Madde Kullanımına Etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4 (2), 372-391.
- YEŞİLAY (2022). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı Erişim Adresi: <https://tbm.org.tr/>)

BLOCKCHAIN TEKNOLOJİSİ: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELENİN YENİ CEPHESİ

*Blockchain Teknolojisinin Kakao Tarımında Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Kullanımına Dair
Bir İyi Uygulama Örneği*

Av. Ayşegül AĞUR¹

“Bazı günler, tek ihtiyacınız olan biraz çikolatadır.” - Charlie’nin Çikolata Fabrikası

Dünyanın en meşhur, en fazla romantize edilen lezzetlerinden biri olan çikolatanın dünya pazarında da 1 milyar doları aşan güçlü bir pazar konumuna sahiptir.² Ancak çikolata endüstrisinin “tatsız” bir perde arkası da bulunuyor. Dünya kakao üretiminin yüzde 43’ünün gerçekleştirildiği Fildişi Sahillerinde kakao üreten ailelerin neredeyse yüzde 38’inin çocukları kakao tarımında çocuk işçi olarak çalışıyor.³ Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) - *gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal büyümeyi teşvik eden bir devlet ajansıdır*- bu önemli sorunla mücadele etmek için blockchain teknolojisine başvurdu. JICA’nın hayata geçirdiği bu iyi uygulama örneğine geçmeden önce, BM İş Dünyası ve Rehber İlkeleri, dünya genelinde modern kölelik ve/veya çocuk işçiliği ile mücadele alanında yakın tarihlerde kabul edilen yasal düzenlemelerden ve biraz da Türkiye’deki mevcut durumdan bahsetmekte yarar bulunuyor.

BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeler

İş ve çalışma hayatının tarihçesi neredeyse insanlık kadar eskidir. Sanayi devrimi pek çok değişikliği beraberinde getiren büyük bir dönüm noktası ise de, 20. yy ortalarında deneyimlenen modernleşme dönemi de iş ve çalışma hayatı bakımından oldukça önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilebilecektir. BM’nin iş dünyası ve insan hakları alanındaki çalışmaları da bu döneme kadar uzanmaktadır ancak daha büyük sıçramalar açısından 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi, 2000 yılında yayınlanan Ruggie İlkeleri ile 2011 yılında yayınlanan BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (“**Rehber İlkeler**”) muhakkak özel olarak anılmalıdır.⁴

¹ İstanbul Barosu

² Statista, “Size of the chocolate confectionery market worldwide from 2016 to 2027 (in trillion US dollars),” 2022)

³ NORC, “Assessing progress in reducing child labor in cocoa growing areas of Côte d’Ivoire and Ghana,” 2022.

⁴ESCR-Net, *A Brief History of the Development of Human Rights & Business at the UN* ([Link](#))

BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri,⁵ iş dünyasının insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerinin nasıl önleneceği konusuna odaklanan 31 ilkeden oluşur ve üç ana prensibe dayanır: insan haklarını koruma, insan haklarına saygı gösterilmesi ve onarıcı adalet sisteminin geliştirilmesi. Devletler açısından; insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi, bunların korunması ve gerçekleşmesinin sağlanması ile ilgili olarak mevcut yükümlülüklerin gerekli şekillerde düzenlenmesi zorunluluğunu içermektedir. Ticari şirketler bakımından ise; insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğü ile bu hususta şirketlerin rollerini içerir. Son olarak, hak ve yükümlülüklerin ihlal edilmesi durumunda, uygun ve etkili telafi edici çözüm üretme yollarının bulunması gerektiği prensibine vurgu yapılmaktadır.

Rehber İlkeler Işığında Şirketlerin İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, giderek daha fazla ülke, Rehber İlkeler ışığında tedarik zincirinde insan hakları durum tespiti yasalarını kanunlaştırma yoluna gitti. Tedarik zincirinde insan hakları durum tespiti, bir şirketin faaliyetlerinde, tedarik zincirlerinde ve sunulan hizmetlerde mevcut ve potansiyel insan hakları risklerini belirleme ve bu risklere karşı adımlar atma amacıyla uyguladığı yöntemleri ifade eder. Örneğin, ABD’de Uygur Türklerinin modern köle olarak kullanıldığı ürünleri yasaklayan Uygur Zorla Çalıştırmayı Önleme Yasası (*Uyghur Forced Labor Prevention Act*) 2021 yılında kabul edildi. Fransa’da 2017 yılında, İnsan Hakları Özen Yasası (*Loi de Vigilance/Corporate Duty of Vigilance Law*) mecliste kabul edildi. Almanya’da ise, Tedarik Zincirinde Durum Tespiti Yasası (*Lieferkettengesetz (LkSG) /Supply Chain Due Diligence Act*) 2023 yılında yürürlüğe girdi. Hollanda, Norveç, Japonya ve daha pek çok ülke de benzer alanlarda yasa tasarıları hazırladı ve/veya kabul etti. Başta AB ülkeleri olmak üzere dünyanın farklı yerlerindeki çeşitli ülkelerin, iş dünyası ve insan hakları alanında ulusal eylem planları (*National Action Plan on Business and Human Rights*) yayımlayarak bu kronik sorunu çözmek için adeta kollarını sıvadıkları söylenebilir. ⁶

Avrupa Parlamentosu'nun Modern Kölelikle Mücadeleye Yönelik Regülasyon Taslağı

Pek çok ülkenin iç hukuklarında insan hakları durum tespiti yasaları kabul etmiş olmasının ardından nihayet Avrupa Parlamentosu da geçtiğimiz yıl bu hususta bir regülasyon taslağı

⁵ *BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeler* ([Link](#))

⁶ *Worldfavor, The ultimate guide to Human Rights Due Diligence laws – who’s affected and how to comply, April 2023* ([Link](#))

(Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on prohibiting products made with forced labour on the Union market) yayınladı. Yeni regülasyon teklifi ile; üreticilerin, imalatçıların ve tedarikçilerin zorla çalıştırma (modern kölelik) ile elde edilen ürünleri AB pazarına sürmelerinin veya bu tür ürünleri üçüncü bir ülkeye ihraç etmelerinin yasaklanması amaçlanmaktadır. Kabul edilmesi halinde; AB üye ülkelerinin, tedarik zincirinin herhangi bir aşamasında zorla çalıştırma kullanılan bir ürünü alıkoyma, el koyma veya geri çekilmesini emretmesi mümkün ve zorunlu hale gelecektir.

Regülasyon teklifi, AB pazarında sunulan tüm ürünleri, yani hem AB'de iç tüketim ve ihracat için üretilen ürünleri hem de ithal edilen malları kapsamaktadır. Sektörden bağımsız olarak, her tür ürün için geçerli olacaktır. Üye Devlet yetkilileri risk temelli bir yaklaşım izleyerek soruşturmalar yürütecek ve zorla çalıştırma ile üretildiğine dair kanıt bulunması halinde ürünleri AB pazarından çekeceklerdir. Üye Devletlerin gümrük makamlarının alacağı yasak AB sınırlarında uygulanacaktır. Halihazırda Üye Devletlerin yetkili makamlarına bir ürünü yasaklama ve piyasadan çekme yetkisi veren bir AB mevzuatı bulunmadığı için yeni düzenleme ile oldukça etkili bir yeni araç gündeme gelecektir. Üye Devletler yetkilileri ve Komisyon arasında yapılandırılmış bir koordinasyon ve işbirliği göz önünde bulundurularak, AB Zorla Çalıştırılan Ürün Ağı adında yeni bir platform da kurulacaktır. Regülasyonun yürürlüğe girmesinin ardından 18 ay içerisinde Avrupa Komisyonu'nun zorla çalıştırma risk göstergelerine ilişkin rehberlik; zorla çalıştırmaya ilişkin durum tespiti gerekliliklerine ilişkin rehberlik gibi yeni regülasyonun uygulanmasında üye devletler ve şirketlerin kullanımı için de kılavuzlar hazırlanacaktır. Özellikle KOBİ'ler için çeşitli destek araçları kurgulanacaktır. ⁷

Tedarik zincirinde insan hakları durum tespiti yasaları, insan hakları ve iş dünyası için bir devrim niteliği arz ediyor.

Tedarik zinciri, bir ürünün veya hizmetin üretim sürecini başlangıcından sonuna kadar kapsayan karmaşık bir ağıdır. Bu sürecin takip edilmesi; ürünün hammaddelerinin sağlanmasından, üretim hattındaki işçilere kadar her aşamada insan hakları ihlallerini tespit edilmesi ve engellemesi açısından oldukça kritiktir.

⁷ İlgili regülasyonun yasama sürecinin hangi aşamasında olduğuna ilişkin güncel bilgiler için bkz. (www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-forced-labour-product-ban?sid=7401)

Tedarik zinciri süreçlerini düzenleyen yasal düzenlemeler, bir ülkenin iç hukuk alanında yürürlüğe girmesine karşılık bu yasalar sadece belirli bir ülkenin sınırları içinde geçerli değildir. Zira, tedarik zinciri faaliyeti yürüten tüm ticari işletmelere yönelik düzenlemeler öngörmektedir. Bu durum, bir şirketin sadece kendi ülkesinin yasalarına uygun hareket etmesinin yeterli olmadığı, aynı zamanda faaliyet gösterdiği ülkelerin yasal düzenlemelerine de uymak zorunda olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle tedarik zincirine ilişkin yasal düzenlemelerin uygulanabilirliği oldukça geniş bir etki alanına sahiptir. Örneğin, bir şirketin tedarik zinciri içinde faaliyet gösteren tüm alt yüklenicileri, hammadde tedarikçileri ve diğer iş ortakları da bu yasal düzenlemelerin kapsamına girebilecektir. Bu durum, bir şirketin sadece kendi faaliyetlerini değil, aynı zamanda tedarik zinciri içindeki diğer tüm paydaşlarının da insan haklarına saygılı hareket etmesini beraberinde getirmektedir.

Belirtilen özellikleri ile tedarik zincirinde insan hakları durum tespitine yönelik yasal düzenlemeler modern kölelik ve çocuk işçiliği gibi sorunlara karşı mücadelede yeni bir kilometre taşı olabilecek bir potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tedarik Zincirinde Çocuk İşçiliğinin İzlerini Sürmek - Türkiye’de durumlar nasıl?

Hollanda Kraliyeti, Fair Labor Association ve UNICEF gibi kurumların işbirliğinde gerçekleştirilen bir 2017 tarihli proje⁸ ile *-Türkiye hazır giyim ve tekstil ihracatının %5.5’ini Hollanda’ya yapmaktadır-* Türkiye’de pamuk endüstrisindeki çocuk işçiliğinin izleri sürülmüştür. Projenin amacı, Hollanda’da satılan bir giysinin tüm tedarik zinciri aşamalarını takip ederek Türkiye’deki pamuk tarlasına kadar izini sürmek ve çocuk işçiliğinin kullanılmadığını doğrulayabilmektir ancak bu proje bu büyük amacını gerçekleştirilememiştir. Zira, sonraki aşamalarda çocuk işçiliğinin kullanılmadığı teyit edilmiş olsa da tarla düzeyine gelindiğinde çocuk işçiliğinin kullanılmadığı doğrulanamamıştır. Oysa, pamuk hasadı çoğunlukla mevsimlik işçiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi⁹, 18 yaşından küçüklerin tehlikeli iş kollarında çalışmasını yasaklamaktadır. Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliğinin de en kötü biçimdeki çalışma olarak nitelendirilip yasaklandığı bu sözleşmeye Türkiye de taraftır.

⁸ Fair Labor Association, “Child Labor in Cotton Supply Chains, Action-based Collaborative Project to Address Human Rights Issues in Turkey”, 2017

⁹ Bkz. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi (Link)

Anayasa m. 90 hükmü son fıkrasında yer alan “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*” hükmü gereğince Türkiye’de de mevsimlik gezici tarım işlerinde asgari çalışma yaşının 18 olduğunu kabul edilmelidir. Ancak bu düzenlemeye rağmen hâlâ daha birçok ilde Valilikler bu çalışma kapsamında asgari yaşının 16 olarak belirlendiği kaydedilmektedir. Bunun gerekçesi olarak da o ilde yürütülen tarımsal faaliyetlerin çocuklar açısından risk taşımadığı iddiası ileri sürülmektedir.¹⁰ Bu bakımdan, mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin kullanılmadığının doğrulanamamış olması Türk mevzuatının gerekliliklerinin uygulanmadığı anlamına gelmektedir. Peki uluslararası sözleşme ve yerel mevzuatların, tarımsal üretim düzeyinde çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından eksiksiz bir biçimde uygulandığını teyit edebilecek araçlar yok mudur?

Çocuk Emeği ve Kakao Tarımının Hak İhlalleri ile Dolu Perde Arkası

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), her on çocuktan birinin çocuk işçi olarak çalıştığını tahmin etmektedir. Bu sorun, özellikle Afrika’da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır ve bu kıtada çocuk işçiliği oranı, bölgede her beş çocuktan birinin çalışmakta olduğu şeklinde saptanmıştır. Dünya genelinde çalışan çocukların yüzde yetmiş, tarım sektöründe faaliyet göstermektedir; bu sektörde de kakao ve kahve çekirdeği üretimi gibi işler oldukça öne çıkmaktadır. Çocuk işçiliği, son yıllarda azalma yönünde bir trend göstermiş olsa da ne yazık ki Covid-19 Pandemisi sonrasında yeniden artış göstermeye başlamıştır.¹¹ Halen güncel bir problem olan çocuk işçiliği ile mücadelenin, en önemli küresel sorunların başında geldiği kabul edilebilecektir.

Bu yazının konusunu oluşturan Fildişi Sahilleri’nde de çocuk işçiliğinin bu kadar yaygın olarak kullanılmasının birden fazla nedeni olduğu değerlendirilmektedir. En temel faktörler ise çocukların tarlalarda çalışmasının nesilden nesile aktarılan kanıksanmış bir uygulama olması ile tüketicilerin ucuz ürün talep etmesi ve maliyetlerinin çiftçilere yüklenerek onların hane içi gelirlerinin azalmasına sebep olmasından dolayıdır. Zira, çocuk emeği en ucuz işgücü kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

¹⁰ *Bürge Akbulut, Ertan Karabıyık, Seda Akço Bilen, Tarımsal Üretimde Asgari Çalışma Yaşı, Çalışma Ortamı Dergisi, Sayı 158.*

¹¹ İstatistikler için bkz. *ILO & UNICEF, “Child Labour: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward*

Şeffaflığın Gücü

Çocuk işçiliği ile mücadele etmek için tedarik zincirinin şeffaflaştırılması oldukça önemlidir. Zira, bu sayede ihracatçılar, perakendeciler ve tüketiciler gibi satın alma konumunun tüm bileşenleri, çocuk işçiliği ve çiftçi yoksulluğu da dahil olmak üzere üretimle ilgili tüm sorunlardan şeffaf bir şekilde haberdar olabileceklerdir. Sektördeki sorunlu uygulamaların farkında olan satın alıcıların, çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına mal olan ucuz fiyata mal edilen ürünler yerine sürdürülebilir ürünlere adil bir fiyattan ödeme yaparak satın alma seçenekleri daha mümkün hale gelecektir. Tedarik zincirini takip edip şeffaflık sağlamaya yönelik yasalar bu nedenle de büyük bir öneme sahiptir.

Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) da bu yazının konusunu oluşturan iyi uygulama örneğinde; tedarik zincirinin izlenmesinde blockchain teknolojisinin kullanılmasının, bu teknolojinin şeffaflık ve değiştirilemezlik özellikleri bakımından oldukça güçlü bir araç olabileceği düşüncesine odaklanmıştır. Zira, Blockchain; dijital bilgilerin güvenilir ve şeffaf bir şekilde saklandığı, değiştirilmesi son derece zor bir teknoloji sistemidir.

Blockchain (*Türkçe adı ile blok + zincir*) teknolojisinin temel çalışma prensibi, bilgilerin adeta bir defterin sayfalarına sıra numarasıyla kaydedilmesi gibi, bilgileri içeren her yeni bloğun, önceki bloğa referansla oluşturulması ve bu blokların ardışık olarak birleştirilerek bir zincir oluşturmasıdır. Bu zincir, verilerin değiştirilmesini neredeyse imkansız kılar; çünkü bir bloğun içeriğini değiştirmek, tüm zinciri değiştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu özellik, bilgilerin güvenliğini ve bütünlüğünü sağlar. Zira, blockchain sisteminin en önemli avantajlarından biri de merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymadan çalışabilmesidir. Bu durum verilerin bir merkezde değil, ağda yer alan tüm bilgisayarlar arasında eş zamanlı olarak saklanması özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yine belirttiğimiz örnek üzerinden gidilecek olursa; bir defter değil dünyanın dört bir yanına dağılmış milyonlarca defterin, üstelik tek bir sayfasının değil defterin tüm sayfalarının (zira defterde sayfa numaraları yer aldığı için bir sadece bir sayfanın koparılması yeterli olmayacaktır) değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bloкта yer alan bilgilerin değiştirilmesi işlemi teorik olarak imkansız olmasa da pratikte teknolojik ve finansal imkanlar nedeniyle imkansız görülmektedir. Blockchain teknolojisinin bu kadar ön plana çıkmasının temel nedeni de budur. Ayrıca, düşük işletme maliyetleri ile de ön plana çıkmaktadır.

Sayılan özellikleri nedeniyle blockchain teknolojisi güvenli ve şeffaf veri saklama ve paylaşma ihtiyacı olan birçok sektör için önemli bir inovasyon sunar. Özellikle finansal işlemler, tedarik zinciri yönetimi, oy verme sistemleri ve dijital kimlik doğrulama gibi alanlarda kullanımını büyük bir inovasyon sunmaktadır.

Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA), blockchain teknolojisinin olanaklarından yararlanarak tarım sektöründe üretim süreçlerini şeffaflaştırma hedefiyle bir proje konsepti geliştirmiştir. Bu proje, dünya genelindeki kakao ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılayan Fildişi Sahilleri'nde, çocuk işçi olarak çalışan ve okula devam edemeyen çocukların eğitime geri dönüşünü sağlamayı amaçlamaktadır.¹² Fildişi Sahilleri hükümeti, çocuk işçiliği sorununa dikkat çekerek JICA'nın proje teklifi karşısında olumlu bir tepki göstermiştir. JICA ekibi, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve okullaşma oranının izlenmesiyle ilgili projeyi yerine getirebilmek için projenin uygulanacağı yerdeki köy liderleriyle iş birliği yaparak projenin yol haritasını oluşturmuştur.

"Blockchain kullanarak, tüm tedarik zincirini şeffaf hale getirebilirdik," diyor JICA'nın kıdemli dijitalleşme yetkililerinden Yushi Nagano. JICA tarafından blockchain teknolojisinden yararlanılarak; Sahra altı Afrika'da tarımsal faaliyetleri ile öne çıkan bir şirket, projenin uygulanacağı iki farklı köydeki öğretmenler, kakao tarımı yapan çiftçiler ile yerel kakao tüccarları ve Batı Afrika'da kakao yetiştiriciliğinde çocuk işçiliği uygulamalarını ortadan kaldırmak için çalışan bir STK olan Beyond Beans üyelerinden oluşan izleme ekibini kapsayan bir veri yönetim sistemi oluşturulmuş.

Kasım 2021'de başlatılan pilot projede, ilk aşamada öğretmenler kakao çiftçilerinin çocuklarının günlük yoklamalarını blockchain veritabanı kullanarak kaydettiler. Bu veriler daha sonra çiftçi örgütü temsilcilerinden alınan verilerle karşılaştırıldı. İki farklı veri seti arasında uyumsuzluk varsa, Beyond Beans'in STK üyelerinden oluşan izleme ekibi her iki taraf ile görüşmeler yaparak ve saha ziyaretleri düzenleyerek veri tabanındaki bilgilerin güvenilirliğini kontrol etti. Bu sürecin ardından, okula devam oranı yüksek olan çiftliklerden ürün alan yerel tüccarlar, çiftçilere daha yüksek ödemeler yapmaya başladılar. Zira projede yer alan çiftçi örgütlerine çeşitli desteklerde bulunarak projenin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlandı. Aynı zamanda okullara hibeler sunarak iş birliklerini güçlendirdi. Pilot uygulama,

¹² JICA, "A blockchain trial helps eliminate child labor (and safeguard education)", 2022.

%100'e yakın bir başarı oranına ulaşılarak tamamlandı. Pilot uygulamada, proje paydaşları arasında tüketici grubu yer alması da ileride raporlamaların ürünlere yerleştirilecek karekod vb. bilgiler ile tüketicilerle paylaşılması ve onların da sürece olan desteklerini arttırmak amaçlanıyor. Hatta JICA ekibi, şimdi projeyi genişleterek kahve ve organik pamuk endüstrilerine de yaymayı planladığını da belirtmektedir. Bu hususta Nagano, “*Tüketicilerin sürdürülebilir çikolata için daha fazla ödeme yapmaya ve bu teşvikleri çiftçilere aktarmaya istekli olup olmadıklarını değerlendireceğiz.*” diyor.

Sonuç

Halen yaygın bir küresel bir sorun olan çocuk işçiliği özellikle tarım sektöründe yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri, iş dünyasının insan hakları üzerindeki etkilerini ele alma ve özellikle şirketlerin insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğünü vurgulaması yönüyle büyük bir önem arz etmektedir. Halihazırda birçok ülke, tedarik zinciri insan hakları durum tespiti vb. isimlerde çeşitli yasalar kabul ederek ve ulusal eylem planları yayımlayarak iş dünyasını daha fazla sorumluluk almaya zorlama noktasında önemli bir eksikliği doldurmaya niyetli olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından da çocuk işçiliği sorunu hala devam etmektedir. Uluslararası sözleşmelerdeki yasaklamalara rağmen, çocuk işçiliği mevsimlik tarım işleri gibi açıkça yasaklanmış çalışma biçimleri bakımından dahi hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durum mevzuatın uygulanması noktasındaki eksiklere işaret etmektedir. Bu nedenle sektörel uygulamaları takip ederek mevzuatın uygulanmasını garanti altına alacak yenilikçi araç ve yöntemlere ihtiyaç vardır.

Yazıda da detayları açıklandığı üzere çocuk işçiliğiyle mücadelede tedarik zincirinde şeffaflık sağlamak büyük bir önem arz etmektedir. Blockchain teknolojisi, tedarik zincirinin izlenmesi ve şeffaflaştırılması için güçlü bir araç olarak kullanım potansiyeline sahiptir. Zira bu teknoloji, şeffaflık özelliğinin yanında değiştirilemezlik ve veri güvenliği ile yüksek maliyetlere sahip olmaması ile de ön plana çıkmaktadır. Çocuk işçiliğiyle mücadelede blockchain teknolojisi kullanılarak sağlanan şeffaflık, tedarik zincirini etkileyen tüm paydaşların sorumluluk almasını ve bu sorunları çözmek için harekete geçilmesi için teşvik edici olabilecektir.

Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından başlatılan pilot projede görüldüğü gibi, blockchain teknolojisi çocuk işçiliğinin izlenmesi ve önlenmesi konusunda önemli bir araç olabilir. Ancak, bu teknoloji tek başına çocuk işçiliği ve kölelik sorunlarına çözüm getirmeye muktedir değildir. Uluslararası işbirliği ve tedarik zincirinde yer alan tüm paydaşların sorumluluk alması, bu mücadelede kritik bir faktördür. Sürdürülebilir ve etik ürünlere olan talebin artması, bu tür inovasyonların üretim endüstrisini dönüştürmesine ve insan haklarına saygılı ticaretin yayılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, tüketicilerin bilinçli tercihleri, adil ve sorumlu üretim uygulamalarını teşvik ederek küresel düzeyde olumlu değişikliklere öncülük etme açısından hala oldukça önemlidir.

Yine de açıkça belirtmelidir ki blockchain teknolojisinin insan haklarına saygı ve adaleti teşvik eden bir araç olarak kullanılması, umut verici bir adımdır. Gelecekte de bu teknoloji daha fazla sektöre yayılabilir ve insan haklarının korunması için yaygın bir kullanıma sahip olabilir. Mevcut yasaların uygulanmasında ve yeni düzenlemelerin yapılması aşamalarında, gelişen teknolojinin gücünden yararlanmak ve güçlü potansiyelini açığa çıkarmak hukukçular açısından da önemli bir sorumluluk olmaya devam edecektir.

YARGILAMALARIN UZUN SÜRMESİNİN MAĞDUR VE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Av. Esmâ MEMİ¹

Ceza Adalet Sistemleri, cezalandırma ile öç alma, mağduru tatmin, kefarete, önleme, ıslah etme gibi amaçlara hizmet etmektedir. Her devlet kendi toplumsal yapısına ve evrensel ilkelere uygun amaçları benimseyen sistemlerle kanunlarını oluşturmaktadırlar. Birçok reform ve yeni düzenleme ile bugünkü halini alan Türk Ceza Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu/*Codice Zanardelli* esas alınarak hazırlanmıştır. Mevzuat İtalyan Ceza Kanunu cezanın amacının, suçlunun ıslahı yoluyla toplumu suçtan korumak olduğunu; bunun ise sadece bireyleri korkutarak değil, mahkûmun ıslahı ve yeniden sosyalleştirilmesi ile elde edilebileceğini belirtmektedir.

Türk Ceza Adalet Sistemi, toplumu suçtan korumak ve potansiyel suçluları caydırmak amacı yanında; faili ıslah etmek, sosyalleştirmek ve topluma yeniden kazandırmayı benimseyen düzenlemeler öngörmektedir. Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay' ın yerleşik içtihatlarından da cezanın amacının faili ıslah etmek ve böylece tekerrürden korumak olduğu fikrini benimsediği anlaşılmaktadır. Peki, gerçekten Türk Yargısı faili ıslah etme, uslandırma amacına hizmet ediyor mu? Uygulamada yasa koyucunun izlediği amaçların kısmen gerçekleştirilebildiği ve fakat yasaların öngördüğü düzenlemelerin kurumlar arası koordinasyon eksikliği ile personel yetersizliği nedeniyle, failin ıslahı konusunda başarılı olamadığı dolayısıyla faili cezalandırmadan öteye gidemediğini söylemek mümkün. Her ne olursa olsun söz konusu adalet sistemi içerisindeki bir çocuk olduğunda, çocuğun üstün yararı gereği cezalandırma amacının tamamen terk edilmiş olması beklenmektedir.

Çocuk Adalet isteminin amacı; adalet mekanizmasıyla bir şekilde karşı karşıya gelen çocukların, durumlarına uygun özel muameleye tabi tutulması, her aşamada yararlarının gözetilmesi, korunması ve adalet mekanizmasının yıpratıcı süreçlerinden en az zararla çıkmalarının sağlanmasıdır. Bu doğrultuda çocuğun suç ile kurduğu ilişkinin nedenleri belirlenmeli; ihtiyaçlara uygun destek mekanizmalarını saptayarak çocuğa sunulmalı, çocuğun

¹ İstanbul Barosu

toplumla kalıcı ve olumlu ilişki kurması sağlanmalı ve belki de en önemlisi suç ile yeniden ilişkilmesi önlenmelidir. Yargılama sırasında suça sürüklenen çocuğa tutuklamanın son çare olarak uygulanması, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri bulunması, suça sürüklenen çocuklara kelepçe uygulanmasının katı şartlara tabi olması bu hedefe yönelik bazı düzenlemelerdir.

Mağdur yahut tanık olarak adalet sisteminde yer alan çocukların da yargı sürecinden en az etkiyle ayrılmasının sağlanması gerekmektedir. Çocuğun tek bir merkezde (Çocuk İzlem Merkezleri, Çocuk Koruma Merkezleri ve Adli Görüşme Odaları) ifadelerinin alınması da aynı saikle çocuğun üstün yararına hizmet etmektedir. Esas olan bu çocukların ifadelerinin bir kere sesli ve görüntülü kayıt altına alınması ve maddi gerçekliğin ortaya çıkarılmasında zaruret olmadıkça yeniden ifadelerinin alınmamasıdır. Bu düzenlemelerle çocuğun yeniden adliye koridorlarına ve mahkeme huzuruna çıkarılmaması, sanıkla yüzleştirilmemesi netice itibariyle ikincil travma oluşmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Peki bir çocuğun bu adalet sistemi içerisinde tamamen kurtulması ne kadar sürüyor dersiniz? 2023 yılı itibariyle çocuk mahkemelerinde ortalama hedef sürenin 330 gün olduğu bilinmektedir. Yani ilk derece yargılamasının bir yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmektedir. Ancak kararın beklenen faydayı vermemesi halinde üst yargıya(Bölge Adliye Mahkemeleri ve Yargıtay) başvurulacak olması söz konusu olduğundan kararın kesinleşmesi süreci üç yılı bulabilmektedir. Tüm bu kanun yollarının tüketilerek yargılamanın tamamlanmasına dek geçen sürede mağdur ve suça sürüklenen çocuklar adalet sistemi içerisinde birçok yıpratıcı sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler. Adli sistemde mağdur yahut suça sürüklenen çocukların karşılaşılabileceği bu sorunlardan bahsetmek gerekirse;

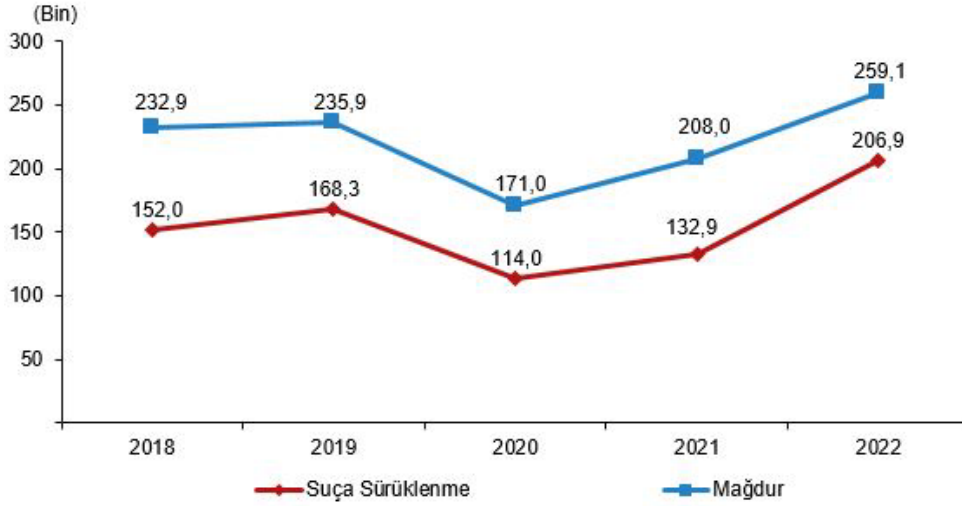
- Personel yetersizliği, altyapı yetersizliği gibi durumlar nedeniyle çocuklar birden fazla kez ifade vermek zorunda kalabiliyor.
- İfadelerini bunun için özgülenmiş merkezler yerine Çocuk Şube'de vermek zorunda kalabiliyorlar.
- Kolluğun çocuğa yaklaşımında birçok hak ihlali ile karşılaşılabiliyor.
- Yalnızca 103/2 kapsamındaki suç mağduru çocukların ifadelerinin ÇİM' de alınması zorunlu iken diğer suç mağduru ve suça sürüklenen çocuklar için böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Talep edilmesi halinde ise yoğunluk gerekçe gösterilerek kabul edilmiyor.

- Zorunlu müdafî olarak atanan Avukatlar; çoğu zaman çocuk hukuku konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmadığından çocuğa gerekli desteği sağlamakta yetersiz kalabiliyorlar.
- Çocuklar yetişkinlerin beklediği koridorlarda duruşma beklemek durumunda kalabiliyor ve bu bekleme esnasında birçok başka suç öykülerine yahut çeşitli tartışma ve fiziksel müdahalelere şahit olabiliyor.
- Adli görüşme odaları yetersiz yahut koşulları çocuklara uygun değil.
- Çocuk mahkemelerinin fiziki yapısı çocuğa özgü ve uygun değil.
- Hakimlerin çocuğa yaklaşımları çok sert, tarafsızlıktan uzak ve suçlayıcı olabiliyor.
- Cezaeviyle tanışan çocuk kendi suçundan bağımsız başka suç türleri ve suça sürüklenen çocukların hikayeleriyle tanışıyor.
- Kurumlar arasındaki koordinasyon kopuklukları çocuğa özgü tedbirlerin uygulanmasında gecikme ve sorunlara yol açabiliyor.
- Soruşturma ve kovuşturma aşamalarında alınması gereken sosyal inceleme raporları, ev ziyaretleri ve sair bilgi toplama yöntemleri yetersiz olabiliyor.
- Ergenlik çağındaki çocukların damgalanma konusundaki hassasiyetleri göz ardı edilerek; basın, yayın organları ile sosyal paylaşım sitelerinde çocukların karıştığı olaylarla ilgili haberlerde gizliliğe riayet edilmeden paylaşımlar yapılması çocuğun unutulma ve lekelenmeme hakkını ihlal ediyor.

Çocuk koruma sisteminin etkin ve doğru işlememesi nedeniyle adli sistemle tanışmak zorunda kalan çocukların, yargılama süreci içerisinde karşılaştıkları sorunlar nedeniyle kendilerini çaresiz hissetmeleri ve kendilerini yeniden topluma kabul ettirmede zorluk yaşamaları söz konusu olabilmektedir. Yargılamaların uzun sürmesi; çocuğun belirttiğimiz bu sorunlara ve hak ihlallerine daha çok maruz kalmasına ve dolayısıyla daha uzun süre kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesine bilhassa suça sürüklenen çocuğun yeniden suça yönelmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu ise çocuk adalet sisteminin, çocuğu koruma hedefinden git gide uzaklaşması anlamına gelmektedir.

Her ne kadar Çocuk Adalet Sisteminde hedef çocuğu cezalandırmak değil suçtan korumak ve yeniden sosyalleşmesini sağlamak ise de uygulamada ne yazık ki bu hedefin sağlanamadığını görmekteyiz. Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü' nün Ağustos 2023 verilerine göre

cezaevlerinde 83'ü kız çocuğu olmak üzere çeşitli suçlardan toplam 2 bin 157 çocuk bulunmaktadır. Yine Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) Ağustos 2023 verilerine göre güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısının 2022 yılında, 2021 yılına göre %20,5 oranında artarak 601 bin 754 olduğu açıklanmıştır.

TÜİK 02/08/2023 Sayı:49662Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri

Çocukların karıştığı olay sayılarının yıllara göre istatistiği incelendiğinde ise sürekli olarak artış olduğu görülmektedir. Düşüşün gözlemlendiği tek senenin 2020 Covid pandemisinin başladığı ve sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı döneme denk geldiği, bu sebeple çocukların sürekli bulunduğu sosyal ortamlarından uzun süre uzak kalmış oldukları unutulmamalıdır. Bu husus göz önüne alındığında dahi sayının çok fazla olduğu ve pandemiye takip eden senelerde de artışın büyük ivme kazandığı aşikardır. Bu sürekli artış göstermektedir ki; çocuk ceza adalet sistemimizdeki uygulamaların suçların artmasını önleyici etkisi bulunmamaktadır. Suçların artması bir şekilde önlenmedikçe çocukların ceza adalet sistemi içerisinde korunması daha da zorlaşacaktır. Zira vaka sayısı arttıkça mahkemelerin iş yükü artmakta, bu da yargılamaların olması gerekenden uzun sürmesine dolayısıyla adalet sistemi içerisinde çocuğun daha uzun süre kalmasına yol açmaktadır. Çocuk, adli sistem içerisinde ne kadar uzun bulunursa ceza sarmalından çıkmasının o derece zorlaştığı kuşkusuzdur.

Çocuğun ceza adalet sisteminden en az hasarla ayrılabilmesi için Çocuk Koruma Kanunu m.4/b gereğince çocuğun üstün yararının gözetilmesi ve bu doğrultuda koruyucu ve önleyici politikalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Suça sürüklenen yahut mağdur çocukların adli sistemin her aşamasında afişe olmasına yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması için gizliliğe azami özen gösterilmelidir. Ceza sorumluluk yaşı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları

Komitesi'nin belirlediği standartlara yükseltilmelidir. Tutukluluk, daha katı şartlara tabi olarak uygulanmalı, koruyucu güvenlik tedbirlerinin uygulanması yaygınlaştırılmalıdır. Yalnızca TCK 103/2 mağduru çocukların değil tüm mağdur ve suça sürüklenen çocukların ifadelerinin Çocuk İzlem Merkezlerinde alınması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu kapsamda Çocuk Mahkemesi hakim, savcı, personellerinin ve bu alanda görev alan Avukatların belirlenen sıklıkta tekrarlanan çocuk alanındaki multidisipliner (*hukuki, psikolojik, sosyolojik*) eğitimler alması da çocuğa yaklaşımın daha sağlıklı olabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

“Bir toplumun ruhunu en iyi gösteren şey o toplumda çocuklara nasıl davranıldığıdır.”
Çocuklara hak ettikleri güzel günleri ve de geleceği bırakmak hepimizin asli sorumluluğudur. Bu sorumluluğun yerine getirilmesinde gerekli hassasiyetin gösterilmesi ve tüm çocukların ceza adalet sistemi sorunlarından daima uzak kalması temennisiyle.

KAYNAKÇA:

- Prof. Dr. Nur CENTEL Cezanın Amacı ve belirlenmesi s.348
- N.Kunter, “Türkiye’de Mükerrirliğin Amilleri”, Muammer Raşit Seviğ’e Armağan, İstanbul 1956, 149
- S.Dönmezer, “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun”, İHFM XXXI, 1-4 (1966), 8.
- E.Artuk, *Sinn und Zweck der Strafe und die Massnahmen zur Sicherung und Besserung im türkischen Strafrecht*, Königstein/Ts. 1979, 12-15, 33.
- AyM 9.3.1971-4230, RG.23.11.1971 No.14021, Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi 9, Ankara 1972, 358 vd.
- YICD, 8.4.1969-1030/1010; YICD, 13.1.1970-3539/109; YICD, 1.2.1972-5012/290; YICD, 14.4.1970-902/254; A.P. Gözübüyük, *Türk Ceza Kanunu ‘erhi I* (1980), 371 vd.; YICD, 13.1.1970- 3539/109, Gözübüyük IV (1976), 746.
- *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*Yıl: 19 Sayı: 45 Ekim - Aralık 2019Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar, Zeki KARATAŞ, Aliye MAVİLİ s. 1015
- D.Yarsuvat, “Ceza ve Yeni İçtimai Müdafaa Doktrini”, İHFM XXXII, 1 (1966),
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2022-49662>
- Nelson Mandela/Eski Güney Afrika Başkanı

SANAT, KÜLTÜR VE REKLAM FAALİYETLERİNDE YER ALAN

ÇOCUK İŞÇİLER

Av. Şeyma SUÇİN¹

Giriş

Ulusal ve uluslararası alanda çocuk emeğinin kullanımı oldukça yaygındır. Çocuk emeğinin kullanım şekilleri farklı alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Fakat çocuklarda meydana getirdiği olumsuz sonuçlar hemen hemen benzer şekillerdedir. (Parin & Çakar, 2022). Çocuk işçiliği ve çocuk emeğinin kullanımı ele alınırken birçok açıdan zorda veya risk altında bırakılmış çocuklara daha çok dikkat çekilmektedir. Bu hususa dikkatlerin çekilmesi önemli ve yerindedir. Oysa çocuk emeğinin içerdiği birçok sorun kültürel ve sanatsal faaliyetlerde yer alan çocuk emeği için de geçerlidir. Çocuk işçiliğinin en görünür biçimlerinden birisi de sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışan çocuklardır.

Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çocukların çalıştırılmasındaki önemli sebeplerden biri de toplumun bu alanda çalışan çocukları bir sorun olarak görmemesidir. Bu alanda çalışan çocuklara yönelik yapılan yasal düzenlemelerin zayıflığı, toplumun yanı sıra devletin de bu alanda çalışan çocukları sorun olarak görmediğini göstermektedir. Bu alandaki çocuk işçiliğiyle mücadele edilebilmesi için öncelikle bu bakış açısının değiştirilmesi gerekmektedir.

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 32. Maddesi, taraf devletlere çocuğun eğitime, sağlığına, bedensel, ruhsal ve toplumsal gelişimine zarar verecek şekilde ekonomik sömürüye maruz kalarak çalıştırılmasına engel olma yükümlülüğü getirmiştir. 2. bentte ise, yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi taraf devletlerin almasını, çocukların yaş sınırı, çalışma saat ve koşullarını düzenlemesini, uygulamaların etkili olmasını sağlamak için cezai yaptırım öngörmüştür. Çocuğun çalıştırılması alanında yapılan uluslararası düzenlemeler ve çağrılara karşın ulusal ve uluslararası alanda yapılan istatistikler, çocuk işçiliğinin önlenemediğini aksine çocuk işçiliğinin halen devam ederek güncelliğini koruduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

¹ İstanbul Barosu

Çocuk işçilerin sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Unicef ortaklığında hazırlanan “Çocuk İşçiliği, 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol” raporundaki en güncel küresel tahminlere göre; 2020 yılının başlarında dünya genelinde 63 milyon kız ve 97 milyon erkek çocuk olmak üzere toplamda 160 milyon çocuk, yani neredeyse dünyadaki her on çocuktan biri, işçilik yapmaktadır. (ILO & UNICEF, 2021).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2019 Hanehalkı İşgücü Araştırması içinde sürdürülen, 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanan “5. Çocuk İşgücü Araştırması” sonuçlarına göre, Türkiye’de bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 720 bin olarak belirlenmiştir. (TÜİK, 2019).

Yukarıda belirtilen istatistikler ulusal ve uluslararası alanda yapılan düzenlemelerin ve çağruların karşılıksız kaldığını ve çocuk işçiliğinin önlenmediğini gözler önüne sermektedir. Çocuk işçiliğinin en görünür biçimlerinden biri de, sinema ve reklam filmlerinde, televizyon ekranlarında kısacası medyada sıklıkla gördüğümüz çocuklardır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2019 yılı Çocuk İşgücü Anketi incelendiğinde, çocukların çalıştığı ekonomik kollar arasında bu alanda çalışan çocukların yer almadığı görülmüştür. Bu tablo toplumun yanı sıra devletin de bu alanda çalışan çocukları sorun olarak değerlendirmedeğini gözler önüne sermiştir.

Ülkemizde çocuk oyuncuların çalışma koşullarının, uluslararası standartların altında olduğu bu konuda yasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı, özellikle de iş sözleşmeleri ile ilgili sorunlar olduğu, yapılan sözleşmelere uyulmadığı, çalışma (çekim) zaman ve koşullarının çocukların gelişim düzeylerine ve durumlarına bakılmadan ayarlandığı ve yetersiz olduğu, ileri sürülmektedir. (Diken & Güre Şenalp, 2011). Çocukların sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetlerde “işçi” gibi yer almaları ile ilgili konuların sadece yönetmelik düzeyinde bir mevzuat ile düzenlemesi başlıca sorun alanlarından. (Akbulut Gün, 2016).

Yukarıda saydığımız sorunlar ve ülkemizde ilgili yasal düzenlemelerdeki eksikler ve boşluklar bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu çalışmada Türkiye’de kültürel ve sanatsal faaliyetlerde çalışan çocuklar hakkındaki yasal düzenlemeler, çalışma koşulları, çalışmanın çocukların gelişimine olan etkisi ve çocukların elde ettikleri gelirin aileler tarafından kullanılması konuları ele alınmıştır.

Çocukların Çalıştırılabilecekleri Sanatsal ve Kültürel Faaliyetler

İş Kanunu 71.maddesine göre, “14 yaşını doldurmamış çocuklar beden, zihin, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalışabilirler.”

Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte, 4857 sayılı İş Kanununun 71’inci maddesi kapsamında istisna olarak sayılan 14 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılabilecekleri sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalıştırılacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları, çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar düzenlenmiştir.

Buna göre çocukların sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalıştırılabilecekleri faaliyet alanları şunlardır: a) Sinema ve televizyon filmi, dizi ve benzeri sinema eserlerinin meydana getirilmesi ve icrasına yönelik faaliyetler, b) Tiyatro, opera, bale, dans, folklor, pandomimalar gibi tüm sözlü ve sözsüz sahne eserlerinin icrasına yönelik görsel ve dekoratif faaliyetler, c) Resim, heykel, tasarım gibi güzel sanat eserlerinin meydana getirilmesine yönelik faaliyetler, c) Dublaj ve seslendirme faaliyetleri, d) Her nevi rakslar, yazılı koreografi eserleri, e) Bir ürünün, hizmetin, markanın, kampanyanın, eserin, kişi, kurum veya kuruluşun tanıtımı amacı ile tertip edilen reklam faaliyetleri, f) Müzik ve sair, her neviden fikir ve sanat eserinin meydana getirilmesi ve icrasına yönelik faaliyetler.

Yönetmelikte çocukların çalıştırılabilecekleri faaliyet alanları arasında, spor alanında faaliyet gösteren ve bu alanda çalışan çocuklar kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca spor alanında faaliyet gösteren ve bu alanda çalışan çocuklar hakkında yasal bir düzenlemenin de olmaması bu alanda yasal bir boşluk olduğunu bizlere göstermektedir. Bu sebeple spor alanında faaliyet gösteren ve çalışan çocukların da ilgili yönetmeliğin kapsamı alanına dahil edilmesi veya bu alanda çalışan çocuklara ilişkin ayrı bir yasal düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

Ülkemiz, çocukların çalışmasına yönelik düzenlenen uluslararası sözleşmelerde taraf olup bu sözleşmelere uygun olarak çocukların çalışma yaşını ve şartlarını belirlemek zorundadır. Yönetmelikte kültür, sanat ve reklam faaliyetleri bir çatı altında düzenlenmiştir. Ancak

yönetmelikte yer alan her faaliyet(tiyatro, bale, sinema, televizyon, vs.) kendi içerisinde farklı disiplinleri ve farklı çalışma koşullarını barındırmaktadır. Yönetmelikte kategorize edilen faaliyetlerin her biri için ayrı düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin tiyatro ve opera, bale gibi canlı performans gerektiren işlerde çalışacak çocuklar için çalışma koşulları, çalışma yaşı özel olarak düzenlenmelidir.

Yönetmeliğin 12. Maddesinde çocukların çalışma koşulları düzenlenmiştir. Ancak yaş ayrımı gözetmeksizin genel çalışma koşullarının belirlenmiştir. Ancak her yaş grubu çocuğun fiziksel, ruhsal ve kişisel gelişmişlik düzeyi birbirinde farklıdır. Bu sebeple çocukların yaş aralıklarına göre (3-4, 5-6, 7-12, 13-14 yaş aralıkları) çalışma koşulları düzenlenmelidir.

Çalışma Sonucu Kazanılacak Gelirin Kullanımı

Çocuğun bazı mallarının yönetim hakkı, ana ve babanın yönetme hakkı dışına çıkarılmıştır. Çocuğun bu şekilde yönetilen mallarına serbest mallar adı verilmektedir.

Bu husus TMK m. 357-359. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

“Ana ve baba tarafından bir meslek veya sanat ile uğraşması için çocuğa kendi malından verilen kısmın veya kendi kişisel kazancının yönetimi ve bunlardan yararlanma hakkı çocuğa aittir.”(TMK m359)

Çocuğun evde ana ve babasıyla birlikte yaşaması halinde, ana ve baba ondan kendisinin bakımı için uygun bir katkıda bulunmasını isteyebilirler. Çocuk, kendi kişisel kazancı ve bu kazançla elde ettiği malvarlığı değerleri üzerinden yönetim hakkına sahiptir. Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik incelendiğinde; çocuğun çalışması sonucu elde edeceği kazancın yönetimi ve bunlardan yararlanma hakkının kendisine ait olduğu yönünde bir düzenleme yapılmadığı görülmektedir.

Çocuğun sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yer almasıyla elde ettiği kazanç, büyük ölçüde çocuğun ailesinin kazancına dönüşebilmektedir. Çocuğun yaşı göz önünde tutulduğunda, kazancın yetişkin tarafından elde edilmesi küçük yaşlarda karşılaşılan durumlardan biridir. Yaşları itibariyle bazı çocuklar kendileri için herhangi bir karar verebilecek yeterlilikte bireyler olmadıkları için, bir işte çalışıp çalışmamak hakkında da söz sahibi olamayabiliyorlar. Yine aynı şekilde hangi işe gidip hangisine gitmeyeceklerine, ne kadar para kazanacaklarına ve kazandıkları parayla ne yapacaklarına çoğunlukla ebeveynleri karar vermektedir. (Tekin Yılmaz, 2014)

Her ne kadar Medeni Kanunda çocuğun çalışması sonucu elde ettiği gelir üzerinde yönetim hakkı olduğu şeklinde bir düzenleme mevcutsa da; yönetmelikteki çocukların yaşı göz önünde tutulduğunda çocukların çalışması sonucu elde edeceği geliri, ailenin bir müdahalesi olmadan üzerinde serbest bir şekilde tasarruf etmesi mümkün olmayabilir. Bu sebeple çocuğun menfaati ve gelişimi dışındaki harcamalara, ailenin erişimini sınırlayacak şekilde bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

Çalışma Koşulları ve Ortamları

Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte 14 yaşını doldurmamış çocukların çalışma ve dinlenme süreleri, çalışma ortamı ve şartları düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin 5. maddesinin, 1. fıkrasında, çalışma süreleri “...çocukların çalışma saatleri günde beş ve haftada otuz saatten fazla olamaz” şeklinde yer alırken, çocukların yaş gruplarına göre çalıştırılabileceği süreler de yönetmeliğin, 6. maddesinin, 1. fıkrasında şu şekilde yer almaktadır: “12 aylıktan küçük çocuklar hiçbir surette çalıştırılmazlar. 1 ila 5 yaşındaki çocuklar, sabah 10.00 ile akşam 18.00 arasında olmak kaydı ile bir günde iki saatten fazla çalıştırılmazlar. 6 ila 14 yaş arası çocuklar sabah 10.00 ile akşam 22.00 arasında olmak ve eğitim saatlerinin dışında kalmak şartı ile okul günlerinde iki saatten fazla; okul günleri dışında ise beş saatten fazla çalıştırılmaz.”

Yönetmeliğin 12. maddesinde, çocukların çalışma koşullarının nasıl olması gerektiği ve çalışma ortamında uyulması gereken koşullar hakkında düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerden bazıları şunlardır: “çocuklar ancak fiziksel, zihinsel, psikolojik ve ahlâki gelişimlerine zarar vermeyen, eğitimlerini aksatmayacak, sağlık ve güvenlik açısından risk içermeyen koşullarda çalıştırılmalıdır, çocuklar, yanlarında yasal temsilcileri olmaksızın çalıştırılmaz.”

Ancak dizi, film ve reklam setlerinde bu yönetmelikteki düzenlemelere aykırı hareket edilebilmektedir. ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)’ in ortak çalışması olan “Sanatsal ve Kültürel Aktivitelerde Çalışan Çocuklar Pilot Araştırma Projesi Raporunda” yer alan röportajlar bu aykırılıkları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu sebeple sanatsal ve kültürel

faaliyetlerde çalışan çocukların çalışma koşulları ve ortamlarını anlamak amacıyla bu raporda yer alan röportajlara yakından bakmak gerekir.

Yetişkin bir oyuncu ile yapılan görüşmede;

“Yaşadığım bir örnek olayı size aktarayım. Gece saat üç buçuk, dört olmuş. Çocuk sette uyuyor. Çalıştığımız ortam sizin televizyonda sıcak ev olarak gördüğünüz gibi bir ortam değil, hava koşulları sıfır dereceye yakın. Çocuğu zorla uyandırıyorlar, veriyorlar kucağıma. Çocuk ağlıyor, ağlamaması için susması için annesine defalarca alınıp veriliyor. Bu nedenle çocukların kesinlikle uyku saatleri, beslenmesi, sağlığı, bulunması gereken sıcaklık ortamı gözetilmiyor. O saniyede o sahnenin mutlaka çekilmesi gerekiyor. Çünkü yönetmen için önemli olan o sahneyi çekip bitirmek.” demiştir. (Diken & Güre Şenalp, 2011).

Bu örnekte görüldüğü gibi bu tür işlerde çalıştırılan pek çok çocuğun uzun çalışma saatleri nedeniyle dinlenmek ya da eğlenmek için boş zamanlarının olmadığını görmekteyiz. (Tekin Yılmaz, 2014). Çocukların çalışma ortamları kimi zaman, ihmal dediğimiz, çocuğun beslenme, barınma, eğitim gibi temel hak ve ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizliğe kimi zaman da istismar dediğimiz, çocuğun iradesini dikkate almadan fiziksel, duygusal, ekonomik olarak sömürülmesine açık ortamlar olabilmektedir. Bu nedenle, çocuğun dinlenme, oynama, beslenme, eğitim gibi ihtiyaçlarına dikkat edilmesi konusunda bir genel prensibin yeterli olmadığı gözetilerek, bu ihtiyaçlara dikkat edilmesini güvence altına alacak biçimde bir düzenleme yapılmalıdır.

İlköğretim dönemindeki çocukların çocuk oyuncu olarak sanatsal ve kültürel faaliyetlerde rol almalarının gelişimlerine olan etkilerine baktığımızda, tüm uzmanlar bu dönemdeki çocukların okul yaşantılarının, eğitimlerinin ve akademik becerilerinin olumsuz yönde etkileyeceğini özellikle vurguladığını görürüz.

“Sanatsal ve Kültürel Aktivitelerde Çalışan Çocuklar Pilot Araştırma Projesi Raporunda Bu konuda uzman 1 “ İlköğretim dönemi çocuklarının çocuk oyuncu olarak dizi, reklam ve filmlerde rol almaları bu çocukların okul yaşantısını ve akademik yaşantısını kesinlikle olumsuz yönde etkileyecektir. Bu çocuğun okulu aksatmasına, eve verilen ödevleri yapamamasına ya da bu ödevlerle yeterince ilgilenemeyişine neden olacaktır. Bu dönemde uzun süreli dizi çekimlerinin çocuğa akademik anlamda ve temel bilgilerin kazanılması anlamında zarar vereceğini düşünüyorum. Eğer bir çocuk okul dışındaki zamanının çoğunluğunu dizi setlerinde

harcıyorsa, kendi gelişimi için gerekli olan sanat ve spor faaliyetlerini de gerçekleştiremeyecektir.” diyerek görüş bildirmiştir. Uzman 5 ise “Setlerdeki çalışma süreleri çok uzun ve çalışma koşulları da yetişkin merkezli olarak hazırlanıyor. Dolayısıyla, bu çocukların okul çağı çocukları olduğunu ve öncelikle akademik başarı ve performanslarının ön planda tutulduğunu göz önüne alırsak, setlerdeki uzun süreli çalışma temposunun ve koşulların yetişkin oyunculara göre düzenlenmesinin çocukların temel eğitim ve ilköğretim performanslarının olumsuz etkileneceğini düşünüyorum.” demiştir. Tüm bunlara ek olarak uzmanlar, okul öncesi dönemdeki çocuklarda olduğu gibi ilköğretim dönemi çocuklarının da gerçek yaşamla kurgu arasındaki köprüyü kurmada zorluk yaşayabileceklerini belirtmiştir. (Diken & Güre Şenalp, 2011).

Çocuğun eğitiminin sürekliliğini sağlayacak koşulların sağlanması çocukların yaşamlarında büyük önem taşıyor. Uluslararası sözleşmelerde ve ulusal düzenlemelerde 15 yaşın altındaki çocuklar için zorunlu ve temel eğitimin önünde engel oluşturabilecek çalışmaların engellenmesi önemle vurgulanmaktadır. Çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetlerde yer almaları ancak eğitimlerini aksatmayacakları durumlarda söz konusu olabilir. Ancak çocukların uzun saatler çalıştırılmaları ve çalışma temposunun yoğun olması çocukların eğitim yaşamlarını olumsuz etkilemekte, eğitimlerinin aksamasına yol açmaktadır.

Uzmanlardan biri özellikle ergenlik dönemindeki çocuk oyuncuların toplumda dikkat çekmek ve beğenilmek amacıyla belli bir standart fiziksel görünüme sokulduklarını vurgulamıştır. Bu konuda uzman 5 “*Ergenlik dönemindeki çocuk oyuncuların belli bir standarda göre seçildiğini düşünüyorum. Örneğin, bu çocuklar hep çok gösterişli, hep çok güzel ve bakımlı çocuklar. Zaten ekranda da öyle gözükmeleri gerekiyor. Bu nedenle küçük yaşta saçlarını boyatma, yoğun bir makyaja maruz kalma, yetişkinler gibi giyinme davranışları sergiliyorlar. Bu durum da onların sürekli fiziksel görünüşleriyle meşgul olmalarına neden oluyor.*” demiştir. Bu döneme ilişkin uzmanların tümü ergenlik döneminin kimlik gelişiminde çok önemli olduğunu ve bu dönemde ergenlerin çevresindeki kişileri rol model aldıklarının ve onlar gibi olmak istediklerinin altını çizmişlerdir. (Diken & Güre Şenalp, 2011).

Çocukların birer çocuk olduğu unutulmamalıdır. Sanat, kültür ve reklam faaliyetinde yer alan çocuklara giydirilen kostümler ve çocuklara yapılan makyajlar, çocukları çocuk olma görüntüsünden ve kendi doğalarından uzaklaştırmaktadır. Verilen roller çocukların gelişimine uygun olmayıp aksine çocuklara yetişkin rolü verilebilmektedir. Bu da çocukların çocuk

kimliğini bir tarafa bırakarak yetişkin gibi hissetme ve yetişkin gibi davranma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer husus ise çocukların henüz kişiliklerinin oluşmadığı bir dönemde farklı rollere girerek çalışmalarını kimlik karmaşası yaşamalarına sebebiyet vermekte ve kendilerine ait bir kimlik oluşturmalarını zorlaştırabilmektedir. Erken yaşta iş hayatına başlayan çocuklar, çocukluk dönemlerini yaşayamadan psikolojik olarak büyümeye başlarlar. (Payzin, 2020).

Yukarıda değinilen sorunlar, çocukların sağlığını, psikolojisini, kültürel ve entelektüel gelişimini olumsuz etkilemektedir. Uluslararası sözleşmelerde ve ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerde, çocukların entelektüel ve kültürel gelişmelerine olanak tanıyan işlerde çalıştırılabilecekleri düzenlenmiştir. Belirtmek gerekir ki, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyen bir işte çalışması, çocuğun entelektüel ve kültürel gelişimini de kimi zaman olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocuk istismarı denilince akla yaygın olarak çocukların cinsel ve fiziksel istismar edilmesi gelmektedir. Ancak kültürel ve sanatsal faaliyetlerde çalışan çocuklar, bazı temel haklarını kullanamamakta, duygusal ve gelişimsel ihtiyaçları görmezden gelinmektedir. Ayrıca bu alanda çalışmak, çocukların ekonomik olarak istismara uğramalarına sebebiyet verecek riski de içerisinde barındırmaktadır.

Sonuç

Çocukları belli sebeplerden ötürü çalışma hayatında sıklıkla görmekteyiz. Çalışma hayatının içinde yer alan çocuklar, çocukluklarını yaşayamamakta ve erken yaşta birçok sorun ve ihmalle karşılaşmaktadır. Çocuk işçiliğinin en görünür biçimlerinden biri de sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalıştırılan çocuklardır.

Çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetler içerisinde yer alan sinema filmlerinde, televizyon dizilerinde ve reklam filmlerinde kullanılması ya da başka bir deyişle görsel medyada “çocuk oyuncu” olarak kullanılması da çocukların uluslararası hukukta “çocuk işçi” olarak çalıştırılması anlamını taşımaktadır. (Kırlar Barokas, 2011). Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çocuk emeğinin kullanılması konusunda ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmaların azlığı, bu alanda çalışan çocuk sayısına ilişkin sayısal verilerin olmaması, sanatsal ve kültürel faaliyetlerde çalışan çocukların bir sorun olarak algılanmadığını, görünmez olduklarını düşündürmektedir. Bu da bu alanda çocuk emeğinin daha sık kullanılmasını kolaylaştırıyor. Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çocuk emeğinin kullanılması ile mücadelede yapılması gereken ilk ve en önemli iş bu alanda çalışan çocukları bir problem olarak görmek ve kabullenmektir.

Sanatsal ve kültürel faaliyetlerde yer alan ve çalışan çocuklara ilişkin olarak yapılan yönetmelik incelendiğinde; çocukların işe başlama yaşı, çalışma koşulları, çocukların gelişim özellikleri gözetilmeden düzenlendiği görülmüştür. Ayrıca spor faaliyetlerinde yer alan ve çalışan çocukların yönetmelik kapsamına alınmadığı görülmüştür. Öte yandan çocuğun kendi kişisel kazancının yönetimi ve bunlardan yararlanma hakkının kendisine ait olduğu yönünde Medeni kanunda bir düzenleme mevcuttur. Ancak çocuğun çalışması sonucu elde ettiği kazancın kullanması konusunda, her yaş grubu çocuğun özellikleri dikkate alınmadan genel nitelikte bir düzenleme yapıldığından, her yaş grubu çocuk için bu maddenin uygulanabilirliği mümkün olamamaktadır. Bu sebeple Medeni kanunda çocuğun çalışması sonucu elde ettiği gelir üzerinde yönetim hakkı olduğu şeklinde bir düzenleme mevcutsa da; yönetmelikteki çocukların yaşı göz önünde tutulduğunda çocukların çalışması sonucu elde edeceği kazancı, ailenin bir müdahalesi olmadan kullanması mümkün olmayabilir.

Çalışma ortamlarındaki ağır şartlar, uzun ya da belirsiz çalışma saatleri, çocuğun yaşına uygun olmayan kıyafet giydirilmesi, makyaj yapılması, vb. durumların varlığı denetim mekanizmasının tam anlamıyla işlemediğini göstermektedir.

Öneriler

- Diğer ülkelerdeki yasal düzenlemeler dikkate alınarak Türkiye'ye özgü bir düzenleme yapılmalıdır.
- Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yer alan ve çalıştırılan çocuklara ilişkin olarak düzenlenen yönetmelik kapsam itibarıyla yetersizdir. Bu sebeple bu alanda çalışan çocukların tüm sorunlarını kapsayan bir kanun düzenlemesi yapılmalıdır.
- Sanatsal ve kültürel faaliyetlerde çalışan çocuklar ve maruz kaldıkları riskler sayısal verilerle tespit edilmelidir.
- Sanatsal ve kültürel faaliyetler içerisinde yer alan ve çalışan çocukların yasal temsilcilerinin sorumluluklarını, çalışma koşullarını, çalışma ortamını, çocuğa verilecek olan rolün ve senaryo metninin içeriğini, düzenli aralıklarla kontrol edecek denetim mekanizması oluşturulmalıdır.
- Çocukların yaş aralıklarına göre (3-4, 5-6, 7-12, 13-14 yaş aralıkları) çalışma koşulları düzenlenmelidir.

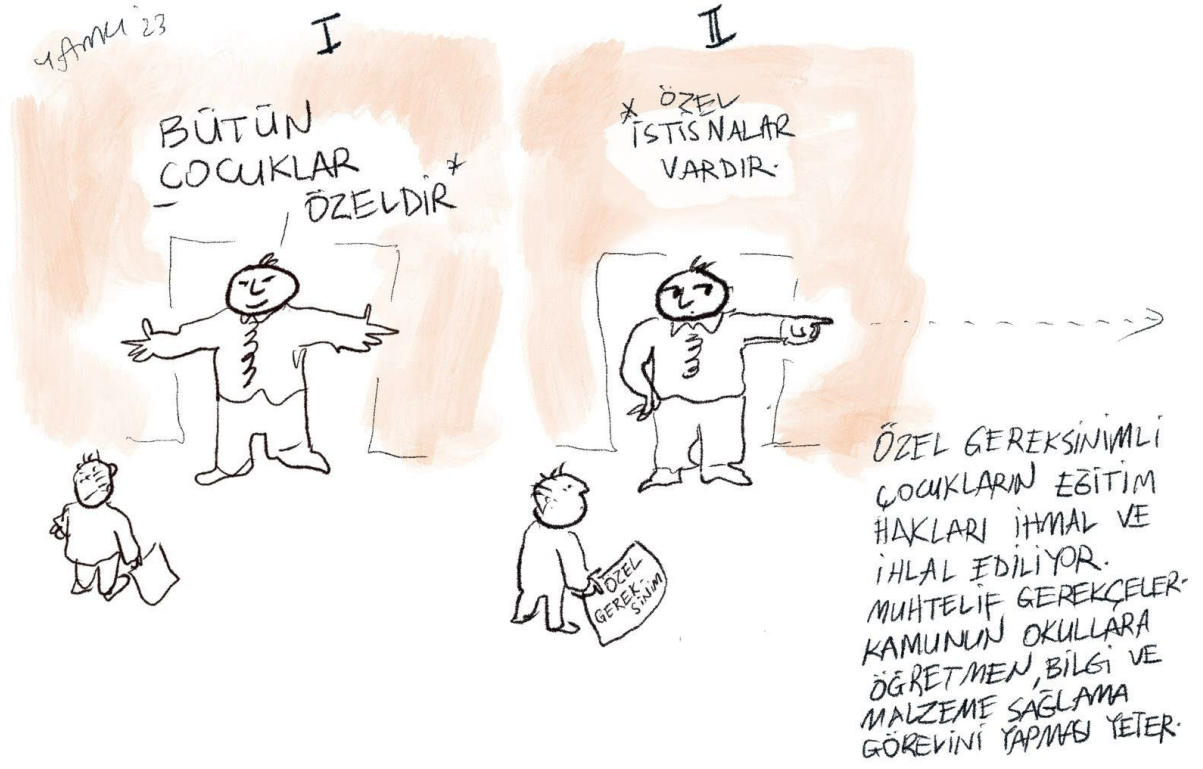
- Medya kuruluşlarının Türkiye'nin de taraf olduğu çocukların üstün yararını öncelik olarak gören ulusal- uluslararası bütün sözleşme ve yasalara uyma zorunluluğunun altının çizilmesi ve buna ilişkin yaptırımların ağırlaştırılması gerekmektedir. (Ezmecı, Çoban Söylemez, Akgül, & Akman, 2017)
- Fiziksel ortamların çocuğu etkilemeyecek şekilde düzenlenmesi, çocuğun sağlıklı beslenmesi, uyku düzeni, dinlenmesi, oyun ihtiyacı vb. ihtiyaçlarının aksatılmaması, çocuğun okula devamlılığının sağlanması gerekmektedir.
- Çocuğa verilecek işin çocuğun yaşına ve kişisel gelişimine uygun olmasına dikkat edilmelidir. Çocuğun eğitim hayatını aksatmayacak şekilde çalışma saatleri düzenlenmelidir.
- Sanatsal ve kültürel faaliyetlerde yer alan ve çalışan çocuklar konusunda kamuoyu bilgilendirilmelidir. Bu alanda çalışmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ile ilgili kamuoyunun farkındalılığının artıracak çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Ezmecı, F., Çoban Söylemez, E. T., Akgül, E., & Akman, B. (2017). Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi. İletişim Dergisi, 247-279.
2. Akbulut Gün, Ö. (2016). Çocuk Oyuncuların Hukuki Durumu Üzerine Bir İnceleme. Çocuk Hakları Merkezi 23 Nisan Özel Broşürü. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
3. ÇSGB. (2014). Çalışma Mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği Direktifleri. ANKARA: ÇASGEM.
4. ÇSGB. (2017). Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı. Ankara: Ayrıntı.
5. Diken, İ., & Güre Şenalp, S. (2011). Sanatsal ve Kültürel Aktivitelerde Çalışan Çocuklar Pilot Araştırma Pilot Raporu. Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi yayınları.
6. ILO, & UNICEF. (2021). Çocuk İşçiliği,2020 Küresel Tahminler, Eğilimler Ve Önümüzdeki Yol. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/--ilo-ankara/documents/publication/wcms_836901.pdf adresinden alındı
7. (2021). İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK. ANKARA: TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU.
8. Kırlar Barokas, S. (2011). Büyümüş de Küçülmüşler Bir Reklam Çözümlemesi "Pınar Sosis". İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 159-183.

9. Müdürlüğü, Ç. v.-Ç. (2017). ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE ULUSAL PROGRAMI. ANKARA: AYRINTI BASIMEVİ.
10. Parin, S., & Çakar, S. (2022). Kırsal Yaşamda Ücretsiz Çocuk Emeginin Kullanımı. Politik Ekonomik Kuram, 225-228.
11. Payzin, M. (2020). Türkiye'de 12-16 Yaş Arası Çocukların Reklamlarda Oynaması Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, M.Ü, Lisansüstü Eğitim.
12. Tekin Yılmaz, T. (2014). Çocuk İşçiliğinin Yeni Formları : Çocuk Oyuncular. Çalışma ve Toplum : Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 211-230.
13. TÜİK. (2019). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> adresinden alındı.
14. TÜİK.(2021).İstatistiklerleÇocuk . https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf adresinden alındı.

ÇOCUK HAKKI TEMELLİ KARİKATÜR¹

¹ Prof. Dr. Yankı Yazgan'ın Çizimiyle.

İSTANBUL BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ
6 ŞUBAT 2023 DEPREMİ SONRASI ÇOCUK HAK İHLALLERİ
GÖZLEM RAPORU

KÜNYE

Saha Gönüllüleri: Çağla Gül Bulut, Hatice Beyza Aydemir, Mücella Üstündağ, Kardelen Çanak Bozoflu, Ecem Erdem, Aslı Uygun, Rumeysa Boşnak, Esra Küpeli, Ayşenur Eyüboğlu, Şeyma Suçin, Dilan Doğan, Yusuf Ayas, Yüksel Özcan, Tuğçe Kartal, Rumeysa Kabaoğlu, Melek Şahin, Nisa Nur Çelik.

Raporu Hazırlayanlar: Çağla Gül Bulut, Hatice Beyza Aydemir, Aşkın Topuzoğlu, Mücella Üstündağ, Kardelen Ateşci, Kardelen Çanak Bozoflu, Ecem Erdem, Aslı Uygun, Rumeysa Boşnak.

GİRİŞ

Türkiye'nin taraf olduğu 1989 Tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca, Devletler, çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumak, çocukların iyi ve güvenli hallerini sağlamak, çocukların sağlıklı gelişimleri için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Devlet, çocukların temel haklarını güvence altına alan önleme ve pozitif yükümlülüklerine her koşulda başka bir ifadeyle doğal afet zamanlarında dahi güvence sağlamalıdır.

6 Şubat 2023 tarihinde her ikisi Kahramanmaraş merkez üslü, Hatay, Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerini etkileyen deprem meydana gelmiştir. Her zaman olduğu gibi depremden en büyük zararı gören, en çok etkilenen yine çocuklar olmuştur. Bu kapsamda, deprem sonrasında bu bölgelerdeki çocukların yaşadığı hak ihlallerine dikkat çekebilmek, devletin temel haklara yönelik güvence sağlaması gerekliliğini vurgulamak, çocukların deprem ve deprem sonrası olmak üzere acil durum, tespit ve inşaa süreçlerinden olumsuz etkilenmesini en aza indirmek ve çözüm önerileri oluşturmak adına İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından yerinden gözlem tekniği kullanılarak 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı çalışmaları sırasında yapılan tespit ve değerlendirmeler neticesinde gözlem raporu hazırlanmıştır.

Raporun oluşumunda katkıda bulunan herkese teşekkür eder, çocukların ihtiyaçlarına uygun güvenli yaşam hakları, ihmal ve istismardan korunmaları için çaba gösteren çalışmalara aynı kararlılıkla devam edeceğimizi bir kez daha belirtiriz.

İSTANBUL BAROSU ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

ARAŞTIRMA METODU

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından hazırlanan raporda, 23.04.2023 – 24.04.2023 tarihlerinde Hatay ilinin Samandağ ilçesinde bulunan Sutaşı Çadırkenti, Antakya ilçesi Orhanlı mahallesinde bulunan Kocaeli Çadırkenti, Kırıkhan ilçesinde bulunan Beykoz Çadırkentlerinde 40 çocuk ile görüşülmüştür. Çocuklar ile yapılan görüşmelerde EK-1’de yer alan sorular çocukların gelişimine uygunluğu ve katılım hakkının deprem bölgesine yansımalarının raporda yer almasının önemi dikkate alınarak uygun olarak sorulmuştur.

Rapor, çocuk haklarının deprem bölgesinde görünürlüğü, süreçsel gelişimi ile hakların sosyal ve kamusal gerekliliklerinin tespitinde çocukların katılım haklarının bir sonucu olarak hazırlanmıştır. Araştırma metodu olarak, gözlem, görüşler ve çocukların ifadeleri rapor metoduna dayanak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda EK-1’de yer alan soruların ana ekseninde rapor hazırlanmıştır. Tamamlayıcı olması açısından ise ulusal ve uluslararası metinler çocuk hakları özelinde açıklanmıştır.

GÜVENLİK VE ALTYAPI

a) Çocuğun Güvenli Olma Hali ile Gelişim Olanaklarından Yararlanabilmesine Dair Yasal Düzenlemeler

Çocukların ihmal ve istismardan korunması amacıyla gelişim olanaklarının sunulabilmesi için güvenli bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Çocuğa güvenli ortamın sunulması ise çocuğun anne ve babasıyla birlikte devletin de sorumluluğunu içermektedir. Devletin yükümlülüğü, çocuk haklarının evrensel yönü itibariyle hem ulusal hem de uluslararası mevzuatlarda düzenlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre çocuğun güvenliğinin sağlanması, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklarına destek verilmesi öncelikli olarak ele alınması gereken konular arasında yer almalıdır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 3/(2), 3/(3) fıkraları uyarınca; "...Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. Taraflar Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların; hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler." hükümleri ile çocuğun güvenliği kapsamlı olarak uluslararası mevzuatta yerini almıştır. Çocuğun güvenliği kapsamına çocukla kişisel mesafenin korunması da dahildir. Çocukla kişisel mesafenin korunması, çocuğun özgüveninin gelişimine ve sınırlarını öğrenme sürecine sunduğu katkı ve aynı zamanda çocuğun fiziksel ve duygusal güvenliğinin sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Çocukların kişisel mekanına saygı gösterilmesi, onların güvenli bir ortamda büyümelerine yardımcı olur. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocukların fiziksel ve duygusal güvenliğini sağlama hakkını da içermektedir. Her ne kadar Sözleşme metninde doğrudan 'kişisel mesafe' kavramı yer almasa da Sözleşme'nin 19, 34 ve 36. maddeleri çocuğun güvenliği ve kişisel sınırlarını korumaya yönelik ilkelere açıkça vurgu yapmaktadır. Zira, çocuğun kişisel mesafesine saygı göstermek, onun özerkliğini ve sınırlarını tanımak anlamına gelir. Bu tanıma ile birlikte, çocuğun diğer temel hak ve özgürlükler kapsamında

yerine getirilmesi ve uygulanmasında üstün yararı bulunan politika ve denetimler, realiteye çocuk nezdinden bakışla gerçekleştirilme imkanı bulur.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 24. maddesinde ise taraf devletlere temiz içme suyunun sağlanması ve çevre kirliliği ile mücadele edilmesi hususunda sözleşmesel yükümlülük getirilmiştir. Aynı şekilde Sözleşme'nin 27. maddesinde “Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.” düzenlemesine yer verilmiştir. Böylece sözleşme ile koruma altına alınan haklar bakımından taraf olma şartının bir gerekliliği olarak ulusal düzenlemelerin uyum içinde olması ilkesi bağlamında bu haklar ulusal mevzuatta da koruma altına alınmıştır. T.C. Anayasası'nın 2. maddesi uyarınca; “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik sosyal bir hukuk devletidir ve yine on dokuzuncu maddesi uyarınca Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.” Diğer yandan Anayasa'nın 6. maddesi uyarınca ise “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” Anayasa'nın 22. maddesi uyarınca “Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir”, Anayasa'nın 61. maddesi uyarınca “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” Bununla beraber Anayasa'nın 65. maddesinde ise “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” şeklinde düzenlemeler de mevcuttur.

Yukarıda yer alan uluslararası ve ulusal metinler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Devletinde bulunan tüm çocukların her durumda korunması, haklarının ve refahlarının güvence altına alınması devletin yükümlülükleri arasında yer almaktadır.

b) Altyapı ile Güvenliğe Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Raporun bu alt başlığında Sutaşı Çadırkenti, Kocaeli Çadırkenti, Beykoz Çadırkentlerindeki güvenlik ve altyapı hizmetleri yasal düzenlemeler kapsamında yapılan saha gözlemleri ve çocuk deneyimleri ile değerlendirilerek bütüncül olarak ele alınacaktır.

i. Güvenlik

Çocuklara çadırkentlerde güvenliğin sağlanıp sağlanmadığı, güvenlik hizmetini yeterli bulup bulmadıkları sorulmuştur. Raporda yer alan çocuklardan 29'u, ebeveynlerinden (anne) ise 3'ü bu soruları yanıtlamıştır. 29 çocuktan 12'si ve çadırkentte kalan 3 annenin çadırkentleri güvenli bulduklarını, 17'sinin ise çadırkentleri güvenli bulmadıklarını söylemiştir. Güvenli bulan 12 çocuktan 8'i sadece güvenli olduğunu söylerken geriye kalan 4 çocuğun amalarının olduğu görülmüştür. Bu çocuklar ifadelerinde;

"Burası güvenli ama diğer çocuklar beni dövüyor." (Beykoz çadırkenti)

"Ailemle kaldığım için güvende hissediyorum." (Sutaşı Çadırkenti)

"Güvende hissediyorum, her yerde askerler var. Korkum oluyor bazen çadırda tek kalmak istemiyorum, annem bir yere gidince ben de onunla gidiyorum." (Beykoz çadırkenti)

"Güvende hissediyorum, askerler var, başıma bir şey gelirse onlara söylerim. Bazen dışardan gelen çocuklar bizimle kavga ediyor." (Beykoz çadırkenti)

Kendini güvende hissetmeyen 17 çocuktan 5'i sadece güvende hissetmediklerini söylemiştir. 29 çocuktan 5'i akran zorbalığına uğradıklarını ifade etmiştir. Çocukların ifadeleri ile:

"Urfa'lılar geliyor eşyalarımızı çalıyor."

"Dün akşam bizimle kavga edeceklerdi biz kaçtık."

"Kendimi bazen rahat hissetmiyorum, deli Mehmet bazen bizlere taş atıyor." (Sutaşı Çadırkenti)

"Burası güvenli ama diğer çocuklar beni dövüyor." (Beykoz çadırkenti)

"Güvende hissediyorum, askerler var, başıma bir şey gelirse onlara söylerim. Bazen dışardan gelen çocuklar bizimle kavga ediyor." (Beykoz çadırkenti)

29 çocuktan 4'ü güvenliğin yetersizliğinden bahsetmiştir.

İki kapıya güvenlik istiyorum. (Beykoz çadırkenti)

Çadırkente isteyen istediği gibi girip çıkabiliyor, yalnızca tel örgülerle güvenlik sağlanıyor. (Sutaşı Çadırkenti)

Kocaeli çadırkentinde kalmayan ancak annesi orada çalıştığı için onunla birlikte çadırkente giden bir çocuk “Çok güvende hissetmiyorum. Çünkü evin karşında bir tane ev var. Kolonları patlamış yan yatmış eve gitmemizi zorlaştırıyor ve korkuyorum.” şeklinde beyanda bulunmuştur.

Kocaeli Çadırkenti yetkilileriyle yapılan görüşmede çadırkent içerisinde bir kere aile içi şiddetin gerçekleştiği, şiddet uygulayan kişi hakkında uzaklaştırma kararı çıkarıldığı ve şiddet mağduru anne ve çocukların PSD ile görüşürüldüğü bildirilmiştir.

Çocuklarla yapılan görüşmeler neticesinde çocuklar güvende hissetmemelerine gerekçe olarak akran zorbalığı, enkazların çadırkentlerin olduğu bölgeye yakın olması ve çadırkentlere dışarıdan insanların gelmelerini göstermişlerdir. Saha araştırmacıları tarafından çadırkentlerin fiziksel koşulları incelenmiştir. Bu kapsamda, çadırkentlerde bölgenin, tel örgüler ve jandarma veya askerlerle güvenliğin sağlanmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Beykoz Çadırkentinin stadyumun içerisine kurulması sebebiyle güvenlik önlemlerinin diğer çadırkentlere göre daha donanımlı ve yeterli olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak çadırkentlerde güvenliğin sağlanması amacıyla güvenlik görevlileri olmasına karşın giriş ve çıkışların yeteri kadar denetlenemediği, çadırkent sakinleri dışındaki kişilerin çadırkente giriş ve çıkışlarının serbest olduğu ve çadırkent içerisinde yaşayan çocuklarında yanında ebeveynleri olmadan rahatlıkla çadırkentten dışarı çıkabildikleri diğer sonuçlar arasındadır.

Yine saha araştırmacıları tarafından 23 Nisan kapsamında kendilerine hediye getirildiğini anlayan çocuklar tanımadıkları kişilerin araçlarının içerisine girmeye çalıştıkları, kişisel mesafenin azaldığı etkinliklerde çocukların istimara açık hale geldiği gözlemlenmiştir. Tüm bu hususlara ek olarak, birçok çocuğun 23 Nisan kapsamında hediye almak için genel olarak tek başlarına çadırkente geldiği, aslında bu çocukların ya yardımların ulaşmadığı çadırkentlerde kaldığı ya da yıkılan evlerinin önünde kurulan çadırlarda kaldığı tespit edilmiştir.

ii. Atık Yönetimi

- Sutaşı Çadırkenti; 23.04.2023 tarihinde Merkez olarak yapılan gözlemler neticesinde çadırkentten etrafında çöplerin olduğu, yaşam alanlarının yakınında yer alan çöplerin etrafa kötü kokular yaydığı ve kötü koku yayılımının engellenmesi doğrultusunda, çöplerin toplanması ve temiz çevrenin sağlanması amacıyla çalışmaların halihazırda yapılmadığı gözlemlenmiştir.

Sutaşı Çadırkent Çevresi

- Kocaeli Çadırkenti; Yetkililer tarafından konteynerlerin günlük olarak toplandığı; atık yönetiminin depremin yaşandığı ilk iki ay Kocaeli Belediyesi tarafından koordine edildiği daha sonra Hatay Belediyesi'nin devraldığı belirtilmiştir. 23.04.2023 tarihinde yapılan gözlemler neticesinde çadırkentten etrafında çok fazla konteynerlerin olduğu ancak çöplerin konteynerlerden taşıdığı ve yetkililer tarafından atık yönetiminin yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kocaeli Çadırkenti Konteyner Bölgesi

- Beykoz Çadırkenti; 24.04.2023 tarihinde Merkez olarak yapılan gözlemler neticesinde çadırkentin etrafında çok fazla konteynerlerin olduğu gözlemlenmiş ve etrafında çöpe rastlanılmamıştır.

Beykoz Çadırkenti Konteyner Bölgesi

iii. Elektrik & İnternet

- Sutaşı Çadırkenti; çocuklar ile yapılan görüşmelerde çocukların çadırkentte elektrik olmadığına dair beyanları bulunmaktadır.
- Kocaeli Çadırkenti; yetkililer ile yapılan görüşmede ücretsiz elektrik ve WIFI hizmeti verildiğini, çadırkent içerisinde elektrikçi personellerinin olduğu belirtilmektedir. Ancak tarafımızca çocukların WIFI hizmetini verimli olarak kullanabilecekleri bilgisayar alanlarının oluşturulmadığı tespit edilmiştir.
- Beykoz Çadırkenti; çadırkentlerde kalan depremzede anne tarafından elektrik problemi yaşanmadığı ifade edilmiştir. WIFI hizmetinin olup olmadığı hakkında Merkez tarafından tespitte bulunulamamıştır. Ancak TEGV tarafından ilköğretim öğrencilerine yönelik bilişim üzerine etkinlikler yapıldığı, Robotik Kodlama eğitimi verildiği, MEB ile koordineli olduğu gezici aracın içerisinde bulunan görevli personel tarafından belirtilmiştir.

TEGV Bilişim Gezici Aracı

iv. Kanalizasyon

- Sutaşı Çadırkenti; Birden çok seyyar tuvalet mevcuttur. Ancak 80'e yakın çadır bulunduğundan yeterli gelmemekte ve çok fazla sıra olmaktadır. Temizlik konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı gözlemlenmiştir. Çadırkentte bulunanlar tarafından dezenfekte işlemlerinin yapılmadığı belirtilmiştir. Çadırkentte bulunan çocuklardan 2'si pis atıkların yaşam alanlarından uzaklaştırılması ve şehir logarlarının düzenli olarak temizlenmesi süreçlerinin her bir aşamasını içeren kanalizasyon sistem ve hizmetlerinin insan onuruna yakışır derecede düzenlenmediğini ve şebeke ağlarının altyapı sorunları nedeniyle yeterli olmadığını belirtmiştir.

“Büyük çadırın içinde banyo var orası temiz. Tuvalet de var ama orası temiz kokmuyor”

“Duş problemi var.”

- Kocaeli Çadırkenti; Tuvaletlerin kadın – erkek olmak üzere ayrıldığı, yeterli sayıda tuvaletin bulunduğu ancak yapılan gözlem sırasında tuvaletlerden birinin açık ve kırık olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, tuvaletlerin temiz ve sabun koktuğu gözlemlenmiştir.

Çadırkentte yaşayan 7 çocuğa kullanabilecekleri banyo ve tuvaletlerin bulunup bulunmadığı, temizlik ihtiyacının karşılanmasına yönelik bu gibi alanların yeterli sayıda olup olmadığı, temizlik ve hijyen şartlarının sağlanıp sağlanmadığı sorulmuştur. Çocuklardan 3'ü tuvaletlerin temiz olduğunu, 1'i duş alanlarının hepsinin açık olmadığını, 3'ü ise kirliliğini belirtmiştir;

“Var ama duşlukların hepsi aktif değil.”

“Görevliler her gün temizliyor ama yine de kirli. Çok kişi olduğu için tuvaletler yetmiyor. Tuvalette nasıl istiyorsanız öyle bırakın yazılmış.”

“Yıkanmıyorum tuvaletler pis.”

Klozet

Duş Alanı

- Beykoz Çadırkenti; Tuvalet ve banyoların yeterli sayıda ve temiz olup olmadığı hakkında Merkez tarafından gözlem olgusuna dayalı herhangi bir tespitle bulunulamamıştır.

Ancak Çadırkentte bulunan 6 çocuktan 4’ü tuvaletlerin temiz olduğunu belirtmiştir. Tuvalet ve banyoların temiz olduğunu ifade eden 4 çocuktan 1’i “Tuvalet temiz ama geçen gün bir çocuk banyoya kakasını yapmıştı.” şeklinde beyanda bulunmuştur. 6 çocuktan 2’si ise tuvaletlerin hijyenik açıdan uygun olmadığını ifade etmiştir.

“Banyo yapabiliyorum ama tuvaletler çirkin.”,

“Tuvaletler kötü.”

v. Yol

- Sutaşı Çadırkenti, çadırkentin etrafında enkazların olduğu tespit edilmiştir.
- Kocaeli Çadırkenti, çadırkentte çalışan anneyle birlikte başka bir yerden gelen çocuk, evlerinden çadırkente gelirken evinin karşısında bir tane evin olduğu bu evin kolonlarının patlamış yan yatmış olduğunu bu sebepten dolayı eve gitmelerinin zorlaştığını ve korktuğunu belirtmiştir. Merkez tarafından yapılan gözlemler neticesinde de çadırkentin bitişiğinde moloz, toprak ve su birikintilerinin olduğu, ayrıca inşaat demirlerinin kazalara sebebiyet verebilecek şekilde dik açıyla bulunduğu, ağır hasarlı binaların olduğu bu durumun çocuklar için ciddi tehlike arz ettiği tespit edilmiştir.

Kocaeli Çadırkenti çevresi

- Beykoz Çadırkenti: tespit yapılamamıştır.

vi. Su

- Sutaşı Çadırkenti: 23.04.2023 tarihinde Merkez olarak yapılan gözlemler neticesinde çadırkentin içerisinde temizlik için kullanılan 10 tonluk 2 adet su deposunun olduğu tespit edilmiştir. Ancak çadırkentte yaşayanlar tarafından söz konusu depoların yeterli gelmediği bunlar gibi en az 2 – 3 depo temiz suya daha ihtiyaçlarının olduğu belirtilmiştir.

Sutaşı Çadırkenti

- Kocaeli Çadırkenti: yetkililer ile yapılan görüşmede çadırkentin susuz kalmadığı belirtilmiştir. Çocukların temiz suya erişimi bakımından Merkez tarafından çadırkentte 10 tonluk su tanklarının bulunduğu ancak yeterli sayıda olup olmadıkları hususunda gözlem olgusuna dayalı herhangi bir tespitte bulunulamamıştır.

Kocaeli Çadırkenti

- Beykoz Çadırkenti: Çocukların temiz suya erişimi hakkında Merkez tarafından gözlem olgusuna dayalı herhangi bir tespitte bulunulamamıştır.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Güvenlik ve Altyapı Kapsamına Dair Değerlendirme ve Sonuç

Çadırkentlerde çocuğun güvenliğinin sağlanması, fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek verilmesi öncelikli konular arasındadır. Güvenliğin ve altyapı hizmetlerinin süreklilik teşkil

edecek şekilde, çocuğun yararını dikkate alan politikalar oluşturularak sağlanması elzemdir. Bu kapsamda:

- Çocukların bulunduğu alanlar etkin olarak izlenmeli ve takibi için kamera sistemleri ve güvenlik ekipleri arttırılmalıdır.
- Çocukla kurulan iletişimde açıklık, kendi sınırlarını öğrenmesi konusundaki teşvik, şüpheli durumları yetkililere bildirme ve güvenliği sağlayacak kaynaklara başvurma hususunda kapsamlı bilincin yaratılması gerekmektedir.
- Çadırkent ve çevresinde gündelik hayatı aksatmayacak ve fakat güvenlik önlemlerinde aksaklığa sebebiyet vermeyecek ölçüde ziyaret, yardım ve etkinlikler dahil olmak üzere giriş ve çıkışlar denetlenmeli ve kayıt sistemi oluşturulmalıdır.
- Özel gereksinimli çocukların güvenliğinin sağlanması ve altyapı hizmetlerinden yararlanabilmesi için doğrudan ya da dolaylı, ayrımcılık içermeyen ve kapsayıcı yaklaşımlar benimsenmelidir.
- Kişisel sınırin yaratılmasına, çocuğun üstün yararına hizmet ettiği düşüncesiyle gerçekleştirilen etkinliklerde fiziksel ve duygusal mesafenin korunmasına, çocuklarla gerçekleştirilen iletişim temalı görüşmelerde anlayış ve hassasiyete öncelik verilmeli ve uzmanlar tarafından kişisel mesafenin korunması için çocukları gözlem altında tutması gerekmektedir.
- Akran zorbalığının önlenmesi için alanında uzman sosyal hizmet uzmanlarının ortak alanlarda çocukları gözlemlemeli ve bölgede bulunan yetkililere eğitim verilmelidir.
- Çocukların terk edilmiş ya da enkaz haline gelen binaları kullanmalarını engellemek için gerekli önlemler acil olarak alınmalıdır.
- Sokak, cadde, kaldırım, yaya yolu ve benzeri ortak kullanım alanlarında çocukların güvenli hareket etmelerini sağlayacak şekilde tehlikeli veya zarar verme ihtimali olan unsurlar kaldırılmalı ve yeterli aydınlatma sağlanmalıdır.
- Çocukların hizmet aldığı kurum / kuruluşların çevresinde güvenlik önlemleri arttırılmalıdır.
- Atık toplama işlemleri sürekli ve devamlı bir şekilde koordine edilmelidir.
- Elektrik ve internet kesintisiz sağlanmalıdır.
- Kanalizasyon hizmetleri maksimum hijyen ve adet bakımından yeterli sayıda, çocuk ve özel gereksinimli bireylerin kullanımına uygun olmalıdır.

- Çocukların temiz suya erişiminin sağlık hakkının bir uzantısı olma niteliği gereği temiz suya ulaşımın koşulsuz ve bedelsiz sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılarak mevcut temiz su tanklarının sayısı bölgede bulunan kişi sayısı ile orantılı olacak şekilde çoğaltılmalıdır.
- Bu alanlar çocuk dostu alanlar haline getirilmeli, çocukların kendilerini güvende hissedebilmeleri ve yaşanabilecek olası risklere karşı hazır bilinçlendirilmelidir.

ÇOCUĞUN BARINMA HAKKI

a) Çocuğun Barınma Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Barınma hakkı; güvenli, ulaşılabilir, insani yaşam standartlarına uygun, yaşanacak afetlere karşı dayanıklı ve elektrik, su, doğalgaz, internet gibi asgari düzeydeki yaşamsal ihtiyaçları da içeren insanın en temel yaşamsal hakkıdır. Bu doğrultuda her çocuğun da sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına uygun şekilde barınma hakkı vardır. Devlet bu kapsamda çocuğun barınma ve konut ihtiyacını sağlamakla yükümlüdür. Anayasanın 57. maddesinde yer alan konut hakkına dair; “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır.” ifadesine yer verilmiştir. Bu düzenleme ile, kişilerin temel insani gereksinimlerini karşılayabilecek, insan haysiyetine yakışır biçimde konut ve barınma hakkı gerekliliği Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Devletin Anayasal bağlamdaki yükümlülüğünün yanında uluslararası sözleşmelerde de yer alan hükümler çerçevesinde sorumluluğu bulunmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye göre çocuğun en temel haklarından biri olan barınma hakkı, yaşamsal niteliği nedeniyle ön plana çıkmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 16. maddesinde yer alan “Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldıramaz. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.” hükmünde çocuğun konut hakkına müdahale yapılamayacağının üzeri çizilmiştir. Sözleşmenin 27. maddesinde “Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana-babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer. Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar.”

şeklindeki hükümlerle yaşamsal olan barınma hakkının çocuğa sağlanma yükümlülüğüne değinilmiştir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 11. maddesindeki; “Bu Sözleşmeye taraf devletler herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.” ifadesiyle taraf ülkelerin yerine getirmeleri zorunlu görevlerini ihtiva etmektedir. Tüm bu kapsamda çocukların yaşamsal olan faaliyetlerini sürdürmeleri için barınma hakkının sağlanması elzemdir. Barınma hakkı hem uluslararası hem de ulusal metinler ile güvence altına alınmıştır. Başta çocuklar olmak üzere tüm kişiler için barınma hakkının gereğini yerine getirmek devletin vazgeçemeyeceği, erteleyemeyeceği bir görevidir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde bulunan tüm çocukların her durumda korunması, haklarının ve refahlarının güvence altına alınması devletin yükümlülükleri arasında yer almaktadır. Netice itibariyle çocuğun iyi, sağlıklı ve güvende hissetmesi için elverişli konut hakkı, elverişli yaşam standardı hakkının ayrılmaz bir parçası olarak tanınmalı; hakkın yaşamsal önemi ve ertelenme olasılığının çocuk nezdinde yaratacağı diğer hak kayıpları da dikkate alınarak, devletin yükümlülükleri kapsamında barınma hakkının gereği gibi karşılanmasına yönelik güvence mekanizmaları oluşturulmalıdır.

b) Çocukların Barınma Hakkına Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Raporun bu alt başlığında Sutaşı Çadırkenti, Kocaeli Çadırkenti, Beykoz Çadırkentlerindeki barınma koşullarına dair saha gözlemleri ve çocuk deneyimleri ele alınacaktır. Saha araştırması sırasında afet bölgesinde karşılaşılan 32 çocuğa nerede, kiminle kaldıkları ve barınma şartlarına dair sorular sorulmuş, çocuklar bu kapsamda fikirlerini beyan etmiştir. 32 çocuktan 30’u çadırkentte yaşadığını belirtmiştir. Çocukların 32’si de en az bir aile üyesiyle birlikte kaldığını, çocuklardan 6’sı ise çekirdek aileleri dışındaki kişilerle kalabalık bir şekilde yaşadığını ifade etmiştir. Çocukların anlatımı ile;

“Burada annem, babam, bir kardeşim, halam,dedem, eniştem ve altı kuzenimle birlikte kalıyorum.”

“İki kuzen ailelerimizle birlikte aynı evdeyiz. Deprem sonrasında halamın tek odasında 28 kişi birlikte kaldık.

“Anne, baba, hala, enişte ve kardeşlerim ile kalıyorum.”

“9 kişi kalıyoruz.”

Çocuklara yaşadıkları alanın rahatlığı ve güncel durumu sorulduğunda, çadırları güzel ve rahat bulunduğunu beyan eden çocuk sayısı 11’dir. Yapılan saha araştırması sırasında çocukların çadırların rahat olduğunu söyledikleri esnada çekingen tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir. Çocukların evlerini kaybettikleri gibi çadırı da kaybetmemek istemeleri ve cevaplarını bu yönde verdikleri tespit edilmiştir. Çadırların rahat ve güzel olduğunu beyan eden çocukların ifadeleri ile;

“Kaldığım çadır rahat. Üşümüyorum çadırın içi sıcak. Burada farklı bir şey olsun istemiyorum. Çadırı seviyorum”

“Çadır sıcak hiç üşümüyorum ben. Bence rahat. Burası güzel.”

“Çadırımız normal.”

“Çadırda rahatım.”

“Çadırımız rahat, bence güzel.”

Çocuklardan 17’si ise açıkça çadırla ilgili sorunlar olduğunu, rahat olmadıklarının, çadırların küçük olduğunu, sinek probleminin çok fazla olduğunu altını çizmiştir. Barınma hakkının bütüncül bir halde sağlanamadığı bu kapsamda gözlemlenmiştir. Çocuklar beyanlarında sağlık durumlarını olumsuz etkileyen koşulların var olduğunu ve asgari yaşam alanına sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Çocukların anlatımı ile;

“Çok rahat değil aynı süngerde kardeşimle yatıyorum, çok sinek var. Çadırlardan memnun değilim”

“Çadırlar rahat değil, çok sinek var, anneler yemek de yapamıyor”

“Çadırlar rahat değil, sinekler rahatsız ediyor, Okulda çadır o yüzden gitmek istemiyorum.”

“Alerji hastası olduğumdan çadır ortamı(toz, böcek) hastalığımı tetikliyor. Alerjim tetiklendiğinde 15 günde bir iğne yapılıyor. İğneler kortizonlu olduğundan bu doz sağlıklı değil. Çadır kentin kurulduğu zemin yerleşim için uygun değil. Rüzgar olduğunda çok fazla toz kalkıyor. Yağmur yağduğunda ise her yer çamur oluyor. Çadırlar yaz için uygun değil. Çünkü kışlık çadırlarda kalınıyor.”

“Çok rahat değil. Yerde uyuyoruz. Yaz geldiği için çadırlar çok sıcak içeride kalamıyoruz.”

“Çadır koşulu bebek için uygun değil. Çadırlar yaz mevsimi için uygun değil. Kardeşim Rüzgar hipoglesimi hastası ve çadırda doktor yok.”

“Çadırımızı fare bastı bu sebeple kaldığımız yeri değiştirdik. Konteynere benzer bir şeyde kalıyoruz ama kaldığımız yer yaza uygun değil.”

“Çadırda 5 kişi kalıyoruz. Çadır rahat değil ve çok sıcak/soğuk oluyor. Konteynere geçmek istiyoruz.”

“İyi değil. Su yok, elektrik yok.”

Çocuklara yaşadıkları alanda ısınma probleminin olup olmadığı sorulmuş ve çocuklardan 9 tanesi çadırın yaza uygun olmadığını, ısı probleminin olduğunu, 4 tanesi üşümediğini, ısınma probleminin olmadığını açıkça ifade etmiştir. Çocuklardan birisi öncelikle çadırın çok sıcak olduğunu daha sonra ise ıslandıklarını ve çok üşüdüklerini söylemiştir. Saha araştırması esnasında bölgede gece ve gündüz sıcaklık farkının çok fazla olduğu ve ısınma durumunu çadırlardaki kişilerin kendi imkanları ile sağladığı gözlemlenmiştir. Çocukların anlatımı ile;

“Rahat ama soba olursa üşümem.”

“Üşümüyorum çadırın içi sıcak.”

“Bizim çadırımız sıcak babam içine soba kurdu. Üşümüyoruz”

“Yaz geldiği için çadırlar çok sıcak içeride kalamıyoruz.”

“Çadır sabah sıcak oluyor. İçeride kalamıyoruz.”

Kocaeli Çadırenti

Kocaeli Çadırenti

Beykoz Çadırenti

Sutaşı Çadırkenti

Yukarıda yer alan, çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri neticesinde, çocukların büyük bir kısmı çadırda rahat olmadıklarını belirtmiştir. Bunlara ek olarak, çadırın sıcaklığı ve yaşam etkenleri ile ilgili sorun olduğu belirtilmekte, çadır yaşamının çocukların gelişimi açısından uygun olmadığı, gözlem ile deneyim aktarımı neticesinde ortaya konmuştur. Bu kapsamda, yetkililerce çocukların uygun koşullarda barınmasına dair gerekli önlemlerin hızlıca alınması gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Barınmalarına Dair Değerlendirme ve Sonuç

Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşam standartlarına hakkı vardır; barınma hakkı da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Konut; rahat, yeterli, elverişli, sağlıklı ve aile mahremiyetini güvence altına alan bir yer olarak tanımlanmaktadır. Maddi olarak bir konuta sahip olmanın yanı sıra barınılan yerin rahat ,yaşam standartlarına uygun ve hizmete elverişli olması gerekmektedir. Çocukların kişiliğinin tam ve uyumlu olarak

gelişebilmesi için huzur ve sevgi havasının hakim olduğu aile ortamında , sıcak bir yuvada yetişmesinin gerekliliği kabul edilmelidir. Bu nedenle devletin deprem bölgesinde yer alan çocukların, fiziki ve psikolojik yaşam süreçlerinin olumsuz etkilenmemesi için ivedi olarak barınma ihtiyacını tam teşekküllü sağlamak üzerine politikalar oluşturması gerekmektedir. Bu kapsamda:

- Çocukların, acil ve hayati olarak barınma ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinden deprem bölgelerindeki çocuk sayılarının belirlenerek, her çocuğun eşit bir biçimde barınması amacıyla acil eylem planı oluşturulmalıdır.
- Çocuğun üstün yararı gözetilerek çocuklu ailelerin acil ihtiyaç kapsamında tespit edilmesi ve konut sağlanma hususunda öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda sürekli ve devamlı bir şekilde barınma alanları koordine edilmelidir.
- Çocukların yaşadığı çadır, konteyner vb. ortamların nemden, sıcaktan, soğuktan, yağmurdan, rüzgârdan ve sağlığı olumsuz etkileyecek her türlü tehlikeden izole edilmeli bu kapsamda belirli bir asgari standart oluşturulmalıdır.
- Çocukların mahremiyet alanlarının korunmasına yönelik olarak barınma yerleri, kişisel yaşama uygun olarak düzenlenmelidir.
- Barınma alanlarının çocuk dostu şekilde düzenlenerek kendilerini sağlıklı ve güvende hissetmeleri için gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Çocuklara barınma hakkı yanı sıra elektrik, su, internet, ısınma gibi temel ve gerekli hizmetlere erişebilme imkanları sağlanmalıdır.

ÇOCUĞUN BESLENME HAKKI

a) Çocuğun Beslenme Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Çocukların sağlıklı gelişimlerine katkı sağlayan en temel haklarından biri beslenme hakkıdır. Beslenme hakkı hem ulusal mevzuatta hem de uluslararası metinlerde düzenlemiştir. Çocukların yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenme gerekliliği dikkate alınarak, yapılan düzenlemeler ile çocuğun beslenmesi güvence altına alınmıştır.

Çocuğun beslenme hakkına dair temel uluslararası düzenlemeler doğrultusunda Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 4. ilkesinde düzenlenen çocuğun yeterli beslenme hakkı “Çocuk toplumsal güvenlik olanaklarından yararlanır. Sağlık içinde gelişme ve yetişme hakkı vardır. Bu amaçla

kendisine ve annesine özel bakım ve korunma olanakları sağlanır. Bu olanaklar doğum öncesi ve doğum sonrası bakımı da içerir. Çocuğun, yeterli beslenme, barınma, eğlenme ve sağlık hizmetlerine erişim hakkı vardır.” ifadeleri ile güvenceyi sağlamaktadır. Bununla birlikte, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 24. maddesinde yer alan temiz içme suyu, anne sütünün yararları ve çocuğun sağlığı ile besleyici yiyecekler sağlanması, yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesine dair taraf devletlere getirilen yükümlülükler de beslenme hakkını güvence altına almakta ve taraf devletlere birçok yükümlülük getirmektedir. Ulusal mevzuatlar kapsamında, Türkiye’de beslenme hakkıyla ilgili doğrudan bir düzenleme yer almamakta, bu hakka dolaylı olarak yer verilmektedir. Ancak 1961 Anayasa’sında “devletin halkın gereği gibi beslenmesi için gerekli tedbirleri alacağı” şeklindeki hükmüyle beslenme hakkına açıkça yer almaktaydı. 1982 Anayasa’sında ise beslenme hakkına dair devlete pozitif yükümlülük getiren bu düzenleme doğrudan hayat bulmamıştır. Bu kapsamda beslenme hakkı; yaşam hakkı ve sağlık hakkı içerisinde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, Milli Eğitim Temel Kanunu 2/(2) fıkrasında yer alan “beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişilik; (...); yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek” düzenlemesinden de beslenme hakkının dolaylı olarak düzenlendiği, devlete yükümlülük getirdiği sonucuna varılabilir. Zira, beslenmenin bu denli önemi, birçok yasal metinde temel hak olarak düzenlenmesine etki etmiş, bu düzenlemeler neticesinde çocuklar için güvence sağlanması hedeflenmiştir.

b) Çocukların Beslenmesine Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Çocuklara sorulan sorulardan 32 çocuk yemek ihtiyacının karşılanıp karşılanmadığı, yemekleri yeterli bulup bulmadığına dair fikrini beyan etmiştir. 32 çocuktan sadece 2’si yemeğin olduğunu belirtmiştir. Yemekleri güzel bulduğunu belirten çocuk sayısı ise 5’tir. Çocuklar yemekleri güzel bulsa dahi, yemek kuyruğunu uzun bulmuş ve menüde patates-köftenin olmasını ifade etmiştir. Çocukların ifadeleri ile:

“Yemekler güzel yemek yiyorum. Yemek istediğimi de yiyorum.”

“Yemekler güzel. Ama yemek sırası çok oluyor.”

“Yemekler güzel oluyor.”

“Yemekler güzel oluyor ama patates köfte isterdim ben.”

“3 öğün yemek çıkıyor. Et yemeklerde var.”

Çocuklardan 5 tanesi, çadırkentteki yemekleri yemediklerini, çocuklardan biri yemekleri bazen dışardan aldıklarını, birkaçı ailelerinin yemek yaptığını ve bu şekilde yemekleri güzel bulduğunu ifade etmiştir. Çocuklardan bir tanesi başta yemekleri güzel bulduğunu ifade etse de daha sonra yemekleri güzel bulmadığını ve bu sebeple yemek almadıklarını belirtmiştir. Çocukların ifadeleri ile:

“Çadırın önüne ocak kurduk yemekleri annem onda yapıyor. Büyük de bir tüpümüz var. İstediklerimi yiyorum. Etli köfte ve künefe güzel.”

“Bazen yardım geliyor. Bazen de biz parayla satın alıyoruz.”

“Yemekleri yiyemiyorum, dışardan alıyoruz, et, sucuk, tavuk yiyorum ama bunları alamıyoruz. 3 kişilik aileye sıvıyağ vermiyorlar.”

“Yemeği biz yapıyoruz.”

Çocukların 19’u yemekleri yeterli; bu çocuklardan 9’u yeterli bulmamanın yanı sıra güzel de bulmamaktadır. Çocukların bazıları bazen yemeklerin kalmadığını, istediklerini yiyemediklerini, çadırkentte kalmayanların çadırkente gelerek yemek aldıklarından kuyruğun uzun olduğunu ve yemeğin yetmediğini ifade etmiştir. Yemeği güzel ve/veya yeterli bulmayan çocuklardan birkaçının ifadeleri ile:

“Yemek dağıtıyorlar, kalmadı diyorlar, oyuncak dağıtıyorlar kalmadı diyorlar.”

“İstediklerimi yiyemiyorum. Bulgur tavuk patates yemeğini seviyorum sadece.”

“Yeteri kadar karşılanmıyor. Çadırkent dışında kalanlar da yemek ihtiyacı için çadırkente geliyor bu sebeple yemek sırası çok oluyor ve yemek yetmiyor. Çadırkentte düzen maalesef yok. Dışarıdan gelenler bizim hakkımızı gasp ediyor.”

“Yemek sırası çok oluyor. Sabah annem erken kalkıyor yemek sırası için. Hangi sıraya yetişeceğini bilemiyor çünkü her şeyin çok sırası var. Yemekler çok güzel değil.”

“Karşılıyor ama özellikle son zamanlarda çok eksik, karnımız doymuyor.”

“Çadırkente ilk geldiğimizde daha iyiydi. AFAD’ın koordinasyonu alması ve yardımların azalmasıyla birlikte son 2-3 haftadır çok azaldı, yalnızca çorba veriliyor.”

“Sabah 8:30 , akşam 18:00’de yemek dağıtılıyor. Fakat öğlen yok.”

“Meyve çok verilmiyor.”

“Her gün kuru fasulye pilav veriyorlar.”

Kocaeli Belediyesi Çadırkenti

Yukarıda yer alan, çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri neticesinde, çocukların büyük bir kısmı yemekleri yeterli ve güzel bulmadığını belirtmiştir. Bunlara ek olarak, öğünlerin bazen atlanıldığı belirtilmekte, kuyrukların çok ve dağınık olduğu, besinlerin çocuk gelişimine ve ihtiyacına yönelik olmadığı gözlem ile deneyim aktarımı neticesinde ortaya konmuştur. Bu kapsamda, yetkililerce çocukların yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesine dair önlemlerin hızlıca alınması gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Yeterli ve Dengeli Beslenmelerine Dair Değerlendirme ve Sonuç

Kişilerin yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi çocukluk dönemlerinde fiziksel ve zihinsel gelişimiyle; sağlıklı bir hayat sürmeleri için önemlidir. Bu sebeple, çadırkentlerde bulunan çocukların temiz, besleyici gıdaya erişimi önceliklenmesi gereken konuların başında gelmektedir. Çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri neticesinde çocukların büyük çoğunlukla yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmediği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda çocuk dostu bütüncül politikalar oluşturularak:

- Çadırkentteki çocukların gelişimine uygun yeterli, çeşitli ve dengeli besinler çıkarılmalıdır.
- Yetişkinlerden farklı olarak, çocuklar için ayrıştırıcı gıdalar sağlanmalıdır. Çocuklar bu gıdalardan istikrarlı ve eşit şekilde faydalanmalıdır.
- Öğün atlaması yapılmaksızın çocukların gıdalara erişimi sağlanmalıdır.
- Çocukların uygun olmayan hava koşullarında beklememesi aynı zamanda yaşayabileceği sorunların önlenmesi adına yemek kuyruğuna girmemesi sağlanmalı, bu kapsamda çocukların özel ihtiyaçları da dikkate alınarak çocuk dostu sistem geliştirilmelidir.
- Çocuklara özel, gereksinimlerine uygun yemek alanları yapılmalıdır.
- Çocuklara besin yoluyla hastalık bulaşmasının önlenmesi amacıyla gıda güvenliğinin sağlanacak sistemler kurulmalıdır.
- Çocukların besin alerjisinin olup olmadığı tespit edilmeli ve gıda dağıtımında besin alerjisi bulunan çocuklara uygun gıdalar ulaştırılmalıdır.
- Deprem bölgesindeki çocuk beslenmesi için önlemlerin alınacağı bir sistem geliştirilmeli ve bu sistem içerisine uzman diyetisyenlerin de yer almalıdır.
- Yetkililere, çocukların sağlıklı, yeterli beslenmesine odaklanan eğitimlerin verilmesi sağlanmalıdır.

SAĞLIK HAKKI

a) Çocuğun Sağlık Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Sağlık, kişilerin bedensel, ruhsal, zihinsel ve sosyal açılardan iyilik durumunda olması anlamına gelmektedir. En temel insan haklarından biri olan yaşam hakkı ve bu kapsamda da sağlık hakkı ulusal ve uluslararası mevzuatta yer almaktadır. Zira, kişilerin yaşamını insan onuruna yakışır bir şekilde sürdürülebilmesi esasen sağlıklı olmalarına bağlıdır. Sağlık hakkı hem çocuk hem de yetişkinlere tanınan evrensel bir temel hak olmasının yanında, korunması gereken bir varlık olarak öncelikli nitelendirilen ‘‘çocuk’’ söz konusu olduğundan yetişkinlere kıyasla çocukların sağlık hakkına dair hem ulusal hem uluslararası mevzuatta özel bir takım düzenlemelerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Çocukların sağlık hakkına dair düzenlemelerin temelini çocukların her türlü haklarını korumayı amaçlayan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme oluşturmaktadır. Bu sözleşme kapsamında en temel haklarından birinin de sağlık hakkı olduğu aşikardır. Sözleşmenin 24.maddesinde sağlık hakkı düzenlenmiştir. Bu madde ile çocukların en yüksek sağlık standartlarına ulaşma hakkını tanıyarak sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan sağlık hizmetlerine erişim hakkı güvence altına alınmaktadır. Özetle temel olarak, çocuklar tam sağlık standartlarına ulaşma hakkına ve sağlıklı bir yaşam hakkına sahip olup kapsam olarak bu çocukların hangi şart ve koşulda olursa olsun beslenme, barınma, temiz su, temiz hava ve hijyen gibi temel sağlık şartlarını; önleyici sağlık hizmetleri, tanı, tedavi, rehabilitasyon ve psikososyal destek gibi sağlık hizmetlerini; hangi şart ve koşulda olursa olsun sağlık hizmetlerine ve bu kapsamda sağlık hakkına erişimin her çocuğun eşit ve ayrımcılık olmaksızın erişebilmesini; yaşlarına ve sağlık durumlarına uygun aşılanma haklarını; zihinsel, bedensel, sosyal gelişimlerinin desteklenmesini içermektedir. Anayasa’nın Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı başlıklı 17.maddesi 1. fıkrası ‘‘Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.’’ keklindedir. Akabinde, ailenin korunması ve çocuk hakları başlıklı 41.maddesi; ‘‘(2) Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babası ile kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.’’ düzenlemesi yer almaktadır. Bununla birlikte, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlıklı 56.maddesi ise ‘‘(1) Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

(2) Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

(3) Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

(4) Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

(5) Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” şeklindedir. Anayasa’nın yanı sıra çocukların sağlık haklarının temin edilmesine yönelik çeşitli kanunlarda düzenlemeler yapıldığı da görülmektedir.

b) Çocukların Sağlığına Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Raporun bu alt başlığında Sutaşı Çadırkenti, Kocaeli Çadırkenti, Beykoz, Orhanlı, Kırıkhan Çadırkentlerindeki çocukların tuvalet/banyo, kıyafete ve hijyen ürünlerine erişime ilişkin yapılan saha gözlemleri ve çocuk deneyimleri ile bütüncül olarak ele alınacaktır. Çocukların deneyimleri ile;

i. Sağlık Hizmetlerine Erişim

Bu kapsamda, Çocukların sağlık hizmetine erişimi EK-1 de yer alan çocuk görüşme raporunda özel bir başlık yer almaksızın diğer sorular arasından tespit edilmiştir. Yetkililere ise bu husus EK-2 de yer alan yetkili görüşme raporu ile doğrudan sorulmuştur. Çocuklardan bazılarının ifadeleri ile:

“Eczane daha açılmadı, açılınca parayla olacak diyorlar.”

“Doktor da hiç gelmedi.”

“Hastane yakın değil.”

“Çadır alanında sağlık hizmeti verilmiyor.”

“Doktor var burada.”

“Sağlık ocağı hemen yanımızda.”

Beykoz Belediyesi Çadırkent yetkilileri ile yapılan görüşmede sürecin ilk başında ilk olarak yakınlarında olan üç hastaneye depremzedelerin götürüldüğü, artık konteyner hastanelerin kurulduğu ve depremzedelerin burada hizmet aldığı bilgisi verilmiştir. Bu konteyner hastanelerin ise gün 08.00-17.00 arasında hizmet verdiği aktarılmıştır.

Kocaeli Belediyesi Çadırkent yetkilileri ile yapılan görüşmede psikolog bulunduğu, 5 tane kadrolu mobil psikiyatri çocuk hekiminin olduğu, multivitamin-çinko dağıtımı yapıldığı, çadırkent içinde diş hastanesi bulunduğu ve sahra hastanesinin olduğu ifade edilmiştir. Kocaeli Çadırkenti'nde yetkili aktarımı ile aile hekiminin depremin ikinci gününden itibaren Hatay ilçe sağlık komisyonunda ve Defne ve Samandağ'da görevli olduğu, il sağlık müdürlüğünün yetişemediği yerlere çağırıldığı öğrenilmiştir. Saha gözlemcileri tarafından, Kocaeli Belediyesi Çadırkenti ziyareti esnasında eczanenin ziyaret esnasında kurulduğu gözlemlenmiştir.

Kocaeli Çadırkenti

Kocaeli Çadırkenti

Yukarıda yer alan çocuk ifadeleri, yetkili görüşmeleri ve yapılan gözlemler çerçevesinde çocuğun sağlığa erişim hakkının yeterli ve eşit şekilde sağlanmadığı gözlemlenmiştir. Yalnızca hastane değil, eczane sayısının da yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan, tıbbi yardım ve bakımın çocuklar özelinde mümkün oldukça yakın, kesintisiz sağlanması eksikliklerin hızlıca tamamlanması gerekmektedir.

ii. Bedensel ve Zihinsel Sağlığının Korunması ile Gelişimi

Çocukların sağlık hizmetine erişimi EK-1 de yer alan çocuk görüşme raporunda özel bir başlık yer almaksızın diğer sorular arasından tespit edilmiştir. Yetkililere ise bu husus EK-2 de yer alan yetkili görüşme raporu ile doğrudan sorulmuştur. Bu kapsamda çocuk anlatımları ile:

“Alerji hastası olduğundan çadır ortamı (toz, böcek vs.) hastalığımı tetikliyor. Alerjisi tetiklendiğinde 15 günde bir iğne yapılıyor. İğneler kortizonlu olduğundan bu doz sağlıklı değil. (..) Çocuğun rahatsızlığı nedeni ile konteynir talebinde bulduk ancak verilmedi. Depremden

sonra kekelemeye başladı. Psikolojik destek aldık. Ama çadırkente yerleşince psikolojik destek alamadık. Psikolojik destek düzenli verilmedi.”

“Doktor hiç gelmedi.”

“Rüzgar hipoglesimi hastası ve çadırda doktor yok. Hastane yakın değil.”

“Psikososyal destek çadırı var. Destek alıyoruz. Talep edilince ilgileniyorlar.”

“Bacaklarımdan dolayı çadırkente kalmam sağlıklı. O yüzden konteynere geçmek istiyorum. Başvuru yaptık, bekliyoruz.”

Beykoz Belediyesi Çadırkent yetkilileri ile yapılan görüşmede çocukların deprem ardından psikolojisinin olumsuz etkilendiği, psikososyal destek verildiği aktarılmıştır.

Beykoz Belediyesi Çadırkent yetkilileri ile yapılan görüşmede ise, anne ve çocukların PSD ile görüştürüldüğü; engelli çocukların psikiyatrist, PSD, 3 haftada bir psikososyal destek verildiği aktarılmıştır. Bununla birlikte psikolog bulunduğu, 5 tane kadrolu mobil psikiyatrist çocuk hekimi olduğu da aktarımlar arasındadır.

Sutaşı Çadırkenti’nde yer alan psikososyal destek merkezinde yetişkin kadınların her hafta 1-2 gün toplanıp sohbet ettikleri, genelde yetişkinlere ilişkin konular konuşulduğundan genç kadın ve çocukların bu etkinliklere katılmadıkları yetkililer tarafından aktarılmıştır.

Kocaeli Çadırkenti

Beykoz Belediyesi Çadırkenti

Çocukların bedensel ve zihinsel gelişim hakkı, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümelerini, fiziksel ve zihinsel potansiyellerini tam olarak geliştirmelerini temel haklarından biridir. Bu hak, düzenli sağlık kontrolleri, erken tanı ve tedavi hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri ve psikososyal destek gibi sağlık hizmetlerini içermektedir. Yukarıda yer alan çocuk ifadeleri, yetkili görüşmeleri ve yapılan gözlemler çerçevesinde deprem ardından çocuk gelişiminin olumsuz etkilendiği, psikososyal hizmetlerin yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, çocuklara uygun ve erişilebilir sağlık hizmetlerinin sunulmasını, çocuklar talebi beklenmeksizin ilgili psikologlar tarafından çocuklar ile görüşme sağlanması, bu görüşmelerin belli bir sistem çerçevesinde yapılması, çocukların hastalıklarının tespiti için düzenli kontrollerin sağlanması, tedavi hizmetlerinin uygulanması gerektirmektedir.

iii. Temiz Kıyafete Erişim

Çocukların temiz kıyafetlere erişimi de temel insan haklarından biridir ve çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için çok önemlidir. Bu hak, çocukların fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaları ve hijyen koşullarını sağlamaları için gerekli olan olanakları kullanabilmelerini kapsamaktadır. Çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri ve gelecekte de erişim hakkına sahip olmalarını sağlamak için hayati öneme sahiptir. Bu kapsamda, çocuklara mevsime uygun temiz kıyafetlerinin olup olmadığı sorulmuş, 25 çocuk bu soruya dair fikrini beyan etmiştir. 25 çocuktan sadece 7 tanesi var olduğunu, bu çocuklardan 3 tanesi ise var olsa bile akabinde az olduğunu belirtmiştir. Kıyafet ihtiyacı olduğunu ifade eden çocuk sayısı ise 18 dir. Çocukların bazılarının ifadeleri ile:

“Var ama çok iyi değil terlik küçük.”

“Yeterli giysi yok.”

“Temiz kıyafetlerim var.”

“Eşyalarımızın bazılarını aldık bazılarını alamadık ama kıyafetlerim var.”

“Evet var ama eşyalarım evde.”

“Yaz mevsimine uygun kıyafetlere ihtiyacımız var. Evimizden hiçbir şey alamadık.”

“Yaz mevsimine uygun kıyafetlere ihtiyacımız var. Bizim bedenimize göre dağıtım yapılmıyor. Kıyafetler bazen bizim yaşımıza uygun oluyor, bazen uygun olmuyor.”

“Şuan sadece kışlık kıyafetler bizde var. Bebek kıyafetine özellikle iç giyimine ihtiyaç var.”

“Yaz mevsimine uygun kıyafetlere ve ayakkabıya ihtiyacım var.”

“Yazlık kıyafetimiz yok.”

“Az da olsa var.”

“Birkaç tane var. Kıyafetlerimi kuzenlerimle paylaşıyorum.”

Yukarıda yer alan çocuk ifadeleri ve yapılan gözlemler çerçevesinde çocukların temiz ve mevsime uygun kıyafete tam olarak erişemediği tespit edilmiştir. Bu kapsamda, çocukların giyim ihtiyaçlarının karşılanmasında cinsiyet ayrımcılığı yapılmaksızın temiz, yeterli ve mevsime uygun kıyafetlerin sağlanmasına ilişkin gerekli önlemlerin hızlıca alınması gerekmektedir.

iv. Temiz Tuvalet ve Banyoya Erişim

Çocukların tuvalet ve banyoya erişimi de suya erişim ve daha geniş bir çerçevede sağlık hakkı kapsamında değerlendirilmelidir. Zira, çocukların tuvalet ve banyoya erişim hakkı da, temel

insan haklarından biridir ve çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için çok önemlidir. Bu kapsamda, çocuklara kendilerinin kullanabileceği tuvalet ve banyo olup olmadığı sorulmuş, 31 çocuk bu soruya dair fikrini beyan etmiştir. 31 çocuktan sadece 4 tanesi olmadığını belirtmiştir. Bunun dışında, kendilerinin kullanabileceği tuvalet ve banyo olduğunu ifade eden çocuk sayısı 27'dir. Ancak çocuklardan 6 tanesi tuvaletlerde hijyen sorunu olduğunu, 1 tanesi ise köyde kurulan tuvalet ve banyoyu kullandığını ifade etmiştir. Çocukların bazılarının ifadeleri ile:

“Var. Duş problemi var.”

“Köyde tuvalet banyo kurdular orada yapıyorum.”

“Var. Görevliler her gün temizliyor ama yine de kirli. Çok kişi olduğu için tuvaletler yetmiyor.”

“Var. Banyo yapabiliyorum ama tuvaletler çirkin.”

“Var. Tuvaletler kötü.”

“Tuvaletler temiz, kendim gidebiliyorum.”

“Tuvaletler var, temizler.”

Kocaeli Belediyesi Çadırkenti

Kocaeli Belediyesi Çadırkenti

Yukarıda yer alan çocuk ifadeleri ve yapılan gözlemler çerçevesinde çocukların temiz ve yeterli banyo ile tuvalete tam olarak erişemediği tespit edilmiştir. Çocukların fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaları ve hijyen koşullarını oldukça önemlidir. Bu kapsamda, çocuklara uygun temiz,

yeterli tuvalet ve duş alanların yapılması, bu alanların hijyeninin sağlanması için gerekli önlemlerin hızlıca alınması gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Sağlık Hakkına Dair Değerlendirme ve Sonuç

Çadırkentlerde çocuğun sağlık hakkı kapsamında sağlık hizmetine, hijyen ürünlerine, tuvalet ve banyoya erişebilmeleri ve temiz/mevsim koşullarına uygun kıyafetlere ulaşabilmeleri son derece elzemdir. Belirtmek gerekir ki bu hususlar sadece çocuğun fiziksel sağlığı için değil aynı zamanda zihinsel sağlığı için de son derece önem arz etmektedir. Bu koşulları sağlamak, devletin görevleri arasındadır. Yapılan gözlemlerden hijyenik koşulların sağlanması noktasında bir çaba olduğu gözlemlenmişse de çadırkentlerde yaşayan nüfusun fazlalığı nedeniyle hijyenik koşulların insan onuruna yakışacak şekilde sağlandığı söylenemez.. Bununla beraber, hem çocuklar hem de onlara bakmakla yükümlü olan kimseler tarafından halihazırda en önemli ihtiyaçlardan birinin yazlık kıyafet olduğu ve mevsim ile yaş aralığına uygun kıyafetlerinin bulunmadığı saha gözlem ekibine iletilmiştir. Bu kapsamda:

- Çocuklar ve ailelerinin hem fiziksel hem de ruhsal ve zihinsel sağlıklarının korunması ve iyileştirilmesi için sahra hastaneleri ve aile hekimliklerinin çoğaltılarak vatandaşlar tarafından erişilebilecek lokasyonlarda bulundurulması gerekmektedir.
- Psikososyal desteğin düzenli ve sürekli olarak sağlanması gerekmektedir.
- Tuvalet, duş sayısı ve buraların temizliğinden sorumlu kişilerin sayısı arttırılmalıdır.
- Çocukların tuvalet, duş ve suya düzenli erişimi için bütüncül bir sistemin benimsenmesi sağlanmalıdır.
- Özel gereksinimli çocuklar için, çocukların ihtiyacını karşılayacak şekilde tuvalet ve banyolar yapılmalıdır.
- Hijyen denetimlerinin ilgili kişilerce daha sık yapılmasını sağlayan bir sistem kurulmalı ve sistemin işleyişine yönelik denetimler kayıt altına alınarak hazırlanacak tespit raporları ile periyodik aralıklarla süreç takip edilmelidir.
- Mevsimlik kıyafet ve bunun dağıtımı noktasında daha hızlı ve çocuk dostu bir sistem sağlanmalı, çocuklar sıraya girmeksizin kıyafetlere erişebilmelidir.

ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

a) Çocuğun Eğitim Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Çocuk haklarının bütünlükçü yapısı ve hakların birbiri ile uyumu bakımından öngörülen bir hak, bir ilke ve bir usul kuralı olan çocuğun üstün yararı hem hakların eksiksiz biçimde gerçekleşmesini hem de çocuğun bütünsel gelişimini amaçlamaktadır. Bu itibarla, çocuğun gelişiminde üstün yararına hizmet eden temel haklardan biri eğitim hakkı olup hakkın önemi ve niteliği uluslararası ve ulusal düzeyde korunma altına alınmış ve eğitim hakkının hayata geçirilmesi bakımından çocuğun dinlenilme hakkının temel değer teşkil ettiği kabul edilmiştir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 28. maddesinde çocuğun nitelikli eğitim hakkı bütünlüğü, erişim fırsatı yönünden eşitlikçi, zamanın değişken koşullarına ve sosyo-kültürel temelleri dikkate alan yapısıyla her çocuğa sağlanması gereken temel haklardan biri olarak düzenlenmiştir. Hakkın içeriğinin tespitine ilişkin unsurlar, bölgesel inceleme ve değerlendirmeler bağlamında hakkın gerekliliklerinin yerine getirilmesinde evrensel ilkelere bağlılığı zorunlu kılmaktadır. Nitelikli eğitim hakkının bir görünümü, ayırım gözetilmeksizin ve çocuğun üstün yararı kapsamında gerçekleştirilmesinin çocuğun ulusal ve uluslararası mevzuatta yer alan diğer temel hak ve özgürlüklerinin sağlanması noktasında önem taşımaktadır. Diğer yandan, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 7. maddesi dikkate alındığında ise engelli çocukların diğer çocuklarla eşit şekilde tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden yararlanmasını sağlamanın taraf devletlerin görevi olduğu kabul edilmiştir. Sözleşme'nin eğitim hakkını düzenleyen 24. maddesine göre engelli çocuklar, eğitim hakkını fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılığa uğramadan almak durumundadırlar.

Çocukların eğitim hakkı doğrultusunda ulusal düzenlemeler kapsamında yalnızca ailenin değil aynı zamanda ulusal düşünsel yapının devlet sorumluluğunda olduğu, çocuğun ruhsal, zihinsel, sosyal ve ahlaki olarak gelişiminde aile ile birlikte toplumun da etki ve görevlerinin bulunduğu ve bu sebeple çocuğun yalnızca çocuk olmasına bağlı olarak haklarının gerçekleşmesinin devletin görev ve sorumluluğunda olduğu Anayasanın "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41. maddesinde "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasındaki eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle annenin ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar."

hükmü ile yasal bir zeminde korunmuştur. Eğitim hakkında devletin katkı, müdahale ve sorumluluğuna dair düzenlemenin ardından “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42. maddesinde çocukların yaşatılması, geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin olarak “Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmek amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.” hükmüne yer verilmiştir.

Uluslararası ve ulusal düzenlemeler kapsamında çocuğun eğitim hakkının insan hakları ile taşıdığı ortak ideal devletlerin katkısını zorunlu kılan sosyal bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, devletin eğitim hakkına ilişkin yasal yükümlülüklerini yerine getirirken hem eğitim hakkıyla ilgili sorunların hangi konu ve alanlarda vuku bulduğunun incelenmesi, eğitim hakkının gereği gibi yerine getirilmesinin önünde engel teşkil eden/edecek sorunların kaynağının tespit edilmesi ve buna uygun çalışmaların yapılması hem de devletin eğitim hakkına yönelik sorumluluklarının altının çizilmesi olmak üzere birbirini tamamlayan iki yönlü amaç ve işlevi bulunmaktadır.

b) Çocukların Eğitimine Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Çocuk haklarının deprem bölgesinde görünürlüğü, süreçsel gelişimi ve hakların sosyal ve kamusal gerekliliklerinin tespitinde çocukların katılım haklarının bir sonucu olarak gözlem ve görüşleri rapor metoduna dayanak kabul edilmiş ve bu doğrultuda 27 çocuk, eğitim hakkı ve hakka erişim noktasında deneyim aktarımında bulunarak görüşlerini açıklamışlardır. 27 çocuktan 16’sı eğitimine devam ettiğini belirtmiştir. Eğitimine devam ettiğini belirten 16 çocuktan 1’i eğitim hakkının bir uzantısı olan eğitime erişim olanağının bulunmadığını, 3’ü ise fırsat eşitliği ve eğitim-öğretim malzemesi sağlanmasının yeterli düzeyde olmadığını ifade etmiştir. Çocukların anlatımı ile;

“Okula gidiyorum ama okul buraya uzak ve yürüyerek gidiyoruz. Okula varınca yoruluyoruz. Okul haftada 3 gün ve günde iki saat sadece ders oluyor.”

“6. sınıf öğrencisi. Okula gidiyor. Kitapları eksikmiş. Önceden kitaplar verilirken kayıt yapılmıyordu. Şimdi kitap verilirken ön kayıt yapılıyor.”

“8. Sınıf öğrencisiyim. Okula devam ediyorum. Kırtasiye malzemelerim ve kitaplarım eksik.”

“Evet. Ama çok fazla imkânsızlık var. Eğitim verilen çadır genelde dolu oluyor. Yaş gruplarına göre eğitim veriliyor. (Kendisi lise sonda).”

“Burada okul var ama öğrenci sayısı doldu diye okula gidemiyorum. Okula gitmek istiyorum.”

27 çocuktan 11’i eğitimlerine devam etmediklerini belirtmişlerdir. Çocukların eğitim haklarının sağlanmaması yönünde sebep teşkil ettiklerini düşündükleri hususlar birkaçının anlatımı ile;

“5. sınıf öğrencisi. Depremden sonra okula hiç gitmedim. Okul başlayacak ama gidecek miyim bilmiyorum, okul eşyası verilecek mi bilmiyorum. Bize (köye) hiç okul eşyası gelmedi. Hâkim olmak istiyordum ama artık olamam deprem oldu çünkü.”

“Burada okul var ama öğrenci sayısı doldu diye okula gidemiyorum. Okula gitmek istiyorum.”

“Okula gitmiyorum çünkü çadırda okul yok. Önceden gittiğim okul da kapalı.”

“Okul çok uzakta gidemiyorum. Okula gitmek istiyorum.”

“Eğitim olanağım yok (özel gereksinimli çocuk)”

“Okula gitmiyorum. Okula sokmuyorlar. Okula gitmek istiyorum.”

Yukarıda çocuk anlatımları ile detaylarına yer verilen deprem bölgesi ve çadırkentlerde eğitim hakkına erişimin, çocukların somut ve güncel ifadeler ile okullaşma oranının azaldığını, okul terk oranında artış yaşanabileceğini, akademik eğitimin bir parçası olarak okul araç-gereçlerinin sağlanmadığını, okula fiziki erişimin desteklenmediğini, eğitim hakkına yönelik yerinde, şart ve koşullara uygunluk yaklaşımının stratejik olarak benimsenmediğini, eğitimde niteliğin örselendiğini gözler önüne sermektedir. Eğitim hakkının “erişim” ve “içerik” meselesini tümüyle karşılaması koşulu ile temel insan hakları değerlerinin çocuklar bakımından sağlandığı ön kabulünün ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerde yer alması sebebiyle açıklanan halihazırdaki sorun, eksiklik, ihmal ve gelecek bakımından tehlike arz ettiği değerlendirilen hususlara yönelik eylem planı oluşturulması gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Eğitim Hakkına Dair Değerlendirme ve Sonuç

Devletin Anayasal sorumluluk ve yükümlülükleri kapsamında çocuk haklarına aktif saygı gösterilmesi ilkesi, deprem bölgesi ve çadırkentteki çocukların eğitim hakkının hayata geçirilmesinde başlangıç noktasıdır. Okullaşma oranı, eğitim-öğretim malzemesine erişim, ulusal eğitim sisteminin hedeflediği işlevleri içerir eğitim hakkının halihazırda ulusal politikalar doğrultusunda deprem bölgesindeki uygulamalarının yeterli olmadığı çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri neticesinde tespit edilmiştir. Bu kapsamda çocuk haklarının bütünlükçü yapısı gereği;

- Eğitim hakkına yönelik eylem, faaliyet ve karar alma mekanizmalarının her aşamasında çocuğun üstün yararı en başta gözetilmelidir.
- Ulusal ve uluslararası mevzuat kapsamında eğitime ilişkin yasama, politika geliştirme ve eğitime yönelik her türlü hizmet sunumunda kanuni düzenlemelerin gerektirdiği ölçüde ve süreklilik temelinde plan, proje ve çalışmaların, çocuk ve çocukların haklarından yararlanmaları bakımından olası etkileri ve bu bağlamda “çocuk etki değerlendirme raporlarının” kurumlar arası iş birliği çerçevesinde “deprem bölgesi ve çadırkentteki çocukların okullaşma verileri” dikkate alınarak hazırlanmalıdır.
- Eğitim hakkının kapsayıcı ve eşitlikçi niteliği gereği deprem bölgesi ve çadırkentteki çocukların eğitim hakkının tamamlayıcı gereksinimleri olan eğitim-öğretim malzemelerine yönelik yeterli ve güvenilir veriler en kısa sürede tespit edilmeli ve toplanmalıdır.
- Çocukların eğitim hakkına erişiminde ayrımcı ve/veya eşitsiz yönlerin belirlenmesi amacına hizmet edecek iş birliği çalışmalarının ve uygulamanın temel birleşeni niteliği taşıyacak politikalar, bölgenin sosyo-kültürel yapısı dikkate alınmak suretiyle kamu kurum ve kuruluşlarının ayrıntılı ve ayrıştırılmış analiz, gösterge ve istatistikler doğrultusunda yürütülmelidir.
- 5. madde kapsamındaki yürütüm sürecine özel kurum ve kuruluşların tavsiye niteliğindeki çalışmalar dahil edilmelidir.
- Deprem bölgesi ve çadırkentteki çocukların okullaşma oranlarının sonraki süreçlerdeki politikalarda girdi niteliği kazanması amacıyla gelişim süreci değerlendirilmeli ve bu doğrultuda süreçsel raporlarla güncel sorunların çözümünde eşgüdümlü çalışmalar yapılmalıdır.

- Çocukların eğitim hakkının gerçekleşmesi bakımından yapılacak değerlendirmeler, çocukların diğer tüm hak ve özgürlüklerinin sağlanması kapsamında ayrıca ele alınmalıdır.
- Özel gereksinimli çocukların eğitime erişiminde gereksinimlerine uygun, doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık içermeyen ve kapsayıcı yaklaşımlar benimsenmelidir.
- Deprem bölgesinde okullaşma politikalarına yönelik çalışmalara ilişkin bütçede çocukların eğitim hakkı kapsamında görünür kılınması amacıyla “dönemsel çocuk bütçe raporları” hazırlanmalı, çocukların eğitimi için ayrılan kaynakların neler olduğu analiz edilmeli ve böylece uluslararası mevzuatta eğitim hakkının ulusal uygulanabilirlik ölçüsüne açıklık kazandırılmalıdır.

ÇOCUĞUN OYUN HAKKI

a) Çocuğun Oyun Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün tanımına göre sağlık, “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil aynı zamanda ruhen, bedenen ve sosyal yönden tam iyi olma halidir.” Dolayısıyla herhangi bir sağlık sorunu olmasa da çocuğun sağlıklı kalabilmesi adına ruhen bedenen ve sosyal yönden de gelişimler yaşanmalıdır.

Bu gelişimlerden en önemlisi de çocuğun oyun hakkıdır. Beslenme, sağlık ve eğitim hakkı gibi önemli ve temel bir hak olan oyun hakkı, Türkiye’nin imzaladığı ve 1995 yılında yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 31. maddesi uyarınca “Taraflar Devletler, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar. Taraflar Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.” Oyun, Türk Dil Kurumu’na göre “yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence” olarak tanımlanmaktadır. Önemle belirtilmelidir ki oyun, yaşamın başladığı tarihten itibaren varlığını koruyan, farklı zaman ve koşullarda amacı ve kazandırdıkları farklı olan; insanın kendi duygu ve düşüncelerini yansıtmaya yardımcı olan bir araçtır. Oyun çocuğun dili ayrıca sahip olduğu doğal bir yetenektir. Hatta öyle ki oyun tüm dünya çocukları tarafından evrensel bir dildir. Çocuk oyunla öğrenir. Dolayısıyla ilerleyen yaşlarda çevresinden gelecek taleplere karşılık vermeyi, kendilerini ifade etme aracını oyunla sağlar ve oyunla gündelik

hayata katılır. Çocuklar genelde toplumda gördükleri olayları oyun ile dışarıya yansıtırlar. Bu nedenle oyun hakkı katılım hakkı ile de bağlantılı bir haktır. Oyun hakkının kısıtlandığı durumlarda katılım hakkının da etkilendiğini söylemek mümkündür.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 12. maddesinde yer alan “Çocuğun Katılım Hakkı” en yalın ifade ile çocuğun kendini etkileyecek her konu ve durumda görüşlerini serbestçe ifade etmesi olarak tanımlanabilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi uyarınca ilgili sözleşmenin 12. maddesi sözleşmenin temelinde yatan ilkelerden biridir. Belirtilmelidir ki oyun bir lüks değil temel bir çocuk hakkıdır. Dolayısıyla oyun hakkının çocuğun yaşamı ve gelişimi üzerindeki önemi çok iyi kavranmalı ve saygı duyulmalıdır. Ayrıca her çocuğun hakkı olan oyun hakkının engelli çocuklar açısından erişiminin sağlanması önem arz etmektedir.

b) Çocukların Oyun Hakkına Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

29 çocuğa “Boş zamanlarını nasıl değerlendiriyorsun, oyun oynuyor musun? Oyun alanları yeterli mi?” diye sorulduğunda 12 çocuk kendi içlerinde kendi imkânlarıyla arkadaş gruplarıyla oynadığını, 1 çocuk babasının sahip olduğu koyunlarla vakit geçirdiğini ve babasına yardım ettiğini belirtilmiştir. Çocukların anlatımı ile:

“Üç arkadaş birlikte oynuyoruz.”

“Biz üç arkadaş burada çadırların önündeki alanda oynuyoruz.”

“Abimle oynuyorum.”

“Çadır kentteki çocuklarla birlikte oyun oynuyoruz. Oyun alanı burada yok.”

“Çocuklar kendileri oyun oynuyor. Oyun alanı yok.”

“Boş zamanlarımda koyunlarla vakit geçiriyorum. Babama yardım ediyorum. Abilerim koyunlara bakıyor ben de gidiyorum. Büyüyünce ben de koyuncu olmak istiyorum. Koyunların yünlerini kırptık biz. Abim de tamirci olmak istiyor.”

1 çocuk çadırkentte eskiden park olduğunu ama artık olmadığını ve 2 çocuk ise çadırkent dışındaki parka giderek oyun oynadıklarını, 2 çocuk ise çadırkentteki toz ve kalabalığın sebep olduğu olumsuz şartlardan dolayı oyun oynayamadıklarını belirtmiştir. Çocukların anlatımı ile:

“Burada park vardı, götürdüler.”

“Oyun oyuyorum arkadaşlarımla, 4 tane arkadaşım var. En solda park var, parkta kaydırak ve salıncak var. Oyun oynuyorum, ebelemeceyi, saklambacı çok seviyorum. Yan tarafta park var oraya da gidiyorum.”

“Buraya kurulan oyun alanları bazen açılmıyor. Oyun alanı var. Ama oyun sırası çok fazla oluyor. Karınca gibi. Oyuncaklar düzgün dağıtılmıyor. Tüm çocuklara yetecek kadar oyuncak getirilmiyor. Burada 500 tane çocuk var.”

“Yaşı küçük, çadır kentte kreş var mı bilmiyorum. Çadır kentte toz çok olduğundan çok fazla çadırın dışına çıkaramıyoruz.”

Kalan çocuklar ise çadır kentte herhangi bir oyun parkı ya da oyun alanı bulunmadığını ifade etmiştir.

“Köyde hiçbir şey yok. Annem çadır kentte çamaşırhanede çalışıyor. Bazen buraya geliyorum. Köyde oyun alanı yok ve kimse bizi ziyaret edip oyun oynamıyor.”

“Çocuklar için oyun alanı yok.”

“Oyun alanı burada yok.”

“Çadırın içinde oyun oynuyoruz.”

“Çadırda oyun alanı yok. Kimse benimle oynamıyor.”

“Oyun oynatmıyorlar. Bir şey yapmıyoruz.”

“Küçük çocuklar boş alanlarda oynuyor, park yok.”

“Çocuklar kendileri oyun oynuyor. Oyun alanı yok.”

“Çadırın içinde oyun oynuyoruz.”

Yukarıda yer alan, çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri doğrultusunda çocukların büyük bir çoğunluğunun oyun hakkına erişiminin kısıtlandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca asbest tozları arasında oyun oynamaları çocuğun sağlık hakkı açısından da bir eksiklik. Bu kapsamda çadırkentlerde çocukların sağlıklı oyun hakkına yönelik ihmallerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Çocuklara özel temiz sağlıklı bir oyun alan ve oyun parkı sayısı yeterli değildir. Çalışmalarımız sırasında gözlemlerimiz doğrultusunda çocukların oyuna ve topluma karışmaya

oldukça ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla yetkililer tarafından çocukların oyun haklarına erişimi doğrultusunda gerekli girişimlerin ivedilikle yapılması gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Oyun Hakkına Dair Değerlendirme ve Sonuç

Çocukların eğitim, sağlık, barınma hakkı gibi temel bir gereksinimi olan oyun hakkı çocukluk dönemi açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü özellikle afet zamanlarında oyun, çocuğun olan biteni anlamlandırmak ve etraflarıyla yeniden bağlantı kurabilmesini sağlayan onarıcı bir iletişim sağlar. Oyun, çocuğun maddi manevi gelişimine katkı sunar. Çocukların salt çocuk olmalarından kaynaklanan hakları vardır. Önemle vurgulanmalıdır ki yetişkinlerin, yetkililerin sözleşmeye taraf devletlerin çocuğun oyun hakkını tanıma, bu hakka erişimi sağlama ve fırsatlar yaratma yükümlülükleri vardır. Bu kapsamda:

- Çadırkentteki çocukların yaş grubuna uygun oyun alanları yapılmalıdır.
- Çocukların normalleşme ve güvende olma duygularını yeniden kazanmasına destek olan nitelikte, uygunlukta çocuk sayısı ile gereksinimleri dikkate alınarak oyuncak temin edilmelidir.
- Çocukların sağlığı açısından asbest içeren molozlar bir an önce toplanmalı ve çocukların oyun alanlarının çok uzağına bırakılmalıdır.
- Özel gereksinimli çocukların gereksinimlerine uygun oyun parkları tesis edilmelidir.
- Çocuğun oyun hakkı kapsamında okul öncesi öğretmenlerinin pedagojik eğitimin gerekliliklerin sağlanması, çocukların zihinsel gelişimlerinin takibinin yapılması amacıyla katkı sunmalarının arz ettiği önem kapsamında yapacakları çalışmaların hayata geçirilmesi planlanan projeler kapsamında dikkate alınmalıdır.
- Afet zamanlarında oyun, çocuğun yaratıcılığını, öz bilincini ve ait olma duygusunu geliştirebileceği oyuncakların temin edilmesi gerekmektedir.
- Oyuncak tavsiyeleri açısından:
Hijyen koşulları dikkate alınarak yeni, paketli olması, evrensel olarak sıcaklık, güvenlik, ilgi ve arkadaşlık duygusunu uyandırdığından yumuşak, pelüş oyuncaklar Resim defteri, pastel ve kuru boya ve zararlı maddeler içermeyen oyun hamuru ve çocukların beraber oynamasına imkan tanıyan çeşitli ebatlarda top, çocuğun sağlık hakkı kapsamında çeşitli fiziksel aktivitelere yönelik malzemeler yapboz vb. oyuncakların temin edilmesi.

- Çok fazla yokuşlu yüzeyler ve dar geçitler gibi çevresel engeller oyun alanları erişimi kısıtlamamalıdır.
- Engelli çocukların oyun hakkı kapsamında ebeveynler, yetkililer bilgilendirilmelidir.
- Düzenli aralıklarla çocuklar için etkinlik düzenlenmelidir.

ÇOCUĞUN İYİ VE GÜVENDE OLMA HALLERİNİN SAĞLANMASI

a) Çocuğun İyi ve Güvende Olma Haline Dair Yasal Düzenlemeler

Çocuğun iyi olma hali çocukların sadece geleceğe hazırlanması gereken bir yetişkin adayı olarak görülmemesi, çocuğun mevcut durumdaki iyilik haline de odaklanmak olarak tanımlanabilir. Çocukların içinde buldukları mevcut durumun belirlenerek, yaşam kalitelerinin artırılması, yeteneklerine odaklanarak gelişimlerinin sağlanması, çocuk refahını sağlayan sistemlerin kurulması ve çözümlerin üretilmesidir. Bununla birlikte, deprem bölgesindeki çocukların kendilerini güvende hissetmesi gelişimleri ve sağlıkları açısından da elzemdir. Deprem bölgesindeki çocukların iyi ve güvende hissetmeleri çocukların üstün yararı gereği olup devletin bu konuda güvence sağlaması yükümlülüğü gereğidir. Zira bu yükümlülük ulusal ve uluslararası metinlerde düzenlenmiştir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 3. maddesi 1. fıkrasına göre “Kamusal yada özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar yada yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.” Şeklindeki düzenleme ile çocuğun üstün yararı temel ilkelere biri olarak yer almıştır. Bu madde ile çocuğun iyi ve güvenli olma halinin temel fikri çizgisi belirlenmiştir. Anayasanın 41. Maddesinin ilk fıkrasında “Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma (...) hakkına sahiptir.” ikinci fıkrasında ise “Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.” şeklinde düzenlemeler ile çocuğun üstün yararına açıkça yer verilmiştir. Dolayısıyla, her çocuğun kendini iyi ve güvende hissetmesi her koşulda devletin temel yükümlülüklerinden biridir.

b) Çocukların Çocuğun İyi ve Güvende Olma Haline Dair Saha Gözlemleri ve Çocuk Deneyimleri

Çocuklara sorulan sorulardan 22 çocuk “Bir sorun yaşadığın zaman veyahut bir şeye ihtiyacın olduğunda kendini rahatça anlatabiliyor musun? Kime anlatmayı tercih ediyorsun?” sorusuna dair fikrini beyan etmiştir. Bu çocuklardan büyük bir kısmı sorun yaşadığı zaman annesi ile paylaştığını söylemiştir. Çocuklardan bazılarının ifadeleri ile:

“Anne ve babama.”

“Kimseye söylemiyorum, biz üçümüz oynuyoruz işte.”

“Söylemiyorum, kalbimde kalıyor, bu arkadaşlarımla oynuyorum.”

“Kötü bir şey yaşarsam tek anneme anlatırım.”

“Bir şey olursa güvenliğe, anneme ya da babama söylerim. Ama olmuyor.”

“Sorun yaşarsam annem ya da babama söylerim.”

“Kimseye anlatmıyorum.”

“Bir sorun olduğunda anneme söylüyorum.”

“Çadırkent yetkililerine söylüyoruz, not alıyorlar.”

“Gelen insanların devamlı ihtiyaç sormasından bunaldım, herkes soruyor ama sonra bir şey yapmıyor. Kayıt masası olmadığı için gelen yardımlar rastgele dağıtılıyor.”

“Buradaki gönüllülere söylüyorum ama hepsine değil. Doktor var burada.”

“Rahatça söyleyemiyorum, sadece anneme söylüyorum.”

“Başıma bir şey gelirse polislere söylerim.”

“Annemlere söylüyorum, asker abilere de söyleyebilirim ama annem burada çalışıyor. Kur’an hocası ona da söylüyorum.”

“Askerlere söylüyorum.”

Yukarıda yer alan, çocuk deneyim aktarımı ve saha gözlemleri neticesinde, çocukların iyi ve güvende olmama hallerinde yaşadıkları problemin çözümü için anneleri ile durumu paylaşacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak raporun diğer başlıklarından da anlaşılacağı üzere yaşanan sorunların çözümü ebeveynleri çoğu durumda aşan problemlerdir. Bu sebeple, yetkililerin çadırkentte kalan kişiler ile yaşanan sorunları sistematik şekilde konuşması, bu görüşmelere çocukların yaşadığı sorunların da dahil edilmesi gerekmektedir.

c) Saha Gözlemleri Çerçevesinde Çocukların Çocuğun İyi ve Güvende Olma Haline Dair Değerlendirme ve Sonuç

Çadırkentlerde çocukların iyi ve güvende olma hallerinin sağlanması bu durumun süreklilik arz etmesi öncelikli konular arasındadır. Bu kapsamda;

- Çadırkentteki çocukların iyi ve güvende olma hallerinin sağlanması adına yukarıda yer alan başlıklardaki çözüm önerilerinin bütüncül olarak uygulanması gerekmektedir.
- Odağına çocukların yaşamını bütünsel olarak alan, çocuğun üstün yararını gözeten sistemler üretilmeli, bu sisteme ilgili kurum ve kuruluşlar dahil edilmelidir.
- Çocukların iyi ve güvende olma halinin sağlanması adına çadırkentte bulunan çocukların da görüşlerinin alındığı kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmelidir.
- Çocuklara ruh sağlığı ve psikososyal destek hizmetleri uzman kişilerce sağlanmalıdır. Bölgede yer alan yetkililere, çocukların ebeveynleri ile çocukların bakımını sağlayan kişilere ruh sağlığı ve psikososyal destekleyici hizmet sağlanmalıdır.

ÇOCUKLARA SORDUK: SİZİ NE MUTLU EDERDİ?

Raporda birçok değerlendirme ve çözüm önerisine yer verilmiştir. Ancak bu öneriler her ne kadar çocukların aktarımı ve gözlemler sonucu oluşturulsa dahi, çocuğun iyi olma hali ve mutluluğuna dair doğrudan kendi ifadelerinin yer almaması çocuğun katılım hakkı ve kendini ilgilendiren konularda kendisini ifade etme hakkını engelleyecektir. Zira, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede de “...Bütün çocuklar kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini özgürce ifade edebilme hakkına sahiptir” şeklinde düzenleme mevcuttur. Ulusal ve uluslararası metinlerde düzenleme bulan, çocukların katılım ve kendilerini ifade etme haklarını çocukların yaşadıkları hak ihlallerini önlemek ve ihlaller ardından kalıcı çözüme ulaşmak için önemli bulmaktayız.

Bu sebeple, bu başlık altında “Burada seni ne iyi hissettirir? Mutlu eder?” soruları ile çocuğun iyi olma halinin çözümleri çocuk anlatımı ile aktarılacaktır. Çocukların ifadeleri ile:

“Bisiklet, çikolata. Geçen gün çikolata getirip dağıtmamışlar. Oraya bir yere kilitlemişler.”

“Bisiklet istiyorum.”

“Bisiklet istiyorum.”

“Burada bakkal olması beni mutlu ederdi.”

“Bir sürü oyuncak olsa çok mutlu olurum. Bir de kuşlar ve güvercinler beni mutlu eder.”

“İnek koyun beni mutlu eder. Futbol oynamak da beni mutlu eder.”

“Oyun alanı çok olsun. Oyuncak dağıtılsın.”

“Oyun alanı çok olsun. Oyuncak ve bisiklet istiyorum.”

“Aslanlı oyuncak ve küçük arabaları olursa mutlu olurum. Daha çok oyun oynamak istiyorum.”

“Resim yapmayı seviyorum ama resim defterim ve boyalarım yok. Resim defterim olursa mutlu olurum. Bir de oyun yerimiz olsun.”

“Oyun çadırı olursa güzel olur. Küçük arabalarda bize getirilirse mutlu olurum.”

“Burayı çok seviyorum. Oyun yeri daha çok olsun.”

“Çadırdaki yaşamayan çocuklarda stadyuma geliyor ve rahatsız ediyorlar. Burada çok oyuncak ve havuz olursa mutlu olurum.”

“Çadırdaki yaşamayan çocuklarda stadyuma geliyor ve kavga ediyoruz. Onların buraya gelmelerini istemiyorum. Oyuncak istiyorum.”

“Arkadaşlarım yok. Oyun oynamak, kitap ve oyuncak istiyorum.”

“Önceden benim çok oyuncaklarım vardı. Hepsi gitti.”

“Ben sadece okula gitmek istiyorum.”

“Parkta oyun oynamak.”

“Bacaklarımdan dolayı çadırkentte kalmam sağlıklı. O yüzden konteynere geçmek istiyorum. Başvuruyu yaptık bekliyoruz.”

“Kardeşlerimin ve ailemin daha rahat bir ortamda yaşaması, eğitimime devam edebilmek.”

“Dünya düzelsin yeter”.

“Evim olsun istiyorum, burada mutlu değilim.”

“Eğlence havuzu olsa mutlu olurum.”

“Kocaman zıpzip olsa hoşuma giderdi.”

“Akülü arabalar beni mutlu ederdi.”

“Oyun çadırı.”

“Oyun.”

“Mutlu anlar.”

Yukarıda yer alan çocuk anlatımları ile çocukların büyük bir kısmı oyun alanlarını ve oyuncakları yetersiz bulduğunu ifade etmiş, akabinde eğitimlerine devam etmek istediklerini, hastalığı sebebiyle uygun koşullarda yaşamak istediklerini beyan etmişlerdir. Bu kapsamda, yetkililerce çocukların ihtiyaçları, her çocuk özelinde çocukların görüşleri de alınarak tespit edilmeli ve giderilmelidir. Aksi halde, çocuk hakları kültürünün ve çocuk odaklı yaklaşımın

oluşması eksik kalacaktır. Çocuk hakları ihlallerini önlemek ve ihlallere karşı kalıcı çözümler üretilerek hayata geçirilmesi mümkün olmayacaktır.

SONUÇ

Bu raporda da görüldüğü üzere; doğal afetlerde çocuğun korunmasına dair özel olarak yapılmış bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Doğal afette ve her koşulda çocuğun korunmasına dair devletin yükümlülüğü; çocuk haklarına dair genel düzenlemeler olan ulusal ve uluslararası mevzuatımızdaki hükümlerle sağlanmaktadır.

Doğal afet özelinde çocuğun korunması ve çocuk hak ihlallerinin önlenmesine dair yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Ülkemizin de taraf olduğu BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. Maddesi uyarınca; Devletin güç koşullar altındaki çocuklar için, her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alması yasal zorunluluktur. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Devletin eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası iş birliği çerçevesinde bu tür önlemleri alması gerekmektedir.

Devlet güç koşullar altındaki çocukları hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın, depremin büyüklüğü, aynı anda 11 ilde gerçekleşmesi, eleman yetersizliği gibi hiçbir mazerette bulunmayarak, çocuğun üstün yararını esas alarak bu sözleşmede tanınan tüm haklarını sağlaması gerekmektedir.

Bunun için gerekli tüm alt yapı, kurum ve kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonun eş zamanlı ve sürekli olarak sağlanmalıdır.

Tüm bunların ise doğal afet anında değil, doğal afet öncesindeki bir çalışma ve planlamayla yapılması gerekmektedir. Bu planlamanın, afet anında devreye girmesi gerekmektedir.

Bu raporda çocukların iyi ve güvenli hallerinin gerçekleşmesi için; tespit edilen ve yapılması gerekenler belirtilerek; çocuğun her koşulda ve durumda korunmasına dair Devlete ve hepimize düşen yükümlülükleri bir kere daha vurgulamaktayız.

EK-1: ÇOCUK GÖRÜŞME RAPORU

Dolduran Kişi:

Çocuğun yaşı, cinsiyeti:

Tarih ve yer:

Burada kiminle beraber ve kaç kişi kalıyorsun?	
Kaldığın yer rahat mı? Isınma problemi yaşıyor musun? Bu yer için önerilerin var mı? (kaldığın yer nasıl olsun istersin?)	
Yemek ve barınma ihtiyacın karşılanıyor mu? Yeterli mi?	
Burada kendini güvende hissediyor musun?	
Boş zamanlarını nasıl değerlendiriyorsun? Oyun alanları var mı? Yeterli mi?	
Eğitimine devam ediyor musun?	
Senin kullanabileceğin banyo ve tuvalet var mı?	
Mevsime uygun temiz kıyafetin var mı?	
Bir sorun yaşadığın zaman veyahut bir şeye ihtiyacın olduğunda kendini rahatça anlatabiliyor musun? Kime anlatmayı tercih ediyorsun?	
Burada seni ne iyi hissettirir? Mutlu eder?	

EK-2: YETKİLİ GÖRÜŞME RAPORU

Dolduran Kişi:

Çocuğun yaşı, cinsiyeti:

Tarih ve yer:

Çocuklar için kayıt tutuluyor mu? Tutuluyorsa nasıl tutuluyor? Kayıt masası oluşturuldu mu?	
Bölgedeki çocuk güvenliğini sağlayan mekanizmalar nelerdir?	
Özel gereksinimli çocuklara gerekli hizmetler sağlanıyor mu? Nasıl sağlanmaktadır?	
Çocuklara dair sağlık ve psikolojik destek süreçleri ne şekilde yürütülmektedir?	
Çocukların rutin tıbbi kontrolleri yapılmakta mıdır? Yapılmaktaysa hangi sıklık ve kapsamda yapılmaktadır?	
Sağlık problemi yaşayan çocukların tedavileri yapılıyor mu? Ne şekilde yapılmaktadır?	
Bebek emzirme odası bulunmakta mıdır?	
Bebek bezi ve gıdalara ulaşım ne sıklıkla ve nasıl sağlanmaktadır?	
Menstrual hijyen ürünlerine ulaşım ne sıklıkla ve nasıl sağlanmaktadır?	
Çocuklar eğitimlerine nasıl ve nerede devam etmekte midir? Yaş gruplarına göre planlama yapıldı mı?	
Yaşam alanlarındaki atıklar nerede toplanmaktadır? Atıkların bölgeden uzaklaştırılması için çalışmalar yapılıyor mu?	
Sığınmacı – mülteci çocuklar için tercüme hizmeti yapılmakta mıdır?	

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASA MAHKEMESİ

GENEL KURUL

KARAR

YILDIZ CEYLAN VAR BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2020/10490)

Karar Tarihi: 25/7/2023

R.G. Tarih ve Sayı: 17/10/2023-32342

GENEL KURUL

KARAR

Başkan	: Zühtü ARSLAN
Başkanvekili	: Hasan Tahsin GÖKCAN
Başkanvekili	: Kadir ÖZKAYA
Üyeler	: Engin YILDIRIM Muammer TOPAL M. Emin KUZ Rıdvan GÜLEÇ Recai AKYEL Yusuf Şevki HAKYEMEZ Yıldız SEFERİNOĞLU Selahaddin MENTEŞ Basri BAĞCI İrfan FİDAN Kenan YAŞAR Muhterem İNCE
Raportör	: Fatih ALKAN
Başvurucu	: Yıldız Ceylan VAR
Vekili	: Av. Metin TAŞKAN

I. BAŞVURUNUN KONUSU

1. Başvuru, evlatlık ilişkisinin kaldırılmasına karar verilmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

II. BAŞVURU SÜRECİ

2. Başvuru 19/3/2020 tarihinde yapılmıştır. Komisyon başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar vermiştir.

3. Başvuru belgelerinin bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına (Bakanlık) gönderilmiştir. Bakanlık, görüşünü bildirmiştir. Başvurucu, Bakanlığın görüşüne karşı beyanda bulunmuştur.

4. Birinci Bölüm, başvurunun Genel Kurul tarafından incelenmesine karar vermiştir.

III. OLAY VE OLGULAR

5. Başvuru formu ve eklerinde ifade edildiği şekliyle olaylar özetle şöyledir:

6. 2000 yılında dünyaya gelen başvuru, anne F.K.nın kızıdır. F.K. ile B.V. 2006 yılında evlenmiştir. 1984 doğumlu olan B.V., başvurucuyu evlat edinme talebiyle 31/3/2015 tarihinde Balıkesir 2. Aile Mahkemesinde dava açmıştır. Dava dilekçesinde B.V. başvurucunun dört yaşından bu yana kendisini baba olarak bildiğini, geçirdiği trafik kazası nedeniyle baba olmasının biyolojik olarak mümkün olmadığını, evlat edinmesinin amacının çocuğun yararının korunması olduğunu, evlat edinmesi hususunda çocuğun annesinin de rızası olduğunu belirtmiştir. Mahkeme; başvurucunun altı yaşından beri B.V. ve annesi F.K.yla yaşadığını, B.V.nin başvurucunun her türlü eğitim ve bakım giderlerini karşıladığını, evlatlık ilişkisinin kurulmasında küçüğün menfaatinin bulunduğunu belirterek başvurucunun evlat edinilmesi yönünde izin verilmesine 29/6/2015 tarihinde karar vermiştir. Temyiz edilmeyen karar kesinleşmiştir.

7. Kararın gönderildiği Altıeylül İlçe Nüfus Müdürlüğünün ihbarı üzerine Balıkesir Cumhuriyet Başsavcılığı 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 308. maddesi gereğince evlat edinilenin evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olması gerektiğini ancak başvuru ile B.V. arasındaki yaş farkının on altı olduğunu, bu durumda evlatlık ilişkisi kurulamayacağını belirterek başvuru ile B.V. arasındaki evlatlık ilişkisi kaldırılmasını 10/9/2015 tarihli davaname ile talep etmiştir. B.V. başvurucunun kendisini babası olarak tanıyıp bilmesi nedeniyle evlatlık ilişkisinin kaldırılmasına karar verilmesi hâlinde küçüğün okul ve aile yaşantısının, ruhsal gelişiminin olumsuz etkileneceğini ve bu durumda geri dönülemez zararlar oluşacağını belirterek davanın reddini talep etmiştir. B.V. ayrıca 4721 sayılı Kanun'un 308. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasında bulunmuştur. Söz konusu yargılamada başvuru kayyım tarafından temsil edilmiştir.

8. Balıkesir 1. Aile Mahkemesi öncelikle kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasını incelemiştir. Mahkemenin 22/11/2016 tarihli kararında; evlat edinme müessesesinin

çocuğu olmayan kimselerin bu duygularını tatmin edeceği ve çocuk sevgilerini karşılayacağı, diğer yünden de evlat edinilenin anne ve baba eksikliğini tamamlayacağı ifade edilmiştir. Kararda, evlat edinmenin kötüye kullanıldığı durumların olabileceği, bunun önüne geçilmesi amacıyla kanun koyucu tarafından gerçek amaçlı evlat edinmeleri korumak için çeşitli düzenlemeler yapıldığı belirtilmiştir. Bu düzenlemelerden birinin de evlat edinecek ile evlat edinilen arasındaki yaş farkı olduğu, öngörülen kuralın evlatlık müessesesinin ciddiyetini ve gerçek amacını koruduğu, evrensel ve toplumsal gerçekler ile fiziksel gelişim, evlenme yaşı gibi hususlar dikkate alınarak belirlenen yaş farkının ülke gerçekleri ile uyumlu ve gerçek evlatlık bağı açısından önemli olduğu, bu nedenlerle Anayasa'ya aykırılık iddiası ciddi bulunmadığından talebin reddine karar verildiği ifade edilmiştir.

9. Balıkesir 1. Aile Mahkemesi, evlat edinilenin evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olması gerektiği yönündeki yasal şartın bulunmadığı gerekçesiyle davanın kabulüne, evlatlık ilişkisinin iptali ile kaldırılmasına 24/11/2016 tarihinde karar vermiştir. Kararın gerekçesinde; başvuru ile B.V. arasındaki yaş farkı şartının değiştirilmesinin mümkün olmadığı, bu eksikliğin sonradan tamamlanamayacağı, söz konusu eksikliğin esaslı unsurlardan olduğu, bu nedenle evlat edinilenin menfaatlerinin ağır derecede ihlal edilip edilmediği hususunda tartışma yapılamayacağı belirtilmiştir.

10. İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesince yaş farkıyla ilgili noksanlığın esasa ilişkin olduğu ve ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı belirtilerek istinaf başvurusunun esastan reddine karar verilmiştir. Söz konusu karara karşı başvuru vekili tarafından sunulan temyiz dilekçesinde, evlatlık ilişkisinin kaldırılmasının başvuruçunun hayatını altüst ettiği ve kuralın kesin şekilde uygulanmasının başvuruçunun zararına olduğu belirtilmiştir. Ayrıca beyanlarının yer aldığı ve Yargıtaya sunduğu 17/12/2019 tarihli yazıda başvuru; üniversite öğrencisi olduğunu, dava nedeniyle dikkatinin dağıldığını ve düzeninin bozulduğunu öz babası olarak bildiği ve gördüğü B.V.nin üzerinde büyük emeği olduğunu, söz konusu karardan dönülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

11. Temyiz talebi, temyiz nedenlerinin yerinde görülmediği gerekçesiyle Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 10/2/2020 tarihli kararıyla reddedilmiştir. Başvuruçunun nihai kararı 11/3/2020 tarihinde öğrenmiştir.

12. Öte yandan Balıkesir 1. Asliye Hukuk Mahkemesinin 16/10/2020 tarihli kararıyla başvuruçunun soyadı "*Var*" olarak değiştirilmiştir. F.K. ile B.V.nin evlilikleri 22/9/2022 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

IV. İLGİLİ HUKUK

A. Ulusal Hukuk

1. İlgili Mevzuat

13. 4721 sayılı Kanun'un "*Genel koşulları*" kenar başlıklı 305. maddesi şöyledir:

"Bir küçüğün evlât edinilmesi, evlât edinen tarafından bir yıl süreyle bakılmış ve eğitilmiş olması koşuluna bağlıdır.

Evlât edinmenin her hâlde küçüğün yararına bulunması ve evlât edinenin diğer çocuklarının yararlarının hakkaniyete aykırı bir biçimde zedelenmemesi de gerekir."

14. 4721 sayılı Kanun'un "*Küçüğün rızası ve yaşı*" kenar başlıklı 308. maddesinin birinci fıkrası şöyledir:

"Evlât edinilenin, evlât edinenden en az onsekiz yaş küçük olması şarttır."

15. 4721 sayılı Kanun'un "*Küçüğün rızası ve yaşı*" kenar başlıklı 308. maddesinin gerekçesi şöyledir:

"Madde İsviçre Medenî Kanununun 265 inci maddesinden, bu hükmün birinci fıkrasında değişiklik yapılmak suretiyle alınmıştır. Söz konusu değişiklik, kaynak maddedeki onaltı yaş farkı sınırının birinci fıkrada onsekize çıkarılmış olmasıdır. İkinci ve üçüncü fıkralar, yürürlükteki Kanunun 254 üncü maddesini karşılamaktadır."

2. İlgili Yargıtay Kararları

16. (Kapatılan) Yargıtay 18. Hukuk Dairesinin 5/5/2015 tarihli ve E.2014/19324, K.2015/7582 sayılı kararının ilgili kısmı şöyledir:

"... 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 308/1. maddesinde yer alan hükme göre evlat edinilenin, evlat edinenden en az onsekiz yaş küçük olması şarttır. Dosyada mevcut nüfus kayıt örneklerinden 1973 doğumlu davacı ... ile 1989 doğumlu evlat edinilmek istenilen A. arasındaki yaş farkının onsekiz yıldan az olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemece, sözü edilen hükümde öngörülen yasal şartın oluşmaması nedeniyle davanın reddine karar verilmesi gerekirken davanın kabulüne ilişkin hüküm kurulması usul ve yasaya aykırıdır ..."

17. Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 26/1/2017 tarihli ve E.2017/924, K.2017/735 sayılı kararının ilgili kısmı şöyledir:

"... 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 308/1. maddesinde, 'Evlât edinilenin, evlat edinenden en az onsekiz yaş küçük olması şarttır.' hükmünün yer aldığı, dosyadaki mevcut nüfus kayıt örnekleri incelendiğinde, evlat edinen F.'nin doğum tarihinin 1976, evlat edinilen A.'nın ise 1991 olduğu, dolayısı ile evlat edinen ile evlat edinilenin yaş farkının evlat edinmeye engel mahiyette olduğu anlaşıldığından yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiştir..."

B. Uluslararası Hukuk

1. Uluslararası Mevzuat

18. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) "*Özel ve aile hayatına saygı hakkı*" kenar başlıklı 8. maddesi şöyledir:

"(1) Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir."

(2) Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

19. 14/9/1990 tarihinde imzalanan ve 27/1/1995 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 20/11/1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 3. maddesi şöyledir:

"(1) Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir."

(2) *Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de gözönünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.*

(3) *Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler."*

20. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. maddesi şöyledir:

"1. *Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır.*

2. *Taraf Devletler bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaklardır.*

3. *Bu tür bakım, başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, İslam Hukukunda Kefalet (Kafalah), evlat edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dinsel kültürel ve dil kimliğine gerek saygı gösterilecektir."*

21. Türkiye Cumhuriyeti devletinin imzalamadığı 27/11/2008 tarihli Çocukların Evlat Edinilmesine Dair Gözden Geçirilmiş Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin "Evlat edinmenin asgari yaşı" kenar başlıklı 9. maddesi şöyledir:

"1. *Bir çocuk ancak evlat edinmek isteyen kişinin hukuken aranan asgari yaşa ulaşması durumunda evlat edinilebilir. Bu anlamda aranan yaş on sekizden az otuzdan yüksek olamaz. Çocuğun yüksek yararı dikkate alınarak evlat edinmek isteyenle evlat edinilen arasında tercihen en az on altı yaş farkı olmalıdır.*

2. *Ancak hukuk çocuğun üstün yararı dikkate alınarak en düşük yaş sınırına ve yaş farkına ilişkin şartın aşağıdaki durumlarda kaldırılmasına izin verilebilir:*

a. *Evlat edinenin, çocuğun annesinin ya da babasının eşi ya da kayıtlı partneri olması durumunda veya*

b. *İstisnai koşulların ortaya çıktığı durumlarda."*

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı

22. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) aile hayatının var olup olmadığını değerlendirirken öncelikle yakın kişisel bağların varlığını incelemektedir. AİHM; çocuk ile koruyucu aile olan ebeveyn arasındaki bağların aile hayatını oluşturup oluşturmadığı hususunu, özellikle çocuğun doğal ebeveyniyle yakın kişisel ilişkileri olup olmadığına ve çocuğun bakımını üstlenen ailenin yanında ne süredir bulunduğuna bağlı olarak ve durumun şartlarına göre belirlemektedir (*X/İsviçre* (k.k.), B. No: 8257/78, 10/7/1978).

23. AİHM; *Wagner ve J.M.W.L./Lüksemburg* (B.No: 76240/01, 28/6/2007) kararında, evlat edinme hususunda Sözleşme'ye taraf olan devletlerin geniş takdir yetkileri olduğunu, çocukların evlat edinilmesi konusu düzenlenirken en uygun yöntemin belirlenmesinde ulusal makamların yetkin olduğunu, görevinin ise alınan kararların Sözleşme uyarınca gözden geçirilmesinden ibaret olduğunu belirtmektedir. AİHM; ulusal makamların takdir yetkisinin kapsamının koşullara, konuya ve bağlama göre değişebileceğini, ilgili faktörlerden birinin taraf devletlerin kanunları arasındaki ortak bir

zeminin varlığının veya yokluğunun olabileceğini ifade etmektedir (*Wagner ve J.M.W.L./Lüksemburg*, § 128).

3. Karşılaştırmalı Hukuk

24. İsviçre Medeni Kanunu'nun 264. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"Evlat edinmek isteyenler ile evlat edinilmek istenen çocuk arasındaki yaş farkı on altı yaşından küçük, kırk beş yaşından büyük olamaz.

Çocuğun menfaati için gerekliliğin bulunması hali ise istisnadır. Evlat edinmek isteyen kişi istisnanın haklılığını ortaya koymalıdır."

25. Fransa Medeni Kanunu'nun 347. maddesi şöyledir:

"Evlat edinen ya da evlat edinenler evlat edinmeyi istedikleri çocuklardan on beş yaş büyük olmalıdır.

Ancak yaş farkı bir önceki fıkrada düzenlenenenden az ise mahkeme haklı sebeplerin varlığı halinde evlat edinmeye hükmedebilir."

26. İspanya Medeni Kanunu'nun 175. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"... Her durumda evlat edinen ile evlat edinilen arasındaki yaş farkı, Kanun'un 176. maddesinin (2) numaralı fıkrasında belirtilen istisnai haller dışında en az on altı ve en fazla kırk beş olmak zorundadır. ..."

27. İspanya Medeni Kanunu'nun 176. maddesinin (2) numaralı fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

"Evlat edinme işlemlerinin başlatılabilmesi için... evlat edinenler lehine Kamu Kurumunun ön teklifi gerekir. ... müstakbel evlatlık, aşağıdaki koşullardan herhangi birini karşılıyorsa bu türden bir teklif gerekli olmayacaktır:

1. Yetim ve evlat edinenin üçüncü dereceye kadar kan veya sıhrî hısmı olması,

2. Evlat edinmek isteyen kişinin evli olduğu ya da evlilik benzeri ilişki içinde bulunduğu kişinin çocuğu olması,

3. Bir yıldan fazla bir süredir evlat edinme öncesi koruyucu aile kapsamında yasal koruyucu ailede olması veya aynı süre boyunca evlat edinenin velayeti altında olması,

4. Reşit olması veya küçüğün ergin kılınması."

28. Almanya Medeni Kanunu'nda 1998 yılında yapılan değişikliklerle yaş farkına ilişkin düzenleme yürürlükten kaldırılmıştır. Almanya Medeni Kanunu'nun 1741. maddesinde, çocuğun üstün yararına hizmet etmesi ve evlat edinmek isteyen kişi ile çocuk arasında ebeveyn-çocuk ilişkisi oluşması durumunda evlat edinmenin mümkün olabileceği düzenlenmiştir. Evlat edinmek isteyen ile evlat edinilen arasında makul bir yaş farkının bulunup bulunmadığı hususu ebeveyn-çocuk ilişkisinin oluşması koşulu çerçevesinde Alman yerel mahkemelerince değerlendirilmektedir.

V. İNCELEME VE GEREKÇE

29. Anayasa Mahkemesinin 25/7/2023 tarihinde yapmış olduğu toplantıda başvuru incelenip gereği düşünüldü:

A. Başvurucunun İddiaları ve Bakanlık Görüşü

30. Başvurucu; dört yaşından bu yana B.V.yi babası olarak bildiğini, evlatlık ilişkisinin kurulmasına izin verilmesini sevinçle karşıladığını, evlat edinilen arasında belirli bir yaş farkı şartı aranmasının gerçek bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin mümkün olduğu ölçüde sağlanması ve çocuğun menfaatinin korunması amacıyla yönelik olduğunu ancak kendisi yönünden bu amaca aykırı bir durum bulunmadığını, aksine B.V. ile evlatlık ilişkisi kurmasının menfaatine olacağını belirtmiştir. Başvurucu; soyadının değişmesi durumunda yaşantısının olumsuz etkileneceğini, Fransa ve İsviçre'de yaş farkı koşulunun daha esnek olduğunu, istisna içermeyen mevcut düzenlemelerin katı şekilde yorumlanarak uygulanması durumunda aile birliğinin ve aile ilişkilerinin zarar göreceğini ifade ederek aleyhine verilen kararlar nedeniyle aile hayatına saygı hakkı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir.

31. Bakanlık görüşünde; derece mahkemelerince dayandırılan kuralın evlat edinilenin himaye edileceği kalıcı bir aile ortamının sağlanmasını ve bunun sonucunda toplumsal huzurun korunmasını amaçladığı, devletin bu alanda geniş bir takdir yetkisinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müdahalenin adil yargılanma hakkının hangi güvencelerini ne şekilde etkilediğine dair açıklamada bulunulmadığı, ileri sürülen iddiaların delillerin değerlendirilmesi ve hukuk kurallarının yorumlanmasına ilişkin olduğu ifade edilmiştir. Başvurucu; Bakanlık görüşüne karşı 13/2/2023 tarihinde sunduğu dilekçede, tek isteğinin evlatlık ilişkisinin kurulması olduğunu belirtmiş ve başvuru formunda ileri sürdüğü hususları yinelemiştir.

B. Değerlendirme

32. Anayasa'nın iddiaların değerlendirilmesine dayanak alınacak 20. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"Herkes, ... aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. ... aile hayatının gizliliğine dokunulamaz."

33. Anayasa'nın 41. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"Aile, Türk toplumunun temelidir ..."

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile ... çocukların korunması ...nı sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."

34. Anayasa Mahkemesi, olayların başvuru tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (*Tahir Canan*, B. No: 2012/969, 18/9/2013, § 16). Başvurucunun iddialarının özünün evlat edinme koşullarından olan evlat edinilenle evlat edinilen arasındaki yaş farkıyla ilgili düzenlemenin herhangi bir istisna içermemesine ve mevcut uygulamanın evlatlık ilişkisinin kurulmasına imkân sağlayamadığına dair olduğu görülmüştür. Başvuru, etkisi bir yaşam boyu sürmesi muhtemel olan bu durumun başvuru aile hayatında meydana getirdiği ya da getirebileceği sonuçlar dikkate alınarak aile hayatına saygı hakkı

bağlamında ele alınabilir. Ancak öncelikle konunun aile hayatına saygı hakkı kapsamında uygulanabilir nitelikte olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir.

1. Uygulanabilirlik Yönünden

35. Anayasa'daki aile kavramının 4721 sayılı Kanun'daki karşılığı ile sınırlı olmayacak şekilde özerk yorumlanması gerekir. Aile hayatına saygı hakkının söz konusu olabilmesi için öncelikle aile kavramı kapsamında değerlendirilebilecek kişisel ve yakın bağların varlığı gereklidir (*Murat Demir* [GK], B. No: 2015/7216, 27/3/2019, § 72).

36. Söz konusu bağ, kan bağıyla kurulabileceği gibi hukuki ya da istisnai durumlarda fiilî yollarla da gerçekleşebilir. Bu bağlamda anne-babalarıyla soy bağı bulunan çocuklar ile evlat edinilen çocukların ebeveynle aile bağlarının olduğu tartışmasız olmakla birlikte kan veya evlatlık bağı olmamasına rağmen çocukların bakım ve gözetimini üstlenerek her türlü ihtiyacında yanında olan kişilerle de aralarında somut olayın koşulları çerçevesinde aile bağlarının oluştuğu kabul edilebilir (*Murat Demir*, § 73).

37. Başvurucunun çocukluk çağının büyük kısmını annesi ile evli olan B.V. ile birlikte yaşadıkları evde geçirdiği, aralarında fiilen baba-çocuk ilişkisi kurulduğu, başvurucunun B.V.yi ebeveyn olarak, B.V.nin de başvurucuyu çocuğu olarak benimsediğine ilişkin olarak ortaya koydukları iradenin aksine bir tespitin bulunmadığı dikkate alındığında somut başvurunun koşullarında aile hayatı anlamında bir bağın kurulduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla başvuru, aile hayatına saygı hakkı kapsamında uygulanabilir bulunmuştur.

2. Kabul Edilebilirlik Yönünden

38. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı gibi kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

3. Esas Yönünden

a. Genel İlkeler

39. Aile hayatına saygı hakkı, Anayasa'nın 20. maddesinin birinci fıkrasında güvence altına alınmıştır. Madde gerekçesi de dikkate alındığında resmî makamların özel hayata ve aile hayatına müdahale edememesi ile kişinin ferdi ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesi gereğine işaret edildiği görülmekte olup söz konusu düzenleme, Sözleşme'nin 8. maddesi çerçevesinde korunan aile hayatına saygı hakkının Anayasa'daki karşılığını oluşturmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 41. maddesinin - Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği- özellikle aile hayatına saygı hakkına ilişkin pozitif yükümlülüklerin değerlendirilmesi bağlamında dikkate alınması gerektiği açıktır (*Murat Atılgan*, B. No: 2013/9047, 7/5/2015, § 22; *Marcus Frank Cerny*, [GK], B. No: 2013/5126, 2/7/2015, § 36).

40. Aile hayatına saygı hakkı kapsamında devlet için söz konusu olan yükümlülük, sadece belirtilen hakka keyfî surette müdahaleden kaçınmakla sınırlı olmayıp aile hayatına saygının etkili bir biçimde sağlanması bağlamında pozitif yükümlülükleri de içermektedir. Söz konusu pozitif yükümlülükler, bireyler arası ilişkiler alanında olsa da aile hayatına saygıyı sağlamaya yönelik tedbirlerin alınmasını zorunlu kılar (*Murat Atılgan*, § 26). Ebeveyn ile çocukların birlikte yaşama istekleri, aile hayatının

vazgeçilmez bir unsuru olup ortak yaşamın kurulamaması veya hukuken ya da fiilen sona ermesi aile hayatını ortadan kaldırmaz. Anne, baba ve çocuğun aile hayatlarına saygı hakkı kamusal makamlar tarafından ailenin yeniden birleştirilmesine yönelik tedbirleri de içermektedir (*Murat Atılğan, § 25*).

41. Ayrıca Anayasa'nın 41. maddesinde ifade edilen ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de vurgulanan *çocuğun yüksek yararının* korunmasına ilişkin gereklilik mahkemeler, idari makamlar ve yasama organı tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde gözetilmesi gereken bir ilkedir. Bu bağlamda çocuklar üzerinde etki doğuracak bir işlem yapılacağı zaman bu işlemin çocuğun yararına olup olmadığı yönünde bir değerlendirme yapılması aile hayatına saygı hakkının öngördüğü pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından oldukça önemlidir (*Şükran İrge, B. No: 2016/8660, 7/11/2019, § 33*).

42. Aile hayatının korunması konusunda devlete düşen pozitif yükümlülüklerden biri de hukuk kurallarını belirlemek ve yasal düzenlemeleri hayata geçirmektir. Düzenleyici çerçeve aile ilişkilerinin hukuken kurulmasını sağlamaya elverişli, yeterli düzeyde açık, öngörülebilir ve ulaşılabilir olmalıdır.

43. Devletin aile birlikteliğinin sağlanmasına, ailenin huzur ve refah içinde yaşamasına yönelik atması gereken adımlar ile çocuğun üstün yararının korunması gerektiğine ilişkin temel ilke birlikte değerlendirildiğinde ailenin hukuken ve kimi zaman da fiilen kurulabilmesi adına gerekli olan kurumlardan olan evlat edinmeye ilişkin kuralların da söz konusu yükümlülüklerle uygun şekilde oluşturulması ve uygulanması gerekir. Gerçekten de çocukların ruh ve beden sağlığının korunması ve sağlıklı bireyler olmaları; çocukların duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimleriyle ilgili önlemlerin alınmasını sağlayan, çocukların aile ve toplum içindeki yerini belirleyen ve düzenleyen hukuk kurallarının varlığıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan devlet, sahip olduğu geniş takdir alanı içinde çocukla aile bağı bulunan kişiler arasındaki ilişkinin geliştirilmesini sağlayacak biçimde hareket etmeli ve mümkün olan en kısa sürede çocuğun ailesiyle gerek fiilen gerek hukuken bütünleşmesini sağlayacak, yasal güvenceleri içeren düzenlemeleri herkesi kapsayacak şekilde hayata geçirmelidir.

b. İlkelerin Olaya Uygulanması

44. Somut olaya konu olan husus, evlatlık ilişkisinin kurulmasına izin verilebilmesi için evlat edinen ile evlat edinilen arasındaki yaş farkının en az on sekiz olmasını bir şart olarak içeren 4721 sayılı Kanun'un 308. maddesinin uygulanmasına ilişkindir. Başvurucu, dava tarihinde annesiyle evli olan B.V.yi babası olarak görüp bildiğini ve aralarında evlatlık ilişkisinin kurulmasının yararına olacağını ileri sürmüştü ancak derece mahkemelerince mevzuatta öngörülen yaş farkı şartının sağlanmadığı gerekçesiyle evlatlık ilişkisinin kaldırılmasına karar verilmiştir.

45. Aile hukuku ilişkileri, yalnızca kan bağıyla değil hukuki yollarla da kurulabilir. Aile hukuku kurumlarından biri olan ve soy bağına düzenleyen evlatlık ilişkisi de hukuki yollarla ve çocuğun yararının korunması amacı doğrultusunda belirlenen şartlara bağlı olarak kurulabilir. Bu anlamda koşulların neler olacağı, öngörülen kurallara istisna getirilip getirilmeyeceği, söz konusu hukuki ilişkiyi hangi yetkili makamların kurabileceği gibi hususlar kuşkusuz devletin geniş takdir alanı içinde kalmaktadır.

46. Evlat edinme kurumu ülkemizde ve diğer tüm modern hukuk sistemlerinin yürürlükte olduğu ülkelerde, evlat edinme işleminin gerek taraflara gerekse aileye ve

topluma olan etkisi ile önemi dikkate alınarak birçok şarta bağlanmıştır. Tarafların yaşlarının ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulabilmesi bakımından uygun olması, çocuğun başkası tarafından evlat edinilmemiş olması, rızanın bulunması, vesayet makamından izin alınması, çocuğun belirli süre evlat edinmek isteyen tarafından bakılmış olması, evlat edinmenin çocuğun yararına uygun olması gibi şartlar bu çerçevede belirlenmiştir. Evlat edinilmek istenen çocukla evlat edinmek isteyen kişi arasında aranan belirli bir yaş farkının bulunması gerektiğine ilişkin kural da bu bağlamda birçok hukuk sisteminde olduğu gibi ülkemizde de evlat edinmenin bir şartı olarak düzenlenmiştir.

47. Evlat edinme kararıyla birlikte evlat edinilen ve evlat edinen arasında kan bağına dayalı soy bağı ilişkisine benzeyen bir aile ilişkisi oluşturulması amacı doğrultusunda belirlenen *taraflar arasında gerçekliğe uygun bir yaş farkının bulunması gerektiğine* ilişkin şartın temelinde Roma hukukundan gelen ve günümüz hukuk sistemlerine yansıyan "*adoptio naturam imitatur (Evlat edinme doğayı/doğal olanı izlemelidir.)*" ilkesi bulunmaktadır. Gerçekten de evlat edinme ile soy bağının düzenlendiği ve her şeyden öte evlat edinen ile evlat edinilen arasında gerçek bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulması amaçlandığına göre biyolojik anne ve baba ile çocuğu arasındaki yaş farkı dikkate alınarak ve doğal olan izlenerek taraflar arasında belirli bir yaş farkının öngörülmesi makul ve kabul edilebilir bir durumdur.

48. Türk hukuk sisteminde evlat edinen ile evlat edinilen arasında asgari yaş farkına ilişkin bir kural düzenlenmişken evlat edinmenin tarafları arasında azami yaş farkı aranmasına ilişkin herhangi bir kurala yer verilmemiştir. Karşılaştırmalı hukuk incelendiğinde bazı ülkelerde Türk hukukunda olduğu gibi asgari yaş sınırının belirlendiği, bazı hukuk düzenlerinde hem asgari hem de azami yaş farkına yönelik kurallara yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte birçok hukuk sisteminde yaş sınırına ilişkin kuralların belirlendiği ancak ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel istisnai durumlara yönelik yaş farkı şartını esnetme konusunda takdir alanı bırakan ayrık düzenlemelere yer verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerin yaş farkına ilişkin herhangi bir kesin düzenlemeye yer vermediği ve bu konuda genel düzenlemeleri hayata geçirdikleri görülmektedir (bkz. §§ 24-28).

49. Mevcut durumda 4721 sayılı Kanun'un 308. maddesine göre evlat edinilen, evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olmak zorundadır. Hukukumuzda aranan söz konusu asgari şartın evliliğin kural olarak on yedi yaşın doldurulmasıyla gerçekleşebileceği dikkate alındığında biyolojik anne ve baba yaşı dikkate alınarak belirlendiği söylenebilecektir. Evlat edinmede yaş farkına ilişkin başka bir düzenlemenin hukuk sistemimizde bulunmadığı anlaşılmıştır.

50. Asgari yaş farkını içeren düzenlemenin evlatlık ilişkisinin kurulmasını engellediği ya da yerine getirilmesi güç koşullar içerdiği kural olarak söylenemeyecektir. Aksine söz konusu düzenlemenin başta evlat edinilen çocuk olmak üzere tarafların hak ve menfaatlerini koruma amacı güttüğü, ailenin sağlıklı ve huzurlu şekilde oluşmasını amaçladığı ifade edilebilir. Asgari yaş farkının bulunması doğal ve gerçek ebeveynlik koşullarına yaklaşılmamasını sağlayabileceği gibi çocuğun istismarı gibi öngörülemeyen ve istenmeyen durumların oluşmaması adına bir tedbiri de içermektedir. Ayrıca evlat edinmeye ilişkin düzenlemelerin yer aldığı 4721 sayılı Kanun'da, bir küçüğün evlat edinilebilmesi için öncelikle evlat edinen tarafından belirli bir süreyle bakımının üstlenilmesi ve küçüğün eğitilmesi zorunlu tutulmaktadır. Yine Kanun, en az iki yıldan beri evli olmaları ya da evlat edinenin otuz yaşını doldurmuş olması şartı eşlerden birinin diğerinin çocuğunu evlat edinebilmesine imkân sağlamaktadır. 4721 sayılı Kanun'un

gerekçesinde belirtildiği üzere tüm bu düzenlemelerle bir kimsenin bakmadığı ve eğitimine hiçbir katkı sunmadığı bir küçüğün evlat edinilmesi engellenmekte ve bir nevi deneme süresiyle tarafların birbirlerini tanımalarına imkân sağlanmaktadır. Bu genel yaklaşımla, öngörülen şartlar çocuğun yararının korunması gayesine öncelik verilerek hareket edilmesi gerektiğini ortaya koyduğu gibi Kanun'un 305. maddesinde ifade edilen evlat edinmede her durumda küçüğün yararına olacak şekilde hareket etmeye ilişkin gerekliliği de vurgulamaktadır.

51. Evlat edinenle evlat edinilen arasında en az on sekiz yaş farkı olması kesin ve genel bir şart olarak yer almaktadır. Söz konusu şartın genel bir kural olarak düzenlenmesinin -düzenlenme amacı gözetildiğinde- ilgililerine katlanılması güç veya imkânsız bir külfet yüklediği söylenemeyecektir. Somut başvuruya konu olan yargılama sürecinde de derece mahkemelerince evlat edinen ile evlat edinilen arasında olması gereken yaş farkına ilişkin yasal düzenlemeye dair değerlendirmelerde bulunduğu görülmüştür. Mahkemelerce söz konusu yaş farkının evlat edinme kurumunu koruduğu, bu kurumun kötüye kullanılmasını engellediği, çocuğun fiziksel gelişimi, evlenme yaşı gibi hususlar dikkate alındığında evrensel gerçekliğe ve çocuğun yararına uygun olduğu ifade edilmiştir. Anılan gerekçelerin genel kuralın gerekliliğinin ortaya konulması bakımından ilgisiz olmadığı açıktır.

52. Bununla birlikte somut başvurunun değerlendirilmesi bakımından en önemli husus, evlat edinmede aranan yaş farkına ilişkin düzenlemenin kesin olmasının ve kanuni düzenlemelerde istisnai hâllere yer verilmemesinin aile hayatına saygı hakkı kapsamında devletin yasal düzenlemeler yapma konusundaki pozitif yükümlülüğüne aykırılık teşkil edip etmediğine ilişkin inceleme olacaktır.

53. Asgari yaş farkına ilişkin şartın kesin şekilde düzenlenmesinin ve asgari yaş farkına dair hiçbir istisnaya hukukumuzda yer verilmemesinin çocuğun üstün yararının gerektirdiği bazı zorunlu durumlarda mağduriyetlere yol açması muhtemeldir. Örneğin anne-babasını yitirmiş bir küçüğün yakın hısımlar tarafından büyütülmesi ve akabinde evlat edinilmek istenmesi ya da evlat edinme talebinde bulunan kişinin evlat edinilmek istenen küçüğün biyolojik anne veya babasıyla evli olması ve küçüğün bakımının uzun süredir üstlenilmesi hâllerinde bu kişiler arasında sağlıklı bir çocuk-ebeveyn ilişkisinin kurulduğunun uzman raporlarıyla objektif şekilde ortaya konulması durumunda Kanun'da yer alan asgari yaş farkının kesin şekilde uygulanması gerekliliği çocuğun yararına aykırılık oluşturabileceği gibi bu durum fiilî olarak var olan aile ilişkilerine de zarar verebilir.

54. Kanun koyucu, evlat edinen ile evlat edinilen arasında olması gereken asgari yaş farkına ilişkin genel ve kesin kural koyarak örnekleri çoğaltılabilecek bazı istisnai durumlar yönünden aralarında makul kabul edilebilecek derecede yaş farkı olan ancak on sekiz yaş farkının bulunması şartını sağlamayan tarafları kapsam dışında bırakmaktadır. Asgari yaş farkının bulunmasına yönelik şartın genel bir kural olarak düzenlenmesi yukarıda belirtilen nedenlerle makul ve gerekli olmakla birlikte yaş farkının makul olduğu ve evlat edinmeye karar verilmesinin özellikle çocuğun üstün yararının korunması bakımından gereklilik içermesi gibi ayırsız durumlara özgü olarak kurala istisna olacak şekilde herhangi bir düzenlemenin bulunmaması, devletin çocukların aile ve toplum içindeki yerini belirleyen ve düzenleyen hukuk kurallarını oluşturma konusundaki pozitif yükümlülüğüne aykırılık oluşturabilir.

55. Anılan tespit ve değerlendirmeler somut başvuruya özgü koşullar bağlamında ele alınarak kesin ve istisna içermeyen kuralın başvurucağın aile hayatına saygı hakkına

olan etkisi saptanmalıdır. Başvurucunun 2000 yılında dünyaya geldiği, başvurucunun annesi F.K.nın 2006 yılında 1984 yılı doğumlu B.V. ile evlendiği, gerek başvurucunun gerekse B.V.nin beyanları incelendiğinde evlilikten önceki süreç dâhil olmak üzere başvurucunun dört yaşından itibaren B.V.yi babası olarak bildiği, B.V.nin başvurucunun bakım ve gözetimini baba sıfatıyla yıllar boyu sürdürdüğü hatta başvurucunun sonradan soyadı değişikliği yaparak B.V.nin soyadını edindiği hususları dikkate alındığında başvurucu ile B.V. arasında doğal ve gerçek düzeyde çocuk-ebeveyn ilişkisinin fiilen olduğu açıktır. Öte yandan B.V. geçirdiği trafik kazası nedeniyle biyolojik olarak baba olamayacağını da süreçte ileri sürmüştür. Ayrıca başvurucu, devam eden ve süregelen hukuki süreç içinde B.V. ile evlatlık ilişkisi kurulmasının yararına olacağını birçok kez ileri sürmüş; kamusal makamlarca da evlat edinmenin başvurucunun yararına olacağı ve aile ilişkilerinin korunmasına katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.

56. Tüm bu süreç gözönüne alındığında yaş farkı konusunda hâkime takdir yetkisi tanınması durumunda aralarında makul kabul edilebilecek bir yaş farkı bulunan tarafların fiilen var olan aile bağlarının hukuken de tam bir koruma altına alınması gerektiği değerlendirilmiştir. Bu türden bir korumanın mevcut kanuni düzenlemelerle mümkün olmayacağı açık olduğundan tam da bu noktada devletin aile birlikteliğinin tanınması konusunda yasal düzenlemeler yapılmasına ilişkin pozitif yükümlülüğünün devreye girmesi ve genel kurala istisna getiren düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekir.

57. Mevcut durumda söz konusu gerekliliğe rağmen kesin ve genel kuralın hiçbir istisna içermediği görülmektedir. Kuralın kesin olması ve bazı dezavantajlı ya da daha fazla korunmayı gerektiren durumda olanlar yönünden istisnai düzenlemelere yer verilmemesi somut olayda olduğu gibi çocuğun üstün yararının korunması ilkesine ve aile hayatı ilişkilerine zarar vermektedir. Başvuruya konu olayda da başvurucunun ayrıksı durumunu ve haklı taleplerini kapsam dışında bırakan eksik bir düzenlemenin bulunduğu, mevcut mağduriyetin 4721 sayılı Kanun'un 308. maddesinde yer alan hükmün istisna içermemesinden kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

58. Neticede yürürlükteki düzenlemenin kesin olması, hiçbir hâl yönünden istisna içermemesi ve zorunlu durumlar karşısında uygulayıcılara takdir alanı bırakmaması nedeniyle devletin yasal düzenlemeler oluşturma konusundaki pozitif yükümlülüklerinin yerine getirilmediği kanaatine varılmıştır. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği ve ihlalin doğrudan 4721 sayılı Kanun'da yer alan asgari yaş farkına ilişkin düzenlemede haklı ve kabul edilebilir istisnalara yer verilmemesinden, diğer bir anlatımla işaret edilen hususta eksik düzenlemenin bulunmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

59. Açıklanan gerekçelerle Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

4. Giderim Yönünden

60. Başvurucu, ihlalin tespiti ile evlatlık ilişkisinin yeniden kurulması yönünde karar verilmesi talebinde bulunmuştur.

61. Anayasa Mahkemesinin *Mehmet Doğan* ([GK], B. No: 2014/8875, 7/6/2018) kararında ihlal sonucuna varıldığında ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı hususunda genel ilkeler belirlenmiştir. Bireysel başvuru kapsamında bir temel hakkın ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca *eski hâle getirmenin yani ihlalden önceki duruma*

dönülmesinin sağlanmasıdır. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilmeden önce ihlalin kaynağının belirlenmesi gerekir. Buna göre ihlal; idari eylem ve işlemlerden, yargısal işlemlerden veya yasama işlemlerinden kaynaklanabilir (*Mehmet Doğan*, §§ 55, 57).

62. Mevcut başvuruda ihlalin kanundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Kanundan kaynaklanan ihlal durumunda giderim yöntemi olarak iki seçenek öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Anayasa Mahkemesinin *Sabri Uhrağ* ([GK], B. No: 2017/34596, 29/12/2020) kararında uygulanan eski hâle getirme kuralı çerçevesinde kanuni düzenleme yapılması hususundaki keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesidir. İhlalin giderimini sağlayabilecek bir diğer yöntem ise Anayasa Mahkemesinin *Hulusi Yılmaz* ([GK], B. No: 2017/17428, 1/12/2022) kararında benimsenmiştir. Anayasa Mahkemesi ihlalin kanundan kaynaklandığı hâllerde giderimin ne şekilde yapılacağı ile ilgili olarak anılan kararlarda ilkeleri tespit etmiştir.

63. Bu çerçevede Anayasa kurallarının bağlayıcılığını düzenleyen Anayasa'nın 11. maddesi ve hâkimin öncelikle Anayasa kurallarını dikkate alarak uyuşmazlıkları çözmesini emreden Anayasa'nın 138. maddesi hâkimin Anayasa'ya uygun karar vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Anayasa'nın 152. maddesi de hâkime davada uygulayacağı kanun hükmünün Anayasa'ya uygun olup olmadığını inceleme görevi yüklediğine dikkati çekmek gerekir. Ancak somut olayda bireysel başvuru öncesi yapılan yargılama sırasında olağan yargı yerleri, Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında bu davada uygulanan kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı yönünde bir itiraz başvurusunda bulunmamıştır. Bununla birlikte yeniden yapılacak yargılamada anılan Anayasa hükmü çerçevesinde davada uygulanacak kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı yönünde itirazda bulunulabilmesi mümkündür (*Hulusi Yılmaz*, §§ 65, 66).

64. Diğer taraftan yeniden yapılacak yargılamada uygulanacak kanun hükmünün temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşma hükümlerine aykırı olması durumunda Anayasa'nın milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınarak uyuşmazlığın çözülebileceğine yönelik 90. maddesinin son fıkrası hükmü de uygulama alanı bulabilir. Ancak Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca Anayasa'ya aykırı olan kanun hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulması, başvuruya konu olayın koşulları dikkate alındığında daha doğru bir yoldur (*Hulusi Yılmaz*, § 67).

65. Anılan Anayasa Mahkemesi kararlarına ve ilgili Anayasa hükümlerine göre mevcut başvuru yönünden aile hayatına saygı hakkının ihlalinin ve sonuçlarının giderimi amacıyla aşağıda belirtilen şu iki yöntemin birlikte uygulanması gerektiği değerlendirilmiştir.

-İhlal doğrudan kanundan kaynaklandığı için ve bireysel başvurunun amacına ve işlevine uygun şekilde benzeri ihlallerin de önüne geçmek amacıyla kararın TBMM'ye bildirilmesine karar verilmesi gerekir.

- Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca ilgili kanun hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesine itiraz yoluyla başvurulabileceği veya Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrasının uygulanabileceği dikkate alındığında yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin ayrıca Balıkesir 1. Aile Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.

66. Dosyadaki belgelerden tespit edilen 446,90 TL harç ve 9.900 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 10.346,90 TL yargılama giderinin başvurucuya ödenmesine karar verilmesi gerekir.

VI. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın **KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA**,

B. Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının **İHLAL EDİLDİĞİNE**,

C. İhlalin kanundan kaynaklanması nedeniyle kararın Türkiye Büyük Millet Meclisine **BİLDİRİLMESİNE**,

D. Kararın bir örneğinin aile hayatına saygı hakkının ihlalinin sonuçlarının giderilmesi için yeniden yargılama yapılmak üzere Balıkesir 1. Aile Mahkemesine (E.2015/743, K.2016/967) **GÖNDERİLMESİNE**,

E. 446,90 TL harç ve 9.900 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 10.346,90 TL yargılama giderinin başvurucuya **ÖDENMESİNE**,

F. Ödemenin kararın tebliğini takiben başvurucunun Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal **FAİZ UYGULANMASINA**,

G. Kararın bir örneğinin bilgi için İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesi (E.2017/305, K.2017/285) ve Yargıtay 8. Hukuk Dairesi (E.2020/427, K.2020/1092) ile Adalet Bakanlığına **GÖNDERİLMESİNE** 25/7/2023 tarihinde **OYBİRLİĞİYLE** karar verildi.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

Esas Sayısı : 2023/3

Karar Sayısı : 2023/139

Karar Tarihi : 26/7/2023

R.G.Tarih-Sayı : 19/10/2023-32344

İTİRAZ YOLUNA BAŞVURAN: İstanbul 12. Aile Mahkemesi (2023/3), (2023/4)

İTİRAZLARIN KONUSU: A. 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 314. maddesinin dördüncü fıkrasının,

B. 25/4/2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'na 19/10/2017 tarihli ve 7039 sayılı Kanun'un 26. maddesiyle eklenen geçici 10. maddenin (1) numaralı fıkrasında yer alan “*Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce...*” ve “*...bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde...*” ibarelerinin,

Anayasa'nın 2., 10, 13., 20. ve 41. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptallerine karar verilmesi talepleridir.

OLAY: Ergin statüsündeki evlat edinilenin anne adının, sonradan evlat edinen eşin adı olarak değiştirilmesi talebiyle açılan davada itiraz konusu kuralların Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varan Mahkeme, iptalleri için başvurmuştur.

I. İPTALİ İSTENEN KANUN HÜKÜMLERİ

İtiraz konusu kuralların da yer aldığı;

1. 4721 sayılı Kanun'un 314. maddesi şöyledir:

“C. Hükümleri

Madde 314 - Ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülükler evlât edinene geçer.

Evlâtlık, evlât edinenin mirasçısı olur.

Evlâtlık küçük ise evlât edinenin soyadını alır. Evlât edinen isterse çocuğa yeni bir ad verebilir. Ergin olan evlâtlık, evlât edinilme sırasında dilerse evlât edinenin soyadını alabilir.

Eşler tarafından birlikte evlât edinilen ve ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin nüfus kaydına ana ve baba adı olarak evlât edinen eşlerin adları yazılır.

Evlâtlığın, miras ve başka haklarının zedelenmemesi, aile bağlarının devam etmesi için evlâtlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlât edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağ kurulur. Ayrıca evlâtlıkla ilgili kesinleşmiş mahkeme kararı her iki nüfus kütüğüne işlenir.

Evlât edinme ile ilgili kayıtlar, belgeler ve bilgiler mahkeme kararı olmadıkça veya evlâtlık istemedikçe hiçbir şekilde açıklanamaz.”

2. 5490 sayılı Kanun'un geçici 10. maddesi Őyledir:

“Evlat edinilen çocuğun ana ve baba adı

GEÇİCİ MADDE 10- (Ek: 19/10/2017-7039/26 md.)

(1) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce birlikte veya tek başına evlat edinilen ocuk veya erginlerin bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde nüfus müdürlüklerine başvurmaları hâlinde nüfus kaydında ana ve/veya baba adı ya da soyadı olarak evlat edinenlerin ad ve soyadları yazılır.

(2) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte ergin ve mümeyyiz olan evlat edinilenlerin de muvafakatleri aranır.”

II. İLK İNCELEME

A. 2023/3 Sayılı Başvuru Yönünden

1. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü hükümleri uyarınca Zühtü ARSLAN, Hasan Tahsin GÖKCAN, Kadir ÖZKAYA, Engin YILDIRIM, Muammer TOPAL, M. Emin KUZ, Rıdvan GÜLEÇ, Recai AKYEL, Yusuf Şevki HAKYEMEZ, Yıldız SEFERİNOğLU, Selahaddin MENTEŞ, Basri BAğCI, İrfan FİDAN, Kenan YAŞAR ve Muhterem İNCE'nin katılımlarıyla 5/1/2023 tarihinde yapılan ilk inceleme toplantısında dosyada eksiklik bulunmadığından işin esasının incelenmesine OYBİRLİğİYLE karar verilmiştir.

B. 2023/4 Sayılı Başvuru Yönünden

2. Anılan İçtüzük hükümleri uyarınca Zühtü ARSLAN, Hasan Tahsin GÖKCAN, Kadir ÖZKAYA, Engin YILDIRIM, Muammer TOPAL, M. Emin KUZ, Rıdvan GÜLEÇ, Recai AKYEL, Yusuf Şevki HAKYEMEZ, Yıldız SEFERİNOğLU, Selahaddin MENTEŞ, Basri BAğCI, İrfan FİDAN, Kenan YAŞAR ve Muhterem İNCE'nin katılımlarıyla 5/1/2023 tarihinde yapılan ilk inceleme toplantısında dosyada eksiklik bulunmadığından işin esasının incelenmesine OYBİRLİğİYLE karar verilmiştir.

III. BİRLEŞTİRME KARARI

3. 25/4/2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'na 19/10/2017 tarihli ve 7039 sayılı Kanun'un 26. maddesiyle eklenen geçici 10. maddenin (1) numaralı fıkrasında yer alan *“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce...”* ve *“...bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde...”* ibarelerinin iptallerine karar verilmesi talebiyle yapılan itiraz baŐvurusuna ilişkin E.2023/4 sayılı davanın, aralarındaki hukuki irtibat nedeniyle E.2023/3 sayılı dava ile BİRLEŞTİRİLMESİNE, esasının kapatılmasına, esas incelemenin E.2023/3 sayılı dosya üzerinden yürütülmesine 5/1/2023 tarihinde OYBİRLİğİYLE karar verilmiştir.

IV. ESASIN İNCELENMESİ

4. Başvuru kararları ve ekleri, Raportör Hlyla OŐTAN ÇETİN tarafından hazırlanan işin esasına ilişkin rapor, itiraz konusu kanun hükümleri, dayanılan ve ilgili görülen Anayasa kuralları ve bunların gerekçeleri ile diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü:

A. Uygulanacak Kural Sorunu

5. Anayasa'nın 152. ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 40. maddelerine göre bir davaya bakmakta olan mahkeme, o dava sebebiyle uygulanacak bir kanunun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasa'ya aykırı görmesi hâlinde veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varması durumunda bu hükümlerin iptalleri için Anayasa Mahkemesine başvurmaya yetkilidir. Ancak anılan maddeler uyarınca bir mahkemenin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesi için elinde yöntemince açılmış ve mahkemenin görevine giren bir davanın bulunması, iptali istenen kuralın da o davada uygulanacak olması gerekir. Uygulanacak kural ise bakılmakta olan davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikte bulunan kurallardır.

6. İtiraz yoluna başvuran Mahkeme 5490 sayılı Kanun'a 7039 sayılı Kanun'un 26. maddesiyle eklenen geçici 10. maddenin (1) numaralı fıkrasında yer alan "*Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce...*" ve "*...bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde...*" ibarelerinin iptallerini talep etmiştir.

7. Anılan geçici 10. madde, 7039 sayılı Kanun'un 37. maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca yayım tarihi olan 3/11/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

8. Bu itibarla 5490 sayılı Kanun'un geçici 10. maddesinin (1) numaralı fıkrası 3/11/2017 tarihinden önce birlikte veya tek başına evlat edinilen çocuk veya erginlerin, 3/11/2017 tarihinden itibaren beş yıl içinde nüfus müdürlüklerine başvurmaları hâlinde nüfus kaydında ana ve/veya baba adı ya da soyadı olarak evlat edinenlerin ad ve soyadlarının yazılmasını öngörmektedir. Böylece kuralla anılan tarihten önce evlat edinilmiş olan küçük ve erginler bakımından beş yıl içinde nüfus müdürlüklerine başvurulması hâlinde nüfus kaydına evlat edinenlerin ad ve soyadının yazılmasına imkân tanınmıştır.

9. Bakılmakta olan davaya konu evlat edinilmesi işleminin ise İstanbul 5. Aile Mahkemesinin 7/10/2021 tarihli ve E.2020/344, 2021/1103 sayılı kararı ile gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla evlat edinilme işleminin geçici 10. maddenin yürürlük tarihinden sonra gerçekleşmiş olması nedeniyle itiraz konusu kuralların bakılmakta olan davada uygulanma imkânı bulunmamaktadır.

10. Açıklanan nedenlerle 5490 sayılı Kanun'un geçici 10. maddesinin (1) numaralı fıkrasında yer alan "*Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce...*" ve "*...bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde...*" ibarelerine ilişkin başvurunun Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle reddi gerekir.

B. Genel Açıklama

11. 4721 sayılı Kanun'un 305. ila 320. maddelerinde evlat edinme kurumu düzenlenmiştir. Anılan Kanun'un 282. maddesinin üçüncü fıkrasında soy bağının evlat edinme yoluyla da kurulabileceği belirtilmiş, 315. maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde ise taraflar arasında evlatlık ilişkisinin mahkeme kararı ile kurulacağı hükmüne bağlanmıştır. Anılan hükümlerden evlatlık ilişkisinin, Kanun'da düzenlenen şartların varlığı hâlinde evlat edinen ile evlatlık arasında mahkeme kararı ile kurulan soy bağını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

12. Evlat edinmede evlat edinen bakımından aranacak şartlar, evlat edinenin evli olup olmadığı hususu esas alınarak belirlenmiştir. Buna göre Kanun'un 306. maddesinin birinci fıkrasında evli olanların ilke olarak ancak birlikte evlat edinebilecekleri, evli olmayanların

ise birlikte evlat edinmelerinin mümkün olmadığı açıkça hükme bağlanmıştır. Kanun'un 307. maddesiyle de evli olmayan kişilerin tek başına evlat edinmesine izin verilmiştir.

13. Evlatlık bakımından aranan şartlar ise evlat edinilecek kişinin küçük, ergin ya da kısıtlı olmasına göre farklılaşmaktadır. Bu kapsamda Kanun'un 305. ila 312. maddelerinde küçüğün evlat edinilmesi, evlat edinen tarafından bir yıl süreyle bakılmış ve eğitilmiş olması koşuluna bağlanmış, evlat edinilenin, evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olmasının şart olduğu, ayırt etme gücüne sahip olan küçüğün rızası olmadıkça evlat edinilemeyeceği, vesayet altındaki küçüğün ayırt etme gücüne sahip olup olmadığına bakılmaksızın vesayet dairelerinin izniyle evlat edinilebileceği, ilke olarak küçüğün ana ve babasının rızasının gerekli olduğu ve bunun istisnaları düzenlenmiştir.

14. Erginlerin ve kısıtlıların evlat edinilmesi bakımından ise Kanun'un 313. maddesinde evli olmaları hâlinde eşlerinin rızası ve evlat edinenin alt soyunun açık muvafakati zorunlu kılınarak bu kişilerin hangi şartlar altında evlat edinilebileceği belirlenmiştir. Bu kapsamda ergin veya kısıtlı; bedensel veya zihinsel engeli sebebiyle sürekli olarak yardıma muhtaç ve evlat edinen tarafından en az beş yıldan beri bakılıp gözetilmekte ise veya evlat edinen tarafından, küçükken en az beş yıl süreyle bakılıp gözetilmiş ve eğitilmiş ise ya da diğer haklı sebepler mevcut ve evlat edinilen, en az beş yıldan beri evlat edinen ile aile hâlinde birlikte yaşamakta ise evlat edinilebileceği hüküm altına alınmıştır.

15. Kanun'un 314. maddesinde ise evlat edinmenin hüküm ve sonuçları düzenlenmiştir. Anılan maddenin birinci ve ikinci fıkralarında ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülüklerin evlat edinene geçeceği, evlatlığın da evlat edinenin mirasçısı hâline geleceği belirtilmiştir.

16. Maddenin beşinci fıkrasında evlatlığın, miras ve başka haklarının zedelenmemesi, aile bağlarının devam etmesi için evlatlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlat edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağın kurulacağı ve evlatlıkla ilgili kesinleşmiş mahkeme kararının her iki nüfus kütüğüne işleneceği hüküm altına alınmıştır. Nitekim Kanun'un 500. maddesinin birinci fıkrasında da evlatlık ile alt soyunun, evlat edinene kan hısımlığı gibi mirasçı olacağı ve evlatlığın kendi ailesindeki mirasçılığının da devam edeceği belirtilmiştir.

17. 5490 sayılı Kanun'un 29. maddesinde de evlat edinme kararının mahkeme tarafından on gün içinde o yerin nüfus müdürlüğüne bildirileceği, evlat edinme olayının aile kütüklerine tescil edileceği ve evlat edinilenin kaydının evlat edinenin aile kütüğüne taşınacağı hükme bağlanmıştır.

18. Söz konusu düzenlemelerden kanun koyucunun evlatlık ile öz ailesi arasındaki hısımlık bağının devamını öngördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 4721 sayılı Kanun'un 314. maddesinin altıncı fıkrasında evlat edinme ile ilgili kayıtlar, belgeler ve bilgilerin mahkeme kararı olmadıkça veya evlatlık istemedikçe hiçbir şekilde açıklanamayacağı belirtilerek evlatlık ilişkisinin gizliliğinin güvence altına alınması amaçlanmıştır.

19. Evlat edinmeye bağlanan önemli sonuçlardan birisi de evlatlığın ad ve soyadına ilişkin kurallardır. Bu kapsamda 4721 sayılı Kanun'da evlat edinmenin ilke olarak evlatlığın öz adına etki etmeyeceği kabul edilmekle birlikte 314. maddenin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesinde evlat edinenin, evlat edinilen ergin olmayan çocuğa yeni bir ad verebilmesine imkân tanınmıştır. Evlat edinilenin soyadı bakımından ise anılan fıkarda evlat edinilen

küçüğün evlat edinmenin soyadını alacağı, evlat edinilen erginin ise evlat edinilme sırasında dilerse evlat edinmenin soyadını alabileceği düzenlenmiştir.

20. Bir taraftan evlatlığın öz ailesi ile hısımlık bağının sürmesine diğer taraftan ise evlatlık ilişkisinin gizliliğine ve evlatlığın, evlat edinenin soyadını alabilmesine ilişkin açıklanan düzenlemelerden tarafların menfaatlerini mümkün olduğu ölçüde gözeten bir sistemin kurulmasının amaçlandığı görülmektedir. Başka bir deyişle hem evlatlığın öz ailesi ile hısımlığının hukuken tanındığı ve bu hısımlıktan doğan hakların korunduğu hem de evlat edinen ile evlatlık arasında hukuken kurulan soy bağının olabildiğince öz aile ilişkisine yakınlaştırılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

21. Ülkemiz tarafından 14/9/1990 tarihinde imzalanan ve 9/12/1994 tarihli ve 4058 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 27/1/1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Anılan Sözleşme’nin 7. maddesinin (1) numaralı fıkrasında çocuğun mümkün olduğu ölçüde ana babasını bilme hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu hakkın çocuğun biyolojik ana ve babasını bilme hakkını kapsadığı kuşkusuzdur.

22. Çocukların Evlat Edinilmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi 27/11/2008 tarihinde revize edilerek kabul edilmiştir. Bu Sözleşme’nin 22. maddesinin (3) numaralı fıkrasında evlat edinilen çocuğun, asıl ailesine ilişkin yetkili makamlar tarafından tutulan bilgilere erişim imkânına sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Anılan maddenin (6) numaralı fıkrasında ise bir kişinin evlat edinilip edinilmediğine ve eğer bu bilgi açıklanmışsa bu kişinin biyolojik ebeveynlerinin kimliklerine ilişkin bilginin meşru çıkarı olmayan kişilerce öğrenilmesini engelleyecek şekilde kayıt tutulması gerektiği belirtilmiştir.

C. Anlam ve Kapsam

23. 4721 sayılı Kanun’un 314. maddesinin itiraz konusu dördüncü fıkrası ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin eşler tarafından birlikte evlat edinilmesi hâlinde küçüğün nüfus kaydına ana ve baba adı olarak evlat edinen eşlerin adlarının yazılmasını öngörmektedir. Bu itibarla kuralın uygulama alanı ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin birlikte evlat edinilmesi hâli ile sınırlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle tek başına evlat edinme, eşlerin farklı zamanlarda aynı kişiyi evlat edinmesi, üvey evladın evlat edinilmesi, ayırt etme gücüne sahip küçüklerin evlat edinilmesi veya ergin ya da kısıtlının evlat edinilmesi hâlleri için herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir. Dolayısıyla kuralla izin verilen hâl dışında evlatlığın ana ve baba adı olarak evlat edinen/edinenlerin adlarının yazılmasına imkân tanınmamıştır.

24. Öte yandan 15/3/2009 tarihli ve 27170 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Aracılık Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tüzük’ün 20. maddesinin (4) numaralı fıkrasının birinci cümlesinde de eşler tarafından birlikte evlat edinilen ve ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin nüfus kaydına, ana ve baba adı olarak evlat edinen eşlerin adlarının yazılacağına ilişkin kanun hükmü tekrar edilmiştir. Fıkranın ikinci cümlesinde ise tek başına evlat edinilmesi hâlinde de aynı yöntemin uygulanacağı düzenlenerek yeni bir hüküm öngörülmüştür.

Ç. İtirazların Gerekçeleri

25. Başvuru kararlarında özetle; evlat edinme yoluyla kurulan soy bağı bakımından erginler ile küçüklerin hukuken eşit kabul edilmediği, eşlerin birlikte evlat edindiği erginler ile bir eşin diğer eşin ergin çocuğunu veya evlatlığını evlat edinmesi hâlinde nüfus kaydına

ana ve baba adı olarak evlat edinen eşlerin adlarının yazılmasına izin verilmediği, ergin evlatlığa nüfus kaydında anne ve baba adı olarak evlat edinenlerin adlarının yazılmasını talep etme hakkının tanınmadığı, nüfus kayıtlarının nesep karışıklığına yol açmaması gerektiği belirtilerek itiraz konusu kuralın Anayasa'nın 2., 10., 20. ve 41. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

D. Anayasa'ya Aykırılık Sorunu

26. 6216 sayılı Kanun'un 43. maddesi uyarınca kural, ilgisi nedeniyle Anayasa'nın 40. maddesi yönünden de incelenmiştir.

27. Anayasa'nın 20. maddesinin birinci fıkrasında herkesin özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğu, özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamayacağı belirtilmiştir. Anılan maddenin gerekçesinde de belirtildiği üzere özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı; bir yönüyle özel hayatın gizliliğinin korunmasını, başkalarının gözleri önüne serilmemesini, bir başka ifadeyle kişinin özel hayatında yaşananların yalnız kendisi veya kendisinin bilmesini istediği kişiler tarafından bilinmesini isteme hakkını korurken diğer yönüyle resmî makamların özel hayata müdahale edememesi, yani kişinin ferdi ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesi hakkını güvence altına almaktadır.

28. Özel hayat kavramı eksiksiz bir tanımı bulunmayan geniş bir kavramdır. Bu kapsamda güvence altına alınan değerlerden biri de insan onurunun bir görünümü olan kişisel özerkliktir. Kişisel özerklik her bir bireyin diğer kişilerle ve dış dünyayla kendi yaşam tercihleri doğrultusunda kişisel ilişki kurabilmesi ve geliştirebilmesini gerektirir. Anılan hak kişinin istenmeyen bütün müdahalelerden uzak, kendine özel bir ortamda yaşama hakkına sahip olduğuna işaret etmekle birlikte kişiliğin serbestçe geliştirilmesiyle uyumlu birçok hukuki menfaati de içermektedir (*Serap Tortuk*, B. No: 2013/9660, 21/1/2015, §§ 31-35; *Tevfik Türkmen* [GK], B. No: 2013/9704, 3/3/2016, § 50; *Ayşegül Çengel Kömür ve diğerleri*, B. No: 2016/56228, 23/6/2020, § 43).

29. Öte yandan Anayasa'nın "*Temel hak ve hürriyetlerin korunması*" başlıklı 40. maddesinin birinci fıkrası "*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir*" hükmünü içermektedir. Anılan hükme göre kişilerin yargı makamları ile idari makamlar önünde haklarını arayabilmelerine kolaylık ve imkân sağlanması anayasal bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, temel hak ve özgürlüğü ihlâl edilen ya da ihlâl edildiğini iddia eden kişilerin ilgili yargı veya idari merciler nezdinde şikâyetlerini dile getirmesi hususunda devlete gerekli ve yeterli mekanizmaları oluşturarak uygun koşulları sağlama yükümlülüğü getirmektedir (AYM, E.2019/102, K.2019/99, 25/12/2019, § 16; E.2021/46, K.2022/47, 21/4/2022, § 15).

30. Bu çerçevede Anayasa'nın anılan maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkı; anayasal bir hakkının ihlâl edildiğini ileri süren herkese hakkın niteliğine uygun olarak iddialarını inceletebileceği makul, erişilebilir, etkili, ihlalin gerçekleşmesini veya sürmesini engellemeye ya da sonuçlarını ortadan kaldırmaya elverişli idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilme imkânının sağlanmasını teminat altına almaktadır (AYM, E.2019/102, K.2019/99, 25/12/2019, § 17; E.2021/46, K.2022/47, 21/4/2022, § 16).

31. Evlat edinmeyle birlikte evlatlık ile evlat edinen/edinenler arasında soy bağı kurulmakta olup biyolojik ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülükler evlat edinene geçmektedir. Bununla birlikte evlatlığın biyolojik ailesiyle arasındaki nüfus sicili bağı ve

mirasçılık ilişkisi devam etmektedir. Böylece evlatlığın biyolojik ana ve babasıyla olan genetik soy bağı yanında evlatlık ile evlat edinen/edinenler arasında manevi nitelikte soy bağı kurulmaktadır. Taraflar arasında evlat edinme ile kurulan manevi nitelikteki bu bağı aile kavramı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kuşkusuzdur (*Murat Demir* [GK], B. No: 2015/7216, 27/3/2019, § 73).

32. Evlatlık ile evlat edinenler arasında kurulan aile bağının gereği olan ebeveyn ilişkisinin nüfus siciline de işlenmesine, daha açık bir ifadeyle evlat edinenin/edinenlerin ana ve/veya baba olarak kaydedilmesine sınırlı hâllerde imkân tanıyan kural, evlat edinen/edinenler ile evlatlığın Anayasa'nın 20. maddesinde düzenlenen özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı ile doğrudan bağlantılıdır.

33. Kişilerce özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkına müdahale teşkil ettiği ve kaldırılması gerektiği konusunda ileri sürülecek iddiaların esasının incelenmesine imkân sağlayan ve gerektiğinde uygun bir telafi yöntemi sunan etkili hukuk yollarının olması ilgililere etkili başvuru hakkının sağlanması bakımından bir gerekliliktir (*Ayten Adalı ve Diğerleri*, B. No: 2019/2036, 21/12/2022, § 37). Bu itibarla kural, maddi bir hak olan özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkının korunmasına yönelik başvuru yoluna erişimi özel olarak düzenleyen Anayasa'nın 40. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkıyla da yakından ilişkili bulunmaktadır.

34. Kuralda eşler tarafından birlikte evlat edinilen ve ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin nüfus kaydına ana ve baba adı olarak evlat edinen eşlerin adları yazılacağı belirtilerek evlat edinenlerin nüfus siciline ana ve baba olarak kaydedilebileceği hâl olarak belirlenmiştir. Buna karşılık ayırt etme gücüne sahip küçüğün ya da kısıtlının eşler tarafından birlikte evlat edinilmesi, üvey evladın evlat edinilmesi ve tek başına evlat edinme hâllerinde bu kişilerin nüfus siciline ana ve/veya baba olarak kaydedilmesine imkân tanınmamıştır. Başka bir ifadeyle anılan hâllerde evlat edinenlere ve evlatlığa bu hususta bir talep hakkı verilmemiştir. Söz konusu hâllerde özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı kapsamında olan evlat edinme ilişkisinin hem evlat edinen/edinenler hem de evlatlık bakımından eğitim hayatı ve mesleki hayat gibi kimlik bilgilerinin paylaşılmasının gerekebileceği sosyal çevrelerde başkaları tarafından öğrenilebilmesinin ihtimal dâhilinde olduğu açıktır.

35. 4721 sayılı Kanun'un 314. maddesinde evlatlığın evlat edinenin soyadını alabilmesine dolayısıyla evlat edinmeyle kurulan aile bağının, ebeveyn ilişkisinin dış dünyada bütünsel aile görüntüsü şeklinde yansıtılabilmesine imkân tanınmıştır. Buna karşılık anılan hâllerde evlat edinenin/edinenlerin, ana/baba olarak nüfus siciline kaydının mümkün olmaması gerçekte kurulan manevi aile bağının dış dünyada bütünsel aile görüntüsü olarak yansıtılabilmesine, dolayısıyla biyolojik aile bağının üçüncü kişilerden gizlenebilmesine engel teşkil etmektedir.

36. Anayasa'nın 5. maddesi insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamayı devletin temel amaç ve görevleri arasında saymıştır. Devlet, kişilerin özel hayata saygı gösterilmesini tam anlamıyla yararlanabilmeleri ve etkili bir şekilde özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkının korunması amacıyla yasal, idari, mali, yargısal ve diğer önlemleri almak zorundadır.

37. Özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı kapsamında devlet için söz konusu olan yükümlülük, sadece belirtilen hakka keyfi surette müdahaleden kaçınmakla sınırlı olmayıp, öncelikli olan bu negatif yükümlülüğe ek olarak, aile yaşamına etkili bir biçimde saygının sağlanması bağlamında pozitif yükümlülükleri de içermektedir. Söz konusu pozitif

yükümlülükler, kişiler arası ilişkiler alanında olsa da aile yaşamına saygıyı sağlamaya yönelik tedbirlerin alınmasını zorunlu kılar (*Murat Atılgan*, B. No: 2013/9047, 7/5/2015, § 26; benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. *X ve Y/Hollanda*, B. No. 8978/80, 26/3/1985, § 23). Bu çerçevede evlat edinme ile kurulan aile ilişkisinin üçüncü kişilere karşı gizliliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması devletin pozitif yükümlülükleri kapsamındadır.

38. Kuralla gerek evlat edinen/edinenler gerekse evlatlık bakımından nüfus sicilinde ana ve/veya baba olarak kayıt imkânının belirli hâllere özgülenmiş olmasının, kural kapsamında olmayan evlat edinme ilişkilerinin tarafı olan kişiler bakımından özel hayatın gizliliğinin korunmasına engel teşkil ettiği gibi bu kişilerin kişisel özerklik çerçevesinde dış dünya ile kuracakları ilişki bakımından da belirleyici olduğu görülmektedir.

39. Anılan Kanun'un 314. maddesinin beşinci fıkrası ile evlatlığın naklen geldiği aile kütüğü ile evlat edinenin aile kütüğü arasında her türlü bağın kurulduğu, evlatlıkla ilgili kesinleşmiş mahkeme kararının her iki nüfus kütüğüne işlenmesinin öngörüldüğü ve altıncı fıkrası ile de evlat edinme ile ilgili kayıtlar ile belgeler ve bilgilerin mahkeme kararı olmadıkça veya evlatlık istemedikçe hiçbir şekilde açıklanamayacağı düzenlenerek evlat edinme ilişkisinin bu ilişkinin tarafları dışındaki kişilere karşı gizliliğinin sağlanmasının amaçlandığı açıktır. Bu amaç gözetildiğinde itiraz konusu kural kapsamında olmayan, evlat edinme ilişkileri bakımından nüfus sicilinde evlat edinen/edinenlerin ana ve/veya baba olarak kaydedilmelerine imkân tanınmamış olmasının evlat edinme yoluyla kurulan aile ilişkisinin gizliliği amacını işlevsiz hâle getirebileceği anlaşılmaktadır.

40. Öte yandan söz konusu maddenin birinci fıkrasında ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülüklerin evlat edinene geçmesinin öngörüldüğü buna karşılık itiraz konusu kural kapsamında olmayan evlat edinme ilişkilerinde nüfus sicili kayıtları bakımından evlat edinen ana ve/veya baba ile evlatlığa fiili durumun sicile de yansımaya imkân tanıyan etkili bir hukuk yolunun da sunulmadığı anlaşılmaktadır.

41. Bu yönüyle kural, evlat edinme yoluyla kurulan aile ilişkisinde evlat edinen/edinenlerin ana ve/veya baba olarak nüfus siciline kaydını belirli hâllere özgülemek suretiyle özel hayata saygı hakkı ile bağlantılı olarak etkili başvuru hakkına aykırılık oluşturmaktadır.

42. Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa'nın 20. ve 40. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir.

Kuralın Anayasa'nın 2. ve 10. maddelerine de aykırı olduğu ileri sürülmüş ise de bu bağlamda belirtilen hususların Anayasa'nın 20. ve 40. maddeleri yönünden yapılan değerlendirmeler kapsamında ele alınmış olması nedeniyle Anayasa'nın 2. ve 10. maddeleri yönünden ayrıca bir inceleme yapılmasına gerek görülmemiştir.

Kural, Anayasa'nın 20. ve 40. maddelerine aykırı görülerek iptal edildiğinden ayrıca Anayasa'nın 41. maddesi yönünden incelenmemiştir.

V. İPTAL KARARININ YÜRÜRLÜĞE GİRECEĞİ GÜN SORUNU

43. Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasında “*Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.*” denilmekte, 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrasında da bu kural

tekrarlanmak suretiyle Mahkemenin gerekli gördüğü hâllerde Resmî Gazete’de yayımlandığı günden başlayarak iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi bir yılı geçmemek üzere ayrıca kararlaştırılabileceği belirtilmektedir.

44. 4721 sayılı Kanun’un 314. maddesinin dördüncü fıkrasının iptal edilmesi nedeniyle doğacak hukuksal boşluk kamu yararını ihlal edecek nitelikte görüldüğünden Anayasa’nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasıyla 6216 sayılı Kanun’un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince bu kurala ilişkin iptal hükmünün kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesi uygun görülmüştür.

VI. HÜKÜM

A. 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 314. maddesinin dördüncü fıkrasının Anayasa’ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, iptal hükmünün Anayasa’nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince KARARIN RESMÎ GAZETE’DE YAYIMLANMASINDAN BAŞLAYARAK DOKUZ AY SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNE,

B. 25/4/2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu’na 19/10/2017 tarihli ve 7039 sayılı Kanun’un 26. maddesiyle eklenen geçici 10. maddenin (1) numaralı fıkrasında yer alan “*Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce...*” ve “*...bu maddenin yürürlüğünü izleyen beş yıl içinde...*” ibarelerinin itiraz başvurusunda bulunan Mahkemenin bakmakta olduğu davada uygulanma imkânı bulunmadığından bu ibarelere ilişkin başvurunun Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle REDDİNE,

26/7/2023 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.

Başkan Zühtü ARSLAN	Başkanvekili Hasan Tahsin GÖKCAN	Başkanvekili Kadir ÖZKAYA
Üye Engin YILDIRIM	Üye Muammer TOPAL	Üye M. Emin KUZ
Üye Rıdvan GÜLEÇ	Üye Recai AKYEL	Üye Yusuf Şevki HAKYEMEZ
Üye Yıldız SEFERİNOĞLU	Üye Selahaddin MENTEŞ	Üye Basri BAĞCI

Üye
İrfan FİDAN

Üye
Kenan YAŞAR

Üye
Muhterem İNCE

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI

Esas Sayısı : 2023/37
Karar Sayısı : 2023/140
Karar Tarihi : 26/7/2023
R.G. Tarih - Sayı : 20/10/2023 - 32345

İTİRAZ YOLUNA BAŞVURAN: Ankara 18. Aile Mahkemesi

İTİRAZIN KONUSU: 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 286. maddesinin birinci fıkrasının Anayasa'nın 2., 5., 10., 13. ve 36. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptaline karar verilmesi talebidir.

OLAY: Ana tarafından açılan soybağının reddi davasında itiraz konusu kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varan Mahkeme, iptali için başvurmuştur.

I. İPTALİ İSTENEN KANUN HÜKMÜ

Kanun'un itiraz konusu kuralın da yer aldığı 286. maddesi şöyledir:

“I. Dava hakkı

Madde 286 - Koca, soybağının reddi davasını açarak babalık karinesini çürütebilir. Bu dava ana ve çocuğa karşı açılır.

Çocuk da dava hakkına sahiptir. Bu dava ana ve kocaya karşı açılır.”

II. İLK İNCELEME

1. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü hükümleri uyarınca Zühtü ARSLAN, Hasan Tahsin GÖKCAN, Kadir ÖZKAYA, Engin YILDIRIM, Muammer TOPAL, M. Emin KUZ, Rıdvan GÜLEÇ, Recai AKYEL, Yusuf Şevki HAKYEMEZ, Yıldız SEFERİNOĞLU, Selahaddin MENTEŞ, Basri BAĞCI, İrfan FİDAN, Kenan YAŞAR ve Muhterem İNCE'nin katılımlarıyla 9/3/2023 tarihinde yapılan ilk inceleme toplantısında dosyada eksiklik bulunmadığından işin esasının incelenmesine OYBİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

III. ESASIN İNCELENMESİ

2. Başvuru kararı ve ekleri, Raportör Onur MERCAN tarafından hazırlanan işin esasına ilişkin rapor, itiraz konusu kanun hükmü, dayarılan ve ilgili görülen Anayasa kuralları ve bunların gerekçeleri ile diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü:

A. Anlam ve Kapsam

3. 4721 sayılı Kanun'un 282. maddesinin birinci fıkrasında çocuk ile ana arasında soybağının doğumla kurulacağı, ikinci fıkrasında çocuk ile baba arasında soybağının ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulacağı öngörülmüştür. Anılan maddenin üçüncü fıkrasında ise soybağının evlât edinme yoluyla da kurulacağı belirtilmiştir.

4. Söz konusu Kanun'un 285. maddesinin birinci fıkrasında evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının koca olduğu, ikinci fıkrasında ise bu süre geçtikten sonra doğan çocuğun kocaya bağlanmasının ananın evlilik sırasında gebe kaldığının ispatıyla mümkün olduğu hükme bağlanmıştır.

5. Kanun'un 286. maddesinde soybağı ilişkisinin taraflarının dava açma hakkı düzenlenmiştir. Anılan maddenin itiraz konusu birinci fıkrasıyla kocaya soybağının reddi davasını açarak babalık karinesini çürütme imkânı tanınmış ayrıca bu davanın ana ve çocuğa karşı açılacağı belirtilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise çocuğun da dava hakkına sahip olduğu, bu davanın ise ana ve kocaya karşı açılacağı öngörülmüştür.

6. Öte yandan Kanun'un 291. maddesinin birinci fıkrasında dava açma süresinin geçmesinden önce kocanın ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi ya da sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybetmesi hâllerinde kocanın altsoyu, anası, babası veya baba olduğunu iddia eden kişinin, doğumu ve kocanın ölümünü, sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybettiğini veya hakkında gaiplik kararı alındığını öğrenme tarihinden başlayarak bir yıl içinde soybağının reddi davasını açabileceği belirtilmiştir.

7. Kanun'un 286. ve 291. maddelerinde soybağının reddi davasını açabilecek kişiler arasında çocuğun anasına yer verilmemiştir. Bu itibarla ana tarafından soybağının reddi davasının açılması mümkün değildir.

B. İtirazın Gerekçesi

8. Başvuru kararında özetle; soybağının reddi davasını açma hakkının koca ile çocuğa tanınmasına karşılık anaya tanınmamasının hukuk devleti ve eşitlik ilkeleriyle bağdaşmadığı, ana tarafından soybağının reddi talebiyle yargı mercilerine başvurulmaması nedeniyle hak arama özgürlüğünün de ihlal edildiği belirtilerek kuralın Anayasa'nın 2., 5., 10., 13. ve 36. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

C. Anayasa'ya Aykırılık Sorunu

9. 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 43. maddesi uyarınca kural ilgisi nedeniyle Anayasa'nın 20. ve 40. maddeleri yönünden incelenmiştir.

10. Anayasa'nın "*Özel hayatın gizliliği*" başlıklı 20. maddesinin birinci fıkrasında "*Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.*" denilmektedir.

11. Anılan maddeye ilişkin Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin gerekçesinde özetle, madde ile kişinin özel hayatının korunmakta olduğu, kişinin özel hayatının ferdi hayat ve bununla bir bütünü teşkil eden aile hayatından oluştuğu, bu anlamda özel hayatın korunmasının her şeyden önce özel hayatın gizliliğinin korunması, başkalarının gözleri önüne serilememesi anlamına geldiği ayrıca resmî makamların özel hayata müdahale edememesinin, başka bir ifadeyle kişinin ferdi ve aile hayatını kendi anladığı gibi düzenleyip yaşayabilmesinin özel hayatın korunmasının diğer bir yönünü oluşturduğu ve maddenin birinci fıkrasında bu hususun da hükme bağlandığı ifade edilmiştir.

12. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru alanında verdiği kararlarda sıkça vurgulandığı üzere özel hayat kavramı eksiksiz bir tanımı bulunmayan geniş bir kavramdır. Bu kapsamda korunan hukuki değer esasen kişisel bağımsızlıktır. Özel hayata saygı hakkının kapsamının belirlenmesinde *bireyin kişiliğini geliştirmesi ve gerçekleştirilmesi* kavramı temel

alınmaktadır. Anılan hak; herkesin istenmeyen bütün müdahalelerden uzak, kendine özel bir ortamda yaşama hakkına sahip olduğuna işaret etmekle birlikte kişiliğin serbestçe geliştirilmesiyle uyumlu birçok hukuki menfaati de içermektedir (*Serap Tortuk*, B. No: 2013/9660, 21/1/2015, §§ 31-36; *Bülent Polat*, B. No: 2013/7666,10/12/2015, §§ 61-63; *Teyfik Türkmen* [GK], B. No: 2013/9704, 3/3/2016, §§ 50-52; *Ata Türkeri*, B. No: 2013/6057, 16/12/2015, §§ 30-32).

13. 4721 sayılı Kanun'un 285. maddesinin birinci fıkrasında evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının koca olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte anılan süreçte doğan çocuğun kocadan olmaması, başka bir deyişle kocanın bu süreçte doğan çocuğun biyolojik babası olmaması da mümkündür.

14. Babalık karinesinin çürütülmesi amacıyla açılan soybağının reddi davasının soybağı ilişkisinin tarafları olan koca ve çocuğun özel hayatıyla doğrudan ilgili olduğu açıktır. Bununla birlikte anılan Kanun'un 291. maddesinin birinci fıkrasında kocanın altsoyu, anası, babası ile baba olduğunu iddia eden kişiye de belirli şartlarla soybağının reddi davasını açma hakkı tanınmak suretiyle anılan davanın yalnızca soybağı ilişkisinin tarafları açısından sonuç doğurmayacağı kabul edilmiştir.

15. Öte yandan çocuğun tarafı olacağı soybağı ilişkisinin ananın anayasal haklarıyla da ilgisinin bulunduğu değerlendirilmek suretiyle Kanun'un 298. maddesinin birinci fıkrasında ana tarafından tanınmanın iptali talebiyle yargı mercilerine başvurulmasına imkân tanınmış, 301. maddesinin birinci fıkrasında ise çocuk ile baba arasındaki soybağının mahkemece belirlenmesinin ana tarafından da istenebileceği hükme bağlanmıştır.

16. Anayasa'nın 20. maddesine ilişkin Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin gerekçesinde de vurgulandığı üzere özel hayat ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı, kişinin özel ve aile hayatını kendi anlayışına göre düzenleyip yaşayabilmesini gerektirir. Bu bağlamda koca ile çocuk arasında biyolojik duruma aykırı bir soybağı ilişkisinin mevcut olması koca ve çocuğun yanı sıra ananın da özel hayatına yönelik sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Başka bir ifadeyle *babalık karinesinin* ortaya çıkardığı sonuçların çocuğu doğuran kadının özel hayatıyla herhangi bir ilgisinin bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla çocuk ile biyolojik baba olmayan koca arasında kurulan soybağı ilişkisinin ortadan kaldırılmasında çocuğun anasının özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında menfaati bulunmaktadır.

17. Bu itibarla çocuğun biyolojik babası olmayan kocanın karine olarak baba olduğunun kabul edilmesinin ananın özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkını ihlal edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

18. Anayasa'nın 40. maddesinin birinci fıkrasında "*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.*" denilmiştir. Anılan hükme göre kişilerin yargı makamları ile idari makamlar önünde haklarını arayabilmelerine kolaylık ve imkân sağlanması anayasal bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, temel hak ve özgürlüğü ihlal edilen ya da ihlal edildiğini iddia eden kişilerin ilgili yargı veya idari merciler nezdinde şikâyetlerini dile getirmesi hususunda devlete gerekli ve yeterli mekanizmaları oluşturarak uygun koşulları sağlama yükümlülüğü getirmektedir (AYM, E.2019/102, K.2019/99, 25/12/2019, § 16).

19. Bu çerçevede Anayasa'nın anılan maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkı; anayasal bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren herkese hakkın niteliğine uygun olarak iddialarını inceleyebileceği makul, erişilebilir, etkili, ihlalin gerçekleşmesini veya sürmesini engellemeye ya da sonuçlarını ortadan kaldırmaya elverişli idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilme imkânının sağlanmasını teminat altına almaktadır (AYM, E.2019/102, K.2019/99, 25/12/2019, § 17).

20. Çocuğun biyolojik babası olmayan koca ile arasında soybağı ilişkisinin mevcut olması ananın özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkını ihlal edebileceğinden ana tarafından babalık karinesinin çürütülmesi için yargı mercilerine başvurulabilmesi etkili başvuru hakkının bir gereğidir.

21. Babalık karinesinin çürütülmesi, başka bir ifadeyle çocuk ile koca arasındaki soybağı ilişkisinin ortadan kaldırılması amacıyla soybağının reddi davasını açabilecek kişiler sınırlı olarak Kanun'un 286. ve 291. maddelerinde belirlenmiştir. Buna göre anılan davayı açabilecek kişiler arasında yer verilmeyen ananın doğurduğu çocuğunun kocadan olmadığını ileri sürerek yargı mercilerine başvurma imkânı bulunmamaktadır.

22. Ana tarafından soybağının reddi davasının açılması mümkün olmamakla birlikte Kanun'un 286. maddesinin ikinci fıkrasında çocuğa soybağının reddi davasını açma hakkı tanınmış, 291. maddesinin ikinci fıkrasında ise ergin olmayan çocuğa atanacak kayyımın atama kararının kendisine tebliğinden itibaren bir yıl içinde soybağının reddi davasını açabileceği öngörülmüştür.

23. Buna göre soybağının reddi davasının açılması bakımından çocuğa kayyım atanması için başvuru yapılması mümkündür. Bununla birlikte kayyım tarafından dava açılabilmesi ananın özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkı yönünden bir güvence sunmamaktadır. Zira kayyım, soybağının reddi davasını çocuğun yararını gözeterek çocuk adına açacaktır. Dolayısıyla anılan davada çocuğun anası davacı sıfatıyla babalık karinesinin çürütülmesine ilişkin iddialarını ileri süremeyecektir.

24. Bu itibarla ana tarafından davacı sıfatıyla çocuğun biyolojik babasının koca olmadığı ileri sürülerek babalık karinesinin çürütülmesi için yargı mercilerine başvurulmasına imkân tanımayan kural, özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkını ihlal etmektedir.

25. Açıklanan nedenlerle kural, Anayasa'nın 20. ve 40. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir.

Kural, Anayasa'nın 20. ve 40. maddelerine aykırı görülerek iptal edildiğinden ayrıca Anayasa'nın 2., 5., 10., 13. ve 36. maddeleri yönünden incelenmemiştir.

IV. İPTAL KARARININ YÜRÜRLÜĞE GİRECEĞİ GÜN SORUNU

26. Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasında "*Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.*" denilmekte, 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrasında da bu kural tekrarlanmak suretiyle Anayasa Mahkemesinin gerekli gördüğü hâllerde Resmî Gazete'de

yayımlandığı günden başlayarak iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi bir yılı geçmemek üzere ayrıca kararlaştırılabileceği belirtilmektedir.

27. 4721 sayılı Kanun'un 286. maddesinin birinci fıkrasının iptal edilmesi nedeniyle doğacak hukuksal boşluk kamu yararını ihlal edecek nitelikte görüldüğünden Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasıyla 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince bu kurala ilişkin iptal hükmünün kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesi uygun görülmüştür.

V. HÜKÜM

22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 286. maddesinin birinci fıkrasının Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, iptal hükmünün Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66. maddesinin (3) numaralı fıkrası gereğince KARARIN RESMÎ GAZETE'DE YAYIMLANMASINDAN BAŞLAYARAK DOKUZ AY SONRA YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNE 26/7/2023 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.

Başkan Zühtü ARSLAN	Başkanvekili Hasan Tahsin GÖKCAN	Başkanvekili Kadir ÖZKAYA
Üye Engin YILDIRIM	Üye Muammer TOPAL	Üye M. Emin KUZ
Üye Rıdvan GÜLEÇ	Üye Recai AKYEL	Üye Yusuf Şevki HAKYEMEZ
Üye Yıldız SEFERİNOĞLU	Üye Selahaddin MENTEŞ	Üye Basri BAĞCI
Üye İrfan FİDAN	Üye Kenan YAŞAR	Üye Muhterem İNCE

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASA MAHKEMESİ

İKİNCİ BÖLÜM

KARAR

SALİH GÖKALP SEZER BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2014/5629)

Karar Tarihi: 21

İKİNCİ BÖLÜM

KARAR

Başkan	: Engin YILDIRIM
Üyeler	: Serdar ÖZGÜLDÜR Osman Alifeyyaz PAKSÜT Muammer TOPAL M. Emin KUZ
Raportör Yrd.	: Hikmet Murat AKKAYA
Başvurucu	: Salih Gökalp SEZER
Temsilcisi	: Mehmet SEZER

I. BAŞVURUNUN KONUSU

1. Başvuru, bebeklik dönemi aşı uygulamasının ebeveyn tarafından kabul edilmemesi üzerine bu hususta mahkemece sağlık tedbiri kararı verilmesi nedeniyle Anayasa'nın 17. maddesinin ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

II. BAŞVURU SÜRECİ

2. Başvuru 25/4/2014 tarihinde yapılmıştır.
3. Başvuru, başvuru formu ve eklerinin idari yönden yapılan ön incelemesinden sonra Komisyona sunulmuştur.
4. Komisyonca başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar verilmiştir.
5. Bölüm Başkanı tarafından başvurunun kabul edilebilirlik ve esas incelemesinin birlikte yapılmasına karar verilmiştir.
6. Başvuru belgelerinin bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına (Bakanlık) gönderilmiştir. Bakanlık görüş bildirmemiştir.

III. OLAY VE OLGULAR

7. Başvuru formu ve eklerinde ifade edildiği şekliyle olaylar özetle şöyledir:
8. Başvurucu Salih Gökalp Sezer 28/7/2013 tarihinde doğmuştur.
9. Adana Valiliği Halk Sağlığı Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığının 13/3/2009 tarihli ve 2009/17 sayılı Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi çerçevesinde 27/8/2013 ile 25/9/2013 tarihleri arasında Hepatit B doz aşısı ile bazı rutin aşuların yapılmasının gerektiği başvurusunun temsilcisine bildirilmiştir. Baba Mehmet Sezer 3/9/2013 tarihinde vermiş olduğu dilekçede başvurucuya aşı yapılmasını istemediğini beyan etmiştir.
10. Yüreğir Sosyal Hizmetler Merkezi Müdürlüğü'nün istemi üzerine (kapatılan) Adana 4. Çocuk Mahkemesinin 3/3/2014 tarihli kararı ile 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi uyarınca aşı ile korunabilir

hastalıkların ortaya çıkmasını önlemek, dolayısıyla bu hastalıklardan kaynaklanan ölümlerin ve sakatlıkların önüne geçmek için sağlık tedbiri uygulanmasına karar verilmiştir.

11. Başvurucunun temsilcisinin itirazı, Adana 1. Çocuk Mahkemesinin 14/3/2014 tarihli kararı ile reddedilmiştir. Gerekçenin ilgili kısmı şu şekildedir:

"...

5395 sayılı yasanın 5/1-d maddesine göre çocuklar hakkındaki hakim tarafından alınacak koruyucu ve destekleyici tedbirlerden biri de çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonu için verilecek olan sağlık tedbidir.

Adana 4. Çocuk Mahkemesince aşılamanın çocuk ve toplum sağlığı açısından faydalı oluşu dikkate alınarak aşı yapılabilmesi amacıyla küçük hakkında sağlık tedbiri kararı verilmiştir. Bu kararın çocuğun vücut bütünlüğüne yönelik keyfi bir saldırı ve zararlı sonuçlara yol açabilecektir bir ameliyenin başlangıcını oluşturduğu tezi kabul edilemez.

Dünya Sağlık Örgütü 22-27 Nisan 2013 tarihlerini 1. Dünya aşı haftası olarak kabul etmiştir. Ülkemizde de Dünya Sağlık Örgütünün kabul ettiği aşı takvimine göre doğumdan başlamak üzere ilköğretim 8. Sınıfa kadar genişletilmiş bağışıklık programı çerçevesinde çocukların aşılama benimsenmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca hastalıklara bağlı yeni doğan ölümleri ve sakatlanmaları, tıbbın gelişme çağında olduğu ve aşılamanın yaygınlaşmadığı dönemlerde oldukça yaygın iken dünyada olduğu gibi ülkemizde de aşılamanın yaygınlaşması sayesinde çocuk hastalıklarında önemli ölçüde azalma olmuş, bazı hastalıkların artık görülmediği gözlenmiştir.

Öte yandan aşının kızarıklık, ateş gibi görülen bazı yan etkileri dışında sağlığa zarar veren maddeler içerdiği, otizme ya da hiperaktiviteye neden olduğu iddiaları bilimsel olarak kanıtlanmış tezler değildir. Yine aşıların sağlık için zararlı maddeler içerdiği olabileceği hususundaki itirazının iddiası da vehimden öteye geçmediği gibi, bu iddia hiçbir bilimsel çalışma, laboratuvar analizi, gözlem ya da başkaca kabul gören bir yöntemle de ortaya konulmuş değildir.

Bu durumda sağlığı ile ilgili tercihleri yapacak yaşta olmayan küçük Salih Gökalp Sezer'in babası ve kanuni temsilcisi dahi olsa itirazcı Mehmet Sezer'in oğlunun gelecekte yaşayacağı sağlık problemlerini, kalıcı hastalıkları, sakatlıkları bir takım kulaktan dolma bilgiler nedeniyle göze alma pahasına küçüğün aşılmasına karşı çıkması, hem küçüğün hem de bulaşıcı hastalıklar nedeniyle toplumun sağlığı bakımından kabul edilebilir bir davranış tarzı değildir.

Anne ve baba küçüğün menfaatine olan tedbirler almaktan kaçınır ya da zararına olacak bir tutum içerisine girer ise devletin müdahalesi şarttır, birey ve kamu sağlığı açısından kamu yararı söz konusu olduğundan bu durum kişi hak ve hürriyetlerine, kişinin vücut bütünlüğüne müdahale sayılamaz."

12. Anılan karar başvurucunun temsilcisine 26/3/2014 tarihinde tebliğ edilmiştir.

13. 25/4/2014 tarihinde bireysel başvuruda bulunulmuştur.

14. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (Halk Sağlığı Kurumu) tarafından Anayasa Mahkemesine gönderilen 7/7/2015 tarihli yazıda -zorunlu aşı uygulamasının ve Sağlık Bakanlığının 25/2/2008 tarihli ve 2008/14 sayılı Genişletilmiş Bağışıklama Programı

Genelgesi'nin (Genelge) kanuni dayanağı bağlamında- 24/4/1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 1., 2. ve 3. maddeleri çerçevesinde Sağlık Bakanlığına verilen yetkilerden bahsedilmiştir. Genelge'nin uygulamaya konulduğu tarihte yürürlükte bulunan 13/12/1983 tarihli ve 181 sayılı mülga Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile hâlihazırda yürürlükte bulunan 11/10/2011 tarihli ve 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hükümlerinden söz edilerek halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi, sağlık için risk oluşturan faktörlerle mücadele edilmesi, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan kronik hastalıklar, belirli hastalık ve risk grupları ile ilgili izleme, inceleme, araştırma, bağışıklama ve kontrol çalışmaları yapılması görevinin Halk Sağlığı Kurumuna verildiği belirtilmiştir. Söz konusu yazıda ayrıca 1593 sayılı Kanun'un 72. maddesinde yer alan "*Hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum ve aşı tatbiki*" ifadesini içeren hükümlerle zorunlu aşı uygulamasının 1593 sayılı Kanun'un 57. maddesinde belirtilen hastalıklardan birinin zuhuru veya zuhurundan şüphelenilmesi durumunda alınacak tedbirler arasında sayıldığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra 1593 sayılı Kanun'un 64. maddesi uyarınca 57. maddede belirtilen hastalıklardan başka bir hastalığın istilai şekil alması veya böyle bir tehlikenin baş göstermesi durumunda da ilgili hastalığa karşı 1593 sayılı Kanun'da yer alan tedbirlerin alınması vazifesinin de Sağlık Bakanlığına verildiği, söz konusu düzenleme karşısında 57. maddede belirtilen hastalıklar haricinde olmakla birlikte diğer bulaşıcı ve salgın hastalıkların da zorunlu aşı uygulaması kapsamında değerlendirilebilmesi imkânı bulunduğu belirtilmiştir.

IV. İLGİLİ HUKUK

A. Ulusal Hukuk

15. 5395 sayılı Kanun'un "*Tanımlar*" kenar başlıklı 3. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

“(1) Bu Kanunun uygulanmasında;

a) Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişiyi; bu kapsamda,

1. Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu,

...

İfade eder.”

16. 5395 sayılı Kanun'un "*Koruyucu ve destekleyici tedbirler*" kenar başlıklı 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

“(1) Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlardan;

...

d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına,

Yönelik tedbirdir.”

17. 11/4/1928 tarihli ve 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun'un 70. maddesinin ilk cümlesi şöyledir:

"Tabipler, dış tabipleri ve dişçiler yapacakları her nevi ameliye için hastanın, hasta küçük veya tahtı hacirde ise veli veya vasisinin evveleminde muvafakatını alırlar."

18.1593 sayılı Kanun'un 57. maddesi şöyledir:

"Kolera, veba (Bübon veya zatürree şekli), lekeli humma, karahumma (hummayi tiroidi) daimi surette basil çıkaran mikrop hamilleri dahi - paratifoit humması veya her nevi gıda maddeleri tesemmümatı, çiçek, difteri (Kuşpalazı) - bütün tevkiatı dahi sari beyin humması (İltihabı sahayai dimağii şevkii müstevli), uyku hastalığı (İltihabı dimağii sari), dizanteri (Basilli ve amipli), lohusa humması (Hummai nifası) ruam, kızıl, şarbon, felci tifli (İltihabı nuhai kuddamii sincabii haddi tifli), kızamık, cüzam (Miskin), hummai racia ve malta humması hastalıklarından biri zuhur eder veya bunların birinden şüphe edilir veyahut bu hastalıklardan vefiyat vuku bulur veya mevtin bu hastalıklardan biri sebebiyle husule geldiğinden şüphe olunursa aşağıdaki maddelerde zikredilen kimseler vak'ayı haber vermeğe mecburdurlar. Kudurmuş veya kuduz şüpheli bir hayvan tarafından ısırılmaları, kuduza müptela hastaların veya kuduzdan ölenlerin ihbarı da mecburidir."

19. 1593 sayılı Kanun'un 64. maddesi şöyledir:

"57 nci maddede zikredilenlerden başka her hangi bir hastalık istilai şekil aldığı veya böyle bir tehlike baş gösterdiği takdirde o hastalığın veya her hangi bir hastalık şeklinin memleketin her tarafında veya bir kısmında ihbarı mecburi olduğunu neşri ilâna ve o hastalığa karşı bu kanunda mezkûr tedabirin kaffesini veya bir kısmını tatbika Sihat ve İctimai Muavenet Vekaleti salahiyettardır."

20. 1593 sayılı Kanun'un 72. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

"57 nci maddede zikredilen hastalıklardan biri zuhur ettiği veya zuhurundan şüphelenildiği takdirde aşağıda gösterilen tedbirler tatbik olunur:

...

2 - Hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı tatbiki."

21.1593 sayılı Kanun'un 88.-94. maddeleri.

22. 1/8/1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Hasta Hakları Yönetmeliği'nin (Yönetmelik) "İlkeler" kenar başlıklı 5. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

"Sağlık hizmetlerinin sunulmasında aşağıdaki ilkelere uyulması şarttır:

...

d) Tıbbi zorunluluklar ve kanunlarda yazılı haller dışında, rızası olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne ve diğer kişilik haklarına dokunulamaz."

23. Yönetmelik'in "Rızası olmaksızın tıbbi ameliyeye tabi tutulmama" kenar başlıklı 22. maddesinin birinci fıkrası şöyledir:

"Kanunda gösterilen istisnalar hariç olmak üzere, kimse, rızası olmaksızın ve verdiği rızaya uygun olmayan bir şekilde tıbbi ameliyeye tabi tutulamaz."

24. Yönetmelik'in "Hastanın rızası ve izin" kenar başlıklı 24. maddesi şöyledir:

“Tıbbi müdahalelerde hastanın rızası gerekir. Hasta küçük veya mahcur ise velisinden veya vasisinden izin alınır. Hastanın, velisinin veya vasisinin olmadığı veya hazır bulunmadığı veya hastanın ifade gücünün olmadığı hallerde, bu şart aranmaz.

Kanuni temsilcinin rızasının yeterli olduğu hallerde dahi, anlatılanları anlayabilecekleri ölçüde, küçük veya kısıtlı olan hastanın dinlenmesi suretiyle mümkün olduğu kadar bilgilendirme sürecine tedavisi ile ilgili alınacak kararlara katılımı sağlanır.

Sağlık kurum ve kuruluşları tarafından engellilerin durumuna uygun bilgilendirme yapılmasına ve rıza alınmasına yönelik gerekli tedbirler alınır.

Kanuni temsilci tarafından rıza verilmeyen hallerde, müdahalede bulunmak tıbben gerekli ise, velayet ve vesayet altındaki hastaya tıbbi müdahalede bulunulabilmesi; Türk Medeni Kanununun 346 ncı ve 487 inci maddeleri uyarınca mahkeme kararına bağlıdır.

Tıbbi müdahale sırasında isteğini açıklayabilecek durumda bulunmayan bir hastanın, tıbbi müdahale ile ilgili olarak önceden açıklamış olduğu istekleri göz önüne alınır.

Yeterliğin zaman zaman kaybedildiği tekrarlayıcı hastalıklarda, hastadan yeterliği olduğu dönemde onu kaybettiği dönemlere ilişkin yapılacak tıbbi müdahale için rıza vermesi istenebilir.

Hastanın rızasının alınmadığı hayati tehlikesinin bulunduğu ve bilincinin kapalı olduğu acil durumlar ile hastanın bir organının kaybına veya fonksiyonunu ifa edemez hale gelmesine yol açacak durumun varlığı halinde, hastaya tıbbi müdahalede bulunmak rızaya bağlı değildir. Bu durumda hastaya gerekli tıbbi müdahale yapılarak durum kayıt altına alınır. Ancak bu durumda, mümkünse hastanın orada bulunan yakını veya kanuni temsilcisi; mümkün olmadığı takdirde de tıbbi müdahale sonrasında hastanın yakını veya kanuni temsilcisi bilgilendirilir. Ancak hastanın bilinci açıldıktan sonraki tıbbi müdahaleler için hastanın yeterliği ve ifade edebilme gücüne bağlı olarak rıza işlemlerine başvurulur.”

25. Yönetmelik'in "Tedaviyi reddetme ve durdurma" kenar başlıklı 25. maddesi şöyledir:

“Kanunen zorunlu olan haller dışında ve doğabilecek olumsuz sonuçların sorumluluğu hastaya ait olmak üzere; hasta kendisine uygulanması planlanan veya uygulanmakta olan tedaviyi reddetmek veya durdurulmasını istemek hakkına sahiptir. Bu halde, tedavinin uygulanmamasından doğacak sonuçların hastaya veya kanuni temsilcilerine veyahut yakınlarına anlatılması ve bunu gösteren yazılı belge alınması gerekir.

Bu hakkın kullanılması, hastanın sağlık kuruluşuna tekrar müracaatında hasta aleyhine kullanılamaz.”

26. 181 sayılı mülga KHK'nın 2. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

“Sağlık Bakanlığının görevleri şunlardır:

...

(b) Bulaşıcı, salgın ve sosyal hastalıklarla savaşarak koruyucu, tedavi edici hekimlik ve rehabilitasyon hizmetlerini yapmak,

(c) Ana ve çocuk sağlığının korunması ve aile planlaması hizmetlerini yapmak,

...”

27. 181 sayılı mülga KHK'nın 9. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

“Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

(a) Toplum sağlığını ilgilendiren her türlü koruyucu sağlık hizmetinin verilmesini sağlamak, bu hizmetlere halkın katkı ve iştirakini temin etmek,

(b) Bulaşıcı, salgın, sosyal ve dejenatif hastalıklarla mücadele ile aşılama ve bağışıklık hizmetlerini yürütmek,

...”

28. 663 sayılı KHK'nın 2. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkralarının ilgili kısımları şöyledir:

“(1) Bakanlığın görevi; herkesin bedeni, zihni ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali içinde hayatını sürdürmesini sağlamaktır.

(2) Bu kapsamda Bakanlık;

(a) Halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi,

...

İle ilgili olarak sağlık sistemini yönetir ve politikaları belirler.”

29. 663 sayılı KHK'nın 26. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkralarının ilgili kısmı şöyledir:

“(1) Bakanlık politika ve hedeflerine uygun olarak, temel sağlık hizmetlerini yürütmekle görevli, Bakanlığa bağlı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu kurulmuştur.

(2) Kurumun görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır;

(a) Halk sağlığını korumak ve geliştirmek, sağlık için risk oluşturan faktörlerle mücadele etmek,

(c) Bulaşıcı, bulaşıcı olmayan, kronik hastalıkla ve kanser ile anne, çocuk, ergen, yaşlı ve engelli gibi risk gruplarıyla ilgili olarak izleme, sürveyans, inceleme, araştırma, bağışıklama ve kontrol çalışmaları yapmak, bununla ilgili verilerin toplanmasını sağlamak, belirlenen hedefler doğrultusunda plan ve programlar hazırlamak, uygulamaya koymak, denetlenmesini sağlamak, değerlendirmek, gerekli önlemleri almak, bu konuda politika ve düzenlemelerin oluşturulması için Bakanlığa teklifte bulunmak,

...”

30. Sağlık Bakanlığının 25/2/2008 tarihli ve 2008/14 sayılı Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi.

B. Uluslararası Hukuk

31. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) "Özel ve aile hayatına saygı hakkı" kenar başlıklı 8. maddesi şöyledir:

“(1) Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

(2) Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi,

sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”

32. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM); bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün, onlara sağlanan tıbbi bakımın seçimine katılımlarının ve bu husustaki rızalarının ve maruz kaldıkları sağlık risklerini değerlendirebilmelerine olanak tanıyan bilgilere erişimin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında olduğuna dikkat çekmektedir (*Marie Thérèse Trocellier/Fransa* (k.k.), B. No: 75725/01, 5/10/2006).

33. Zorunlu aşı uygulamalarının Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında AİHM içtihadına da konu edildiği ve Mahkemece, uygulanan tıbbi müdahalenin boyutuna bakılmaksızın söz konusu müdahalenin fiziksel bütünlük hakkına bir müdahale teşkil ettiği tespitine yer verildiği görülmektedir. Mahkemece ele alınan ve kanunilik şartını sağladığı tespit edilen müdahaleler açısından genel olarak söz konusu uygulamanın bireyin ve toplumun sağlığını korumaya ilişkin meşru amaç dikkate alınarak yapılan dengelemede, bireyin vücut bütünlüğünün korunmasına ilişkin menfaat karşısında kamu sağlığının korunması şeklindeki menfaate üstünlük tanındığı ve söz konusu müdahalelerin özel hayata saygı hakkını ihlal etmediğine hükmedildiği görülmektedir (*Boffa ve diğerleri/San Marino* (k.k.), B. No: 26536/95, 15/1/1998, § 4; *Solomakhin/Ukrayna*, B. No: 24429/03, 15/3/2012, §§ 33-38).

34. 3/12/2003 tarihli ve 5013 sayılı Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanması uygun bulunarak 20/4/2004 tarihinde yürürlüğe giren Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi'nin (Biyotıp Sözleşmesi) "*Genel kural*" kenar başlıklı 5. maddesi şöyledir:

“Sağlık alanında herhangi bir müdahale, ilgili kişinin bu müdahaleye özgürce ve bilgilendirilmiş olarak muvafakat vermesinden sonra yapılabilir.

Bu kişiye, müdahalenin amacı ve niteliği ile sonuçları ve tehlikeleri hakkında önceden uygun bilgiler verilmelidir.

İlgili kişi, muvafakatını her zaman, serbestçe geri alabilir.”

35. Biyotıp Sözleşmesi'nin "*Muvafakat verme yeteneği olmayan kişilerin korunması*" kenar başlıklı 6. maddesi şöyledir:

“1) Muvafakat verme yeteneğine sahip olmayan bir kimse üzerinde tıbbi müdahale, aşağıdaki 17 ve 20'nci maddelere uygun olarak, sadece onun doğrudan yararı için yapılabilir.

2) Yasal olarak bir müdahaleye muvafakat verme yeteneği bulunmayan bir küçüğe, sadece temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen yetkili makam, kişi veya kurumun izni ile müdahalede bulunulabilir.

Küçüğün fikri, yaşı ve olgunluk derecesiyle orantılı bir şekilde artan belirleyici bir etken olarak dikkate alınmalıdır.

3) Bir yetişkin, yasal olarak akıl hastalığı, bir hastalık veya benzer nedenlerden dolayı müdahaleye muvafakat etme yeteneğine sahip değilse, ancak temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen yetkili makam, kişi veya kurumun izni ile müdahalede bulunulabilir.

İlgili kişi, mümkün olduğu kadar izin verme sürecine katılmalıdır.

4) Madde 5'de belirtilen bilgiler, benzer koşullarda yukarıda 2'nci ve 3'üncü paragraflarda belirtilen temsilci, yetkili makam, kişi veya kuruma da verilmelidir.

5) Yukarıda 2'nci ve 3'üncü paragraflarda belirtilen izin, ilgili kişinin menfaatine daha uygun olacaksa her zaman geri çekilebilir."

36. Biyotıp Sözleşmesi'nin "Acil durum" kenar başlıklı 8. maddesi şöyledir:

"Acil bir durum nedeniyle uygun muvafakat alınmadığında, ilgili kişinin sağlığı için gerekli olan herhangi bir tıbbî müdahale derhal yapılabilir."

V. İNCELEME VE GEREKÇE

37. Mahkemenin 21/11/2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda başvuru incelenip gereği düşünüldü:

A. Başvurucunun İddiaları

38. Başvurucu temsilcisi, velayeti altında bulunan başvurucuya çocukluk dönemi aşılarının uygulanmasını kabul etmediği hâlde bu hususta Mahkemece sağlık tedbiri uygulanmasına karar verildiğini belirterek koruyucu tedavi niteliğinde olan aşı hakkında mevzuatın herhangi bir zorunluluk getirmediğini ileri sürmüştür. Başvurucu; aşı hakkında sahip olduğu olumsuz bilgiler nedeniyle çocuğuna aşı yaptırmak istemediğini, ayrıca diğer mahkemelerce verilen ve aşı yaptırmak istemeyen veliler hakkında kararların mevcut olduğunu belirterek Anayasa'nın 17. maddesinin ikinci fıkrasının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

B. Değerlendirme

39. İddianın değerlendirilmesinde dayanak alınacak Anayasa'nın 17. maddesinin birinci ve ikinci fıkraları şöyledir:

"Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz."

1. Kabul Edilebilirlik Yönünden

40. 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un "Bireysel başvuru hakkına sahip olanlar" kenar başlıklı 46. maddesinde bireysel başvuru hakkına sahip olabilecek sükûletler açıkça belirtilmiş olup bireysel başvuruda bulunulabilmesi için başvuruya konu edilen ve ihlale yol açtığı ileri sürülen kamu gücü eylem veya işleminden ya da ihmalinden dolayı başvurucunun güncel bir hakkının ihlal edilmesi, bu ihlalden dolayı başvurucunun kişisel olarak ve doğrudan etkilenmiş olması koşullarının mevcudiyeti aranmaktadır.

41. Kamu makamlarının başvurucu aleyhine belirli adımlar atmaya karar verdiği ve müdahalenin yalnızca kararın icrasından ya da infazından ibaret olacağı durumlarda ilgili temel hakka yönelik işleminden doğrudan etkilenme tehdit veya tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu açıktır.

42. Somut başvuru açısından da Adana Valiliği Halk Sağlığı Müdürlüğü tarafından başvurucu hakkında Hepatit B ilk doz aşısı ile Genişletilmiş Bağışıklama Programı kapsamındaki bazı aşuların uygulanması için sağlık tedbirine hükmedilmesinin talep edildiği görülmüştür. İlgili yargısal süreç sonucunda, (kapatılan) Adana 4. Çocuk Mahkemesinin 3/3/2014 tarihli ve 2014/32 Tedbir Talep sayılı kararıyla başvurucu hakkında 5395 sayılı Kanun'un 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (d) bendi uyarınca sağlık tedbiri uygulanmasına karar verildiği görülmektedir. Başvurucu hakkındaki sağlık tedbiri uygulanmasına ilişkin karar

ile başvuruçunun vücut bütünlüğüne yönelik söz konusu müdahaleden doğrudan etkilenme ihtimaliyle karşı karşıya olduğu ve devam eden süreçte karşılaşılabilecek işlemin kararın icrasında ibaret olacağı görüldüğünden başvuruçunun söz konusu kamusal işlem nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkının doğrudan etkilendiği, dolayısıyla başvuruya konu ihlal iddiasının Anayasa Mahkemesinin kişi bakımından yetkisi kapsamında olduğu anlaşılmaktadır.

43. Başvurunun incelenmesi neticesinde açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir nedenin de bulunmadığı anlaşıldığından başvuruçunun kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

M. Emin KUZ bu görüşe katılmamıştır.

2. Esas Yönünden

a. Müdahalenin Varlığı

44. Temsilcisi tarafından bebeklik dönemi aşularının uygulanmasına muvafakat edilmeyen başvuruçunun hakkında bebeklik dönemi aşularının yapılması hususunda zorunlu sağlık tedbiri uygulanmasının başvuruçunun maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkına müdahale oluşturduğu açıktır.

b. Müdahalenin İhlal Oluşturup Oluşturmadığı

45. Anayasa'nın 13. maddesi şöyledir:

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

46. Belirtilen Anayasa hükmü, hak ve özgürlükleri sınırlama ve güvence rejimi bakımından temel öneme sahip olup Anayasa'da yer alan bütün hak ve özgürlüklerin yasa koyucu tarafından hangi ölçütler gözönünde bulundurulurken sınırlandırılabilceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu müdahalenin meşru olduğunun kabul edilebilmesi için müdahalenin Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen güvence ölçütlerine riayetle gerçekleştirilmiş olması zaruridir. Dolayısıyla özel hayata saygı hakkına yapıldığı iddia edilen müdahalelerin incelemesinde öncelikle müdahalenin kanuni dayanağının bulunup bulunmadığı incelenmelidir.

i. Genel İlkeler

47. Anayasa Mahkemesinin zorunlu aşı uygulamasına ilişkin daha önceki kararlarında (*Halime Sara Aysal* [GK], B. No: 2013/1789, 11/11/2015, §§ 60-73; *Esmâ Fatıma Kızılsu ve Rukiye Erva Kızılsu*, B. No: 2013/7246, 23/3/2016, §§ 64-77; *Muhammed Ali Bayram*, B. No: 2014/4077, 29/6/2016, §§ 59-67) genel ilkelere yer verilmiştir.

ii. İlkelerin Olaya Uygulanması

48. Başvuruya konu idari ve yargısal süreçte başvuruçuya aşı uygulaması yapılması hususundaki talep ve kararların 5395 sayılı Kanun'un 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (d) bendi temelinde oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu düzenlemede; çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik olarak sağlık tedbiri uygulanabileceği belirtilmektedir. Somut başvuru açısından da başvuruçuya çocukluk dönemi aşularının uygulanmasının ebeveyn tarafından reddi üzerine ilk

derece mahkemesi tarafından sağlık tedbiri uygulanmasına hükmedildiği ve kararın itiraz kanun yolundan geçerek kesinleştiği anlaşılmaktadır.

49. Esasen uygulanacak tıbbi müdahalenin türü ve kapsamı hakkında bir açıklamada bulunulmaksızın çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonunu içerecek şekilde, genel olarak sağlık tedbirine hükmedileceğine işaret eden söz konusu düzenlemenin somut başvuruda olduğu gibi doğan her çocuğa belirli bir yaş periyoduna bağlı olarak ve ebeveynin rızası hilafına, ilgili idarece belirlenecek olan her türlü aşının tatbiki yetkisi verildiği şeklinde anlaşılması mümkün değildir. Aksinin kabulü hâlinde uygulanacak tıbbi müdahalenin tür ve kapsamı belirsiz olacak şekilde rıza verilmeyen müdahale türlerinin gündeme gelmesi muhtemeldir.

50. Bu kapsamda somut başvuru açısından 5395 sayılı Kanun'un ilgili hükümlerinin başvuruya konu müdahalenin kanuni temelini ihtiva etmesi gereken unsurlardan olan öngörülebilirlik niteliğini taşımadığı, Anayasa'nın 17. maddesi anlamında müdahalenin meşruiyet unsurlarından biri olan kanunilik şartını sağlamadığı anlaşılmaktadır (*Halime Sare Aysal*, § 69).

51. Zorunlu aşı uygulamasının kanuni temeli bağlamında Halk Sağlığı Kurumu tarafından gönderilen yazı içeriğinde belirtilen 1593 sayılı Kanun'un 57. ve 72. maddeleri ile Sağlık Bakanlığının 2008/14 sayılı Genelge'sinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

52. 1593 sayılı Kanun'un 57. maddesinde belirli hastalık türleri sayılmış, 72. maddede ise 57. maddede zikredilen hastalıklardan birinin ortaya çıkması veya ortaya çıkmasından şüphe edilmesi durumunda bir kısım tedbire başvurulacağı belirtilmiş ve söz konusu tedbirler arasında hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı uygulanması şeklindeki tedbire de yer verilmiştir. İlgili Genelge'de ise genel bağışıklama programına ilişkin ilke ve usuller belirlenerek bebeklik dönemini de kapsayacak şekilde belirli yaş grupları için çeşitli periyotlar dâhilinde bazı aşuların uygulanmasına ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir. Söz konusu Genelge kapsamında yer verilen aşı türlerine bakıldığında 1593 sayılı Kanun'un 57. maddesinde tahdidi olarak sayılan hastalıklar için tatbiki öngörülenlerle sınırlı bir düzenleme olmadığı anlaşılmakta; başvurucuya tatbiki öngörülen aşuların da 1593 sayılı Kanun'un 57. maddesinde tahdidi olarak sayılan hastalıkları tam olarak karşılamadığı, bu kapsamda 57. maddede zikredilen hastalıklardan birinin ortaya çıkması veya ortaya çıkmasından şüphe edilmesi durumunda hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı uygulanması hususunu düzenleyen 72. madde hükmünün de başvuruya konu uygulamanın kanuni dayanağı olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

53. Bunun yanı sıra 1593 sayılı Kanun'da münferiden çiçek aşısının mecburi bir aşı olarak öngörüldüğü ve söz konusu yükümlülüğün zaman ve kişi grupları dikkate alınarak anılan Kanun'un 88.-94. maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir. Bunun dışındaki aşı uygulamasının Sağlık Bakanlığının ilgili Genelgesi kapsamında ve belirlenen program çerçevesinde yapıldığı görülmekle birlikte genel ve zorunlu aşı uygulamasına dayanak oluşturacak bir kanun hükmünün mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.

54. Halk Sağlığı Kurumu tarafından gönderilen yazı içeriğinde belirtilen ve aşı uygulamasının kanuni dayanağı bağlamında yer verilerek halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi, sağlık için risk oluşturan faktörlerle mücadele edilmesi, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan kronik hastalıklar ve belirli hastalık ve risk grupları ile ilgili izleme, inceleme, araştırma, bağışıklama ve kontrol çalışmaları yapılması görevini Halk Sağlığı Kurumuna verdiği belirtilen Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının

Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'nın da Anayasa'nın ikinci kısmının ikinci bölümünde yer alan bir temel hakka yönelik sınırlandırma ve müdahale açısından dayanak olamayacağı açıktır.

55. Yukarıda yer verilen tespitler uyarınca başvuruya konu müdahalenin kanunilik şartını sağlamadığı anlaşıldığından söz konusu müdahale açısından diğer güvence ölçütlerine riayet edilip edilmediğinin ayrıca değerlendirilmesine gerek görülmemiştir.

56. Açıklanan gerekçelerle zorunlu aşı uygulaması bağlamında başvuru Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

Serdar ÖZGÜLDÜR ve Osman Alifeyyaz PAKSÜT bu görüşe katılmamışlardır.

3. 6216 Sayılı Kanun'un 50. Maddesi Yönünden

57. 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları şöyledir:

“(1) Esas inceleme sonunda, başvuru hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. ...

(2) Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.”

58. Başvuru, uyuşmazlık hakkında yeniden yargılama yapılmasını talep etmiştir.

59. Somut başvuruda zorunlu aşı uygulaması açısından maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.

60. Zorunlu aşı uygulaması açısından maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğu karardan bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın devredildiği ilgili mahkemeye gönderilmesine karar verilmesi gerekir.

61. Dosyadaki belgelerden tespit edilen 206,10 TL harçtan oluşan yargılama giderinin başvurucuya ödenmesine karar verilmesi gerekir.

VI. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA M. Emin KUZ'un karşıoyu ve OYÇOKLUĞUYLA,

B. Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE Serdar ÖZGÜLDÜR ve Osman Alifeyyaz PAKSÜT'ün karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA,

C. Kararın bir örneğinin maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere Adana (kapatılan) 4. Çocuk Mahkemesinin 2014/32 Değişik İş sayılı dosyasının devredildiği ilgili mahkemeye GÖNDERİLMESİNE OYBİRLİĞİYLE,

D. 206,10 TL harçtan oluşan yargılama giderinin BAŞVURUCUYA ÖDENMESİNE,

E. Ödemenin, kararın tebliğini takiben başvuru Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA,

F. Kararın bir örneğinin Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 21/11/2017 tarihinde karar verildi.

KARŞIOY GEREKÇESİ

Anayasa'nın 17. maddesinin ikinci fıkrası "Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tâbi tutulamaz." hükmünü taşımaktadır. Bu düzenlemenin gerekçesinde ise "Maddenin ikinci fıkrası işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza ve muamele yasağı koymaktadır. Uzun açıklamalara gerek yoktur ki işkence, eziyet yahut insan hürriyetiyle bağdaşmayan ceza veya muamele, bugün ulaşılmış bulunduğumuz uygarlık düzeyinde, hem insani duyguları rencide eder niteliktedir; hem de kişinin vücut bütünlüğüne bir tecavüzdür." denilmektedir. Anayasa'nın 56. maddesinde de "**Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak**; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden plânlayıp hizmet vermesini düzenler..." hükmü yer almakta; maddenin gerekçesinde ise "Vatandaşın korunmuş çevre şartlarında **beden ve ruh sağlığı içinde yaşamını sürdürmesini sağlamak Devletin ödevidir.**" denilmektedir.

Anayasa ile Devlete verilen, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmeyi sağlamak görevinin yasal bazda yansıması 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununda ana hatlarıyla yer almaktadır. Nitekim, anılan Kanun'un 1. maddesinde "**Memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı tıbbi ve içtimai muavenete mazhar eylemek umumi Devlet hizmetlerindedir.**" denilmek suretiyle, halkın sağlığının korunması ve gelecek nesillerin sağlıklı biçimde yetişmesi için gerekenlerin yapılması Devlete bir görev olarak verilmiş bulunmaktadır. Aynı Kanun'un 2-4. maddelerinde de Sağlık Bakanlığı'nın bu konudaki görevleri detaylı biçimde sayılmış, bu meyanda ülkedeki her tür ateşli, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelenin bu Bakanlığın görevleri arasında olduğuna işaret edilmiştir. Kanun'un 57. maddesinde kolera, veba, lekeli humma vb. hastalıklar tek tek sayılmak suretiyle belirtilmiş ve Kanun'un 72. maddesinde bu bulaşıcı ve salgın hastalıklardan biri zuhur ettiği veya zuhurundan şüphelenildiği takdirde alınacak tedbirler arasında "**Hastalara veya hastalığa maruz bulunanlara serum veya aşı tatbiki de**" sayılmıştır. Ne var ki yine Kanun'un 64. maddesinde "**57nci madde de zikredilenlerden başka her hangi bir hastalık istilai şekil aldığı veya böyle bir tehlike baş gösterdiği takdirde**, o hastalığın veya her hangi bir hastalık şeklinin memleketin her tarafında veya bir kısmında ihbarı mecburi olduğunu neşrü ilana ve o hastalığa karşı bu kanunda mezkûr tedabirin kaffesini veya bir kısmına tatbika **Sıhhat ve İçtimai muavenet Vekaleti Salahiyettardır.**" denilmek suretiyle, 57. maddede sayılanların dışındaki hastalıklar yönünden de 72. madde de sayılan tedbirleri almaya (**bu meyanda aşı tatbikine**) Sağlık Bakanlığı'nın yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla, önleyici mahiyetteki genel ve zorunlu aşı uygulamasının yasal dayanağının bulunmadığı, belirlilik ilkesinin yokluğu nedeniyle kanunilik şartının gerçekleşmediği yolundaki değerlendirmeye katılmaya imkân yoktur. Anayasa'nın belirtilen hükümleri ve gerekçeleri ile 1593 sayılı Kanun'un işaret edilen düzenlemelerin

açıklığı karşısında, Devletin sağlıklı bir nesil yetiştirme ve toplum sağlığını koruma görevinin bir parçası olarak, genel ve zorunlu aşı programı uygulamasında herhangi bir hukuka aykırılık bulunmamaktadır.

Konunun, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde değerlendirilmesinde ise 18 yaşını doldurmamış, bedensel, zihinsel, ahlâki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen çocukların (bu meyanda bebeklik çağındakilerin) "**korunma ihtiyacı olan çocuk**" olarak değerlendirildiği, bu gruba girenlerin üstün yararları gözetilerek, Kanunda bir takım "koruyucu ve destekleyici tedbirler" öngörüldüğü, bu meyanda "sağlık tedbiri"nin de sayıldığı, bu tedbirlerin alınması için yetkili mahkemelere (Çocuk Hâkimi, Aile Mahkemesi) başvuru usulü ve şartlarının ve başvuruya yetkili kişilerin Kanunda ayrıntılı biçimde düzenlendiği, yetkili kurum olarak görevlendirilen Aile Sosyal ve Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri'nin "genişletilmiş bağışıklama programı"nda yer alan zorunlu aşuların uygulanması esnasında ebeveynlerce buna izin verilmemesi halinde, aşı uygulanacak çocuğun (bebeğin) "korunmaya muhtaç çocuk" olarak nitelendirilerek, mahkemelere başvurulduğu ve "sağlık tedbiri" talebinde bulunduğu görülmektedir. Başvurunun somutunda da, bu yoldaki sağlık tedbiri talebi mahkemece kabul edilmiş; bu karara karşı vaki itiraz da İtiraz Mahkemelerince reddedilmiştir. Uygulamada derece mahkemelerinin, ebeveynlerin rızasının şart olduğuna dair verdiği bazı kararlar olduğu gibi; bu başvuruda olduğu gibi, çocuğun üstün yararı gözetildiğinde sağlığın korunmasında anlaşılmaktadır.

5395 sayılı Kanun'un 3/1-a ve 5/1-d maddeleri gözetildiğinde, çocuğun (bebeğin) korunmaya muhtaç çocuk olarak kabul edilerek hakkında bebeklik dönemi koruyucu aşularının yapılması yolunda mahkeme kararıyla başvuru "sağlık tedbiri"nin çocuğun vücut bütünlüğüne yapılan müdahalede "kanunilik" şartını bu yönü itibarıyla de sağladığı açıktır, ayrıca, bu müdahalenin benimsenen sağlık politikası çerçevesinde, küçük yaştaki çocukları ve toplum sağlığını koruma amacına yönelik olduğu, sağlık politikası gereği bu tür uygulamaların yapılmasının, kamu düzeni ve toplum sağlığı gözetildiğinde zorunlu ve gerekli bulunduğu, ülkemizde bulunan üç milyona yakın mültecinin taşıyabileceği hastalık tehlikesi gözetildiğinde ve ülkemizin dünyaya örnek gösterilen zorunlu aşı uygulamasının sonuçları dikkate alındığında ebeveynlerin küçük çocuklarına aşı yapılmasına izin vermemelerinin kamu düzeni ve toplum sağlığı açısından büyük risk oluşturulabileceği, dolayısıyla başvuru çocuğuna aşı yapılması yolundaki müdahalenin (sağlık tedbirinin) "acil bir sosyal ihtiyaç" teşkil ettiği ve çocukların gelişme sürecinde karşılaşılabilecekleri muhtemel hastalıklara karşı bir önlem niteliğinde olduğu dikkate alındığında, bu müdahalenin (aşı yaptırılması yolundaki mahkeme kararının) ölçülü ve orantılı olduğu görülmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararlarının incelenmesinde de, zorunlu aşı uygulamaları ile ilgili olarak, kamu sağlığının korunması şeklindeki menfaate üstünlük tanındığı ve zorunlu aşılama şeklindeki müdahalelerin, Sözleşmenin 8. maddesi kapsamında özel hayata saygı hakkını ihlâl etmediği sonucuna ulaşıldığı anlaşılmaktadır (Olsson/İsveç, B. No: 10465/83, 24.3.1998, § 67; Boffa ve diğerleri/San Marino (k.k.), B. No: 26536/95, 15.1.1998, § 4; Solomakhin/Ukrayna, B. No: 2442903, 15.3.2012, §§ 33-38).

Açıklanan nedenlerle, başvuru yönünden, Anayasa'nın 17. maddesinin ihlâl edilmediği ve başvurunun reddi gerektiği kanaatine vardığımızdan, ihlâlin mevcudiyeti sonucuna ulaşan çoğunluk kararına katılmıyoruz.

Üye
Serdar ÖZGÜLDÜR

Üye
Osman Alifeyyaz PAKSÜT

KARŞIOY GEREKÇESİ

Bölümümüz çoğunluğu, bebeklik dönemi aşı uygulamasının ebeveyn tarafından kabul edilmemesinden dolayı mahkemece sağlık tedbiri kararı verilmesi sebebiyle temel hakların ihlal edildiği iddiasını konu alan bireysel başvurunun kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek bir neden bulunmadığını belirterek (§ 43) kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.

Bilindiği gibi, 6216 sayılı Kanunun 46. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, bireysel başvurunun ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem veya ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabileceği; 47. maddesinin (3) numaralı fıkrasında ise “başvurucu ve varsa temsilcisinin” kimlik bilgileri ile fıkradasayılan hususların belirtilmesi gerektiği hükme bağlanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 59. maddesinde de aynı hususlar daha ayrıntılı olarak düzenlenmekte; maddenin (2) numaralı fıkrasının (a) bendinde “Başvurucunun adı, soyadı, vatandaşlık numarası, doğum tarihi ve yeri” ile bentte belirtilen diğer bilgilerin; (c) bendinde “kanunî temsilcisi... varsa, kanunî temsilcisinin” bentte sayılan bilgilerinin ve (e) bendinde “Başvurucunun güncel ve kişisel bir temel hakkının doğrudan zedelendiği iddiasının dayanakları”nın başvuru formunda yer alması gerektiği hükme bağlanmaktadır. İçtüzüğü’nün 61. maddesinde de bireysel başvurunun, bizzat başvuru veya başvurunun kanunî temsilcisi varsa onun tarafından yapılabileceği belirtilerek buna ilişkin hükümlere yer verilmektedir.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun, dava ehliyetinin medenî hakları kullanma ehliyetine göre belirleneceği ve medenî hakları kullanma ehliyetine sahip olmayanların kanunî temsilcileri tarafından temsil edileceği yönündeki 51. ve 52. maddeleri hükümlerinin bireysel başvuru konusunda somutlaştırılması anlamına gelen kanunî temsile ilişkin yukarıdaki hükümlere göre, dava açma ehliyeti bulunmayan bebek adına da ancak kanunî temsilcisi (velisi) tarafından bireysel başvuruda bulunulabilir.

Oysa incelenen başvuruda, kararda başvuru olarak gösterilen bebeğin babası tarafından ve kanunî temsilcilik sıfatı belirtilmeden, başvuru olarak doğrudan kendi adı, soyadı ve diğer bilgileri belirtilmek suretiyle bireysel başvuruda bulunulduğu, matbu bireysel başvuru formunda başvuru ve kanunî temsilcisine ait farklı bölümler bulunmasına rağmen, başvurucuya ait bölümde çocuktan bahsedilmediği ve başvuru formunun diğer bölümlerinde çocuğun adı dışında hiçbir kimlik bilgisine yer verilmediği görülmektedir.

Başvuru formunun “Sonuç Talepleri” Bölümünde de söz konusu sağlık tedbiri kararının, aşı yaptırılması konusunda veliye baskı uygulanması anlamına geldiğinden Anayasaya aykırı olduğunun ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır.

6216 sayılı Kanunun 49. maddesinin (7) numaralı fıkrasında, bireysel başvuruların incelenmesinde bu Kanunda ve İçtüzükte hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlanmakta; 6100 sayılı Kanunda da bu konuda bir hüküm bulunmamakla birlikte, “kanunî temsilci, (temsile ettiği kişinin adını yazmadan ve temsilci sıfatını bildirmeden) davayı kendi adına açarsa, böyle bir dava(nın) sıfat yokluğundan reddedil(eceği), ancak dava dilekçesinin tümünden, davanın temsile edilen (dava ehliyeti bulunmayan) kişi adına açıldığı anlaşılabilirse, o zaman davanın reddedile(meyeceği); davaya, dava ehliyeti bulunmayan adına kanunî temsilci tarafından devam edil(eceği)” kabul edilmektedir (Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, C.I, 4. bs., Ankara 1979, s. 686 ve bu bölümdeki dipnotlarda atıf yapılan Yargıtay kararları).

Yukarıda da belirtildiği üzere, kararda başvuru olarak belirtilen çocuk başvuru formunda başvuru olarak gösterilmemekte, hatta açıkça güncel ve kişisel bir hakkın ihlal edildiği bile ileri sürülmemekte, buna karşılık velisinin bu yönde iddialarla “başvurucu” olarak kendi kimlik bilgileriyle (ve bebeğin ismi dışında hiçbir kimlik bilgisine yer vermeden) başvuruda bulunduğu görülmektedir. Üstelik başvuru dilekçesinin tamamından başvurunun temsil edilen bebek adına yapıldığı da anlaşılammakta; 6100 ve 6216 sayılı Kanunlarla İçtüzükte böyle bir durumda Mahkememizce re’sen düzeltme yapılmasına imkân veren bir hüküm de bulunmamaktadır.

Bu itibarla başvurunun bebeğin adına yapıldığının anlaşıldığı ve başvuru formunda başvuru olarak gösterilen kişinin başvuru temsilcisi olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki bir kabul ile başvurunun kabul edilebilir bulunmasının ve bu sıfatların düzeltilerek bireysel başvurunun incelenmesinin, yukarıda belirtilen Kanunların ve İçtüzüğün ilgili hükümlerine aykırı olduğu düşünülmektedir.

Kuşkusuz, Anayasa Mahkemesi ve AİHM’in bazı kararlarında da belirtildiği üzere, usul kuralları uygulanırken mahkemeye erişim hakkını engelleyecek şekilde katı şekilcilikten de, kanunla öngörülmüş olan usul şartlarının ortadan kalkmasına neden olacak şekilde aşırı esneklikten de kaçınmak gerekmektedir. Ancak başvurunun sıfat yokluğundan reddedilmesi yukarıda belirtilen usul kurallarının uygulanmasında “katı şekilci” bir yaklaşım olarak değerlendirilemeyeceği gibi, çoğunluğun kabulü, başvuru şartı olarak belirlenen usul şartlarının ortadan kalkmasına yol açacak esneklikte bir yoruma işaret etmektedir.

Bu sebeplerle, kendi adına bireysel başvuruda bulunan Mehmet Sezer’in mahkemece verilen sağlık tedbiri kararından dolayı güncel ve kişisel bir hakkın doğrudan etkilenmesi söz konusu olmadığından, incelenen başvurunun kişi bakımından yetkisizlik sebebiyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerektiği ve kendi adına başvuruda bulunan kişinin başvuru temsilcisi olarak, çocuğunun da başvuru olarak gösterilmesi suretiyle başvurunun incelenmesine devam edilmesinin yukarıda belirtilen kanunlara göre mümkün olmadığı düşüncesiyle çoğunluğun kabul edilebilirlik kararına katılmıyorum.

Üye
M. Emin KUZ

ÇOCUK KORUMA KANUNU

Kanun Numarası : 5395
Kabul Tarihi : 3/7/2005
Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarih : 15/7/2005 Sayı : 25876
Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 44

BİRİNCİ KISIM

Amaç, Kapsam, Temel İlkeler, Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Tanımlar ve Temel İlkeler

Amaç

Madde 1- (1) Bu Kanunun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2- (1) Bu Kanun, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usûl ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri kapsar.

Tanımlar

Madde 3- (1) Bu Kanunun uygulanmasında;

a) Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişiyi; bu kapsamda,

1. Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu,

2. Suça sürüklenen çocuk: Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu,

b) Mahkeme: Çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerini,

c) Çocuk hâkimi: Hakkında kovuşturma başlatılmış olanlar hariç, suça sürüklenen çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında uygulanacak tedbir kararlarını veren çocuk mahkemesi hâkimini,

d) Kurum: Bu Kanun kapsamındaki çocuğun bakılıp gözetildiği, hakkında verilen tedbir kararlarının yerine getirildiği resmî veya özel kurumları,

e) (**Değişik: 13/6/2012-6327/38 md.**) Sosyal çalışma görevlisi: Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını, ifade eder.

Temel ilkeler

Madde 4- (1) Bu Kanunun uygulanmasında, çocuğun haklarının korunması amacıyla;

- a) Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması,
- b) Çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi,
- c) Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması,
- d) Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması,
- e) Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları,
- f) İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usûl izlenmesi,
- g) Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi,
- h) Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimini ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi,
- i) Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması,
- j) Tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması,
- k) Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları,
- l) Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenmemesine yönelik önlemler alınması, İlkeleri gözetilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler

Koruyucu ve destekleyici tedbirler

Madde 5- (1) Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlardan;

- a) Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye,
- b) Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine,

c) Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine,

d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına,

e) Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya,

Yönelik tedbirdir.

(2) Hakkında, birinci fıkranın (e) bendinde tanımlanan barınma tedbiri uygulanan kimselerin, talepleri hâlinde kimlikleri ve adresleri gizli tutulur.

(3) Tehlike altında bulunmadığının tespiti ya da tehlike altında bulunmakla birlikte veli veya vasisinin ya da bakım ve gözetiminden sorumlu kimsenin desteklenmesi suretiyle tehlikenin bertaraf edileceğinin anlaşılması hâlinde; çocuk, bu kişilere teslim edilir. Bu fıkranın uygulanmasında, çocuk hakkında birinci fıkrada belirtilen tedbirlerden birisine de karar verilebilir.

Kuruma başvuru

Madde 6- (1) Adlî ve idarî merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirmekle yükümlüdür. Çocuk ile çocuğun bakımından sorumlu kimseler çocuğun korunma altına alınması amacıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna başvurabilir.

(2) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kendisine bildirilen olaylarla ilgili olarak gerekli araştırmayı derhâl yapar.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınması

Madde 7- (1) Çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı; çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen çocuk hâkimi tarafından alınabilir.

(2) Tedbir kararı verilmeden önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir.

(3) Tedbirin türü kararda gösterilir. Bir veya birden fazla tedbire karar verilebilir.

(4) Hâkim, hakkında koruyucu ve destekleyici tedbire karar verdiği çocuğun denetim altına alınmasına da karar verebilir.

(5) Hâkim, çocuğun gelişimini göz önünde bulundurarak koruyucu ve destekleyici tedbirin kaldırılmasına veya değiştirilmesine karar verebilir. Bu karar acele hâllerde, çocuğun bulunduğu yer hâkimi tarafından da verilebilir. Ancak bu durumda karar, önceki kararı alan hâkim veya mahkemeye bildirilir.

(6) Tedbirin uygulanması, onsekiz yaşın doldurulmasıyla kendiliğinden sona erer. Ancak hâkim, eğitim ve öğrenimine devam edebilmesi için ve rızası alınmak suretiyle tedbirin uygulanmasına belli bir süre daha devam edilmesine karar verebilir.

(7) Mahkeme, korunma ihtiyacı olan çocuk hakkında, koruyucu ve destekleyici tedbir kararının yanında 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre velayet, vesayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında da karar vermeye yetkilidir.

Tedbirlerde yetki

Madde 8- (1) Korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun menfaatleri bakımından kendisinin, ana, baba, vasisi veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yerdeki çocuk hâkimince alınır.

(2) Tedbir kararlarının uygulanması, kararı veren hâkim veya mahkemece en geç üçer aylık sürelerle incelettilir.

(3) Hâkim veya mahkeme; denetim memurları, çocuğun velisi, vasisi, bakım ve gözetimini üstlenen kimselerin, tedbir kararını yerine getiren kişi ve kuruluşun temsilcisi ile Cumhuriyet savcısının talebi üzerine veya re'sen çocuğa uygulanan tedbirin sonuçlarını inceleyerek kaldırabilir, süresini uzatabilir veya değiştirebilir.

Acil korunma kararı alınması

Madde 9- (1) Derhâl korunma altına alınmasını gerektiren bir durumun varlığı hâlinde çocuk, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bakım ve gözetim altına alındıktan sonra acil korunma kararının alınması için Kurum tarafından çocuğun Kuruma geldiği tarihten itibaren en geç beş gün içinde çocuk hâkimine müracaat edilir. Hâkim tarafından, üç gün içinde talep hakkında karar verilir. Hâkim, çocuğun bulunduğu yerin gizli tutulmasına ve gerektiğinde kişisel ilişkinin tesisine karar verebilir.

(2) Acil korunma kararı en fazla otuz günlük süre ile sınırlı olmak üzere verilebilir. Bu süre içinde Kurumca çocuk hakkında sosyal inceleme yapılır. Kurum, yaptığı inceleme sonucunda, tedbir kararı alınmasının gerekmediği sonucuna varırsa bu yöndeki görüşünü ve sağlayacağı hizmetleri hâkime bildirir. Çocuğun, ailesine teslim edilip edilmeyeceğine veya uygun görülen başkaca bir tedbire hâkim tarafından karar verilir.

(3) Kurum, çocuk hakkında tedbir kararı alınması gerektiği sonucuna varırsa hâkimden koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilmesini talep eder.

Bakım ve barınma kararlarının yerine getirilmesi

Madde 10- (1) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, kendisine intikal eden olaylarda gerekli önlemler derhâl alınarak çocuk, resmî veya özel kuruluşlara yerleştirilir.

Çocuklara özgü güvenlik tedbiri

Madde 11- (1) Bu Kanunda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklar bakımından, çocuklara özgü güvenlik tedbiri olarak anlaşılır.

Akıl hastalığı

Madde 12- (1) Suça sürüklenen çocuğun aynı zamanda akıl hastası olması hâlinde, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 31 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları kapsamına giren çocuklar hakkında, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanır.

Tedbir kararlarında usûl

Madde 13- (1) Bu Kanunun 7 nci maddesinin yedinci fıkrasında öngörülen durumlar hariç olmak üzere, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında duruşma yapılmaksızın tedbir kararı verilir. Ancak, hâkim zaruret gördüğü hâllerde duruşma yapabilir.

(2) Tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşü alınır, ilgililer dinlenebilir, çocuk hakkında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi istenebilir.

Kanun yolu

Madde 14- (1) Bu Kanun hükümlerine göre, çocuk hâkimi tarafından alınan tedbir kararlarına karşı itiraz yolu açıktır. İtiraz, 4.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun itiraza ilişkin hükümlerine göre en yakın çocuk mahkemesine yapılır.

İKİNCİ KISIM

Soruşturma ve Kovuşturma

BİRİNCİ BÖLÜM

Soruşturma

Soruşturma

Madde 15- (1) Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır.

(2) Çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir.

(3) Cumhuriyet savcısı soruşturma sırasında gerekli görüldüğünde çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasını çocuk hâkiminden isteyebilir.

Çocuğun gözaltında tutulması

Madde 16- (1) Gözaltına alınan çocuklar, kolluğun çocuk biriminde tutulur.

(2) Kolluğun çocuk biriminin bulunmadığı yerlerde çocuklar, gözaltına alınan yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulur.

İştirak hâlinde işlenen suçlar

Madde 17- (1) Çocukların yetişkinlerle birlikte suç işlemesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturma ayrı yürütülür.

(2) Bu hâlde de çocuklar hakkında gerekli tedbirler uygulanmakla beraber, mahkeme lüzum gördüğü takdirde çocuk hakkındaki yargılamayı genel mahkemedeki davanın sonucuna kadar bekletebilir.

(3) Davaların birlikte yürütülmesinin zorunlu görülmesi hâlinde, genel mahkemelerde, yargılamanın her aşamasında, mahkemelerin uygun bulması şartıyla birleştirme kararı verilebilir. Bu takdirde birleştirilen davalar genel mahkemelerde görülür.

Çocuğun nakli

Madde 18- (1) Çocuklara zincir, kelepçe ve benzeri aletler takılamaz. Ancak; zorunlu hâllerde çocuğun kaçmasını, kendisinin veya başkalarının hayat veya beden bütünlükleri bakımından doğabilecek tehlikeleri önlemek için kolluk tarafından gerekli önlem alınabilir.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi

Madde 19- (Değişik: 6/12/2006-5560/39 md.)

(1) Çocuğa yüklenen suçtan dolayı Ceza Muhakemesi Kanunundaki koşulların varlığı halinde, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilebilir. Ancak, bu kişiler açısından erteleme süresi üç yıldır.

(2) **(Ek:17/10/2019-7188/33 md.)** Ceza Muhakemesi Kanununun 171 inci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hapis cezasının üst sınırı, on beş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından beş yıl olarak uygulanır.

Adli kontrol

Madde 20- (1) Suça sürüklenen çocuklar hakkında soruşturma veya kovuşturma evrelerinde adli kontrol tedbiri olarak Ceza Muhakemesi Kanununun 109 uncu maddesinde sayılanlar ile aşağıdaki tedbirlerden bir ya da birkaçına karar verilebilir:

- a) Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak.
- b) Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek.
- c) Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak.

(2) Ancak bu tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağının anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir.

(3) **(Ek:14/4/2020-7242/54 md.)** Denetimli serbestlik müdürlüğü tarafından takip edilen çocuk için adli kontrol süresince rehberlik edecek bir uzman görevlendirilir ve çocuk hakkında yapılacak ihtiyaç değerlendirmesine göre iyileştirme çalışmaları yürütülür.

Tutuklama yasağı

Madde 21- (1) Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.

İKİNCİ BÖLÜM

Kovuşturma

Duruşma

Madde 22- (1) Çocuk, velisi, vasisi, mahkemece görevlendirilmiş sosyal çalışma görevlisi, çocuğun bakımını üstlenen aile ve kurumda bakılıyorsa kurumun temsilcisi duruşmada hazır bulunabilir.

(2) Mahkeme veya hâkim, çocuğun sorgusu veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurabilir.

(3) Duruşmalarda hazır bulunan çocuk, yararı gerektirdiği takdirde duruşma salonundan çıkarılabileceği gibi sorgusu yapılmış çocuğun duruşmada hazır bulundurulmasına da gerek görülmeyebilir.

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması

Madde 23- (Değişik: 6/12/2006-5560/40 md.)

(1) Çocuğa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda, Ceza Muhakemesi Kanunundaki koşulların varlığı halinde, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir. Ancak, bu kişiler ağıısından denetim süresi üç yıldır.

Uzlaşma

Madde 24- (Değişik: 6/12/2006-5560/41 md.)

(1) Ceza Muhakemesi Kanununun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı

BİRİNCİ BÖLÜM

Mahkemelerin Kuruluş, Görev ve Yetkisi

Mahkemelerin kuruluşu

Madde 25- (1) Çocuk mahkemesi, tek hâkimden oluşur. Bu mahkemeler her il merkezinde kurulur. Ayrıca, bölgelerin coğrafî durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulabilir. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde çocuk mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır. Çocuk mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısı bulunmaz. Mahkemelerin bulunduğu yerlerdeki Cumhuriyet savcıları, çocuk mahkemeleri kararlarına karşı kanun yoluna başvurabilirler.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemelerinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur ve mahkeme bir başkan ve iki üye ile toplanır. Bu mahkemeler bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulur. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde çocuk ağır ceza mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır.

Mahkemelerin görevi

Madde 26- (1) Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakar.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar.

(3) Mahkemeler ve çocuk hâkimi, bu Kanunda ve diğer kanunlarda yer alan tedbirleri almakla görevlidir.

(4) Çocuklar hakkında açılan kamu davaları, Kanunun 17 nci maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunla kurulan mahkemelerde görülür.

Mahkemelerin yargı çevresi

Madde 27- (1) Çocuk mahkemelerinin yargı çevresi, kurulduğu il ve ilçenin mülki sınırlarıyla belirlenir.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemelerinin yargı çevresi, buldukları il merkezi ve ilçeler ile bunlara adli yönden bağlanan ilçelerin idari sınırlarıdır.

(3) Coğrafi durum ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerinin yargı çevresinin belirlenmesine veya değiştirilmesine Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca karar verilir.

Hâkimlerin atanmaları

Madde 28- (1) Mahkemelere, atanacakları bölgeye veya bir alt bölgeye hak kazanmış, adli yargıda görevli, tercihan çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış olan hâkimler ve Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca atama yapılır.

(2) Atamalarda istekli olanlarla daha önce bu görevlerde bulunmuş olanlara öncelik tanınır.

(3) Herhangi bir nedenle görevine gelemeyen hâkimin yerine bu hâkim görevine başlayıncaya veya Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yetkilendirme yapıncaya kadar o yerdeki hâkimlerden hangisinin bakacağı, birinci fıkrada aranan nitelikler de gözetilerek adli yargı adalet komisyonu başkanınca belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

Cumhuriyet Savcılığı ve Kolluk

Cumhuriyet savcılığı çocuk bürosu

Madde 29- (1) Cumhuriyet başsavcılıklarında bir çocuk bürosu kurulur. Cumhuriyet başsavcısınınca 28 inci maddenin birinci fıkrasında öngörülen nitelikleri haiz olanlar arasından yeterli sayıda Cumhuriyet savcısı, bu büroda görevlendirilir.

Çocuk bürosunun görevleri

Madde 30- (1) Çocuk bürosunun görevleri;

- a) Suça sürüklenen çocuklar hakkındaki soruşturma işlemlerini yürütmek,
 - b) Çocuklar hakkında tedbir alınması gereken durumlarda, gecikmeksizin tedbir alınmasını sağlamak,
 - c) Korunma ihtiyacı olan, suç mağduru veya suça sürüklenen çocuklardan yardıma, eğitime, işe, barınmaya ihtiyacı olan veya uyum güçlüğü çekenlere ihtiyaç duydukları destek hizmetlerini sağlamak üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde çalışmak, bu gibi durumları çocukları korumakla görevli kurum ve kuruluşlara bildirmek,
 - d) Bu Kanunla ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmektir.
- (2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, bu görevler çocuk bürosunda görevli olmayan Cumhuriyet savcıları tarafından da yerine getirilebilir.

Kolluğun çocuk birimi

Madde 31- (1) Çocuklarla ilgili kolluk görevi, öncelikle kolluğun çocuk birimleri tarafından yerine getirilir.

(2) Kolluğun çocuk birimi, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında işleme başladığında durumu, çocuğun veli veya vasisine veya çocuğun bakımını üstlenen kimseye, baroya ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna, çocuk resmî bir kurumda kalıyorsa ayrıca kurum temsilcisine bildirir. Ancak, çocuğu suça azmettirdiğinden veya istismar ettiğinden şüphelenilen yakınlarına bilgi verilmez.

(3) Çocuk, kollukta bulunduğu sırada yanında yakınlarından birinin bulunmasına imkân sağlanır.

(4) Kolluğun çocuk birimlerindeki personeline, kendi kurumları tarafından çocuk hukuku, çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocuk gelişimi ve psikolojisi, sosyal hizmet gibi konularda eğitim verilir.

(5) Çocuğun korunma ihtiyacı içinde bulunduğu bildirimi ya da tespiti veya hakkında acil korunma kararı almak için beklemenin, çocuğun yararına aykırı olacağını gösteren nedenlerin varlığı hâlinde kolluğun çocuk birimi, durumun gerektirdiği önlemleri almak suretiyle çocuğun güvenliğini sağlar ve mümkün olan en kısa sürede Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna teslim eder.

Görevlilerin eğitimleri

Madde 32- (1) Mahkemelerde görevlendirilecek hâkimler ve Cumhuriyet savcıları ile sosyal çalışma görevlilerine ve denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlüğünde görevli denetim görevlilerine, adaylık dönemlerinde Adalet Bakanlığınca belirlenen esaslara uygun çocuk hukuku, sosyal hizmet, çocuk gelişimi ve psikolojisi gibi konularda eğitim verilir.

(2) Mahkemelere görevlendirilenlerin, görevleri süresince, alanlarında uzmanlaşmalarını sağlama ve kendilerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim almaları sağlanır.²

(3) Hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimin usûl ve esasları yönetmelikle belirlenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal İnceleme

Sosyal çalışma görevlileri

Madde 33- (1) **(Değişik cümle:17/10/2019-7188/35 md.)** Adalet Bakanlığınca en az lisans öğrenimi görmüş olanlar arasından yeterli sayıda sosyal çalışma görevlisi mahkemelere görevlendirilmek üzere adliyelere atanır. Atamada; çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olanlar tercih edilir.

(2) Mahkemelere görevlendirilen veya bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan sosyal çalışma görevlilerine almakta oldukları aylıklarının brüt tutarının yüzde ellisi oranında ödenek verilir.³

(3) Bu görevlilerin bulunmaması, görevin bunlar tarafından yapılmasında fiilî veya hukukî bir engel bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması gibi durumlarda, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar ile serbest meslek icra eden birinci fıkrada öngörülen nitelikleri haiz kimseler de sosyal çalışma görevlisi olarak görevlendirilebilirler.

(4) Hakkında sosyal inceleme yapılacak çocuğun, incelemeye tâbi tutulacak çevresi mahkemenin yetki alanı dışında ise, davayı gören mahkemenin talimatına bağlı olarak çocuğun bulunduğu yerdeki mahkemece inceleme yaptırılır. Büyükşehir belediye sınırları içinde kalan yerlerde bu inceleme, davayı gören mahkemeye bağlı olarak çalışan sosyal çalışma görevlilerince yapılabilir.

Sosyal çalışma görevlilerinin görevleri

Madde 34- (1) Sosyal çalışma görevlilerinin görevi;

a) Görevlendirildikleri çocuk hakkında derhâl sosyal inceleme yapmak, hazırladıkları raporları kendilerini görevlendiren mercie sunmak,

² 17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanununun 34 üncü maddesiyle bu fıkrada yer alan "atananların," ibaresi "görevlendirilenlerin," şeklinde değiştirilmiştir.

³ 17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanununun 35 inci maddesiyle bu fıkrada yer alan "atanan ve bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda görevli" ibaresi "görevlendirilen veya bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan" şeklinde değiştirilmiştir.

b) Suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında yanında bulunmak,

c) Bu Kanun kapsamında mahkemeler ve çocuk hâkimleri tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

(2) İlgililer, sosyal çalışma görevlilerinin çalışmaları sırasında kendilerine yardımcı olmak ve çocuk hakkında istenen bilgileri vermek zorundadır.

(3) Sosyal çalışma görevlilerinin, görevleri sırasında yaptıkları ve hâkim tarafından takdir edilen masrafları Cumhuriyet başsavcılığının suçüstü ödeneğinden ödenir.

Sosyal inceleme

Madde 35- (1) Bu Kanun kapsamındaki çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hâkimleri veya Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır. Sosyal inceleme raporu, çocuğun, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur.

(2) Derhâl tedbir alınmasını gerektiren durumlarda sosyal inceleme daha sonra da yaptırılabilir.

(3) Mahkeme veya çocuk hâkimi tarafından çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmaması hâlinde, gerekçesi kararda gösterilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Denetim

Denetim altına alma kararı

Madde 36- (1) Hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı onanan, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilen çocuğun denetim altına alınmasına karar verilebilir.

Denetim görevlisinin görevlendirilmesi

Madde 37- (1) Denetim altına alınan çocukla ilgili olarak denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlüğü tarafından bir denetim görevlisi görevlendirilir. Ancak, korunma ihtiyacı olan çocuklar veya suç tarihinde oniki yaşını bitirmemiş suça sürüklenen çocuklar ile çocuğun aileye teslimi yönünde karar verilmesi hâlinde, bu çocuklar hakkında denetim görevi gözetim esaslarına göre Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yerine getirilir.

(2) Görevlendirme sırasında çocuğun kişisel özellik ve ihtiyaçları dikkate alınır ve çocuğa kolay ulaşabilecek olanlar tercih edilir.

Denetim görevlisinin görevleri

Madde 38- (1) Denetim görevlisinin görevleri şunlardır:

a) Kararla ulaşılmak istenen amacın gerçekleşmesi için çocuğun eğitim, aile, kurum, iş ve sosyal çevreye uyumunu sağlamak üzere onu desteklemek, yardımcı olmak, gerektiğinde önerilerde bulunmak.

b) Çocuğa eğitim, iş, destek alabileceği kurumlar, hakları ve haklarını kullanma konularında rehberlik etmek.

c) İhtiyaç duyacağı hizmetlerden yararlanmasında çocuğa yardımcı olmak.

d) Kaldığı yerleri ve ilişki kurduğu kişileri ziyaret ederek çocuğun içinde yaşadığı şartları, ailesi ve çevresiyle ilişkilerini, eğitim ve iş durumunu, boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini yerinde incelemek.

e) Alınan kararın uygulanmasını, bu uygulamanın sonuçlarını ve çocuk üzerindeki etkilerini izlemek, tâbi tutulduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetlemek.

f) Çocuğun gelişimi hakkında, üçer aylık sürelerle Cumhuriyet savcısı veya mahkemeye rapor vermek.

(2) Denetim görevlisi, görevini yerine getirirken gerektiğinde çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse ve öğretmenleriyle işbirliği yapar.

(3) Çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse çocuğun devam ettiği okul, işyeri veya çocukla ilgili bilgiye sahip kurumların yetkilileri, denetim görevlisine yardımcı olmak, görevi gereğince istediği bilgileri vermek zorundadırlar.

(4) Çocuğun yakınları denetim görevlisinin yetkilerine müdahale edemezler.

Denetim plânı ve raporu

Madde 39- (1) Çocuğa uygulanacak denetimin yöntemi, denetim görevlisince, sosyal incelemeyi yapan uzman veya sosyal çalışma görevlisi ile birlikte, görevlendirmeyi takip eden on gün içinde hazırlanacak bir plânla belirlenir.⁴

(2) Denetim plânı hazırlanırken;

a) Çocuk hakkında alınan tedbirin amacı, niteliği ve süresi,

b) Çocuğun ihtiyaçları,

c) Çocuğun içinde bulunduğu tehlike hâlinin ciddiyeti,

d) Çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse tarafından çocuğa verilen desteğin derecesi,

e) Suça sürüklenmesi sebebiyle tedbir alınmış ise suç teşkil eden fiilin mahiyeti,

f) Çocuğun görüşü,

Dikkate alınır.

(3) Denetim plânı, mahkeme veya çocuk hâkimince onaylandıktan sonra derhâl uygulanır. Denetim görevlisi, kararın uygulama biçimi, çocuk üzerindeki etkileri ile çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimselerin veya kurumların çocuğa karşı sorumluluklarını gereğince yerine getirip getirmediikleri, kararın değiştirilmesini gerektirir bir durum olup olmadığı ve istenen diğer hususlarda her ay, ayrıca talep hâlinde mahkeme veya çocuk hâkimine rapor verir.

⁴ 17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanunun 37 nci maddesiyle bu fıkrafta yer alan "mahkeme nezdindeki" ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.

Denetimin sona ermesi

Madde 40- (1) Denetim, kararda öngörülen sürenin dolmasıyla sona erer. Tedbirden beklenen yararın elde edilmesi hâlinde denetim, sürenin dolmasından önce de kaldırılabilir.

(2) Denetim, çocuğun başka bir suçtan dolayı tutuklanması veya cezasının yerine getirilmesine başlanmakla sona erer.

Sosyal inceleme ve denetim raporları hakkında bilgi edinme

Madde 41- (1) Sosyal inceleme raporu ile denetim plânı ve raporunun birer örneğini çocuğun avukatı veya yasal temsilcisi Cumhuriyet savcısından, mahkemeden veya çocuk hâkiminden alabilir. Çocuğa raporun içeriği hakkında bilgi verilir.

(2) Ancak, çocuk ve avukatı hariç olmak üzere birinci fıkrada gösterilen kişilerin sosyal inceleme raporu ile denetim plânı ve raporu hakkında bilgi sahibi olmasının çocuğun yararına aykırı olduğuna kanaat getirilirse, bunların incelenmesi kısmen veya tamamen yasaklanabilir.

DÖRDÜNCÜ KISIM⁵

Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulması

Görevli ve yetkili birim

MADDE 41/A- (Ek:24/11/2021-7343/39 md.)

(1) Çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararları, çocuğun üstün yararı esas alınarak, Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince bu Kısım hükümlerine göre yerine getirilir.

(2) Müdürlüklerde müdür, yeteri kadar müdür yardımcısı ve personel ile psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilir.

(3) Müdürlük bulunmayan yerlerde bu Kısım kapsamında yer alan görevler, Adalet Bakanlığınca belirlenen hukuk mahkemeleri yazı işleri müdürlüğü tarafından yerine getirilir.

(4) İlam ve tedbir kararlarının yerine getirilmesinde çocuğun yerleşim yeri müdürlüğü yetkilidir.

(5) İlam ve tedbir kararları müdürlük tarafından görevlendirilen psikolog, pedagoğ, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve rehber öğretmen gibi uzmanlar, uzmanın bulunmadığı yerlerde ise öğretmen marifetiyle yerine getirilir.

(6) İlam ve tedbir kararlarını yerine getirmek için müdürlüğün talebi üzerine, valilikler tarafından kamu kurum ve kuruluşlarında görevli, beşinci fıkrada belirtilen uzmanların yer aldığı bir görevli listesi oluşturulur. Bu uzmanların yeterli sayıda olmaması hâlinde öğretmenler de listeye dâhil edilir. Bu listede yer alan uzman ve öğretmenlerin görev yapacakları yer ve tarihler müdürlükler tarafından belirlenir.

⁵ 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanununun 39 uncu maddesiyle Kanununa 41 inci maddesinden sonra gelmek üzere başlığı ile birlikte Dördüncü Kısım eklenmiş, mevcut Dördüncü Kısım, Beşinci Kısım olarak teselsül ettirilmiştir.

Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi

MADDE 41/B- (Ek:24/11/2021-7343/40 md.)

(1) Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararları, yükümlüsü tarafından rızasıyla yerine getirilmediği takdirde hak sahibi, ilam veya tedbir kararının yerine getirilmesi için müdürlüğe başvurabilir.

(2) Talebi alan müdürlük, her türlü iletişim vasıtasını kullanarak yükümlüyle irtibata geçer ve müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmek üzere çocuğun belirlenen yere getirilmesini derhâl bildirir; bu bildirim yapıldığını veya yükümlüyle irtibat kurulamadığını tutanağa bağlar.

(3) Yükümlüyle irtibat kurulamaz veya yükümlü çocuğu getirmeyeceğini beyan ederse yahut yükümlü çocuğu belirlenen yere getirmezse müdürlük, derhâl yükümlüye, çocuğun teslimine dair bir teslim emri gönderir. Emir, 11/2/1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre yükümlüye tebliğ edilir. Bu emirde aşağıdaki hususlar yer alır:

a) Müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte çocuğu emirde belirtilen yere getirmek zorunda olduğu.

b) Çocuğu emirde belirtilen yere getirmesine engel teşkil edecek derecede haklı bir mazereti varsa teslim gününden önce müdürlüğe bildirimde bulunarak çocuğun müdürlükçe alınmasını talep etmesi gerektiği.

c) Çocuğu getirmez veya haklı mazereti nedeniyle müdürlükçe alınmasını talep etmezse, çocuğun, uzman veya öğretmen marifetiyle gerekirse kolluktan yardım alınarak ve zor kullanılarak teslim alınacağı.

d) Emrin gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde disiplin hapsiyle cezalandırılacağı.

e) Müdürlükçe yapılan iş ve işlemlere karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyetle bulunabileceği.

(4) Müdürlüğün belirlediği yere getirilen veya yükümlünün haklı mazereti nedeniyle müdürlükçe alınan çocuk hak sahibine teslim edilir.

(5) Yükümlü, emrin gereğini yerine getirmezse, çocuk nerede bulunursa bulunsun müdürlük tarafından alınarak hak sahibine teslim edilir. Bu hâlde kolluktan yardım istenebilir. Kolluk birimleri, zor kullanma dâhil bu konudaki talepleri derhâl yerine getirir.

(6) Çocuk hak sahibine teslim edildikten sonra yükümlü haklı bir sebep olmaksızın çocuğu tekrar alırsa ayrıca yeni bir hükme veya yükümlüyle irtibata geçmeye ya da teslim emri tebliğine gerek olmaksızın çocuk beşinci fıkra uyarınca hak sahibine teslim edilir.

(7) Çocuğun üstün yararının gerektirdiği hâllerde müdürlük, yükümlüyle irtibata geçmeye veya teslim emri tebliğine gerek olmaksızın doğrudan beşinci fıkra hükmünü uygulayabilir.

Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi

MADDE 41/C- (Ek:24/11/2021-7343/41 md.)

(1) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararları, yükümlüsü tarafından rızasıyla yerine getirilmediği takdirde hak sahibi, ilam veya tedbir kararının yerine getirilmesi için müdürlüğe başvurabilir.

(2) Talebi alan müdürlük, her türlü iletişim vasıtasını kullanarak yükümlüyle irtibata geçer; ilam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmek üzere çocuğun müdürlük tarafından belirlenen yere getirilmesini derhâl bildirir; bu bildirim yapıldığını veya yükümlüyle irtibat kurulamadığını tutanağa bağlar.

(3) Yükümlüyle irtibat kurulamaz veya yükümlü çocuğu getirmeyeceğini beyan ederse yahut belirlenen yere getirmezse müdürlük, derhâl yükümlüye, çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair bir teslim emri gönderir. Emir, 7201 sayılı Kanun hükümlerine göre yükümlüye tebliğ edilir. Bu emirde aşağıdaki hususlar yer alır:

a) İlam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte, gün ve saatin belirtilmemesi hâlinde müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte çocuğu emirde belirtilen yere getirmek zorunda olduğu.

b) Çocuğu emirde belirtilen yere getirmesine engel teşkil edecek derecede haklı bir mazereti varsa teslim gününden önce müdürlüğe bildirimde bulunarak çocuğun müdürlükçe alınmasını talep etmesi gerektiği.

c) İlam veya tedbir kararı kapsamında emrin tebliğinden sonraki dönemde de (a) ve (b) bentlerindeki yükümlülüğünün devam edeceği, bunun için yeniden emir çıkarılmayacağı.

d) Emrin gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde disiplin hapsiyle cezalandırılacağı.

e) Yerleşim yeri veya iletişim bilgilerinin değişmesi hâlinde yeni adres veya iletişim bilgilerinin müdürlüğe derhâl bildirilmesi gerektiği.

f) Müdürlükçe yapılan iş ve işlemlere karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyetle bulunulabileceği.

(4) Müdürlüğün belirlediği yere getirilen çocuk hak sahibine teslim edilir. Hak sahibine; ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu, belirlenen yere getirmek zorunda olduğu, çocuğu getirmez veya kendisinden kaynaklanmayan makul sebepler hariç olmak üzere geç getirirse disiplin hapsiyle cezalandırılacağı, hakkında suç duyurusunda bulunulacağı hususu tutanağa bağlanarak tebliğ edilir. Çocuk, belirlenen yere getirilmezse hak sahibi hakkında müdürlük tarafından suç duyurusunda bulunulur ve müteakip süreç hakkında yükümlü bilgilendirilir.

(5) Kişisel ilişki kurulmasından sonra hak sahibi tarafından teslim yerine getirilen çocuğun yükümlüye veya yükümlünün belirlediği kişiye teslimi mümkün olmazsa çocuk hak sahibinde bırakılır. Bu da mümkün olmazsa müdürlüğün talebi üzerine, aile ve sosyal hizmetler il müdürlüğü tarafından çocuğun geçici olarak barınmasına yönelik tedbirler alınır.

(6) Yükümlü haklı mazereti nedeniyle çocuğun müdürlükçe alınmasını talep ederse, gerektiğinde hak sahibi de hazır bulundurulmak suretiyle çocuk, müdürlük tarafından yükümlüden alınarak hak sahibine teslim edilir.

(7) Hak sahibi, emrin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe yazılı olarak, elektronik ortamda veya başvuru aşamasında beyan ettiği iletişim kanalıyla bildirmek zorundadır. Hak sahibinin bildirimde bulunmadığı veya gelemeyeceğini bildirdiği hâllerde bu husus ve çocuğu emirde belirtilen yere getirme zorunluluğu bulunmadığı yükümlüye bildirilir. Tüm bu işlemler tutanak altına alınır.

(8) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair işlemlerin çocuğun üstün yararını koruyacak şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla müdürlüğün önerisi üzerine aile mahkemesince, çocuk, hak sahibi veya yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasına karar verilebilir. Yükümlünün teslim emrine aykırı ilk hareketinde müdürlük yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasını aile mahkemesinden talep eder.

(9) İlam veya tedbir kararını rızasıyla yerine getirdiğini iddia eden yükümlü, ikinci fıkra uyarınca yapılan bildirim veya bu bildirim yapılamamışsa üçüncü fıkra uyarınca gönderilen teslim emrinin haksız olduğunu süresi içinde şikâyet yoluyla ileri sürebilir.

(10) Çocuğun yerleşim yerinin değişmesi hâlinde dosya resen ilgili yer müdürlüğüne gönderilir ve ilgili müdürlük işlemlere kaldığı yerden devam eder. Bu müdürlük, dosyadaki teslim emri kapsamında sadece teslimin gerçekleştirileceği yeni yeri yükümlüye tebliğ eder. Teslim yeri değişikliği hak sahibine her türlü iletişim vasıtasıyla bildirilir.

(11) Hak sahibi veya teslim yükümlüsü hakkında, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca gizlilik kararı ya da başka bir tedbire karar verilmesi hâlinde, teslim işlemleri bu kararlar dikkate alınarak yerine getirilir.

(12) Hak sahibi, teslim emrinin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe bildirdiği hâlde haklı bir mazeret olmaksızın art arda iki kez veya bir yılda üç kez gelmezse müdürlük tarafından dosyanın işlemiden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir.

(13) Teslim emrinin tebliğinden sonraki dönemde yükümlü en az bir yıl boyunca emrin gereğini usulüne uygun bir şekilde yerine getirir ve müteakip dönemde de kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararına uygun olarak hareket edeceğini taahhüt ederse müdürlük, ilgili uzmanın kanaatini de alarak dosyanın işlemiden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verebilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir. Yükümlü bu taahhüdünü yerine getirmezse hak sahibinin talebiyle yükümlüye doğrudan teslim emri tebliğ edilir.

Teslim mekânları

MADDE 41/D- (Ek:24/11/2021-7343/42 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin işlemler, müdürlükçe belirlenen teslim mekânlarında gerçekleştirilir.

(2) Teslim işlemleri için müdürlüğün talebi üzerine, valilikler ve belediyeler tarafından elverişli teslim mekânları belirlenir, yoksa oluşturulur; araç tahsis edilir ve sürücü görevlendirilir.

(3) Teslim mekânlarının belirlenmesinde, oluşturulmasında, tefrişinde, bu mekânların güvenliğinin sağlanmasında ve teslim hizmetlerinin sunumunda, kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler, müdürlüğe her türlü desteği sağlamakla yükümlüdür.

Şikâyet ve itiraz

MADDE 41/E- (Ek:24/11/2021-7343/43 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin müdürlükçe yapılan işlem ve verilen kararlara karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyette bulunulabilir.

(2) Mahkeme, yapılan işlemlerin yerine getirilmesini durdurabilir ve dosya üzerinden veya gerektiğinde ilgilileri dinlemek suretiyle ivedilikle karar verir.

(3) Şikâyet üzerine verilen karara karşı, tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde itiraz edilebilir. Mahkeme, itirazı incelemesi için dosyayı o yerde aile mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde aile mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde asliye hukuk mahkemesine, aile mahkemesi hâkimi ile asliye hukuk mahkemesi hâkiminin aynı hâkim olması hâlinde ise en yakın aile mahkemesine veya asliye hukuk mahkemesine ivedilikle gönderir. İtiraz mercii, bir hafta içinde kararını verir. Mercii, itirazı yerinde görürse işin esası hakkında karar verir. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.

Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine muhalefet

MADDE 41/F- (Ek:24/11/2021-7343/44 md.)

(1) Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır.

(2) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, üç günden on güne kadar disiplin hapsiyle cezalandırılır.

(3) Kişisel ilişki kurulması için kendisine çocuk teslim edilen hak sahibi, ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu belirlenen yere getirmese, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır.

(4) Yukarıdaki fıkralar kapsamında şikâyete bakacak görevli ve yetkili mahkeme, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesidir.

(5) Şikâyet olunana, şikâyet dilekçesi ile birlikte duruşma gün ve saatini bildiren davetiye gönderilir. Davetiyede, savunma ve delillerini duruşma gününe kadar bildirmesi gerektiği; duruşmaya gelmediği takdirde yargılamaya yokluğunda devam olunarak karar verileceği ihtar olunur. Mahkeme, duruşmaya gelen şikâyet olunanın, 5271 sayılı Kanunun 147 nci maddesinde belirtilen haklarını hatırlatarak savunmasını alır; gerekli araştırmayı yapar; dosyadaki delilleri değerlendirir; şikâyet olunanın teslim emrine aykırı hareket ettiğini veya emrin gereğinin yerine getirilmesini engellediğini yahut sürenin bitiminde çocuğu belirlenen yere getirmediğini tespit ederse disiplin hapsi ile cezalandırılmasına, aksi takdirde şikâyetin reddine karar verir.

(6) Disiplin hapsi ile cezalandırmaya ilişkin kararlar, kesinleşmesini müteakip Cumhuriyet başsavcılığı tarafından infaz edilir. Bu kararlar kesinleştiği tarihten itibaren iki yıl geçtikten sonra yerine getirilemez.

(7) Şikâyetten vazgeçilmesi hâlinde veya birinci ve üçüncü fıkralar bakımından çocuğun velayet hakkı sahibine teslim edilmesi durumunda dava ve bütün sonuçlarıyla beraber ceza düşer.

(8) Yukarıdaki fıkralar uyarınca aile mahkemesince verilen kararlara karşı, 41/E maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca itiraz edilebilir.

İçeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi

MADDE 41/G- (Ek:24/11/2021-7343/45 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması kapsamında çocuğun uzman veya öğretmen tarafından yükümlüden ya da hak sahibinden teslim alındığı veya diğerine teslim edildiği sırada kayda alınan ses veya görüntülerin internet ortamında yayınlanması nedeniyle kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden ilgililer, 4/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanununun 9 uncu maddesi uyarınca içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesini isteyebilir.

Giderlerin karşılanması

MADDE 41/H- (Ek:24/11/2021-7343/46 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin yapılacak işlemler, 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisnadır. Ayrıca bu iş ve işlemlerin yürütülmesi için yapılacak tüm masraflar, avukatlık ücreti hariç, Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanır.

(2) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin işlemleri yerine getirmek üzere görevlendirilen uzman ve öğretmenlere bu kapsamda fiilen görev yaptıkları her teslim işlemi için, görevlendirilen diğer kişilere ise bu kapsamda görev yaptıkları her gün için (500) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayıyla çarpımı sonucu bulunacak tutarda ödeme yapılır. Bu kapsamda uzman ve öğretmenlere bir ayda yapılacak ödeme tutarı (10000) gösterge rakamının, görevlendirilen diğer kişilere ise (5000) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayıyla çarpımı sonucu bulunacak tutarı geçemez. Bu ödemeden damga vergisi hariç herhangi bir vergi ve kesinti yapılmaz. Bu fıkra uyarınca yapılacak ödemelerden kadrolu veya sözleşmeli olup olmadığına bakılmaksızın görevlendirilen tüm personel yararlanır. Bu fıkranın

uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığınca belirlenir.⁶

Yönetmelik

MADDE 41/İ- (Ek:24/11/2021-7343/47 md.)

(1) Bu Kısımın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

BEŞİNCİ KISIM⁷

Çeşitli Hükümler

Uygulanacak hükümler

Madde 42- (1) Bu Kanunda hüküm bulunmayan hâllerde Ceza Muhakemesi Kanunu, Türk Medenî Kanunu, 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile 24.5.1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümleri uygulanır.

(2) Denetim konusunda bu Kanunda hüküm bulunmayan hâllerde, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu hükümleri uygulanır.

Çocuğun giderleri

Madde 43- (1) Çocuk hakkında verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının giderleri Devletçe ödenir. Ödenecek miktar mahkemece verilecek bir karar ile tespit edilir.

(2) Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre çocuğa bakmakla yükümlü olan kimsenin malî durumunun müsait olması hâlinde, Devletçe ödenen meblağın tahsili için ilgililere rücu edilir.

Kamu görevlisi

Madde 44- (1) Bu Kanun kapsamına giren görevlerle bağlantılı olarak kamu görevlileri hakkında 2.12.1999 tarihli ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümleri uygulanmaz.

Kurumlar

Madde 45- (1) Bu Kanunun 5 inci maddesinde yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirlerden;

a) (a) ve (e) bentlerinde yazılı danışmanlık ve barınma tedbirleri Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve yerel yönetimler,

b) (b) bendinde yazılı eğitim tedbiri Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal

⁶ 28/3/2023 tarihli ve 7445 sayılı Kanununun 42 nci maddesiyle bu fıkrafta yer alan “hafta sonu ve resmî tatil günlerinde” ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.

⁷ 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanununun 39 uncu maddesiyle Kanununa 41 inci maddesinden sonra gelmek üzere başlığı ile birlikte Dördüncü Kısım eklenmiş, mevcut Dördüncü Kısım, Beşinci Kısım olarak teselsül ettirilmiştir.

Güvenlik Bakanlığı,

c) (c) bendinde yazılı bakım tedbiri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu,

d) (d) bendinde yazılı sağlık tedbiri Sağlık Bakanlığı,

Tarafından yerine getirilir.

(2) Bakım ve barınma tedbirlerinin yerine getirilmesi sırasında ihtiyaç duyulan kolluk hizmetlerinin yerine getirilmesi, çocukların rehabilitasyonu, eğitimi ve diğer bakanlıkların görev alanına giren diğer hususlarla ilgili olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yapılan her türlü yardım ve destek talepleri Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, ilgili diğer bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından geciktirilmeksizin yerine getirilir.

(3) Bu tedbirlerin yerine getirilmesinde kurumların koordinasyonu Adalet Bakanlığınca sağlanır.

Kadrolar

Madde 46- (1) Bu Kanun gereğince kurulacak mahkemelerin kuruluş ve çalışmaları için gerekli sınıflardan yeteri kadar kadro temin edilir.

Yönetmelik

Madde 47- (1) Bu Kanunun 5 ve 10 uncu maddelerinin uygulanmasına ilişkin usûl ve esaslar, Adalet Bakanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından müştereken, diğer maddelerin uygulanmasına ilişkin usûl ve esaslar ise Adalet Bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenir.

Yürürlükten kaldırılan hükümler

Madde 48- (1) 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

(2) Mevzuatta, yürürlükten kaldırılan 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanuna yapılan yollamalar, bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

Geçici Madde 1- (1) 2253 sayılı Kanun gereğince kurulan çocuk mahkemelerinde derdest bulunan ve bu Kanun ile kurulan çocuk mahkemesinin görevine giren dava ve işler, bu mahkemeler faaliyete geçtiğinde çocuk mahkemesine devredilir.

(2) Genel ceza mahkemelerinde görülmekte olan ve bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte onsekiz yaşını doldurmuş olan sanıklar hakkındaki dava ve işler çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerine devredilmez.

(3) Çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemeleri bulunmayan yerlerde, bu mahkemeler kurulup göreve başlayıncaya kadar çocuklar tarafından işlenen suçlara ait soruşturma ve kovuşturmalar Cumhuriyet başsavcılığı ve görevli mahkemelerce bu Kanun

hükümlerine göre yapılır.

(4) Çocuk mahkemesi bulunmayan yerlerde, bu mahkeme kurulup göreve başlayıncaya kadar korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında tedbir kararları görevli aile veya asliye hukuk mahkemelerince alınır.

(5) Adalet Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar bu Kanunun yürürlüğü tarihinden itibaren altı ay içinde koruyucu ve destekleyici tedbirleri yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri alır. Ayrıca, ilgili bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar bu amaçla sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine gidebilirler.

Geçici Madde 2- (Ek:24/11/2021-7343/48 md.)

(1) Bu Kanunun Dördüncü Kısımının uygulanmasına ilişkin yönetmelik, bu maddeyi ihdas eden Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılır.

(2) Bu Kanunun Dördüncü Kısımının uygulanmasına, Adalet Bakanlığınca belirlenen il veya ilçelerde başlanır ve birinci fıkra uyarınca çıkarılan yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir yılın sonunda ülke genelinde uygulamaya geçilir. Dördüncü Kısımın hangi il veya ilçede ne zaman uygulanacağı Adalet Bakanlığının resmî internet sitesinde duyurulur.

(3) İkinci fıkra uyarınca Dördüncü Kısımın henüz uygulanmadığı yerlerde, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun, bu maddeyi ihdas eden Kanunla yürürlükten kaldırılan 25, 25/a ve 25/b maddelerinin uygulanmasına devam olunur.

(4) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşen ve 2004 sayılı Kanunun mülga 341 inci maddesi kapsamında kalan eylemlere ilişkin şikâyetler, icra mahkemelerince sonuçlandırılır.

(5) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra;

a) Üçüncü fıkra gereğince 2004 sayılı Kanunun mülga 25, 25/a, 25/b maddeleri uyarınca icra dairelerince,

b) Dördüncü Kısım gereğince müdürlüklerce, yürütülen çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulması sürecindeki emre veya kararın yerine getirilmesine muhalefet eylemleri bakımından 41/F maddesi uygulanır.

(6) İkinci fıkra uyarınca Dördüncü Kısımın uygulanmaya başlandığı il ve ilçelerde, çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilamların icrasına ilişkin derdest takip dosyaları, icra dairesince teslim veya kişisel ilişki kurulması işlemleriyle sınırlı olmak üzere resen işleminden kaldırılır. Şu kadar ki, çocuğun, bu tarih itibarıyla kişisel ilişki kurulması kapsamında hak sahibinde bulunduğu hâller bakımından dosya, çocuğun yükümlüye teslim edilmesinden sonra işleminden kaldırılır.

(7) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilamların icrası için icra daireleri nezdinde yapılacak takip işlemleri, 492 sayılı Kanun ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisnadır. İşlemleri yerine getiren icra müdürlerine 8/5/1991 tarihli ve 3717 sayılı Adli Personel ile Devlet Davalarını Takip Edenlere Yol Gideri ve Tazminat Verilmesi ile 492 Sayılı Harçlar Kanununun

Bir Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanununun 2 nci maddesinde, uzman ve öğretmenlere ise 41/H maddesinde belirtilen esaslara göre ücret ödenir. Bu iş ve işlemler için yapılacak tüm masraflar, avukatlık ücreti hariç, Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanır. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığınca belirlenir.

(8) Bu maddede kabul edilen usul ve esaslar, 22/11/2007 tarihli ve 5717 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun uyarınca yapılacak çocuk teslim işlemleri bakımından da uygulanır.

Yürürlük

Madde 49- (1) Bu Kanunun;

a) Suça sürüklenen ve hakkında bakım tedbiri uygulanan çocuklar hakkında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yerine getirilecek hizmetlere ilişkin hükümler ile 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi yayımı tarihinden itibaren altı ay sonra,

b) 37 nci maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi ile 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi yayımı tarihinden itibaren bir yıl sonra,

c) Diğer hükümleri yayımı tarihinde,
Yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 50- (1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

5395 SAYILI KANUNA EK VE DEĞİŞİKLİK GETİREN MEVZUATIN VEYA ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN İPTAL EDİLEN HÜKÜMLERİN YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİNİ GÖSTERİR LİSTE

Değiştiren Kanunun/ KHK'nin/İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararının Numarası	5395 Sayılı Kanunun Değişen veya İptal Edilen Maddeleri	Yürürlüğe Giriş Tarihi
5560	19, 23, 24	19/12/2006
6327	3	29/6/2012
7188	19, 32, 33, 39	24/10/2019
7242	20	15/4/2020
7343	Dördüncü Kısım, 41/A, 41/B, 41/C, 41/D, 41/E, 41/F, 41/G, 41/H, 41/İ, Geçici Madde 2	30/11/2021
7445	41/H	5/4/2023